

ბ ი ძ ი ნ ა ს ა ჯ ა ნ ე ლ ი

ადამიანის
საყოველთაო უფლებათა
სამართალი

გამომცემლობა „მერიდიანი“

თბილისი

2001

ვეუძლენი საქართველოში ადამიანის
უფლებებისათვის თავდაუზოგავი და უანგარო
მებრძოლის მამრებ კოსტაპას ხსოვნას

თქვენ წინაშე ქართულ ენაზე შესრულებული პირველი სახელმძღვანელო. რომელშიც მოყვანილია სისტემაში ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო და რეგიონული დაცვის ინსტიტუტები და მექანიზმები.

სახელმძღვანელოს საფუძვლად დაედო ლექციების კურსი „ადამიანის საერთაშორისო უფლებების სამართალი“. რომელიც ავტორის ინიციატივით შემოღებული იქნა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, და რომელსაც იგი მრავალი წელია კითხულობს უნივერსიტეტში და მოსამართლეთა სასწავლო ცენტრში. სახელმძღვანელოზე მუშაობის საწყის ეტაპზე დიდი ღვაწლი მიუძღვის გაეროს ლუკის ყოფილ საერთაშორისო ოფიცერს საქართველოში ბატონ ბაისა ვაკ-ვილიას, რომელმაც თავის დროზე ყველა პირობა შეუქმნა ავტორს ამისათვის.

სახელმძღვანელო გათვალისწინებულია იურიდიული და საერთაშორისო სამართლის ფაკულტეტების სტუდენტებისათვის, საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლებათა თანამდებობის პირებისათვის, ადვოკატურის და სხვა არასამთავრობო ორგანიზაციებისათვის, ადამიანის უფლებების ცოდნით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

საერთაშორისო განათლების ევროპული აკადემიის

წევრი (ამსტერდამი)

© ბიძინა სავანელი, 2001

01.07.00

ნებისმიერი ზომით წიგნის ტექსტის მთლიანი ან ნაწილობრივი რეპროდუქცია დაუშვებელია ავტორის
წერილობითი ნებართვის გარეშე. ავტორის
უფლებები დაცულია.

რეკომენდაცია

ვსარგებლობ შემთხვევით და ვწერ სარეკომენდაციო წერილს სამართლის ფილოსოფიის გამოჩენილი ავტორიტეტის და საქართველოში ადამიანის უფლებების განათლების დამაარსებლის პროფესორ ბიძინა სავანელის შესახებ.

საქართველოს სახალხო დამცველის პოსტზე, მე კარგად გავეცანი პროფესორ ბიძინა სავანელის ნაშრომებს. მისი შრომითი ბიოგრაფია სავსებით ადასტურებს მის შესახებ გარკვევით ჩამოყალიბებულ აზრს მაღალი პროფესიონალიზმის და მისი ნაშრომების დიდი მნიშვნელობის შესახებ, განსაკუთრებით ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა დარგში.

რაც შეეხება თავად სახელმძღვანელოს – „ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი“. გავეცანი რა მის შინაარსს, ვთვლი, რომ ამ წიგნის გამოცემა სასარგებლო იქნება მოქალაქეთათვის, რომელნიც ჯერ კიდევ ვერ აცნობიერებენ ადამიანის უფლებებს და მათ მნიშვნელობას მათ პირად ცხოვრებაში. პოსტ-საბჭოთა სივრცეში ამ სფეროში სამართლებრივი შეგნება ძალზე დაბალია, რაც ქმნის ბევრ დაბრკოლებას, კერძოდ, საქართველოში დემოკრატიული საზოგადოების და სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების გზაზე.

მე ვეთანხმები ავტორის სიტყვებს, რომ ეს წიგნი არის ადამიანის უფლებების შესახებ პირველი ქართული სახელმძღვანელო საქართველოს ისტორიაში. ჩემი პირადი აზრით სახელმძღვანელო შეასრულებს გზის – მკვლევის როლს იმ ადამიანებისათვის, რომლებიც შეჭირვებული არიან პირად უფლებებში.

საქართველოს სახალხო დამცველი
ნანა დედუარიანი

რეკონსტრუქცია

ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების იდეა თანამედროვე სამართლებრივი ცნობიერების ფუძემდებლური იდეაა. სწორედ მის ინსტიტუციურ ფორმირებას ისახავს მთავარ მიზნად დემოკრატიული სახელმწიფოების სამართლებრივი სისტემები.

საქართველოს კონსტიტუცია ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების იდეას ემყარება, როგორც სამართლებრივი სახელმწიფოს შინაარსობრივი ცნების ძირითად ელემენტს. „სახელმწიფო ცნობს და იცავს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებსა და თავისუფლებებს, როგორც წარუვალ და უზენაეს ღირებულებებს. ხელისუფლების განხორციელებისას ხალხი და სახელმწიფო შეზღუდული არიან ამ უფლებებითა და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართლით“. კონსტიტუციის მე-7 მუხლის აღნიშნულ დებულებებში ფაქტობრივად სამართლებრივი სახელმწიფოს დეფინიციაა გადმოცემული.

საგულისხმოა, რომ ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების იდეა მხოლოდ ნაწილობრივ თუ შეიძლება ჩაითვალოს „იმპორტირებულ“ თემად. როგორ მოეწყოს სახელმწიფო, რათა უზრუნველყოს სამართლიანი ურთიერთობა ხელისუფლებასა და ინდივიდს შორის? როგორ უნდა მოხდეს, ერთის მხრივ, პიროვნების თავისთავადობის და, მეორეს მხრივ, პოლიტიკური ორგანიზმის მთლიანობის შენარჩუნება? ეს კითხვები მარადიულია საქართველოს პოლიტიკური და სამართლებრივი აზრის ისტორიაში.

ალბათ არ შეეცდები, თუ ვიტყვი, რომ ქართული საზოგადოებრივი აზრის ისტორია იმდენად ჩაითვლება დასავლური ცნობიერების შემადგენელ ნაწილად, რამდენადაც იგი აღიარებდა ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლებებს. პიროვნების ავტონომია და ქრისტიანული „კეისარს კეისრისა“ სამართლის დასავლური ტრადიციის უმთავრესი პოსტულატებია.

ცალკე შესწავლას იმსახურებს თავისი დროისათვის საკმაოდ მდიდარი კატალოგი ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების საქართველოს პირველ კონსტიტუციაში. საბჭოურ პერიოდში გამოორ-

ჩეულია არალეგალური მოძრაობა ადამიანის უფლებების დაცვის მიზნით საქართველოში.

მას შემდეგ, რაც დამოუკიდებლობა აღიდგინა, ურთულესი პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური პერიპეტეიების მიუხედავად, ქართული სახელმწიფოებრიობის განვითარებაში ნათლად იკვეთება ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების იდეა, როგორც ძირითადი მსოფლმხედველობრივი და პოლიტიკურ-სამართლებრივი ორიენტირი. ჯერ კიდევ 1991 წლის 15 დეკემბერს საქართველომ აღიარა ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია. 1994 წლიდან საქართველოსათვის ძალაშია „მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტი“, „ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების საერთაშორისო პაქტი“, „კონვენცია წამებისა და სხვა სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახავი მოპყრობისა და დასჯის შესახებ“ და სხვა მრავალი საერთაშორისო სამართლებრივი აქტი. ევროპის სამართალთან ნაციონალური სამართლის პარმონიზაცია საქართველოს სახელმწიფოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანად იქცა სამართალშემოქმედების სფეროში.

იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ ბიძინა (გურჯი) სავანელის სახელმძღვანელო „ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი“ სწორედ იმ დროს ქვეყნდება, როცა ამ შინაარსის ნაშრომის გამოცემის განსაკუთრებული აუცილებლობა შეიქმნა ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის. მონოგრაფიაში ავტორისათვის ჩვეულებრივი მეცნიერული სიღრმითა და კეთილსინდისიერებით გადმოცემულია პრობლემის თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები. საგულისხმოა, რომ პოსტსაბჭოურ ქვეყნებში ამ თემაზე შექმნილი ფუნდამენტური და ორიგინალური ლიტერატურა მეტად ღარიბია და დარწმუნებული ვარ, ქართველ მკითხველს ეს წიგნი დიდ სამსახურს გაუწევს.

საქართველოს იუსტიციის საბჭოს წევრი
თედო ნინიძე

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ზოგადი ნაწილი

თავი I

ადამიანის საყოველთაო უფლებების
სამართლის არსი

1. ადამიანის უფლებების ისტორიის მოკლე კურსი 9
2. ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის ფილოსოფია 19
3. ადამიანი – სამართლის უნივერსალური სუბიექტი 25
4. „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ თეორია. ადამიანის
საყოველთაო უფლებათა სამართალი და
სახელმწიფო სამართალი 34
5. ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის საგანი 53
6. ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის ძირითადი
წყაროები და სისტემა 62

თავი II

ადამიანის საყოველთაო უფლებათა დაცვის
საერთაშორისო მექანიზმები

1. გაერო და ადამიანის უფლებები 76
2. მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა
გაეროს კომიტეტი 86
3. ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ
უფლებათა გაეროს კომიტეტი 93
4. ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისარი 97
5. მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლო 99

თავი III

ადამიანის საყოველთაო უფლებათა რეგიონული
ინსტრუმენტები და მექანიზმები

1. ევროპის საბჭო. ადამიანის უფლებების ევროპული
კონვენცია და მისი დამატებითი ოქმები 102

2. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო	108
3. ევროპის სოციალური ქარტია და მისი დამატებითი ოქმები	118
4. ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია	128
5. ადამიანის და ხალხის უფლებათა აფრიკული ქარტია	135
6. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო ისლამური დეკლარაცია	141
7. პელსინკის პროცესი და ადამიანის უფლებები	142

თავი IV

ადამიანის უფლებათა თანამედროვე კონცეფცია

1. ადამიანის უფლებათა შესახებ თეირანის საერთაშორისო კონფერენციის მოწოდება	152
2. ადამიანის უფლებათა შესახებ ვენის დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამა	154

თავი V

ადამიანის უფლებები და არასამთავრობო ორგანიზაციები

1. არასამთავრობო ორგანიზაციების ცნება	168
2. საერთაშორისო ამნისტია	174
3. ადამიანის უფლებათა დარაჯი	177
4. იურისტთა საერთაშორისო კომისია	179
5. ომბუდსმენი	182

კერძო ნაწილი

თავი I

საერთაშორისო პაქტი მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ

1. უფლება სიცოცხლეზე	198
2. თავისუფლება წამების ან სასტიკი, არაპატივმოყვარე ან ადამიანის ღირსების დამამცირებელი მოპყრობისაგან ან დასჯისაგან	204
3. თავისუფლება თვითნებური დაკავებისა ან დაპატიმრებისაგან. პატიმართა უფლებები	209

4. უფლება სასამართლოში საქმის საჯარო, სამართლიან და მიუკერძოებელ განხილვაზე. პეკინური წესები	229
5. ხელისუფლებისაგან დაზარალებულთა უფლებები. პოლიციის პასუხისმგებლობის პრინციპები. კორუფციის საკმეთა წარმოება სასამართლოში	237
6. რწმენის და აზრის თავისუფლება. პრესის თავისუფლება	247

თავი II

საერთაშორისო პაქტი ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა შესახებ

1. შრომის უფლება და უფლება შრომის ხელსაყრელ პირობებზე	262
2. უფლება ცხოვრების მინიმალურ დონეზე და ფსიქიკური და ფიზიკური ჯანმრთელობის სათანადო დონეზე	272
3. პიროვნების და ოჯახის უფლება სოციალურ უზრუნველყოფაზე, დაცვაზე და დანერგვაზე. ქალთა და ბავშვთა უფლებები	280
4. უფლება განათლებაზე და აკადემიური თავისუფლება. უფლება უფლება სათანადო საუნივერსიტეტო განათლებაზე. უფლება კულტურულ განვითარებაზე	288

თავი III

ხალხის უფლებები

1. ხალხის უფლება თვითგამორკვევაზე	303
2. მკვიდრი ხალხის უფლებები	313
3. უმცირესობათა უფლებები	318
პერსპექტივა	325

ბიბლიოგრაფია	326
National Plan of Action for Human Rights Education in Georgia ...	329
List of Scientific Works	334
Contents	336

ზოგადი ნაწილი

თავი I

ადამიანის საყოველთაო უფლებების სამართლის არსი

1. ადამიანის უფლებების ისტორიის მოკლე კურსი

ადამიანის უფლება არის ადამიანისაგან განუყოფელი თვისება, რომლის გარეშე ადამიანს არსებობა არ შეუძლია. მისი მეოხებით ადამიანი ავლენს თავის არსს, ახდენს ინტელექტუალური, მატერიალური და სულიერი შესაძლებლობების რეალიზებას, იცავს თავის სიცოცხლეს და პიროვნებას. ადამიანისათვის დამახასიათებელი უფლებების აღიარებაზე უარის თქმა ხელყოფს არა მარტო პიროვნების არსებობას, არამედ ქმნის სოციალური და პოლიტიკური უწყესრიგობის პირობებს, თესავს ძალადობას და კონფლიქტებს ქვეყანაში და ქვეყნებს შორის, ემუქრება თითოეულის და ყველას მშვიდობას მთელ მსოფლიოში.

თავისი წარმოშობით ადამიანის უფლებები დაკავშირებულია ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების წინააღმდეგ სამართლიან ბრძოლასთან. საუკუნეების განმავლობაში ინდივიდები ცდილობდნენ დაეცვათ თავიანთი ბუნებრივი უფლებები ხელისუფალთა ძალადობისაგან და თვითნებობისაგან. ნაბიჯ-ნაბიჯ, ინდივიდები აღწევდნენ განსაზღვრულ გარანტიებს სახელმწიფოსაგან და სახელმწიფოს მიმართ. მაგრამ სახელმწიფოსაგან ეფექტური დამცავი მექანიზმი მაინც ვერ შეიქმნა. პარადოქსი ისაა, რომ ადამიანებმა შექმნეს მათი ბუნებრივი უფლებების დამცავი სოციალური ორგანიზმი, რომელიც მათვე დაუპირისპირდა. ყველაზე უფრო დაუცველი ადამიანი თავისივე სახელმწიფოსაგან აღმოჩნდა.

ადამიანის უფლებები თავისი ფესვებით დაკავშირებულია

ხმელთაშუა და შავი ზღვის ქვეყნების, განსაკუთრებით ათენის კულტურასთან, აგრეთვე ჩრდილო აფრიკასთან, არაბულ სამყაროსთან, ინდოეთის სუბ-კულტურასთან. განსაკუთრებული ადგილი ადამიანის უფლებების წინარეისტორიაში უკავია რომის სამართალს, რომელმაც ინსტიტუციური სახე მისცა უფლების კატეგორიას.¹

ადამიანის უფლებების განვითარების შემდგომი ეტაპი დაკავშირებულია ისლამური აზროვნების ოქროს ხანასთან 10-11-ე საუკუნეებში. ამ მიმდინარეობის ბრწყინვალე წარმომადგენლები იყვნენ ალ-ფარაბი, ავიცენა და ავეროესი. ამ უკანასკნელის გავლენა დასავლეთის ქრისტიანულ ფილოსოფიაზე განუზომელია (ამას აღიარებენ თვით დასავლეთის ფილოსოფოსები). ამავე პერიოდს განეკუთვნება დიდი შოთა რუსთაველი, რომლის სამართლის ორიგინალური ფილოსოფია დღემდე უცნობია მსოფლიოსათვის. მეცნიერება ელოდება მკვლევარს, ვინც „ვეფხისტყაოსანს“ გადაიყვანს თანამედროვე სამართლებრივი სახელმწიფოს, ჰუმანიტარული სამართლის და ადამიანის ბუნებითი უფლებების თეორიის განზომილებაში. რუსთაველმა პირველმა წამოაყენა იდეა სამართლიანობის სასწაულმოქმედი ძალის შესახებ:

„ქმნა მართლისა სამართლისა, ხესა შეიქმს ხმელსა ნედლად.“

დაახლოებით ამავე პერიოდს ეკუთვნის ინგლისის პარლამენტის მიერ ისეთი უფლების აღიარება, როგორიცაა უფლება მსაჯულთა სასამართლოზე, აგრეთვე იმაზე, რომ ადამიანი არ იყოს დასჯილი სასტიკად და კანონით გაუთვალისწინებელი სასჯელით.

ადამიანის უფლებათა შესახებ ერთიანი კონცეფციის ჩამოყალიბება დაკავშირებულია დიდ ისტორიულ მოვლენებთან: დიდ

¹ რომის სამართალმა გაუძღო პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურ ფორმაციებს, რითაც პრაქტიკულად დაასაბუთა სამართლის მუდმივობის იდეა და სამუდამოდ დაასამარა „წითელი პროფესორების“ დემაგოგია კომუნიზმის დროს სამართლის კედლის შესახებ, ისევე როგორც საერთოდ კომუნიზმის იდეა.

ბრიტანეთში 1688-89 წლების სახელოვან რევოლუციას მოჰყვა „უფლებათა შესახებ ბილის“ მიღება, 1776 წელს ამერიკის დამოუკიდებლობას – უფლებების შესახებ ბილი, საფრანგეთის რევოლუციას – ადამიანის და მოქალაქის უფლებების 1789 წლის დეკლარაცია. გამონაკლისი შეადგინა რუსეთში 1917 წლის რევოლუციამ, რომელიც მიმართული იყო რუსეთის იმპერიის ტრანსფორმაციისაკენ, და რომელსაც მოჰყვა წითელი ტერორი, 300 მილიონი ადამიანის პოლიტიკური, ეკონომიკური, სულიერი დამონება და უდანაშაულო ადამიანთა რეპრესიები.

ამერიკის შეერთებული შტატების პირველ კონსტიტუციაში და მის ათ შესწორებაში, ადამიანის უფლებათა მთელი კატალოგია მოცემული: ბეჭდვის და სიტყვის თავისუფლება, პიროვნებისა და საცხოვრებლის ხელშეუხებლობის უფლება, რელიგიისა და რწმენის თავისუფლება, საარჩევნო უფლება, ბედნიერებისაკენ სწრაფვის უფლება და სხვა. და რაც მთავარია, კონსტიტუციაში ადამიანის უფლებები აღიარებულია როგორც ბუნებრივი, განუყოფელი და გაუსხვისებელი ღირებულებები.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია თავად შეერთებული შტატების ბილი ადამიანის უფლებების შესახებ (1791), რომელიც დაერთო შეერთებული შტატების ადრე მიღებულ კონსტიტუციას (1787). მუხლი I შეიცავს ადამიანის კლასიკურ უფლებებს: რელიგიის თავისუფლებას, გაერთიანების უფლებას, მთავრობის გადაწყვეტილების გასაჩივრების უფლებას. IV, V და VI მუხლები შესაბამისად ითვალისწინებენ საკუთრების უფლებას, თავისუფლებას უკანონო დაკავებისაგან და უფლებას სამართლიან სასამართლოზე. ზოგიერთი მათგანი ფიქსირებულია ბრიტანეთის უფლებათა ბილში, მაგრამ ამერიკული ბილი უფრო შორს მიდის და აღრმავებს მათ შინაარსს.

საფრანგეთის დამფუძნებელი კრების მიერ მიღებულმა „ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა დეკლარაციამ“ არა მარტო

აღიარა ადამიანის უფლებები, არამედ სახელმწიფოს დააკისრა ადამიანის ბუნებრივი და მისგან განუყოფელი უფლებების დაცვა. ასეთ უფლებებად დეკლარაციამ აღიარა — თავისუფლება, საკუთრება, პიროვნების ხელშეუხებლობა და ჩაგვრისადმი წინააღმდეგობის გაწევის უფლება. საფრანგეთის დეკლარაციამ თავისუფლება განსაზღვრა როგორც უფლება აკეთო ყველაფერი, რაც ხელს არ უშლის სხვათა თავისუფლებას. მანვე დაადგინა, რომ კონსტიტუციის მქონე ქვეყანას, სადაც არ არის უზრუნველყოფილი უფლებებით სარგებლობა, კონსტიტუცია არ აქვს.

თუმცა ამერიკის ბილი არ წავიდა უფრო შორს ვიდრე საფრანგეთის დეკლარაცია, მაგრამ ამ უკანასკნელისაგან განსხვავებით ბილი წარმოადგენდა და წარმოადგენს აშშ-ის კონსტიტუციის ნაწილს, და ამდენად, აღჭურვილს დაუყონებლივი შესრულების სავალდებულო ძალით, მაშინ როდესაც საფრანგეთის დეკლარაციამ ვერ დაიმკვიდრა ადგილი ფრანგულ კონსტიტუციურ სისტემაში. საფრანგეთის 1791 წლის კონსტიტუციის პრეამბულაში ასახულმა დეკლარაციის ნორმებმა არსებობა შეწყვიტეს 1792 წელს—საფრანგეთის ახალი კონსტიტუციის მიღებისთანავე.

მე-18-19 საუკუნეების მიჯნაზე დასავლეთ ევროპაში საყოველთაოდ აღიარებული იქნა ადამიანის საყოველთაო უფლებების პრიორიტეტი სახელმწიფოს კანონებზე, და გამომდინარე აქედან, ჩამოყალიბდა მოთხოვნა, რომლის თანახმადაც ყოველი კანონმდებელი ვალდებულია აღიაროს ადამიანის ძირითადი უფლებები, ხოლო ნებისმიერმა მთავრობამ უნდა დაიცვას ისინი როგორც წმინდა და ხელშეუხებელი. უფრო მეტი, ადამიანის უფლებები აღიარებულ იქნა როგორც სუპერკონსტიტუციური სამართალი.

დასავლეთ ევროპაში პირველი ვინც აღიარა და დაასაბუთა ადამიანის უფლებების ზესახელმწიფოებრივი ბუნება იყო ჰუგო გროციუსი. მის სახელთან არის დაკავშირებული ე.წ. „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ თეორიული საფუძვლების შექმნა, რა-

მაც თავისი ასახვა ჰპოვა მის ნაშრომში „ომისა და მშვიდობის შესახებ“ (1623).

ადამიანის უფლებების თეორიის განვითარების შემდგომი ეტაპი ქრონოლოგიურად დაკავშირებულია თომას ჰობსის სახელთან. თავისი დიდი მოცულობის ნაშრომში „ლევიათანი“ (1651), მან შემოიტანა ბუნებითი უფლების ცნება ბუნებითი სამართლის საპირისპიროდ. მას უპერსპექტივოდ მიაჩნდა ადამიანის არსების გააზრება ბუნებითი სამართლის ჩარჩოებში. ბუნებითი სამართლის პირობებში ადგილი აქვს უწყესრიგობას და ომს, სადაც ადამიანი არის გარიყული, ღარიბი, ბინძური, მხეცური და სულსწრაფი. ამიტომ ადამიანები იძულებული გახდნენ დაედოთ საზოგადოებრივი ხელშეკრულება ანუ თავიანთი ბუნებრივი უფლებების დაცვის მიზნით ადამიანებმა ძალაუფლება მიანდეს სუვერენს, რომელმაც ვალდებულება იკისრა დაიცავდა მათ სიცოცხლეს, თავისუფლებას და საკუთრებას.

ადამიანის უფლებების თეორიის განვითარების შემდგომი ეტაპი დაკავშირებულია ჯონ ლოკის სახელთან. მისი აზრით ადამიანები ბუნებით არიან თანასწორნი და ამიტომ თითოეული ინდივიდის თანხმობის გარეშე და მის დაუკითხავად არავის აქვს უფლება იქონიოს ძალაუფლება მასზე. იგი არ იზიარებს ჰობსის პესიმიზმს და მიაჩნია, რომ სწორედ ბუნებითი სამართლის და არა საზოგადოებრივი ხელშეკრულების წყალობით შეიძლება დაცული იქნას სიცოცხლე, თავისუფლება და საკუთრება. ბუნებითი სამართალი გულისხმობს არა სახელმწიფოს, არამედ ხალხის სუვერენობას. ადამიანები თანხმდებიან შექმნან საზოგადოება და ერთობლივი მოქმედებებით დაიცვან ერთმანეთის უფლებები. ეს ერთი. მეორე, ისინი თანხმდებიან ხმათა უმრავლესობით დაამკვიდრონ საკანონმდებლო და სხვა ინსტიტუტები. მესამე, საკუთრების მფლობელნი თანხმდებიან გადაიხადონ გადასახადი საზოგადოებაში საყოველთაო კეთილდღეობის დასამყარებლად მათი

წარმომადგენლების მეშვეობით. დევიზი ასეთია: „არავითარი გადასახადი წარმომადგენლობის გარეშე“. კანონმდებლობის მიზანია კი არ შეცვალოს ბუნებითი სამართალი და ბუნებითი უფლებები, არამედ მისცეს მათ საჭირო სიზუსტე, სიცხადე და კონსტრუქციულობა, თუმცა ჯონ ლოკი არ აკონკრეტებდა რა გზით უნდა მიღწეულიყო ასეთი.

ასეთ გზა მიუთითა დიდმა ფრანგმა განმანათლებელმა შარლ-ლუი დე მონტესკიემ თავის ცნობილ ნაშრომში: „კანონთა სული“ (1750). მან პირველმა წამოაყენა სამი დამოუკიდებელი და ურთიერთგაწონასწორებული ხელისუფლების იდეა, როგორც ადამიანის უფლებების დაცვის გარანტია. მისმა ნაშრომმა განუზომელობა როლი შეასრულა ჩრდილოეთ ამერიკაში კონსტიტუციონალიზმის ჩამოყალიბების საქმეში.

მაშინ როდესაც საფრანგეთში და ინგლისში განაგრძობდნენ თეორიულ დავას სახელმწიფოს მოწყობაზე ადამიანთან მიმართებაში, მსოფლიოს მეორე ნაწილში—ჩრდილოეთ ამერიკაში თომას ჯეფერსონმა, ბენჯამინ ფრანკლინმა და ჯონ ადამსმა შეადგინეს ამერიკის დამოუკიდებლობის დეკლარაცია, რომელშიც აისახა ჯონ ლოკისა და შარლ-ლუი დე მონტესკიეს იდეები. დეკლარაციის ამოსავალი დებულება შემდეგი სიტყვებით არის გადმოცემული: „ჩვენ მხარს უჭერთ ცხად ჭეშმარიტებას, რომ ყველა ადამიანი დაჯილდოებულია გაუსხვისებელი უფლებებით, რომელთა შორის არის სიცოცხლე, თავისუფლება და ბედნიერებისაკენ ღწვა. ამ უფლებების უსაფრთხოებისათვის ადამიანთა შორის ყალიბდება მართველობანი, რომელთა ძალაუფლების კანონიერება წარმოსდგება მართულთა შეთანხმებიდან. ამიტომ, იქ სადაც მართველობის ფორმა იწყებს ამ მიზნის მოშლას, ხალხის უფლებაა შეცვალოს ან აკრძალოს იგი, და ჩამოაყალიბოს ახალი მთავრობა“.

მათ გარდა, ვისი სახელებიც დაკავშირებულია ამერიკის რევოლუციასთან და ადამიანის უფლებების იდეის განვითარებასთან,

იყო ორი პიროვნება, რომლებმაც მოგვიანებით ასევე მნიშვნელოვანი როლი შეასრულეს საფრანგეთის რევოლუციაში.

პირველი მათგანი იყო ინგლისური წარმომავლობის თომას პეინი, რომელიც დაბრუნდა ევროპაში ამერიკიდან და 1791 წელს გამოსცა წიგნი „ადამიანის უფლებები“, რომელშიც ამხილა ევროპის მთავრობები თვითნებობაში, ხალხის სილატაკეში და ადამიანის უფლებების ფეხქვეშ გათელვაში. დემოკრატიული რესპუბლიკანიზმის პოზიციებიდან მან მოითხოვა ხალხის საკეთილდღეო ზომების მიღება, ღარიბთა სოციალური დახმარება, მოხუცებულთა პენსიით უზრუნველყოფა და საყოველთაო უფასო განათლების შემოღება. პეინის ამ და სხვა იდეებმა შეძრეს ევროპის ესტაბლიშმენტი. მისი საკმეიანობა ძირითადად ორ ქვეყანაში – ინგლისში და საფრანგეთში გაიშალა, სადაც იგი ამისათვის რამდენჯერმე იყო დაპატიმრებული. 1802 წელს იგი დაბრუნდა ამერიკის შეერთებულ შტატებში, სადაც 1809 წელს სიღარიბეში გარდაიცვალა. აღიარება მან დიდი დაგვიანებით მოიპოვა: მეოცე საუკუნის 30-იან წლებში იგი ცნეს „ინგლისელ ვოლტერად“, ხოლო 1952 წელს მისი ბიუსტი აღიმართა ნიუ-იორკის უნივერსიტეტის შესასვლელში.

მეორე გამოჩენილი პიროვნება გახლდათ მარკუს დე ლაფაიეტი, არისტოკრატი, რომელმაც მიატოვა მოსამართლის თანამდებობა საფრანგეთის მეფის კარზე და გადაწყვიტა მხარში ამოსდგომოდა ამერიკის რევოლუციას. შეერთებულ შტატებში ჩასვლის (1777) დასაწყისშივე იგი დაინიშნა გენერალ მაიორად და მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ამერიკის დამოუკიდებლობის მოპოვებაში. საფრანგეთში დაბრუნებისთანავე (1782) ის შეუერთდა ლიბერალ არისტოკრატებს, რომლებიც ქალაგებდნენ რელიგიურ ტოლერანტობას და მონობის გაუქმებას. ის არჩეული იქნა გენერალ შტატებში 1789 წელს, და რაც ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია, ლაფაიეტი არის „ადამიანის და მოქალაქის უფლე-

ბების დეკლარაციის“ პირველი პროექტის ავტორი. პროექტი ზოგიერთი შესწორების შემდეგ მიღებული იქნა ამავე წლის 27 აგვისტოს.

თუ XVIII საუკუნე იყო ადამიანის უფლებების ფილოსოფიის განვითარების პიკი, XIX საუკუნე მთლიანად დაიპყრო პოზიტივიზმმა, დაწყებული იერემია ბენტამიდან ვიდრე ჰანს კელზენამდე. პოლიტიკაში პოზიტივიზმის დამკვიდრების ლოგიკური და ისტორიული შედეგი იყო გერმანული და რუსული ფაშიზმი, პირველი ნაციონალური სოციალიზმის, მეორე – ინტერნაციონალური სოციალიზმის იდეოლოგიური რიდი. ყველაფერი დაიწყო I მსოფლიო ომით გერმანიამ. მას ჩაენაცვლა რუსეთი, რომელმაც განახორციელა მოსაზღვრე ქვეყნების ოკუპაცია და ანექსია, მასობრივი ტერორი და საკუთარი ხალხის გენოციდი, ციმბირში საკონცენტრაციო ბანაკების ორგანიზაცია და სხვაგვარად მოაზროვნეთა ღვეწა 1917 წლიდან ვიდრე რუსეთის იმპერიის კოლაპსის დასაწყისამდე (1987). ამ პერიოდს ემთხვევა კოლონიალიზმის რღვევის პროცესი აზიასა და აფრიკაში.

მეცხრამეტე საუკუნეში და მეოცე საუკუნის დასაწყისში ადამიანის უფლებების იდეის გაბატონებული მდგომარეობა თუმცა თანდათან სუსტდება შიდა სახელმწიფო და საერთაშორისო სამართლის ფართო საკოდიფიკაციო მუშაობის გამოც, მაგრამ მეორე მსოფლიო ომის მძიმე შედეგებმა კაცობრიობა აიძულა დაბრუნებოდა ადამიანის უფლებებს, რასაც სამართლის თეორიაში შედეგად მოჰყვა ბუნებითი სამართლის სკოლის აღორძინება, ზოლო საერთაშორისო არენაზე ადამიანის უფლებათა შესახებ საყოველთაო დეკლარაციის მომზადება და მიღება.

ბოლოს და ბოლოს, კაცობრიობის პროგრესულმა ნაწილმა ძალა მოიკრიბა და სასამართლო პროცესი ჩაუტარა გერმანულ ნაციონალიზმს. დიდი ხანია დღის წესრიგში დგას სასამართლო პროცესი რუსულ კომუნიზმზე.

უკვე 1945 წელს ნიურნბერგში ნაცისტი ბელადების მიმართ გამოტანილ განაჩენში მათი ქმედება კვალიფიცირებული იქნა, როგორც დანაშაული ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული ბუნებრივი უფლებების წინააღმდეგ, და საერთოდ, ნიურნბერგის პროცესი ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა ისტორიაში შევიდა როგორც საკვანძო ეტაპი. ამას მოჰყვა მუშაობის ფართო გაშლა საერთაშორისო დონეზე, რაც უპირატესად გაეროს ეგიდით მიმდინარეობდა და მიმდინარეობს.

ამ დროიდან დაიწყო ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა სამართლის ჩამოყალიბება და მისი გამოყოფა საერთაშორისო სამართლისაგან.

პირველად ადამიანის საერთაშორისო უფლებების სამართლის ძირითადი პრინციპი ჩამოყალიბდა გაეროს წესდებაში. წესდების 1.3 მუხლში განისაზღვრა გაერთიანებული ერების მიზნები: „საერთაშორისო თანამშრომლობა ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული და ჰუმანიტარული ხასიათის საერთაშორისო პრობლემების მოგვარებაში, და ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების ხელშეწყობა და წახალისება ყველასათვის განურჩევლად რასისა, სქესისა, ენისა ან რელიგიისა“...“ყველა წევრი სახელმწიფო კისრულობს მიიღოს ერთობლივი და დამოუკიდებელი ზომები გაეროსთან თანამშრომლობით ჩამოყალიბებული მიზნების მისაღწევად“.

ადამიანი საყოველთაო უფლებათა სამართლის განვითარების შემდგომი ეტაპია გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს მიერ 1946 წელს ადამიანის უფლებათა კომისიის შექმნა, რომელსაც დაევალა გენერალური ასამბლეისათვის წარედგინა რეკომენდაციები ადამიანის უფლებათა შესახებ საერთაშორისო ბილის მისაღებად, რომელიც იურიდიულად დაავალდებულებდა სახელმწიფოებს, შექმნიდა ადამიანის უფლებების დაცვის მექანიზმს. ორი წლის მუშაობის შედეგად ბილი მზად იყო, მაგრამ საბჭოთა

კავშირის წარმომადგენელმა მოითხოვა, რომ ბილი შეზღუდულიყო მხოლოდ უფლებათა დეკლარირებით და არ დაევალებულიყვნა სახელმწიფოები. გენერალური ასამბლეა იძულებული იყო ანგარიში გაეწია საბჭოთა კავშირის პოზიციისათვის: ბილს ეწოდა დეკლარაცია და მას მხოლოდ სარეკომენდაციო მნიშვნელობა მიენიჭა. მიუხედავად ამისა, დეკლარაციამ მოიპოვა ფართო საერთაშორისო აღიარება. დეკლარაციამ გააფართოვა ადამიანის უფლებათა ნუსხა, უფრო მეტი, უკვე ცნობილი უფლებების ფაბულები ცხადი და იურიდიულად დახვეწილი გახადა, და მათ დაუმატა ახალი სახის უფლებები – სოციალური, ეკონომიკური და კულტურული უფლებები.

1948 წელს დეკლარაციის მიღებისთანავე გენერალურმა ასამბლეამ კომისიას დაავალა შეემუშავებინა დამავალდებულებელი დოკუმენტის პროექტი. პროექტზე მუშაობის პროცესში გადაწყდა მომზადებულიყო ორი დოკუმენტის პროექტი ადამიანთა უფლებათა ორი ჯგუფის შესაბამისად. ისევ საბჭოთა კავშირის ზეწოლით დოკუმენტის პროექტის შემუშავება და განხილვა გაჭიანურდა ოცი წლით.

1966 წლის 16 დეკემბერს გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ მიიღო და ხელმოსაწერად, სარატიფიკაციოდ და შესაერთებლად გამოაცხადა ორი პაქტი: „საერთაშორისო პაქტი ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა შესახებ“ და „საერთაშორისო პაქტი მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა შესახებ“, აგრეთვე მასთან დამატებითი ფაკულტატური ოქმი. აქვე გადაწყდა, რომ პაქტების ძალაში შესასვლელად თითოეული პაქტი უნდა სცნოს 35 სახელმწიფომ მაინც. პაქტების ცნობა დასრულდა 1976 წელს, რა დროიდანაც პაქტებმა იურიდიული ძალა მოიპოვეს.

პარალელურად ევროპაში მზადდებოდა ადამიანის უფლებათა შესახებ ევროპული კონვენცია. ეს კონვენცია უფრო იმდენი

გამოდგა დროში. 1950 წელს დასავლეთ ევროპის 15 სახელმწიფოს საგარეო საქმეთა მინისტრებმა თავიანთი მთავრობების სახელით ხელი მოაწერეს „ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპულ კონვენციას.“ კონვენციის პრეამბულაში ევროპის ქვეყნების მთავრობებმა მიიღეს მტკიცე გადაწყვეტილება გადაეღათ გამაღმწევეტი ნაბიჯები იმ უფლებათა განსახორციელებლად, რომელიც აღიარებული იყო გაეროს 1948 წლის საყოველთაო დეკლარაციაში.

ევროპული კონვენციის თანახმად შეიქმნა ორი ახალი საერთაშორისო-სამართლებრივი მექანიზმი: ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისია და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო.

ადამიანის უფლებების ევროპულ კონვენციას მოჰყვა ადამიანის უფლებების ამერიკული კონვენცია, აფრიკული ქარტია და ისლამური დეკლარაცია.

2. ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის ფილოსოფია

საერთაშორისო დონეზე ადამიანის უფლებათა სამართლის ფილოსოფია უახლესი დროის მოვლენაა და დაკავშირებულია გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის დაბადებასთან, ხოლო პრაქტიკულად ნიურბერგის სასამართლო პროცესთან. მანამდე კი, ადამიანის უფლებების პრობლემა შიდაეროვნული სამართლის ფილოსოფიის ჩარჩოებში განიხილებოდა, ჯერ მეცნიერთა მიერ, ხოლო შემდეგ კი მიიღო შიდა საკანონმდებლო გაფორმება, და ისიც არა უადრეს XVIII საუკუნისა.

პირველი, თუმცა ძალზე მოკრძალებული, ნაბიჯი ამ მიმართულებით გადადგა ტომას ჰობსმა თავის ნაშრომში „ლეფია-

თან“ (1651). მან პირველმა შემოიტანა ბრუნვაში ბუნებითი უფლებების ცნება და გარკვეული აზრით დაუპირისპირა იგი ბუნებით სამართალს. მაგრამ ბუნებითი უფლებების ცნება მან გაიაზრა ე.წ. „იდეალური სახელმწიფოს“ ფარგლებში, რადგან მისი აზრით მხოლოდ სახელმწიფოს შეუძლია უზრუნველყოს მშვიდობა და უშიშროება. ბუნებრივ მდგომარეობაში, ჰობსის აზრით, ადგილი აქვს უწყესრიგობას და ომს. ამიტომ ადამიანები ერთმანეთს შორის სდებენ საზოგადოებრივ ხელშეკრულებას და ქმნიან სახელმწიფოს.

საზოგადოებრივ ხელშეკრულებას საფუძვლად უდევს თითოეული ადამიანის უფლება იზრუნოს თავის გადარჩენაზე. ერთის მხრივ, ადამიანს უფლება აქვს არ იმოქმედოს ბუნების კანონის თანახმად, თუ კი ასეთი ემუქრება მის უსაფრთხოებას. მეორეს მხრივ, მშვიდობა არ შეიძლება შენარჩუნებული იქნას, თუ კი პატივისცემით არ მოეპყრობიან ბუნებით სამართალს, რომლის ძალითაც თითოეული ინდივიდი ჰპირდება ყველა სხვა ინდივიდს იმოქმედოს თავისუფლად, მაგრამ მანამ სანამ სუვერენი არ ჩათვლის, რომ ასეთი ეწინააღმდეგება სხვათა მშვიდობას და უსაფრთხოებას. ამ თვალსაზრისით სუვერენი ფლობს აბსოლუტურ ძალაუფლებას.

და მაინც, გარღვევა ადამიანის უფლების მსოფლმხედველობაში დაკავშირებულია ჯონ ლოკის სახელთან, რომელმაც თავის ნაშრომში „მთავრობის ორი ხელშეკრულება“ (1680), დაასაბუთა ადამიანის პრიორიტეტი მთავრობის მიმართ. თავის თეორიას მან საფუძვლად დაუდო დებულება იმის შესახებ, რომ ყველა ადამიანი თანასწორია და არავინ არ შეიძლება დაემორჩილოს ხელისუფლებას, თუ არა მისი თანხმობის გარეშე. ჰობსისაგან განსხვავებით, ჯონ ლოკის აზრით, ბუნებრივ მდგომარეობაში ადამიანის არსებანი არიან თანასწორნი და თავისუფალნი, და მათი უმრავლესობა ასრულებს ბუნებითი სამართლის მოთხოვნებს.

ბუნებითი სამართალი იცავს სიცოცხლის, თავისუფლების და საკუთრების თანდაყოლილ უფლებას. მაგრამ რადგანაც ყველა არ სცემს პატივს სხვათა უფლებებს, ადამიანები ერთიანდებიან სოციალური კონტრაქტის საფუძველზე და მხარს უჭერენ ერთმანეთს ზემოაღნიშნული სიკეთების დასაცავად. გარდა ამისა, ისინი თანხმდებიან არჩევნების გზით შექმნან საკანონმდებლო და სხვა ინსტიტუტები, ხოლო მესაკუთრენი თანხმდებიან დააწესონ გადასახადები საზოგადოების საერთო კეთილდღეობის უზრუნველსაყოფად.

საკანონმდებლო ხელისუფლების მიზანია, კი არ ჩაენაცვლოს ბუნებით სამართალს და ბუნებით უფლებებს, არამედ მიანიჭოს მათ მეტი სიცხადე და აღჭუროს ისინი ისეთი მიუკერძოებელი ძალაუფლებით, რაც უცხოა არაორგანიზებული, ბუნებრივ მდგომარეობაში მყოფი საზოგადოებისათვის. ხალხის სუვერენიტეტი არის გადამწყვეტი ჯონ ლოკის თეორიაში, თუმცა ღიად დარჩა საკითხი: როგორ უნდა განხორციელდეს და დაინერგოს იგი საზოგადოებრივ ყოფიერებაში.

ჯონ ლოკის ნაშრომებში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სამართლებრივი სახელმწიფოს კონცეფციას. მასში შედარებით სუსტად არის წარმოდგენილი ხელისუფლებათა განცალკევების იდეა მაგრამ გარკვეულად მაინც დასაბუთებულია აზრი იმის შესახებ, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლება არც ერთ შემთხვევაში არ შეიძლება ჩაენაცვლოს საკანონმდებლო ხელისუფლებას, კანონმა უნდა ზუსტად განსაზღვროს აღმასრულებელი ხელისუფლების საქმიანობის ფარგლები.

ჯონ ლოკის თეორიამ მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა ბრიტანეთის უფლებათა ბილის (1688) შინაარსზე და კონსტიტუციაზე, აგრეთვე ამერიკის დამოუკიდებლობის დეკლარაციის პრეამბულაზე: „ჩვენ მხარს უჭერთ ცხად ჭეშმარიტებას, რომ ყველა ადამიანი შექმნილია თანასწორი, ისინი დაჯილდოებული

არიან შემქმნელის მიერ განსაზღვრული გაუსხვისებელი უფლებებით, რომელთა შორის არის სიცოცხლე, თავისუფლება და ბედნიერებისაკენ სწრაფვა. ამ უფლებათა დასაცავად იქმნებიან მთავრობები, რომელთა ძალაუფლება სათავეს იღებს მართულთა თანხმობიდან. ამიტომ, როდესაც მართველობის ნებისმიერი ფორმა ხელყოფს ამ მიზნებს, ხალხს აქვს უფლება შეცვალოს ან გააუქმოს იგი და შემქნას ახალი მთავრობა, რომელიც დაემყარება ისეთ პრინციპებს და მოახდენს თავისი ძალაუფლების ისეთ ორგანიზებას, რომელიც უზრუნველყოფს მის უსაფრთხოებას და ბედნიერებას“.

ადამიანის უფლებათა ფილოსოფიის განვითარების შემდგომი ეტაპი დაკავშირებულია გამოჩენილი ფრანგი პოლიტოლოგისა და ფილოსოფოსის შარლ-ლუი დე მონტესკიეს სახელთან. თავის ცნობილ ნაშრომში: „კანონთა სული“ (1750), მან დააყენა საკითხი საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებების განცალკევებისა, როგორც ადამიანის უფლებების დაცვის წინაპირობა. მან აღიარა, რომ ეს მოდელი ძირითადად უკვე ჩამოყალიბდა ბრიტანეთში და საჭირო იყო მისი კონსტიტუციურ პრინციპად აღიარება და საკონსტიტუციო მექანიზმის ჩამოყალიბება. მონტესკიეს ნაშრომმა უმთავრესი გავლენა მოახდინა ადამიანის და მოქალაქის უფლებათა საფრანგეთის დეკლარაციაზე (1789) და შეერთებული შტატების ადამიანის უფლებათა ბილზე (1791).

ადამიანის და სახელმწიფოს ურთიერთმიმართების ასპექტში „კოლექტივისტური“ პოზიცია დაიკავა ჟან-ჟაკ რუსომ. თავის მთავარ ნაშრომს „საზოგადოებრივი ხელშეკრულების შესახებ“ (1762) იგი იწყებს შემდეგი შტამბეჭდავი სიტყვებით: „ადამიანი იბადება თავისუფალი, მაგრამ ყველგან ის ბორკილებშია“. თუ სახელმწიფო დაფუძნდება ჭეშმარიტ საზოგადოებრივ ხელშეკრულებაზე, რომლის ძალითაც ადამიანები შეზღუდვენ იმ თავისუფლებას, რომლითაც ისინი სარგებლობდნენ ბუნებრივ მდგომარ-

ეობაში, მაშინ ადამიანები სანაცვლოდ მიიღებენ თავისუფლების უფრო მაღალ დონეს.

რუსო გამოირიცხავს აბსოლუტური ძალაუფლების დამყარებას და აუცილებლად მიიჩნევს მხოლოდ ხალხის წარმომადგენლთაგან დაკომპლექტებულ კოლექტიურ მართველობას. მას სჯერა, რომ ხალხის მიერ მიღებული კანონები არ შეძლება იყოს უსამართლო, რადგან ხალხი არ მიიღებს თავის საწინააღმდეგო კანონებს. უმრავლესობას ზოგჯერ შეუძლია მიიღოს კანონები, რაც შეიძლება საზიანო იყოს ინდივიდებისა და უმცირესობისათვის, მაგრამ, როგორც წესი, მთავრობა ვალდებულია პატივი სცეს ინდივიდების უმცირესობათა უფლებებს, და ასეთი ვალდებულება წარმოადგენს ადამიანის უფლებების დაცვის და საყოველთაო წესრიგის საფუძველს.

ჟან-ჟაკ რუსოს საწინააღმდეგო პოზიცია გამოხატა ცნობილმა ბრიტანელმა მოაზროვნემ ედმუნდ ბურკემ რევოლუციურ საფრანგეთში განვითარებულ მოვლენებთან დაკავშირებით ხალხის მართველობასა და ადამიანის უფლებების ურთიერთმიმართების თაობაზე. მან ხაზი გაუსვა დემოკრატიის საშიშროებას იმ შემთხვევაში, როდესაც „მასებს“ შესაძლებლობა ეძლევათ მართონ ქვეყანა აბსოლუტური უმრავლესობით, არისტოკრატიის პასუხისმგებელი ლიდერების მიერ მათი მოქმედების შეზღუდვის და წარმართვის გარეშე. მისი აზრით, ქვეყნის რევოლუციური და პოლიტიკური გარდაქმნის შესახებ რაციონალისტური აზროვნება იწვევს მატერიალური და სულიერი რესურსების უაზრო ნგრევას.

ადამიანის და მოქალაქის საფრანგეთის დეკლარაციის შინაარსზე, ისევე როგორც დასავლეთ ევროპის მთავრობებზე, ძლიერი ზეგავლენა იქონია ინგლისელი თომას პეინის იმ ღროისათვის ძალზე გაბედულმა იდეებმა ადამიანის სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების გარანტიების ვალდებულებაზე სახელმწიფოს მხრიდან, განსაკუთრებით ღარიბთა და მოხუცებულთა საპენსიო უფლე-

ბების, აგრეთვე საყოველთაო უფასო განათლების შესახებ. მისი აზრით, საზოგადოების დაუცველი ფენების უფლებათა უზრუნველყოფა შეიძლება განხორციელდეს პროგრესული დაბეგერის სისტემის შემოღებით.

გამოჩენილმა გენერალმა და მოაზროვნემ მარკუს დე ლაფაიეტმა დიდი ზეგავლენა მოახდინა ამერიკის რევოლუციის მსვლელობაზე, ხოლო საფრანგეთში დაბრუნების შემდეგ — ადამიანის და მოქალაქის უფლებების საფრანგეთის დეკლარაციის შემუშავებაზე. ის ჩავიდა აშშ-ში და შეუერთდა რევოლუციურ არმიას ბრიტანეთის წინააღმდეგ, დაინიშნა არმიის გენერალ მაიორად. საფრანგეთში დაბრუნების შემდეგ ის ჩაერთო დეკლარაციის ტექსტის შედგენაში. მარკუს დე ლაფაიეტი არის საფრანგეთის დეკლარაციის ტექსტის პირველი პროექტის ავტორი, რომელშიც აისახა ჯონ ლოკის იდეები და ჟან-ჟაკ რუსოს ზოგიერთი მოსაზრება. ლაფაიეტის ინიციატივით დეკლარაციაში შევიდა რელიგიური ტოლერანტობის პრინციპის და მონური შრომის აკრძალვის მოთხოვნა.

დაწყებული მე-18 საუკუნის მეორე ნახევრიდან თანდათან სუსტდება ჰუმანიზმის იდეები და მის ადგილს იკავებს პოზიტივიზმი, მისთვის დამახასიათებელი მშრალი ლოგიციზმით, რომელმაც თავის აპოგეას მიაღწია ჰაკელბერის ნორმატივებში. სახელმწიფომ გამოდევნა ადამიანი სამართლიდან და მოახდინა მისი ადგილის სრული ოკუპაცია, ანუ მოხდა ადამიანის დეპერნსონიფიკაცია. შედეგად კაცობრიობამ მიიღო ფაშიზმი მისი ორი ფორმით: ნაციონალური სოციალიზმი და ინტერნაციონალური სოციალიზმი.

გერმანული ნაციონალური სოციალიზმისაგან განსხვავებით რუსული ინტერნაციონალური სოციალიზმის შესახებ პოსტ-საბჭოთა სივრცეში მოსახლეობა ნაკლებად არის ინფორმირებული. არა და, სხვა რომ არ ყოფილიყო რა, ბოლშევიკებმა ბედნიერი მომავლის კომუნიზმის მშენებლობა ეკ-

ლესიების ნგრევით და ღვთისმსახურთა ზერეტით დაიწყეს!...

ფაშისტური იდეოლოგიის ორივე გამოვლინებამ სრულიად დასცა პოზიტივიზმის ავტორიტეტი. ვაკუუმი შეავსო ალორძინებულმა ბუნებითი სამართლის სკოლამ, რომელმაც ადამიანის უფლებები დააყენა კანონზე მაღლა, მაგრამ კაცობრიობა გადავარდა მეორე უკიდურესობაში: მან ადამიანი დააყენა კანონზე მაღლა, რის გამო აღმოჩნდა დილემის წინაშე: ან კანონი ან ადამიანი; ან მონარქია ან ანარქია. გამოსავალი? გამოსავალი ფილოსოფიურ ასპექტში მდგომარეობს: „კანონის გაადამიანურებაში“ და „ადამიანის გაკანონიერებაში“, ანუ ორი თეორიის: საკანონმდებლო სამართლის და ბუნებითი სამართლის კონვერგენციაში, ხოლო პრაქტიკულ ასპექტში – ადამიანის უფლებების სისტემატიზაციაში: ზეკონსტიტუციური ნორმატიული აქტის შექმნაში შიდასახელმწიფო დონეზე, და ზესაერთაშორისო ნორმატიული აქტის შექმნაში საკაცობრიო დონეზე, შესაბამისად, ადამიანის უფლებების დამცავი ერთიანი მსოფლიო სასამართლო სისტემის შექმნაში. მიზანი ერთია: ცივილიზაციის განვითარების ამ ეტაპზე – დაიცვას ადამიანი სახელმწიფოსაგან, სახელმწიფო ჩააყენოს ინდივიდის და არა მასის სამსახურში.

3. ადამიანი – სამართლის უნივერსალური სუბიექტი

თანამედროვე საერთაშორისო სამართალში ჩამოყალიბდა ოთხი მიმართულება ინდივიდის საერთაშორისო სტატუსის შესახებ.

პირველი მიმართულების თანახმად ინდივიდი არ ფლობს საერთაშორისო სამართალსუბიექტობას, ასეთი თვისება გააჩნია მხოლოდ სახელმწიფოს, რადგან მხოლოდ სახელმწიფოს შეუძლია თავისი მოქმედებებით დაამყაროს, შეცვალოს ან შეწყვიტოს საერთაშორისო ურთიერთობები. ამ თეორიას ავითარებდნენ

ძირითადად რუსი საბჭოთა მეცნიერები,¹ აგრეთვე მათი ზოგიერთი მიმდევარი ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში დღესაც.

მეორე მიმართულების თანახმად, ინდივიდი არის საერთაშორისო სამართლის არა სუბიექტი, არამედ ობიექტი (მხედველობაშია მოქალაქის, უცხოელის, მოქალაქეობის არმქონე პირის საერთაშორისო დაცვა). ამ მიმართულების მიმდევართა აზრით, არალოგიკურია ინდივიდი ერთი და იმავე დროს ვცნოთ საერთაშორისო სამართლის და შიდასახელმწიფო სამართლის სუბიექტად, რადგან ამას მიეყვართ ადამიანის გაორებასთან. ინდივიდი შეიძლება განხილულ იქნას როგორც საერთაშორისო ვალდებულებების, მაგრამ არა უფლებების მატარებლად.²

შედარებით მეტი მიმდევარი ყავს მესამე მიმართულებას, რომლის თანახმადაც სახელმწიფოს სამართალსუბიექტობა, მათ შორის საერთაშორისო სამართალსუბიექტობა ფიქციაა. მხოლოდ ინდივიდები არიან საერთაშორისო სამართლის ჭეშმარიტი სუბიექტები, რადგან სახელმწიფოს როგორც კორპორაციულ პირს უნარი არ შესწევს ქონდეს საკუთარი ნება, განსხვავებული მისი შემადგენელი ინდივიდებისაგან. გამომდინარე აქედან, მხოლოდ რეალურად გამჟღავნებული ნება და არა ფორმალური ნება, როგორც წესი, მიიღება მხედველობაში საერთაშორისო ურთიერთობებში. სახელმწიფო, თუ ის არ გამოხატავს მისი ინდივიდუალური წევრების პიროვნულობას, ვერ შეასრულებს დემოკრატიული სახელმწიფოს ჭეშმარიტ მისიას.³

¹ Mingazov. Social value of International Law as a factor of its effectiveness. In Soviet Yearbook of International Law. M. 1986, p. 80-81. Chernichenko. The Individual and International Law. M. 1987, p.p. 197-199.

² M. Siotto Pinto. Les sujets de droit International autres que les Etats. In Recueil des cours de droit international, vol. 41, 1932, p.p. 255-257. A. Heffter. Le droit International de l'Europe. 4th ed. Berlin, Paris, 1983, p.p. 43-45.

³ J. B. Scott. Law, State and International Community. New-York, 1939, vol. 1, p. 25-26. G. Scelle. Precis du droit des gens. vol. I. 1940, p.9. M.R. Garcia-Mora. International Law and Asylum as a Human Right, Washington, 1955, p. 8-9. Ph C. Tessup. International Law. New-Haven, 1995, p. 3. G. B. Palieri. Diritto Internazionale Pubblico. Milano, 1956, p.p.191-195. A. Mohammed and M. Mac Bride. International protection of Human Rights. Oceanea Publications. N.Y. 1968, p.p. 52-53.

მეოთხე მიმართულების წარმომადგენელთათვის როგორც სახელმწიფო ისე ინდივიდი არიან საერთაშორისო სამართლის სუბიექტები, თუმცა აქვე დასძენენ, რომ ინდივიდები სარგებლობენ შეზღუდულ სამართალსუბიექტობით სახელმწიფოს სამართალსუბიექტობასთან შედარებით. ინდივიდის საერთაშორისო სამართალსუბიექტობას ასაბუთებს ინდივიდის შესაძლებლობა თავისი დარღვეული უფლების გამო წარსდგეს საერთაშორისო ტრიბუნალის წინაშე.¹ აღნიშნული მიმართულება დღეისათვის უკვე პრევალირებს გაეროს დონეზე.²

ჩვენ ვაყალიბებთ მეხუთე მიმართულებას, რომლის თანახმადაც ადამიანი არ არის საერთაშორისო სამართლის სუბიექტი, რადგან საერთაშორისო სამართალი არის იმ სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა, რომელიც აწესრიგებს პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და ადამიანის ინდივიდუალურ სტატუსთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს სახელმწიფოებს შორის, სახელმწიფოებსა და სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციებს შორის, და თვით სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციებს შორის.

ადამიანი არის არა საერთაშორისო, არამედ საერთოდ სამართლის ერთადერთი, უნივერსალური სუბიექტი. ამას ადასტურებს მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მუხლი 16, რომლის თანახმად: „ადამიანი სამართლის სუბიექტია, სადაც არ უნდა იმყოფებოდეს იგი“.

რამდენადაც ადამიანი არის არა საერთაშორისო სამართლის, არამედ ზოგადად სამართლის უნივერსალური სუბიექტი, ამიტომ იგი უნდა განვიხილოთ როგორც ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლით გათვალისწინებული უფლებების მატარებელი სუბიექტი, ხოლო სახელმწიფო – ადამიანის საყოველთაო უფლე-

¹ Ch. Fenwick. International Law. New-York, 1948, p.p. 129-135. A. Verdross. Volkerrecht. Wien, 1955, p. 85. N. Drost. Human Rights as Legal Rights. Leiden, 1951. p. 13.

² Status of the Individual and Contemporary International Law. Centre for Human Rights. UN, NY, 1992.

ბათა სამართლით გათვალისწინებული მხოლოდ მოვალეობების
მატარებელი სუბიექტი.

ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი არის იმ სა-
მართლებრივი ნორმების ერთობლიობა, რომელიც განსაზღვრავს
ადამიანის საყოველთაო უფლებებს სახელმწიფოების მიმართ და
სახელმწიფოების საყოველთაო მოვალეობებს ადამიანის მიმართ
ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ, პოლიტიკურ და მო-
ქალაქეობრივ სფეროებში.

პირველი არგუმენტი. სამართლის საყოველთაო სუბიექ-
ტად ადამიანის აღიარების მოწინააღმდეგენი უგულებელყოფენ
იმ ფაქტს, რომ გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ მიღე-
ბული შემდეგი სამი უმთავრესი საერთაშორისო ხელშეკრულე-
ბა ითვალისწინებს ინდივიდუალური პირის უფლებას საჩივა-
რი შეიტანოს გაეროში კონკრეტული სახელმწიფოს მიერ მი-
სი იმ უფლების დარღვევის გამო, რომელიც გათვალისწინე-
ბულია შესაბამისი საერთაშორისო კონვენციით. ეს ხელშეკ-
რულებებია: მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების
შესახებ საერთაშორისო პაქტის ფაკულტატური ოქმი, საერ-
თაშორისო კონვენცია რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორ-
მის ლიკვიდაციის შესახებ და კონვენცია წამების და სხვა
სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების დამამცირებელი მოპ-
ყრობის და დასჯის წინააღმდეგ.

აღნიშნული საერთაშორისო აქტებიდან გამომდინარე, ინდი-
ვიდუალური პირის მიერ თავისი უფლების დაცვის შემდეგი
პროცედურები არსებობს:

ა) ფაკულტატური ოქმის თანახმად ინდივიდუალურ პირს,
რომლის მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესა-
ხებ საერთაშორისო პაქტით გათვალისწინებული მოქალაქეობ-
რივი და პოლიტიკური უფლებები დაირღვა, შეუძლია საჩივრით
მიმართოს გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტს, თუ რა თქმა

უნდა, მან ამოწურა ყველა შიდასახელმწიფოებრივი საშუალება, და თუ ამ ქვეყნის მთავრობამ, რომლის წინააღმდეგაც გაკეთებულია საჩივარი, მოახდინა როგორც პაქტის, ისე ფაკულტატური ოქმის რატიფიცირება. თანახმად ფაკულტატური ოქმისა, კომიტეტი უგზავნის შესაბამის სახელმწიფოს აღნიშნულ საჩივარს, რომელიც ვალდებულია ნ თვის ვადაში წარუდგინოს კომიტეტს ახსნა-განმარტება საჩივრის გამო. კომიტეტი თავის დახურულ სხდომაზე მოისმენს საჩივარს და შესაბამისი ქვეყნის მთავრობის ინფორმაციას. ამის შემდეგ, კომიტეტი ჩამოაყალიბებს თავის აზრს დაირღვა თუ არა მითვისებული პაქტი. კომიტეტი თავის დასკვნებს აცნობებს მომჩივან და მოპასუხე სახელმწიფოს გარდა ამისა, კომიტეტი თავის აზრს ჩართავს თავის ყოველწლიურ მოხსენებაში გენერალური ასამბლეის წინაშე;

ბ) რასობრივი დისკრიმინაციის უველა ფორმის ლიკვიდაციის შესახებ საერთაშორისო კონვენციით გათვალისწინებული უფლებების დარღვევის შემთხვევაში ინდივიდუალურ პირს შეუძლია საჩივარი გაუგზავნოს კომიტეტს, თუ, რა თქმა უნდა, მან ამოწურა ყველა შიდასახელმწიფო საშუალება, ხოლო მთავრობა, რომლის წინააღმდეგაც გაკეთდა საჩივარი, არის ამ კონვენციის მონაწილე და აღიარებს საჩივრის განხილვის ფაკულტატურ პროცედურას;

გ) წამების და სხვა სასტიკი, ან სხვა არაადამიანური ან ღირსების დამამცირებელი მოპყრობის და დასჯის აკრძალვის შესახებ საერთაშორისო კონვენციით გათვალისწინებული ინდივიდუალური პირის საჩივრის განხილვის ანალოგიური წესი.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია მეორე ფაკულტატური ოქმი საერთაშორისო პაქტთან მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, რომელიც მიღებული იქნა 1989 წლის 15 დეკემბერს და ძალაში შევიდა 1991 წლის 11 ივლისს. თუ კი მივყევით გამოყენებულ ტერმინოლოგიას, იგი წარმოადგენს პაქტის

დამატებას. ოქმის მიზანია სიკვდილის დასჯის გაუქმება. ოქმის ძალით „მისი ხელმოწერის შემდეგ სახელმწიფოს იურისდიქციის ფარგლებში არავინ არ შეიძლება დაისაჯოს სიკვდილით, ... და თითოეულმა მონაწილე სახელმწიფომ უნდა მიიღოს ყველა ზომა, რაც აუცილებელია სიკვდილით დასჯის გასაუქმებლად მისი იურისდიქციის ფარგლებში“. დათქმა ოქმისადმი შეიძლება გაკეთდეს მისი რატიფიკაციისას მხოლოდ „სიკვდილით დასჯის გამოყენების შესახებ ომიანობის დროს ჩადენილი სამხედრო ხასიათის ძალზე სერიოზული დანაშაულისათვის“.

მაგრამ ისმის კითხვა: როგორ დაიცვას თავი ინდივიდუალურმა პირმა თუ კი დაირღვა მისი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლება ან ისეთი უფლება, რომელიც საერთაშორისო ხელშეკრულებით არ არის გათვალისწინებული ან გათვალისწინებულია ნაკლები მოცულობით? ასეთ შემთხვევაშიც, ინდივიდი არ რჩება დაუცველი. მისი საჩივარი გადაეცემა ადამიანის უფლებათა კომისიას თანახმად „1503“ პროცედურისა, როგორც მას უწოდა ეკონომიკურმა და სოციალურმა საბჭომ თავის 1970 წლის რეზოლუციაში.

ამ პროცედურის თანახმად საჩივრის ასლი ეგზავნება შესაბამის მთავრობას, რომელიც წარადგენს თავის განმარტებას. საჩივრიდან და განმარტებიდან დგება რეზიუმე, რომელიც კონფიდენციალური წესით ეგზავნება კომისიის წევრებს და შესაბამის ქვეკომისიას. ეს უკანასკნელი აყალიბებს სამუშაო ჯგუფს. თუ კი სამუშაო ჯგუფი აღმოაჩენს, რომ აღდილი აქვს ადამიანის უფლებების დარღვევის აშკარა ტენდენციას, რომელიც ატარებს სისტემატურ, სერიოზულ და დასაბუთებულ ხასიათს, მაშინ მას საკითხი გადააქვს ქვეკომისიაში, რომელსაც თავის მხივ შეუძლია საკითხი ადამიანის უფლებების უხეში დარღვევის შესახებ დააყენოს ადამიანის უფლებათა კომისიაში. კომისია იღებს გადაწყვეტილებას, საჭიროა თუ არა ჩატარდეს მდგომარეობის დაწ-

ვრილებითი შესწავლა ან შეიქმნას სპეციალური კომიტეტი ან დაინიშნოს მომხსენებელი საკითხის შესასწავლად.

საკითხებს, რომელსაც განიხილავენ ამ პროცედურის შესაბამისად, აქვთ კონფიდენციალური ხასიათი, მაგრამ ყველა შემთხვევაში იმ სახელმწიფოებს, რომლებიც ფიგურირებენ კომისიის დახურულ სხდომაზე, აცხადებენ ყოველწლიურად.

მეორე არგუმენტი. ადამიანის საყოველთაო სამართალსუბიექტობა განსაკუთრებული სიცხადით იკვეთება ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაციის მე-ნ მუხლში და მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო პაქტის მე-16 მუხლში, რომლებშიც იდენტური შინაარსის ნორმაა ჩამოყალიბებული: „თითოეულ ადამიანს, სადაც არ უნდა იმყოფებოდეს იგი, აქვს უფლება სამართლის სუბიექტად მის აღიარებაზე“.

რას ნიშნავს სამართლის სუბიექტად ადამიანის აღიარება? სამართლის სუბიექტად ადამიანის აღიარება ნიშნავს იმას, რომ ის არის უფლებების მატარებელი სუბიექტი, ანუ პირი, რომელიც ფლობს ძირითად თავისუფლებებს და უფლებაუნარიანობას. პირი უფლებების გარეშე სამართლებრივად არარაობაა. ამიტომ ის ყოველთვის აცხადებს პრეტენზიას აღიარებული იყოს უფლებების (ძირითადი თავისუფლებების და უფლებაუნარიანობის) სუბიექტად, მათ მატარებლად. გამომდინარე აქედან, ადამიანის უფლება აღიარებული იქნას სამართლის სუბიექტად — ნიშნავს იმასაც, რომ ყველა სხვა პირი, მათ შორის ნებისმიერი სახელმწიფო, ვალდებულია აღიაროს იგი უფლებების მატარებლად, უფლებების სუბიექტად. ასეთია სამართალსუბიექტობის ნორმატული შინაარსი.¹

რაც შეეხება გამოთქმას: „სადაც არ უნდა იმყოფებოდეს იგი“, უშუალოდ მიანიშნებს ადამიანის საყოველთაო (და არა შიდასახელმწიფო) სამართალსუბიექტობაზე. ადამიანი, სადაც არ

¹ იხ. ჩვენი ნაშრომი “Юридические формы положения личности в обществе”. Тб. 1969.

უნდა იმყოფებოდეს იგი, სამართლის სუბიექტია, ანუ უფლებები მისგან განუყოფელი, მუდმივად თანმსდევი თვისებებია. ადამიანის უფლებები საყოველთაო ანუ ყველასათვის საერთო მნიშვნელობის ღირებულებებია და მისი შემოფარგვლა სახელმწიფოს საზღვრებით ნიშნავს მათ დამცირებას.

მესამე არგუმენტი. ადამიანის საყოველთაო სამართალსუბიექტობის დამადასტურებელ სერიოზულ არგუმენტად გამოდგება ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 28, რომლის თანახმადაც: „თითოეულ ადამიანს აქვს უფლება... საერთაშორისო წესრიგზე, რომლის დროსაც დეკლარაციაში ჩამოყალიბებული უფლებები და თავისუფლებები შეიძლება სრულად იქნან განხორციელებულნი“. გამომდინარე ამ მუხლიდან, ადამიანს აქვს უნივერსალური უფლება არა მარტო შიდასახელმწიფო წესრიგზე, არამედ საერთაშორისო წესრიგზე. შიდასახელმწიფო წესრიგის არსებობა ჯერ კიდევ არ იძლევა ადამიანის უფლებების განხორციელების სრულ გარანტიას, თუ სახელმწიფოებს შორის არ არსებობს წესრიგი — მშვიდობა, უსაფრთხოება, თანამშრომლობა, სამართლიანობა, სახელშეკრულებო სტაბილობა.

სამართლის საყოველთაო სუბიექტად ადამიანის აღიარებას ადასტურებს საერთაშორისო ურთიერთობათა დამკვიდრებული პრაქტიკა, რომლის თანახმად მსოფლიო თანამეგობრობას უფლება აქვს დაიცვას ნებისმიერი სახელმწიფოს მოქალაქე, და ეს არ განიხილება ამ სახელმწიფოს შინაურ საქმეში ჩარევად. ეს პრაქტიკა უკვე შეიძლება ითქვას აღიარებულია როგორც საერთაშორისო ჩვეულებითი ნორმა. ადამიანის საყოველთაო უფლებებს და მათ დაცვას სახელმწიფო საზღვრები ვერ დააბრკოლებენ, რადგან ისინი საერთოა ყველასათვის, წარმოადგენენ საერთო საკაცობრიო ღირებულებებს.

სწორედ ამ თვალსაზრისით მისაღებია ტ. ბიურგენტალის განსაზღვრება: „ადამიანის საერთაშორისო სამართალი არის იმ სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა, რომელიც იცავს ინდი-

ვიდს და ინდივიდთა ჯგუფის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებს სახელმწიფოების მხრიდან ნაკისრი საერთაშორისო ვალდებულებების დარღვევისაგან“.¹

ადამიანის საყოველთაო სამართალსუბიექტობა უზრუნველყოფილია არა მარტო საერთაშორისო, არამედ, აგრეთვე, რეგიონულ დონეზე. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, ამერიკული კონვენცია და აფრიკული ქარტია ითვალისწინებენ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო დაცვის პროცესუალურ მექანიზმებს რეგიონალურ დონეზე. (იხ. თავი III).

გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან, რამდენედაც ადამიანი ფლობს სამართლის მატერიალურ და საპროცესო უფლებათა-რიანობას საერთაშორისო და რეგიონალურ დონეზე, იგი ამიტომაც უნდა იქნას განხილული როგორც სამართლის უნივერსალური სუბიექტი.

ყოველივე ზემოთაღნიშნულიდან გამომდინარე, უნდა დავასკვნათ შემდეგი. ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი არის იმ უნივერსალური სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა, რომელიც აწესრიგებს ურთიერთობებს ინდივიდებსა და სახელმწიფოებს შორის, სახელმწიფოების მიერ ინდივიდების უფლება-თავისუფლების აღიარებისა და ინდივიდების მიმართ სახელმწიფოებზე შესაბამისი ვალდებულებების დაკისრების გზით, და რომელთა დაცვა მათი სახელმწიფოებისაგან დარღვევის შემთხვევაში უზრუნველყოფილია სახელმწიფოების მიმართ საერთაშორისო იძულების გამოყენების შესაძლებლობით.

ინდივიდებსა და სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობების მომწესრიგებელი უნივერსალური ნორმები ფიქსირებულია სხვადასხვა საერთაშორისო აქტებში, როლებიც ქმნიან პირამიდის ტიპის სამართლებრივ სისტემას. ამ პირამიდას სათავეში უდგას ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, რომელიც წარმოად-

¹ Buergental, International Human Rights in a Nutshell. West Publishing co., 1995. p.1.

გენს საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის ნორმების ერთობლიობას. შემდეგი საფეხური უკავიათ დეკლარაციის განმავითარებელ ორ საერთაშორისო პაქტს ეკონომიკური, სოციალური, მოქალაქეობრივი, კულტურული და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, რომლებიც წარმოადგენენ საერთაშორისო საკანონმდებლო სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობას. მესამე საფეხურზე განლაგებულია ამ პაქტებში ფიქსირებული ზოგიერთი უფლების დამაკონკრეტებელი კონვენცია, რომლებიც ქმნიან საერთაშორისო კონვენციური სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობას (მაგ. კონვენცია გენოციდის დანაშაულის აღკვეთის და დასჯის შესახებ, კონვენცია შრომისა და დასაქმების დარგში დისკრიმინაციის შესახებ, კონვენცია წამების წინააღმდეგ, კონვენცია ბავშვოს უფლებების შესახებ და ა. შ.). პირამიდის შემდეგი საფეხური უკავიათ რეგიონალურ საერთაშორისო აქტებს, რომლებიც ავითარებენ აკონკრეტებენ პირამიდის ზედა საფეხურზე მყოფ საერთაშორისო აქტებს (მაგალითად: ევროპული კონვენცია ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების დაცვის შესახებ, ამერიკული კონვენცია ადამიანის უფლებათა შესახებ და ა. შ.). შემდეგ საფეხურზე განლაგებულია ამ კონვენციებში ფიქსირებული ზოგიერთი უფლების დამაკონკრეტებელი შეთანხმება (მაგალითად, ამერიკის ქვეყნებს შორის შეთანხმება სისხლის სამართლის საკითხებზე, ევროპული შეთანხმება პოლიტიკური თავშესაფრის შესახებ, აფრიკულ ქვეყნებს შორის დადებული შეთანხმება ლტოლვილთა შესახებ და ა. შ.). ბოლო საფეხური უკავიათ თანამეგობრობის წევრი სახელმწიფოების ყველა დონის კონსტიტუციურ ნორმებს ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების შესახებ.¹

¹ 1998 წლის 18 ივლისს რომში გაეროს დონეზე მიღებულმა გადაწყვეტილებამ მუდმივმოქმედი სისხლის სამართლის ტრიბუნალის შექმნის შესახებ, ჩვენის აზრით, წერტილი დაუსვა საერთაშორისო სამართლის ჩარჩოებში სქოლასტიკურ დავას ადამიანის სამართლის უნივერსალურ სუბიექტად აღიარების მიზანშეწონილობის შესახებ. (იხ. ბ.საყანელი, საერთაშორისო სამართლის საფუძვლები, თბ., 2000 წ. გვ. 100-107).

4. „კომანიტარული ინტერვენციის“ თეორია. ადამიანის საზოგადოებრივი უფლებათა სამართალი და სახელმწიფო სამართალი

უკანასკნელი 15 წლის განმავლობაში მსოფლიო შეიცვალა საკმაოდ დრამატულად. კომუნისტური იდეოლოგია წარსულს ჩაბარდა, რუსეთის იმპერია აგრძელებს დაშლას, აპარტიდმა არსებობა შეწყვიტა, ზოლო რელიგიური ფუნდამენტალიზმი თანდათანობით თმობს პოზიციებს, ევროპა გაერთიანდა და მსოფლიო დაადგა დემოკრატიზაციის გზას. ამ მონაპოვართ შეხვდა მსოფლიო 21-საუკუნეს. ამასთან, მეოცე საუკუნემ მოუგვარებელი დატოვა ეთნიკური კონფლიქტები და მათი დროული პრევენციის და ეფექტური მოგვარების საკითხი, განუვითარებელი და განვითარებადი ხალხების უკიდურესი სიღატაკე, და ბოლოს, ვერ შეაჩერა ნეოკოლონიალიზმი და კაპიტალის გლობალური კონცენტრაცია ერთი ეროვნული წარმომადგენლის მსოფლიოში გაფანტულ პირთა ხელში. მსოფლიოს ისევ ემუქრება ნაციისტური კოსმოპოლიტიზმი და კოსმოპოლიტური ნაციზმი ... რიგითი ადამიანი კვლავ, დაუცველი რჩება სახელმწიფოსაგან და სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციებისაგან. სამართალმა ვერ დაამარცხა სახელმწიფო, პოლიტიკამ „დააბინძურა“ გარემო.

რუსეთის იმპერია ცნობილი იყო თავისი „გულაგებით“, აშშ-მა სახელი გაითქვა რასობრივი დისკრიმინაციით, გერმანიამ – გენოციდით, ზოლო ინგლისმა და საფრანგეთმა – კოლონიებით.

მეოცე საუკუნის მეორე ნახევარში კაცობრიობა მოწმე გახდა დიქტატორთა მთელი პარადისა: ლენინი, მუსოლინი, ჰიტლერი, სტალინი, ფრანკო, პოლ-პოტი, პინოჩეტი. ამ სახელებთან არის დაკავშირებული ადამიანის უფლებების მასობრივი და აღმაფოთებული დარღვევები. ბევრი ქვეყნის მოსახლეობა დაუცველი აღმოჩნდა მისივე სახელმწიფოს მეთაურთა და მათი კლანების თვითნებობისაგან და ბოროტებისაგან.

სწორედ ამიტომ, კაცობრიობამ ფიქრი დაიწყო შეექმნა ისეთი საერთაშორისო მექანიზმი, რომელიც ადამიანს დაიცავდა მისივე სახელმწიფოსაგან. მე-20 ს. დასაწყისში ერთა თანამეგობრობის არა ერთი ცდა სამწუხაროდ უშედეგოდ დამთავრდა.

საერთაშორისო ურთიერთობებში ფუნდამენტური ხასიათის გარღვევა ქრონოლოგიურად დაკავშირებულია მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ნიურნბერგის პროცესთან და ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიღებასთან, რამაც დასაბამი მისცა სამართლის ახალი დარგის – ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის ჩამოყალიბების პროცესს. ამ პერიოდიდან იწყება სახელმწიფოს აბსოლუტური სუვერენიტეტის კონცეფციის რღვევა და სამართლის უნივერსალურ სუბიექტად ადამიანის აღიარება. პროგრესულმა კაცობრიობამ თანდათანობით შეიგნო ის ჭეშმარიტება, რომ სახელმწიფოს არსებობა თვითმიზანი არ არის, რომ სახელმწიფოებრიობა არის კაცობრიობის საერთოდ, და თითოეული ინდივიდის, კერძოდ, კეთილდღეობის და უშიშროების საშუალება, რომ სახელმწიფო არსებითად სხვა არაფერია თუ არა თანამდებობის პირთა ერთობლიობა, რომელიც იმყოფება ხალხის სამსახურში, რისთვისაც ხალხი მას ხელფასს უხდის. პრაქტიკულად სახელმწიფო არის ხალხის მიერ დაქირავებულ პირთა ერთობლიობა, რომელთა საქმიანობა ემყარება ტიპიურ კოლექტიურ შრომით ხელშეკრულებას.

ფილოსოფიურ ასპექტში სახელმწიფო არის სამართლებრივი ნორმებით განსაზღვრული ოფიციალური ფუნქციების სისტემა, ანუ სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა, რომელიც ქმნის სახელმწიფოს „ჩონჩხს“. ნორმების ასეთ ერთობლიობას კონსტიტუციას უწოდებენ. დასავლეთში ჩამოყალიბდა კონსტიტუციის შემდეგი განმარტება: კონსტიტუცია არის სახელმწიფოს მომწესრიგებელი ნორმების ერთობლიობა. გამომდინარე აქედან, კონსტიტუციაში ფიქსირებული ადამიანის უფლებები და ძირითადი თავისუფ-

ფლებები აწესრიგებენ სახელმწიფოს სტრუქტურების საქმიანობას. იურიდიულ ენაზე ადამიანის უფლებებს და ძირითად თავისუფლებებს შეესაბამება სახელმწიფოს მოვალეობები მათი განხორციელების უზრუნველყოფის და დაცვის მიმართულებით.

სახელმწიფოს აბსოლუტური სუვერენიტეტის კონცეფციის რღვევის საჭიროება გამოიწვია იმ პარადოქსულმა რეალობამ, რომლის მიხედვითაც ადამიანი ყველაზე უფრო დაუცველი სწორედ, რომ მის მიერვე შექმნილი სახელმწიფოსაგან აღმოჩნდა.

მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში მეცნიერთა და პუბლიცისტთა შორის გაბატონებულ მდგომარეობას იჭერს თავისუფლების ისეთი გაგება, რომლის თანახმადაც თავისუფლება ნიშნავს თავისუფლებას უპირველეს ყოვლისა სახელმწიფოსაგან, თავისუფლებას სახელმწიფოს მოხელეთა თვითნებობისა და უკანონობისაგან. შიდასახელმწიფო მექანიზმები (ხელისუფლებათა განცალკევება, საკონსტიტუციო კონტროლი, სასამართლო გარანტიები, ომბუდსმენი, არასამთავრობო ორგანიზაციები, მასმედია, პროფკავშირები და სხვა) სრულიად საკმარისი არ აღმოჩნდა თანამდებობის პირთა მიერ ხელისუფლების უზურპაციის აღსაკვეთად. საჭირო გახდა სახელმწიფოსაგან ადამიანების უფლებების დაცვის საერთაშორისო მექანიზმების და ინსტრუმენტების შემოღება და ამოქმედება, ე.წ. „ჰუმანიტარული ინტერვენცია“. ასე შეიქმნა გაერო და მისი სტრუქტურები ცენტრში და ადგილებზე, საერთაშორისო სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციები, რეგიონალური სამთავრობო და არასამთავრობო ინსტიტუტები ცენტრში და ადგილებზე, და მათი ფუნქციონირების ინსტრუმენტები. მთელი ეს პროცესი დაგვირგვინდა იმით, რომ დასრულდა ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა სამართლის, როგორც დამოუკიდებელი დარგის ჩამოყალიბების პროცესი. (იხ. ვენის დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამა).

ცნობილია, რომ საერთაშორისო სამართალი იყო და რჩება

იმ სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობად, რომელიც აწესრიგებს სახელმწიფოთაშორისო ურთიერთობებს პოლიტიკის, ეკონომიკის, კულტურის, სოციალურ და ჰუმანიტარულ სფეროებში. იგი მოიცავს აგრეთვე სახელმწიფოთა ურთიერთობებს სახელმწიფოთაშორისო ორგანიზაციებთან ამავე სფეროში¹. საერთაშორისო სამართლის ნორმების მოქმედების არეალი ადამიანის უფლებების დაცვის დარგში ტრადიციულად შემოიფარგლება უცხო სახელმწიფოს მოქალაქეთა უფლებების დაცვით. ეს ნორმები აწესრიგებენ სახელმწიფოთა შორის ურთიერთობებს საკუთარი მოქალაქეების დაცვის თაობაზე სხვა მონაწილე სახელმწიფოს ტერიტორიაზე, დამოუკიდებლად იმისა, შესაბამისი სახელმწიფოს მოქალაქე არის ეროვნული, რელიგიური, ენობრივი, ეთნიკური უმრავლესობის თუ უმცირესობის წარმომადგენელი.

ტრადიციული საერთაშორისო სამართალი აღარ პასუხობს დროის მოთხოვნებს. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ შეიქმნა სხვა პოლიტიკურ-სამართლებრივი გარემო: კაცობრიობა მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ სულ უფრო და უფრო საჭირო ხდება ადამიანის დაცვა მისივე სახელმწიფოსაგან. ტირანული რეჟიმის მიერ თავისივე მოქალაქეების დევნა-შევიწროება, წამება და სისასტიკე, თვითნებური დაპატიმრება და გასამართლება ზოგჯერ აღწევს ისეთ დონეს, როდესაც აუცილებელი ხდება გარეშე ძალის გამოყენება, რომ აღიკვეთოს ადამიანის უფლებების მასობრივი დარღვევები პოლიტიკურად „არაკეთილსაიმედო“ პირთა მიმართ, ეროვნულ, რელიგიურ თუ ენობრივ უმცირესობათა მიმართ და ა. შ. სწორედ აქ ისახება ადამიანის თავისივე სახელმწიფოსაგან საერთაშორისო დაცვის საკითხი.

¹ აღნიშნული კონცეფცია შედგება შემდეგი ფუძემდებლური ნაშრომების მეცნიერული გააზრებისა: Whiteman. Digest of international law. Department of US publications. 7403, 1983. G. Schwarzenberger and E. Brown. A manual of International Law. 6-th ed. Milton Trading Estate, 1976. J. Starke. Introduction to International Law. 9-th edition, London. 1984.

საერთაშორისო სამართლის აღიარებული სპეციალისტები პროფ. ტომას ბიურგენტალი და დინა შელტონი ეთანხმებიან პროფ. ლუის სონს, და ადამიანის საერთაშორისო უფლებების სამართალს განიხილავენ როგორც განსაკუთრებულ დარგს. ამ დარგის განსაკუთრებულობა გამოიხატება იმაში, რომ ადამიანის უფლებების დარღვევა არის ერთიადიმავე დროს საშინაო და საერთაშორისო იურისდიქციის საკითხი.¹ უფრო მეტი, მათი აზრით: „მეორე მსოფლიო ომის დამთავრების დროისათვის, ორმა გარემოებამ საკსებით შეცვალა ინდივიდის საერთაშორისო სამართლებრივი სტატუსი ... პირველი იყო ომის დამნაშავეთა დასჯა ნიურმბერგში და ტოკიოში, ხოლო მეორე, დიდი ძალისხმევა აღკვეთილიყო კაცობრიობის წინაშე დანაშაულის ჩადენა ტოტალიტარული რეჟიმების დასუსტების და ადამიანის უფლებების დაცვის ახალი სტანდარტების შემუშავების გზით“.²

საერთაშორისო სამართლის ერთ-ერთი ფუძემდებელი ემერიკ დე ვატელი თავის ნაშრომში „Le Droit des Gens“, ამტკიცებდა, რომ „თუ კი დევნა აღწევს აუტანელ ზღვარს, ერებს შეუძლიათ დაეხმარონ გაუბედურებულ ხალხს“.

რაში მდგომარეობს ჰუმანიტარული ინტერვენციის კლასიკური თეორია? „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ თეორიის რამდენიმე პოსტულატზე შევჩერდებით.

თითოეული ადამიანი, დამოუკიდებლად ამა თუ იმ სახელმწიფოსადმი მისი კუთვნილებისა, ფლობს ყველასათვის ერთნაირ და თანასწორ ბუნებრივ უფლებებს. გამომდინარე აქედან,

¹ რა თქმა უნდა არსებობს მომიჯნავე დარგები, რომლებშიც პიროვნება წარმოდგენილია, როგორც საერთაშორისო სამართლის, ისე ადამიანის უფლებათა სამართლის ზრუნვის საგანი. ასეთებია ჰუმანიტარული სამართალი, ლტოლვილთა სამართალი და სხვა.

² Thomas Buergental, Dinah Shelton. Protecting Human Rights in the Americas. Strassburg. 1995, p.7. ამ დარგს ავტორები ზოგჯერ ეწოდებენ „ადამიანის უფლებათა ახალ საერთაშორისო სამართალს“. იხ. იქვე, გვ.15 -17.

³ E. Vattel. The Law of Nations. Reprinted in „The Classics of International Law“, 134, J. Scott ed. 1916, p.65.

ჰუგო გროციუსი, თავის ნაწარმოებში „ომისა და მშვიდობის უფლების შესახებ“ (1625 წ.), ამართლებდა ე.წ. „სამართლიან ომებს“ არა მარტო თავის, არამედ სხვათა ქვეშევრდომთა დაცვის მიზნით, თუ მათ მიმართ ადგილი აქვს „აშკარა უკანონობას“. ჰუგო გროციუსის მიერ წამოყენებულ კონცეფციას შემდგომში ეწოდა „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ თეორია. ჰუმანიტარული ინტერვენცია სიახლე არ არის. ჰუმანიტარული ინტერვენცია განხორციელდა მასობრივი დევნის შემთხვევებში, განსაკუთრებით შუა აღმოსავლეთში. ასე, 1860 წლის დასავლეთ ევროპის ქვეყნებმა აიძულეს თურქეთი დათანხმებოდა ინტერვენციას „ევროპის სახელით“ საფრანგეთის ძალების მეოხებით დაეცვათ ლიბანის ქრისტიანი მოსახლეობა დრუსების ძალადობისაგან. ასეთივე აქცია განხორციელდა რუსეთის ძალების მეოხებით ბულგარეთში 1870 წელს, ხოლო 1878 წელს თურქეთმა საერთაშორისო ვალდებულება იკისრა დაეცვა უმცირესობანი, მათ შორის ქრისტიანული უმცირესობა. ამასთან, დაგმობილი იქნა ზოგიერთი სახელმწიფოს მცდელობა ჰუმანიტარული ინტერვენცია გამოეყენებინათ გავლენის სფეროს მოსაპოვებლად ან კომერციული მიზნებით, და არა ადამიანთა ტანჯვის აღკვეთის ალტრუისტული მოტივით.

მიუხედავად იმისა, რომ „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ თეორიამ განიცადა მწვავე კრიტიკა, უფრო მეტი — გაკიცხვა, სახელმწიფოს შეუზღუდავი სუვერენიტეტის თეორიის მომხრეთაგან, ბოლოს და ბოლოს მეცნიერთა დიდი უმრავლესობა, შემდგომ კი, ბევრი საერთაშორისო სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაცია, მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ერთი სახელმწიფოს ან სახელმწიფოთა ჯგუფის მეორე სახელმწიფოში „ჰუმანიტარული ინტერვენცია“ სრულიად დასაბუთებულია, და დისკუსია უნდა წარმოებდეს არა მისი ყოფნა-არყოფნის, არამედ მისი საზღვრების, „ინტერვენციის“ საზღვრების შესახებ. ასეთი პოზიცია უდავოდ მისაღებია.

ჰუმანიტარული ინტერვენციის თეორიის ისტორიული მნიშვნელობა იმაშია, რომ მან პირველმა დააყენა თავისი მოქალაქეების მიმართ სახელმწიფოთა საქმიანობის საერთაშორისო სამართლებრივი კონტროლის საკითხი.¹

გაეროს უშიშროების საბჭოს უკანასკნელი წლების საქმიანობა დაკავშირებულია ძალისმიერი ზომების გამოყენებასთან ადამიანის უფლებების ფართომასშტაბიანი დარღვევის საწინააღმდეგოდ გაეროს წესდების მეშვიდე თავის გამოყენებით. ეს თავი გამოიყენება იმ სიტუაციის დროს, რომელიც „საფრთხეს უქმნის მშვიდობას, ან აღრევს მშვიდობას ან ადგილი აქვს აგრესიის აქტს. ასეთი ზომები მიღებული იქნა გაეროს უშიშროების საბჭოს მიერ ერაყში, ჰაიტიში და ყოფილი იუგოსლავიის მიმართ (ორჯერ). უშიშროების საბჭოს ეს ქმედებანი შეიძლება შეფასდეს როგორც კოლექტიური ჰუმანიტარული ინტერვენციის დოქტრინის თანამედროვე ვერსია.²

უშიშროების საბჭოს მიერ ყოფილი იუგოსლავიისათვის საერთაშორისო ტრიბუნალის შექმნა იმათ მიმართ, ვინც პასუხისმგებელია ადამიანურობის, გენოციდის და ომის დანაშაულობათა ჩადენისათვის, ასევე შეიძლება განხილული იქნას როგორც ჰუმანიტარული ინტერვენციის თანამედროვე ფორმა დაკავშირებული ადამიანის უფლებების მასიურ დარღვევების დასჯასთან და აღკვეთასთან.³ თუმცა ეს მექანიზმი დახვეწას და დაზუსტებას ითხოვს იმ თვალსაზრისითაც, რომ მოსახლეობა არ უნდა გახდეს „განტყვების ვატი“

¹ ლიტერატურაში გამოითქვა აზრი იმის შესახებ, რომ ეს დოქტრინა გამოყენებული იქნა საბაბად სუსტი ქვეყნების დასაყრდელად. იხ. Brownlie, Humanitarian intervention, in J.N. Moor (ed.), 217, (1974). ჩვენი აზრით, ძირითადი სამართლებრივი თეორიები არ შეიძლება გამოცხადდნენ მიუღებლად მხოლოდ იმიტომ, რომ მმართველებმა ისინი გამოიყენეს ბოროტად, თავიანთი პარტიკულარული ინტერესების დასაკმაყოფილებლად. მთავარია ზუსტი და ეფექტური სამართლებრივი მექანიზმის შექმნა.

² Delbruck. A more Effective International Law or a New World Law? – 68 Ind. L. J. 705-707, (1993).

³ Nieron, War Crimes in Yugoslavia and the Development of International Law, American Journal of International Law, 78-79, (1994).

იმის გამო, რომ ქვეყანას სათავეში უდგას დიქტატორი ან არაქმედუნარიანი, რომლის გადაყენების საერთაშორისო მექანიზმი არ არსებობს.

რა შემთხვევაშია დაშვებული „ჰუმანიტარული ინტერვენცია“ ქვეყანაში ანუ სახელმწიფო სუვერენიტეტის ხელყოფა? სამართლის მეცნიერებაში ჩამოყალიბდა „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ დაშვებულობის შემდეგი წინა პირობები:

1) ადამიანის უფლებების უხეში დარღვევები უნდა იყოს რეალური;

2) ყველა შესაძლებელი სამშვიდობო საშუალება უნდა იყოს ამოწურული;

3) სახელმწიფოს უნდა წარედგინოს ულტიმატუმი მოთხოვნით შეწყვიტოს ადამიანის უფლებების უხეში დარღვევები;

4) თუ კი ამის საშუალებას იძლევა დრო, სახელმწიფომ ან სახელმწიფოებმა უშიშროების საბჭოს უნდა აცნობონ იმ მიზნების შესახებ, რომლებიც მიღწეული უნდა იქნას „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ პროცესში;

5) „ჰუმანიტარული ინტერვენცია“ შეიძლება უშუალოდ განხორციელდეს, თუ უშიშროების საბჭო უმოქმედოდაა;

6) ძალის გამოყენების მიზანი უნდა მდგომარეობდეს მხოლოდ ადამიანის უფლებების უხეში დარღვევის აღკვეთაში და არ უნდა იქნას გამოყენებული სხვა მიზნებისათვის;

7) ძალის გამოყენება არ უნდა იქნას მიმართული ქვეყანაში პოლიტიკური ან სოციალ-ეკონომიკური წყობილების შეცვლისაკენ, მთავრობის დასამხობად;

8) „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ დროს უნდა გამოყენებული იქნას შეიარაღებული ძალების შეზღუდული კონტიგენტი, და მხოლოდ მიზნის მისაღწევად აუცილებელ მასშტაბებში;

9) შეიარაღებული ძალები გამოყენებული უნდა იქნას მხოლოდ შეზღუდული დროით, და როგორც კი „ჰუმანიტარული

ინტერვენციის“ მიზანი მიღწეული იქნება, ისინი დაუყონებლივ უნდა გამოყვანილი იქნან უცხო ტერიტორიიდან.

„კუმანიტარული ინტერვენციის“ თეორიის მომხრეთა დიდი უმრავლესობა, იზიარებს რა თეზისს ინტერვენციის თანაზომიერების და დროში შეზღუდულობის შესახებ, აპელირებენ გაეროს წესდებასთან.

თანახმად გაეროს წესდების მუხლი 1, პუნქტი 3-ისა, ამ ორგანიზაციის ერთ-ერთი მიზანია ადამიანის უფლებებისადმი პატივისცემის წახალისება და განვითარება. ამასთან, გაეროს წესდება არ იზღუდება ამით და სახელმწიფოებს უშუალოდ აკისრებს ამ მიზნის მიღწევის მოვალეობას (იხ. მუხლი 55). აღნიშნული მოვალეობის რეალიზაციის უზრუნველსაყოფად სახელმწიფოები ვალდებულია კისრულობენ მიიღონ როგორც ერთობლივი, ისე დამოუკიდებელი ზომები, რაც გულისხმობს აგრეთვე „კუმანიტარული ინტერვენციის“ შესაძლებლობას. (იხ. მუხლი 56).

შევიჩრდებით „კუმანიტარული ინტერვენციის ერთ სპეციფიკურ ასპექტზე: საერთაშორისო და სახელმწიფო სამართლის თანაფარდობაზე ადამიანის უფლებების პრიზმით.

სახელმწიფო ანუ საკონსტიტუციო სამართალი არის იმ სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა, რომელიც აწესრიგებს ქვეყნის ხელისუფლებათა შორის ურთიერთობებს პოლიტიკის, ეკონომიკის, კულტურის, სოციალურ და კუმანიტარულ სფეროებში. იგი მოიცავს აგრეთვე თითოეული ხელისუფლების შიგნით ორგანოთა შორის ურთიერთობების სისტემას ამავე სფეროებში.¹

საერთაშორისო სამართალი და სახელმწიფო სამართალი განსხვავებული სფეროებია სამართლისა, რადგან განსხვავებულია აწესრიგებენ ურთიერთობებს განსხვავებული სტატუსის

¹ ბ. სვანელი. ადამიანის უფლებები და ხელისუფლებათა განაწილება. „სამართლებრივი რეფორმა საქართველოში“. თსუ. 1997. გვ. 22-36.

მქონე სუბიექტებს შორის: საერთაშორისო სამართალი – ჰორიზონტალურ ურთიერთობებს სახელმწიფოთა შორის (სახელმწიფოთაშორისო საერთაშორისო ორგანიზაციებთან მათი ურთიერთობების ჩათვლით), ხოლო სახელმწიფოს სამართალი – ხელისუფლებების ორგანოების ვერტიკალურ ურთიერთობებს. მაგრამ საერთაშორისო და სახელმწიფო სამართალს შორის ამ საზღვარს შლის ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი, იგი სამართლის ამ ორ სფეროს მოაქცევს ერთი, უფრო მაღალი, უნივერსალური სამართლებრივი ნორმების მოქმედების არიალში, შეიმუშავენს რა სამართლის ყველა სუბიექტისათვის და დარგისათვის სავალდებულო ადამიანის უფლებათა დაცვის ერთიან სტანდარტებს. აქ იკვეთება „ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ პრინციპი.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს კონსტიტუციის მუხლი 7-ის ძალით: „სახელმწიფო ცნობს და იცავს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებს და თავისუფლებებს, როგორც წარუვალ და უმაღლეს ადამიანურ ღირებულებებს. ხელისუფლების განხორციელებისას ხალხი და სახელმწიფო შეზღუდული არიან ამ უფლებებით და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართლით“.

ბევრ ქვეყანაში საერთაშორისო ხელშეკრულებები აღიარებული არიან შიდა სახელმწიფო სამართლის ინტეგრალურ ნაწილად, ან მათ კონსტიტუციურ ნორმებად (იხ. აშშ კონსტიტუციის მუხლი – 6, საბერძნეთის კონსტიტუციის მუხლი 28, ესპანეთის კონსტიტუციის მუხლი 96 და სხვა), ან ცხადდებიან პრიორიტეტულად შიდასახელმწიფო ნორმებთან შედარებით (იხ. საფრანგეთის კონსტიტუციის მუხლი 55, ნიდერლანდების კონსტიტუციის მუხლი 94, რუსეთის ფედერაციის კონსტიტუციის მუხლი 15 და სხვა). უფრო მეტი, ზოგიერთი ქვეყნის სასამართლო პრაქტიკაში გამოიყენება არა მარტო საერთაშორისო ხელ-

შეკრულებები, არამედ აგრეთვე ჩვეულებითი ნორმები როგორც სამართლის წყარო, მათზე აკეთებენ მითითებას კონკრეტული დავების განხილვისას. უფრო მეტი, ეს ქვეყნები განიხილავენ საერთაშორისო ჩვეულებით სამართალს როგორც თავიანთი სამართლის წყაროს.

ჯერ კიდევ 1900 წელს აშშ-ის უმაღლესმა სასამართლომ თავის ცნობილ გადაწყვეტილებაში, რომელსაც ეწოდა „ჰაკტა ჰაბანა“ განაცხადა, რომ იმ შემთხვევაში, როდესაც არ არსებობს შესაბამისი საერთაშორისო ხელშეკრულება ან საკანონმდებლო აქტი, სასამართლო გადაწყვეტილება გამოტანილი უნდა იქნას საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის საფუძველზე. ამ პრაქტიკას ფართოდ მისდევენ აშშ-ში, დიდ ბრიტანეთში და ზოგიერთი სხვა ქვეყანაში.

ადამიანის საერთაშორისო უფლებების სამართლის „ინტერვენცია“ შიდასახელმწიფო სამართლის სხვადასხვა დარგში არაერთგვაროვანია. ის არც ისე მნიშვნელოვანია, მაგალითად, კერძო სამართლის სფეროში, მაგრამ რაც შეეხება საჯარო სამართალს, აქ ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპების და ნორმების გავლენა, შეიძლება ითქვას, გადამწყვეტია.

ამ მიმართებით, განსაკუთრებით ნიშანდობლივია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, მიღებული როგორც „სტანდარტი, რომლის მიღწევისაკენ უნდა ესწრაფოდნენ ყველა ხალხები და სახელმწიფოები“. იგი ღღეს იქცა როგორც საერთაშორისო, ისე შიდასახელმწიფო სამართლის ერთ-ერთ ძირითადი წყაროდ, და წარმოადგენს მოდელს, რომელიც ფართოდ გამოიყენება ბევრი ქვეყნის მიერ კონსტიტუციების, ცალკეული კანონების და ლოკუმენტების ძირითადი დებულებების შემუშავებისას.

დღეისათვის უკვე აღიარებულია, რომ არანაკლებ 100 ეროვნულ კონსტიტუციას, რომლებიც მიღებულ იქნენ 1948 წლის

შემდეგ, ან პირდაპირ გადმოაქვს დეკლარაციის დებულებები ან მათში ამ უკანასკნელის გავლენა საგრძნობია.

ისეთ ქვეყნებში, როგორიც არის ბელგია, ნიდერლანდი, ინდოეთი, იტალია, აშშ, შრი-ლანკა – საყოველთაო დეკლარაციის დებულებები ფართოდ გამოიყენება შიდასახელმწიფო კანონების ლეგალური განმარტების მიზნით. მათ ხშირად უთითებენ ამ ქვეყნების სასამართლოები.

სახელმწიფოთა დიდი უმრავლესობა საყოველთაო დეკლარაციას განიხილავს როგორც დოკუმენტს, რომელიც შეიცავს საერთაშორისო სამართლის ჩვეულებით ნორმებს, რომლებიც იქცნენ ნორმებად „*jus cogens*“. დეკლარაციის ასეთი გაგება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმასთან დაკავშირებით, რომ რიგი ქვეყნებისა ჯერ კიდევ არ შეერთებიან საერთაშორისო პაქტებს მოქალაქეობრივი, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ, მაგრამ ისინი მაინც ვალდებული არიან მისდიონ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის დებულებებს.

საერთაშორისო სახელშეკრულებო ორგანოებს, რომლებიც შეიქმნენ ადამიანის უფლებათა დარგში საერთაშორისო კონვენციების საფუძველზე, სახელმწიფოთა მოხსენებების განხილვისას, ამ უკანასკნელთა მიერ რატიფიცირებული ხელშეკრულებების შესრულების მდგომარეობის შესახებ, გამოაქვთ რეკომენდაციები მონაწილე სახელმწიფოების მიერ ამა თუ იმ საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სხვა ზომების მიღების აუცილებლობის შესახებ.

ადამიანის უფლებათა დარგში შიდასახელმწიფო სამართლის და შესაბამისი სახელმწიფოს საერთაშორისო ვალდებულებებს შორის წინააღმდეგობის აღკვეთის მიზნით, რეკომენდირებულია – ჯერ შინაური კანონმდებლობა მოყვანილი იქნეს ამა თუ იმ საერთაშორისო ხელშეკრულებასთან შესაბამისობაში, და მხო-

ლოდ ამის შემდეგ მოხდეს მისი რატიფიცირება. საქმე ისაა, რომ საერთაშორისო სამართლის სულ უფრო ბევრი პრინციპი და ნორმა იძენს „*jus cogens*“-ის სავალდებულო ძალას. ასეთ ნორმებს შეიცავს, მაგალითად გაეროს წესდება, საყოველთაო დეკლარაცია და სხვა ფუძემდებლური საერთაშორისო აქტები ადამიანის უფლებათა დარგში. ისინი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, სავალდებულოა ყველა სახელმწიფოსათვის, მათ შორის იმათთვისაც ვინც არ არის გაეროს წევრი. ასეთი ნორმების პრიმატი სახელმწიფოთა კანონების მიმართ არ არის დამოკიდებული ამა თუ იმ სახელმწიფოს პოზიციისაგან. უფრო მეტი, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი ადამიანის ზოგიერთი უფლება-თავისუფლებების დარღვევას აღიარებს საერთაშორისო დანაშაულად.

ფაქტი ერთია: მიუხედავად სახელმწიფოთა პოზიციათა განსხვავებისა საერთაშორისო და შიდასახელმწიფო სამართლის თანაფარდობის შესახებ, ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა სამართალი გადაიქცა უნივერსალურ სამართლად, ხოლო მისი პრინციპები და ნორმები – ყველა სახელმწიფოსათვის სავალდებულოდ.

ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის ნორმების „ინტერვენციული“ ბუნება საერთაშორისო სამართლის სხვა ნორმებთან შედარებით მდგომარეობს იმაში, რომ ზოგიერთი ხელშეკრულების დადების, მასთან შეერთების ან რატიფიკაციის დროს იკრძალება ან იზღუდება დათქმის შესაძლებლობა.

საერთოდ, საერთაშორისო სამართალში აღიარებულად ითვლება პრინციპი, რომ საერთაშორისო ხელშეკრულების სავალდებულო ძალის აღიარების ყველა სტადიაზე (ხელმოწერა, მიღება, დამტკიცება, ნოტების გაცემა, რატიფიკაცია, შეერთება), სახელმწიფოები უფლებამოსილნი არიან გააკეთონ დათქმა, რომელთა ლეგიტიმურობა არ არის დამოკიდებული სხვა სახელმწიფოების მხრიდან მათი მიღება – არმიღებისაგან ან მათი

თანხმობისაგან. ამ უფლებამოსილების განხორციელებისას აუცილებელია მხოლოდ ის, რომ დათქმები არ შეეხონ ხელშეკრულების არსებით მხარეებს და არ ეწინააღმდეგებოდნენ მის საგანს და მიზანს.

მაგრამ ზოგიერთ საერთაშორისო ხელშეკრულებაში, განსაკუთრებით ადამიანის უფლებათა დარგში, მაგალითად, მონობის აკრძალვის შესახებ კონვენციაში ან განათლების დარგში დისკრიმინაციასთან ბრძოლის შესახებ იუნესკოს კონვენციაში, პირდაპირ არის მითითებული დათქმის დაუშვებლობაზე. ამასთან დაკავშირებით, გარკვეულ ინტერესს წარმოადგენს მოქალაქობრივი და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტის მეორე დამატებითი ოქმი სიკვდილით დასჯის აკრძალვის შესახებ, რომელიც ადგენს: „პაქტთან დათქმა დასაშვებია მხოლოდ რატიფიკაციისა და შეერთების დროს, და ისიც მხოლოდ ომიანობის პირობებში სიკვდილით დასჯის გამოყენების მიზნით სამხედრო ხასიათის ძალზე სერიოზული დანაშაულისათვის, რომელიც ჩადენილია სამხედრო მოქმედებათა დროს.“

რასობრივი დისკრიმინაციის შესახებ საერთაშორისო კონვენცია ნებას რთავს სახელმწიფოს გააკეთოს დათქმა მხოლოდ რატიფიკაციის ან შეერთების მომენტში. უფრო მეტი, კონვენციის მიზნებისა და ამოცანებისათვის შეუთავსებელი, აგრეთვე კონვენციის საფუძველზე შექმნილი ორგანოების საქმიანობის ხელშემშლელი დათქმები არ დაიშვება. ამასთან, დათქმა ითვლება შეუთავსებლად და საქმიანობის ხელშემშლელად, თუ კი კონვენციის მონაწილე – სახელმწიფოების თუნდაც 2/3 ეწინააღმდეგება მას. (იხ. მუხლი 20).

„საერთაშორისო სახელშეკრულებო სამართლის შესახებ“ 1969 წლის ვენის კონვენციაში ხაზგასმულია, რომ არ შეიძლება დათქმის გაკეთება, თუ კი იგი ეწინააღმდეგება ხელშეკრულების საგანს და მიზანს (იხ. მუხლი 19, პ. „გ“). ცხადია, რომ არ

შეიძლება დათქმის გაკეთება ხელშეკრულების მატერიალურ – სამართლებრივ დებულებათა მიმართ, რომელნიც ჩამოთვლიან ადამიანის ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს. ასეთი დათქმა ხელყოფდა ხელშეკრულების არსს და წინააღმდეგობაში მოვიდოდა მისი დადების მიზანთან. ამიტომ, მაგალითად, სახელმწიფოებს, რომლებიც შეუერთდნენ ადამიანის უფლებათა შესახებ საერთაშორისო პაქტებს, არ აქვთ უფლება განაცხადონ ადამიანის უფლებათა და თავისუფლებათა მხოლოდ რაღაც განსაზღვრული წრის აღიარების შესახებ.

და მაინც, უმთავრეს არგუმენტს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების უპირატესობისა შიდასახელმწიფო კანონების, უფრო მეტი – კონსტიტუციების, მიმართ წარმოადგენს იდენტური მუხლი 5 ორივე საერთაშორისო პაქტისა:

„1. არაფერი ამ პაქტში არ შეიძლება განმარტებული იქნას, როგორც რომელიმე სახელმწიფოს, ჯგუფის ან პირის უფლება ეწეოდეს ისეთ საქმიანობას ან ასრულებდეს ისეთ ქმედებას, რომელიც მიმართულია ამ აქტით აღიარებული რომელიმე უფლების ან თავისუფლების გაუქმებისაკენ ან შეზღუდვისაკენ უფრო მეტი ზომით, ვიდრე ეს გათვალისწინებულია ამ პაქტით.

2. დაუშვებელია ამ პაქტის მონაწილე რომელიმე სახელმწიფოში უკვე აღიარებული ან დადგენილი ადამიანის რომელიმე ძირითადი უფლების შეზღუდვა ან გაუქმება კანონით, ხელშეკრულებით, მმართველობითი აქტით ან ჩვეულებით, იმ საბაბით, რომ ეს პაქტი არ აღიარებს ასეთ უფლებებს ან აღიარებს მათ ნაკლები მოცულობით“.

ამ თვალსაზრისით, საქართველოს კონსტიტუციის მუხლი 7 სრულ შესაბამისობაშია აღნიშნულ საერთაშორისო პაქტებთან, რის გამოც მუხლი 7 შეიძლება აღიარებული იქნას როგორც სამივე ხელისუფლებისათვის სავალდებულოდ შესასრულებელი

იმპერატიული ნორმა, რომელიც იურიდიული ძალით თავად კონსტიტუციას აჭარბებს.

„ჰუმანიტარული ინტერვენციის“ პროცესი, რაც დაკავშირებულია ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა სამართლის ნორმების შეღწევის პროცესთან სახელმწიფოების კანონმდებლობაში, მუდმივად ფართოვდება. ეს არის ცივილიზაციის შეუქცევადი პროცესი, და იგი განპირობებულია სოციალური, ეკონომიკური, პოლიტიკური და ეკოლოგიური პრობლემების გადაჭრის შეუძლებლობით სახელმწიფოთა ჯგუფის ან საერთაშორისო თანამეგობრობის ერთიანი ძალისხმევის გარეშე, განსაკუთრებით ეს ეხება თანამედროვეობის გლობალურ პრობლემებს: ომების აღკვეთა და სამხედრო კონფლიქტების შეწყვეტა, შიმშილის, სიღატაკის, ავადმყოფობების და უცოდინრობის, გენოციდის და ეთნიკური წმენდის აღკვეთის და საერთაშორისო გაკიცხვის ღონისძიებები, ქვეყნის შიგნით და მის ფარგლებს გარეთ ლტოლვილთა მასობრივი გადაადგილების, ეკოლოგიური კატასტროფების პრევენცია და ა.შ.

თანამედროვეობის გლობალური პრობლემების გადაჭრის ძირითად ინსტრუმენტს წარმოადგენს სამართალშემოქმედება, როგორც საერთაშორისო, ისე ეროვნულ დონეზე, განსაკუთრებით ეს უკანასკნელი. ზემოაღნიშნული პრობლემების ერთობლივად გადაჭრის აუცილებლობა აიძულებს სუვერენულ სახელმწიფოებს მოახდინონ თავისი შიდა კანონმდებლობის კორექტირება საერთაშორისო სამართლებრივ სტანდარტებზე ორიენტირების გზით. ამის შედეგად, ადგილი აქვს საერთაშორისო და შიდასახელმწიფო სამართლის „შერწყმას“ განსაკუთრებით ადამიანის უფლებათა დარგში, ამასთან, ნათლად გამოიკვეთა პირველის მეორეზე პრევალირების საერთაშორისო სამართლის „ინტერვენციის“ ტენდენცია, განსაკუთრებით, ადამიანის უფლებათა შესახებ საერთაშორისო პაქტების და მათი ორი ფაკულტატური

ოქმის იურიდიულ ძალაში შესვლის შემდეგ. მაგრამ ეს სულაც არ მოასწავებს შიდა სახელმწიფო სამართლის უარყოფას ან „კედომას“. საუბარია ადამიანის უფლებების მინიმალურ სტანდარტებზე, რომელთა ფარგლებში ცალკეული ქვეყნები უფლებამოსილი (სუვერენული) არიან შეაესონ ეს სტანდარტები კონკრეტული შინაარსით.

ადამიანის უფლებათა დარგში „ჰუმანიტარული ინტერვენცია“ ნიშნავს საერთაშორისო სტანდარტების დამკვიდრებას სახელმწიფოთა კანონმდებლობაში. ადამიანის უფლებათა დარგში საერთაშორისო სტანდარტები, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს სახელმწიფოთა მიერ თავისი საკონსტიტუციო კანონმდებლობის მოყვანას ზოგად საერთაშორისო სტანდარტებთან, შემდგომ კი მისი განხორციელების პრაქტიკისა. ასე, მუხლი 2, პუნქტი 2 „საერთაშორისო პაქტისა მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების“ შესახებ ითვალისწინებს, რომ ამ შეთანხმების თითოეული მონაწილე მიიღებს ისეთი საკანონმდებლო და სხვა ზომებს, რაც აუცილებელია პაქტის მიერ აღიარებული უფლებების განხორციელებისათვის. პაქტის ამ დებულებას სამართლებრივად განამტკიცებს „საერთაშორისო სახელმწიფოებო სამართლის შესახებ“ ვენის კონვენციის 27-ე მუხლი იმის შესახებ, რომ სახელმწიფოებს უფლება არ აქვთ აპელირებდნენ თავიანთი შიდა სახელმწიფო სამართლის ნორმებზე ნაკისრი საერთაშორისო ვალდებულებების შეუსრულებლობის გასამართლებლად.

შემდეგმა ისტორიულმა ფაქტორებმა განაპირობეს ადამიანის საყოველთაო უფლებების სამართლის „ინტერვენციული“ ხასიათი.

უპირველეს ყოვლისა, ეს იყო ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგად რუსეთში ბოლშევიკების მიერ დამყარებული ფაშისტური რეჟიმის მიერ მოსაზღვრე ქვეყნების ტერიტორიების ოკ-

უპაცია და ანექსია, და ამ ხალხების და საკუთარი ხალხის მიმართ განხორციელებული მასობრივი რეპრესიები, რომელმაც მარტო 1917-1953 წლებში 30 მილიონამდე უდანაშაულო ადამიანის სიცოცხლე შეიწირა. ამას დაემატა 1953-1990 წლებში სხვაგვარად მოაზროვნეთა მიმართ წარმოებული ფართომასშტაბიანი დევნა და რეპრესიები.

მეორე. გერმანიაში ნაციონალ-ფაშისტების მიერ დამყარებული დიქტატორული რეჟიმის მიერ სხვა ხალხების მიმართ განხორციელებული მასობრივი რეპრესიები, რომელმაც 1939-1945 წლებში 20 მილიონამდე მშვიდობიანი მოსახლეობის სიცოცხლე შეიწირა, ხოლო მათ მიერვე წამოწყებულმა ომმა არნახული ტრაგედია მოუტანა კაცობრიობას.

მესამე. მიუხედავად იმისა, რომ უკანასკნელი 50 წელია კაცობრიობა დაცულია ფართომასშტაბიანი ომებისაგან, მაინც ამ პერიოდის განმავლობაში მოხდა 300-დე მცირე ომი და შეიარაღებული კინფლიქტი, რომელმაც შეიწირა დაახლოებით 30 მილიონი ადამიანის სიცოცხლე. ძალზედ დამაფიქრებელია ფაქტი, რომ ამ პერიოდის განმავლობაში საერთო ჯამში მხოლოდ 90 დღე (!) იყო აბსოლუტურად მშვიდობიანი.

მეოთხე. ისტორიამ დაადასტურა ის უდაო ფაქტი, რომ შესაბამის ქვეყანაში არსებული რეაქციული პოლიტიკური რეჟიმი არა მარტო არღვევს ამ ქვეყნის მოსახლეობის ძირითად უფლება-თავისუფლებებს, არამედ საფრთხეს უქმნის მშვიდობასა და უშიშროებას როგორც რეგიონული, ისე საერთაშორისო მასშტაბით. აგრესიული მთავრობა ქვეყნის შიგნით, ასეთივე აგრესიულია ქვეყნის გარეთ, ზოგჯერ უფრო საშიში.

5. ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის საგანი

რას შეისწავლის ადამიანის საერთაშორისო უფლებების სამართალი, რა არის მისი შესწავლის საგანი? ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად უპირველეს ყოვლისა საჭიროა ერთმანეთისაგან გაიმიჯნოს ადამიანის საერთაშორისო უფლებების სამართალი და საერთაშორისო საჯარო სამართალი.

ტრადიციული იურისპრუდენცია საერთაშორისო სამართალს განსაზღვრავდა, როგორც იმ სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობას, რომელიც აწესრიგებს ურთიერთობებს მხოლოდ ეროვნულ სახელმწიფოებს შორის. გამომდინარე აქედან, საერთაშორისო სამართლის ერთადერთ სუბიექტად აღიარებული იყო მხოლოდ სახელმწიფო.

ტრადიციული განსაზღვრება გაფართოვდა პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ, როდესაც შეიქმნა ერთა ლიგა და სხვა სამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაციები. გამომდინარე აქედან, საერთაშორისო სამთავრობო ორგანიზაციებიც აღიარებული იქნენ საერთაშორისო სამართლის სუბიექტად.

პროგრესული კაცობრიობა შოკში ჩააგდო ბარბაროსულმა აქტებმა, რასაც ადგილი ქონდა გერმანიაში და სსრკ-ში, ხოლო მთავრობები მიიყვანა გადაწყვეტილებამდე შემოეღოთ სახელმწიფოებისაგან ადამიანის დაცვის საერთაშორისო მექანიზმი. პირველი ასეთი მექანიზმი შეიქმნა გაეროს სახით. გაეროს წესდების პირველივე მუხლში განისაზღვრა გაერთიანებული ერების მიზნები: „ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული და ჰუმანიტარული ხასიათის საერთაშორისო პრობლემების გადაჭრა საერთაშორისო თანამშრომლობის მიღწევის გზით, და ყველა ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების პატივისცემის ხელშეწყობა და წახალისება ყოველგვარი განსხვავების მიუხედავად რასისა,

სქესისა, ენისა და რელიგიისა“. მაგრამ ეს იყო მხოლოდ დასაწყისი დიდი პროცესისა. წესდება არაფერს ამბობს იმის შესახებ, თუ ადამიანის რომელი უფლებები და თავისუფლებები იმსახურებენ ხელშეწყობიას და წახალისებას სახელმწიფოებისაგან. ეს საკითხი მიენდო ადამიანის უფლებათა გაეროს კომისიას, რომელიც შეუდგა მუშაობას 1947 წელს, ხოლო 1948 წლის ზაფხულში გენერალურ ასამბლეას წარედგინა ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, რომელიც მიღებული იქნა 1948 წლის 10 დეკემბერს.

ადამიანის უფლებათა რეალური დაცვის პირველი რეგიონული მექანიზმი შეიქმნა ევროპის საბჭოს ჩარჩოებში. 1949 წლის 5 მაისს მიღებული ევროპის საბჭოს წესდების მუხლი 3 ადგენს: „ევროპის საბჭოს თითოეულმა წევრმა უნდა აღიაროს სამართლის ბატონობის პრინციპი და ყველა პირის უფლება თავისი იურიდიქციის ფარგლებში ისარგებლოს ადამიანის უფლებებით და ძირითადი თავისუფლებებით“. „სახელმწიფოს მიერ ადამიანი უფლებათა პატივისცემა არის ევროსაბჭოში მისი გაწევრიანების და წევრობის გაგრძელების პირობა.“

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია მიღებული იქნა 1950 წელს. იგი დაეფუძნა ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციას. თუმცა კონვენციამ აქცენტი გადაიტანა მხოლოდ მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებებზე, მაგრამ შექმნა მათი დაცვის ისეთი ეფექტური მექანიზმი, რომელიც უცნობია საერთაშორისო და სხვა რეგიონული სისტემებისათვის. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია არ ითვალისწინებს ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებს, ისინი დაჯგუფდნენ მეორე რეგიონულ აქტში – ევროპის სოციალურ ქარტიასში, რომელიც მიღებული იქნა 1961 წელს.

კონვენციის საფუძველზე შეიქმნა ადამიანის უფლებათა დაცვის ორი ორგანო: ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისია და ევრო-

პული სასამართლო. 1998 წელს ჩამოყალიბდა ერთი ორგანო, რომელმაც შეცვალა არსებული ორი ორგანო. (არსებობს ადამიანის უფლებათა დაცვის კიდევ ორი რეგიონული სისტემა: ამერიკული და აფრიკული. იხ. შესაბამისი თავები).

სწორედ ამიტომ, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ სულ უფრო მეტი მომხრე შეიძინა დებულებამ იმის შესახებ, რომ სახელმწიფოებს და საერთაშორისო ორგანიზაციებს აკისრიათ ვალდებულებები ინდივიდების მიმართ, ხოლო ინდივიდებს აქვთ უფლებები თავისი სახელმწიფოებისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების მიმართ. გამომდინარე აქედან, ინდივიდმა თანდათანობით მოიხვეჭა საერთაშორისო სამართლის სუბიექტის ნიშანი, ხოლო მისი სტატუსის განმსაზღვრელი სამართლებრივი ნორმები დაჯგუფდნენ ერთ დარგად, რომელსაც ეწოდა ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა სამართალი. ხოლო მას შემდეგ, რაც მხარდაჭერა მოიპოვა ჰუგო გროციუსის „კუმანიტარული ინტერვენციის“ თეორიამ, რომლის თანახმადაც კანონიერად იქნა აღიარებული ორი ან რამდენიმე სახელმწიფოსაგან ძალის გამოყენება იმ სახელმწიფოს მიმართ, რომელიც ახორციელებს სასტიკ რეპრესიებს თავისი ხალხის მიმართ, უდავო გახდა ინდივიდის საერთაშორისო სამართალსუბიექტობა. ამას დაემატა საერთაშორისო სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციების უფლების აღიარება – მოახდინონ იმ სახელმწიფოს სუვერენიტეტის „ხელყოფა“, რომელიც ახორციელებს თავისი მოქალაქეების უფლებების მასობრივ და სისტემატურ დარღვევას.

როგორც სამართლებრივი რეგულირების დამოუკიდებელი სფერო, ადამიანის უფლებების სამართლის საერთაშორისო სამართლისაგან გამოცალკავების პროცესის დასაწყისი სათავეს იღებს სწორედ ნიურნბერგის პროცესიდან (1945) და სრულდება 1993 წელს ადამიანის უფლებათა მსოფლიო კონ-

ფერენციაზე ვენის დეკლარაციისა და მოქმედების პროგრამის მიღებით. (იხ. ამ კარის თავი 4, პარაგრაფი 2), რის გამოც საგანს ჩვენ დავარქვით—ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი.

მოგვყავს ვენის დეკლარაციისა და მოქმედების პროგრამის ძირითადი დებულებები ამ საკითხთან დაკავშირებით:

გაეროს წესდების 55-ე მუხლის ძალით, გაერო ხელს უწყობს „ყველა ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების საყოველთაო პატივისცემასა და შესრულებას... 1948 წლის დეკლარაცია იწოდება საყოველთაო დეკლარაციად და არა საერთაშორისო დეკლარაციად“,¹ რადგან მას სამართლის ყველა სუბიექტთან აქვს მიმართება, და არა მხოლოდ საერთაშორისო სამართლის სუბიექტებთან ანუ სახელმწიფოებთან... საერთაშორისო სამართლის ნორმებისაგან განსხვავებით, ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების უნივერსალურობა უდაოა.² ადამიანის უფლებები არის კაცობრიობის ღირებულებათა კვინტენცია...³. ადამიანის უფლებები არის ძირითადი ნორმა, რომელიც სახელმწიფოების პოლიტიკაზე მაღლა დგას და მათი დაცვა და ხელშეწყობა არის მთავრობათა უპირველესი მოვალეობა,⁴ ... და იგი არ შეიძლება გამოყენებული იქნას სახელმწიფოთა „რეალური პოლიტიკის“ იდეოლოგიურ საფარველად...⁵. ადამიანის უფლებები, მათი ბუნების გამო, საერთაშორისო სამართალსა და სახელმწიფო სამართალს შორის არსებულ საზღვარს შლის. ადამიანის უფლებები ქმნიან ახალ გამჭვირვალე სამართლებრივ სივრცეს“.⁶

¹ World Conference on Human Rights. The Vienna Declaration and Programme of Action, June 1993. UN, NY, 1995, p. 11.

² იქვე, გვ. 28.

³ იქვე, გვ. 27.

⁴ იქვე, გვ. 8.

⁵ იქვე, გვ. 9.

⁶ იქვე, გვ. 14.

ვენის დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამა კონკრეტულ საკითხებზე მსჯელობისას ადამიანის უფლებათა სამართალს მოიხსენიებს როგორც საერთაშორისო სამართლისგან დამოუკიდებელ დარგს.¹

გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან, ჩვენთვის მიუღებელია ტერმინი – „ადამიანის საერთაშორისო უფლებები“. რას ნიშნავს „ერთაშორისი ადამიანის უფლებები“? ეს ნიშნავს, მით უმეტეს, რომ ევროპულ ენებში თავისი წარმოშობით და მიღებული მნიშვნელობით „საერთაშორისო“ ნიშნავს „სახელმწიფოთაშორისო“-ს, რასაც მივეყვართ უფრო დიდ გაუგებრობამდე. რას ნიშნავს „სახელმწიფოთაშორისო ადამიანის უფლებები“(!)

ჩვენთვის მისაღებია საგნის სხვა დასახელება, სახელდობრ, „ადამიანის საყოველთაო უფლებების სამართალი“, რაც ზუსტად ასახავს საკითხის არსს. საქმე ისაა, რომ ადამიანის უფლებები მართავენ, აწესრიგებენ არა მარტო საერთაშორისო (სახელმწიფოთაშორისო) ურთიერთობებს, არამედ აგრეთვე შიდასახელმწიფო ურთიერთობებს. ეს ერთი. მეორეც, ადამიანის უფლებები სახელმწიფომდელი და სახელმწიფოზე მაღლა მდგომი თანდაყოლილი, ბუნებრივი, ყველასათვის თანასწორი, საერთო ანუ საყოველთაო უფლებებია. უფლებებისათვის უცხოა სახელმწიფოს საზღვრები, ამიტომ, ჩვენი აზრით, საგნის მითითებული დასახელების შემოტანა ბრუნვაში დასაბუთებულია.

თანახმად ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციისა და საერთაშორისო პაქტისა მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა შესახებ – ადამიანი სამართლის სუბიექტია ყველგან, სადაც არ უნდა იმყოფებოდეს იგი. სწორედ ამიტომ საგანს ვუწოდეთ: „ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი“, და არა „ადამიანის საერთაშორისო (სახელმწიფოთაშორისო) უფლებების სამართალი“.

¹ იქვე, გვ. 16, 33, 63.

გარდა ამისა, ადამიანის საყოველთაო უფლებების სამართალი ასახავს სამართლის ნორმების შესაბამის ობიექტურ სისტემას, რომელიც გამოიხატება სამართლებრივი ნორმების იერარქიის ფორმით. იერარქიას სათავეში უდგას ე.წ. „Grundnormen“ (ძირითადი ნორმები) ანუ ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები,¹ დამოუკიდებლად მათი ტექსტობრივი ფიქსაციისა საერთაშორისო თუ შიდასახელმწიფო აქტებში. მეორე საფეხური უჭირავს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციას, შემდეგი – საერთაშორისო პაქტებს ადამიანის უფლებების შესახებ, მათ მოჰყვებიან დარგობრივი საერთაშორისო აქტები, რეგიონული კონვენციები, საერთაშორისო თათბირებისა და კონფერენციების გადაწყვეტილებები. სისტემას ასრულებს მონაწილე სახელმწიფოების კონსტიტუციები და ადამიანის უფლებების დამცავი არასამთავრობო ორგანიზაციების წესდებები.

ამრიგად, საერთაშორისო სამართალი და ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი განსხვავდებიან ერთმანეთისგან რეგულირების საგნის მიხედვით, ისინი აწესრიგებენ ურთიერთობათა განსხვავებულ სფეროებს. გარდა ამისა, ისინი განსხვავდებიან რეგულირების მეთოდებით, კერძოდ, მათი ფუნქციონირების მექანიზმებით. (იხ. თავი 2 და 3). შესაბამისად, განსხვავებულია ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის და საერთაშორისო სამართლის წყაროები. ადამიანის საყოველთაო უფლებათა წყაროებს არ შეადგენენ გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ მიღებული ის აქტები, რომლებიც აწესრიგებენ სახელმწიფოებს შორის ურთიერთობებს, თუნდაც ზოგიერთი მათგანი დაკავშირებული

¹ ავტორი იზიარებს ჰანს კელზენის „საფეხუროვან თეორიას“ ადამიანის უფლებებთან კავშირში, იმ ცვლილებებით, რომ სამართლის ნორმები კმნიან სამართლის ფორმას, ხოლო უფლებები შეადგენენ ამ ფორმის შინაარსს. სამართლის ნორმა არის უფლების ლინგვისტური გამოხატულება. სამართლის არსი უფლებათაა, ნორმები კი მისი რეფლექსია. სამართლის ფილოსოფიის ასპექტში აღნიშნული მასაზრება მომდინარეობს ჩვენს მიერ წამოყენებული კონცეფციიდან „ანთროპოლოგიური ნორმატივიზმის“ შესახებ (იხ. ბ. სავანელი. სამართლის თეორია. მეორე გამოცემა. თბილისი, 1997, გვ.132, 172, 206).

იყოს მათ ტერიტორიაზე მყოფი ინდივიდების სამართლებრივ სტატუსთან (მაგალითად, მოქალაქეობის მიღება და დაკარგვა, უცხოელი მოქალაქის სამართლებრივი სტატუსი, დიპლომატიური იმუნიტეტის მქონე პირების სამართლებრივი მდგომარეობა და ა.შ.).

ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის საგანს შეადგენენ გაეროს გენერალური ანსამბლეს მიერ მიღებული ის აქტები, რომლებიც უშუალოდ აწესრიგებენ ადამიანს და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობებს ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ, პოლიტიკურ და სამოქალაქო სფეროებში ანუ ადგენენ სახელმწიფოების ვალდებულებებს ადამიანის მიმართ და არა ერთმანეთის მიმართ. საილუსტრაციოდ დავასახელებთ გაეროს ადამიანის უფლებათა ცენტრის მიერ კონსოლიდირებულ აქტებს კრებულში საერთო სათაურით — „ადამიანის უფლებები“.¹

ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის, როგორც სამართლის დამოუკიდებელი დარგის არსებობას ადასტურებს მრავალი ქვეყნის კონსტიტუცია, მათ შორის საქართველოს კონსტიტუციის მუხლი 7, რომლის თანახმად: „ხელისუფლების განხორციელებისას სახელმწიფო შეზღუდული არის ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებებით და თავისუფლებებით, როგორც უშუალოდ მოქმედი სამართალი“. სხვა სიტყვებით, ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები არ საჭიროებენ საქართველოს კანონმდებლობით „გაშუალებას“, მათ ენიჭებათ უპირატესობა საქართველოს კონსტიტუციის მიმართაც კი!

ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები და თავისუფლებები შეიძლება განხილული იქნას როგორც საჯარო სამართლის ყველა დარგის კონცენტრირებული გამოხატულება ანუ საჯარო სამართლის ყველა ნორმა აკუმულირებულია ადამიანის

¹ „Права Человека. Сборник документов ООН“. Нью-Йорк, 1989 г. а. აგრეთვე „Human Rights“, Facts Sheets 1-24, UN, Geneva, 1990-1995.

საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებში და თავისუფლებებში, რადგან მისგან იღებენ სათავეს. ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებები და თავისუფლებები არის ნორმატიული აქტების პირამიდის მწვერვალი, რაც ასაბუთებს ჩვენს მიერ წამოყენებულ „ანთროპოლოგიური ნორმატივიზმის“ თეორიის სისწორეს, ანუ ბუნებითი სამართლის და ნორმატივიზმის კონვერგენციის შესაძლებლობას. სამართლის საზრისი ადამიანის უფლებებშია.¹

სამართლის საყოველთაო სუბიექტად ადამიანის აღიარებამ იურიდიული მნიშვნელობა მოიპოვა მას შემდეგ, რაც 1976 წელს ძალაში შევიდა 1966 წელს მიღებული ორი პაქტი, და განსაკუთრებით, ფაკულტეტური ოქმი ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების შესახებ, რომლის თანახმადაც ადამიანს ინდივიდუალური წესით უფლება აქვს გაასაჩივროს საერთაშორისო დონეზე თავისივე სახელმწიფოს მიერ მისი მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების დარღვევა.²

გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან, ადამიანის საყოველთაო უფლებების სამართალი შეისწავლის იმ სამართლებრივ ნორმებს, რომლებიც აწესრიგებენ ურთიერთობას ადამიანსა და საერთაშორისო სამართლის სუბიექტებს შორის, დაკავშირებულს ამ უკანასკნელთა მიერ ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების ხელშეწყობისა და დაცვის ვალდებულების შესრულებასთან, რაც თავის მხრივ უზრუნველყოფილია სახელმწიფოს მიმართ იძულებითი ხასიათის საერთაშორისო ზომების გამოყენების შესაძლებლობით მის მიერ მათი დარღვევის შემთხვევაში.

სამართლებრივი ნორმები, რომლებიც აწესრიგებენ ადამიანსა და საერთაშორისო სამართლის სუბიექტებს შორის ურთიერ-

¹ იხ. ბ. სეანელი „სამართლის თეორია“. მეორე გამოცემა, თბ. 1997, გვ. 132, 172, 206.

² სრულიად მართებულად მიუთითებს ტ. ბიურგენტალი: „დღეს ჩვენ მოწმენი ვართ პროგრესირებადი ადამიანის უფლებების რევოლუციისა“. (Buergetal, International Human Rights in Nutshell, West Publishing co., 1995, p.20.

თობებს, დაკავშირებულს ამ უკანასკნელთა მიერ ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების ხელშეწყობის და დაცვის ვალდებულებების შესრულებასთან, მათი სავალდებულობის ხასიათისა და ხარისხის მიხედვით ორი სახისაა: კონვენციური (სახელშეკრულებო) და არაკონვენციური (არასახელშეკრულებო) ნორმები.

თავის მხრივ, კონვენციური ნორმები იყოფა: ზოგადსავალდებულო, რეგიონულ და დარგობრივ სამართლებრივ ნორმებად. მაგალითად, საერთაშორისო პაქტი მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ არის ზოგადსავალდებულო კონვენციური სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობა, ადამიანის უფლებათა დაცვის შესახებ ევროპული კონვენცია – რეგიონალური მნიშვნელობის სავალდებულო კონვენციური ნორმების ერთობლიობაა, ხოლო კონვენცია ბავშვის უფლებების შესახებ – დარგობრივი სავალდებულო ნორმების ერთობლიობაა.

თავის მხრივ, არაკონვენციური სამართლებრივი ნორმები იყოფა ორ ჯგუფად: ნორმა-რეკომენდაციებად და ნორმა-მოწოდებად. მაგალითად, ევროპაში უშიშროებისა და თანამშრომლობის შესახებ თათბირის დასკვნითი აქტი არის ნორმა-რეკომენდაციების ერთობლიობა, მაშინ როდესაც ადამიანის უფლებების შესახებ ვენის საერთაშორისო კონფერენციაზე მიღებული დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამა არის ნორმა-მოწოდება.

ამრიგად, ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის საგანია ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო და რეგიონული ინსტრუმენტები და მექანიზმები და მათი განხორციელების პრაქტიკა.

ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის სისტემა როგორც სამართლებრივი ნორმების სისტემა არ ემთხვევა ადამიანის საყოველთაო უფლებების სამართალს როგორც სასწავლო დისციპლინის სისტემას. სწავლების მეთოდისა და ეფექტურო-

ბის თვალსაზრისით სახელმძღვანელო შეიცავს ორ ნაწილს: ზოგადს და კერძოს. ზოგადი ნაწილი მოიცავს ადამიანის უფლებების ზოგად საკითხებს, ხოლო კერძო – ადამიანის უფლებების ცალკეულ ბლოკებს, რომლებიც აერთიანებენ ადამიანის მონათესავე უფლებებს.¹

6. ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის ძირითადი წყაროები და სისტემა

ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართლის უმთავრეს წყაროს წარმოადგენს „ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია“, რომელიც მიღებული იქნა გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 1948 წლის 10 დეკემბერს. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია სცნობს უფლებათა ორ ჯგუფს: მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებებს, ერთის მხრივ, და ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებს, მეორეს მხრივ.²

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია არ არის ხელშეკრულება. ის მიღებული იქნა გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ როგორც რეზოლუცია, რომელსაც არ ქონდა პოზიტიური სამართლის ძალა, რადგან გაერომ მოახდინა ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა მხოლოდ დეკლარირება. მაგრამ დღეისათვის მეცნიერ-იურისტებს შორის მტკიცედ ჩამოყალიბდა აზრი სახელმწიფოებისათვის დეკლარაციის სავალდებულო ძალის შესახებ, თუმცა სადაოა საკითხი: დეკლარაცია

¹ საკმარისია თვალი გადავავლოთ დასავლეთის წამყვანი უნივერსიტეტების იურიდიული ფაკულტეტების სასწავლო პროგრამებს, ცხადი გახდება, რომ ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა სამართალი იკითხება როგორც საერთაშორისო სამართლისგან დამოუკიდებელი დისციპლინა.

² Buergerthal, International Human Rights, West Publishing Co., 1995, p.30.

არის საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის ნაწილი, თუ მას აქვს სამართლის ზოგადი პრინციპების სტატუსი? ჩვენის აზრით, დეკლარაცია ორივე თვისების მატარებელია. 1948 წლის შემდეგ კონვენციურ დონეზე მისი მრავალჯერადი გამოყენების გამო იურიდიული ფორმის თვალსაზრისით იგი იქცა საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლის აქტად, ხოლო იურიდიული შინაარსის თვალსაზრისით, რამდენადაც მასში ასახულია და ჩამოყალიბებულია სამართლის ზოგადი პრინციპები, საბოლოო ჯამში დეკლარაციამ ბუნებრივად შეიძინა სამართლის ძალა. ამრიგად, სახეზეა ფორმისა და შინაარსის ერთიანობა, რაც მას სავალდებულო ძალის მქონე იურიდიულ აქტად აქცევს.

უფრო მეტი, ადამიანის უფლებების შესახებ 1968 წლის თეირანის საერთაშორისო კონფერენციამ აღიარა, რომ დეკლარაცია არის სავალდებულო საერთაშორისო თანამეგობრობის ყველა წევრისათვის, როგორც საერთაშორისო ჩვეულებითი სამართლებრივი აქტი, რითაც წერტილი დაესვა დავას დეკლარაციის იურიდიული ძალის შესახებ.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია ცნობს შემდეგ მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ თავისუფლებებს:

- უფლება თავისუფლებაზე, სიცოცხლეზე და პიროვნების უსაფრთხოებაზე;

- უფლება მონობისა და მონური შრომისაგან თავისუფლებაზე;

- უფლება წამების ან სასტიკი, არაადამიანური ან პიროვნების ღირსების დამამცირებელი მოპყრობისაგან და დასჯისაგან თავისუფლებაზე;

- უფლება სამართალსუბიექტობის შეზღუდვისაგან თავისუფლებაზე;

- უფლება კანონის წინაშე თანასწორობაზე;

- უფლება ადამიანის დარღვეულ თავისუფლებათა ეფექტურ აღდგენაზე;

- უფლება თვითნებური დაპატიმრების, დაკავების ან გაძევებისაგან თავისუფლებაზე;
- უფლება დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს მიერ საქმის საჯაროდ და სამართლიანობის ყველა მოთხოვნათა დაცვით განხილვის თავისუფლებაზე;
- უფლება არაბრალეულობის პრეზუმფციაზე, სანამ ბრალეულობა არ იქნება დადგენილი;
- უფლება იმ ქმედობისათვის დასჯისაგან თავისუფლებაზე, რომელიც მისი ჩადენის დროისათვის არ შეადგენდა დანაშაულს;
- უფლება თავისუფლებაზე პირად და ოჯახურ ცხოვრებაში თვითნებური ჩარევისაგან, და საცხოვრებლის ხელშეუხებლობის და კორესპონდენციის საიდუმლოების თვითნებური ხელყოფისაგან;
- უფლება გადაადგილების და საცხოვრებელი ადგილის არჩევის თავისუფლებაზე, მათ შორის ნებისმიერი ქვეყნის დატოვებასა და თავის ქვეყანაში თავისუფალ დაბრუნებაზე;
- უფლება სხვა ქვეყნებში თავშესაფარის მიღების თავისუფლებაზე;
- უფლება მოქალაქეობაზე;
- უფლება ქორწინებაში თავისუფალ შესვლასა და ოჯახის შექმნაზე;
- უფლება ქონების თავისუფალ ფლობაზე;
- უფლება აზრის, სინდისის და რელიგიის თავისუფლებაზე;
- უფლება რწმენის თავისუფლებაზე და მის თავისუფალ გამოხატვაზე;
- უფლება მშვიდობიანი შეკრებებისა და ასოციაციების თავისუფლებაზე;
- უფლება თავისი ქვეყნის მართვაში თავისუფალ მონაწილეობაზე;
- უფლება თავის ქვეყნის სახელმწიფო სამსახურში თავისუფალ დაშვებაზე.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია აღიარებს შემდეგ ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებს:

- უფლება შრომაზე და სამუშაოს თავისუფალ არჩევაზე;
- უფლება თანაბარი შრომის თანაბარ ანაზღაურებაზე;
- უფლება სამართლიან და დამაკმაყოფილებელ, ადამიანის ღირსეული არსებობის უზრუნველყოფ შრომის ანაზღაურებაზე;
- უფლება პროფესიული კავშირების შექმნაზე და მათში გაერთიანებაზე;

- უფლება დასვენებაზე და მოცალეობაზე;
- უფლება ჯანმრთელობის და კეთილდღეობის შენარჩუნებისათვის აუცილებელ საცხოვრებელ დონეზე;

- უფლება სოციალურ უზრუნველყოფაზე, მათ შორის უმუშევრობის, ავადმყოფობის, ინვალიდობის, ქვრივობის, მოხუცებულობის ან არსებობისათვის სახსარის დაკარგვის სხვა შემთხვევაში;

- უფლება დედობისა და ბავშვობის დაცვაზე;
- უფლება განათლებაზე, მათ შორის, მშობლის უფლება თავის ბავშვებისათვის განათლების სახეობის არჩევაზე;

- უფლება საზოგადოების კულტურულ ცხოვრებაში მონაწილეობაზე;

- უფლება იმ მორალური და მატერიალური ინტერესების დაცვაზე, რომელიც დაკავშირებულია ავტორის სამეცნიერო, ლიტერატურული და სამხატვრო შემოქმედების შედეგთან.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის ნორმები ტრანსფორმირებულია ადამიანის უფლებათა შესახებ ორ პაქტში და ორ ფაკულტატურ ოქმში. სახელდობრ, გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ 1966 წლის 10 დეკემბერს მიიღო ორი პაქტი ადამიანის უფლებების შესახებ: „საერთაშორისო პაქტი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ“ და „საერთაშორისო პაქტი მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლე-

ბების შესახებ“. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციისაგან განხვავებით ეს პაქტები წარმოადგენენ ხელშეკრულებებს, რომლის მონაწილე სახელმწიფოებმა ოფიციალურად იკისრეს ვალდებულებები ხელი შეუწყონ და დაიცვან ადამიანის უფლებები, მიიღონ ყველა შესაძლებელი ზომა მათი სრული განხორციელების უზრუნველსაყოფად.

რა საერთო და ინდივიდუალური ნიშნებით ხასიათდება ეს ორი პაქტი როგორც სამართლის წყარო?

ორივე პაქტის პრეამბულა და მუხლები 1, 3, 5 ძირითადად იდენტურნი არიან.

ორივე პაქტის პრეამბულაში ხაზგასმულია სახელმწიფოთა ვალდებულება გაეროს წესდების შესაბამისად წაახალისონ ადამიანის უფლებების დაცვა და აღიარებულა, რომ ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის თანახმად, მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური თავისუფლებები და სილატაკის შიშისაგან თავისუფალი ადამიანის პიროვნების იდეალი შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ, თუ შეიქმნება ისეთი პირობები, რომლის დროსაც თითოეულს შეუძლია შეუფერხებლად და თანაბრად ისარგებლოს თავისი ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული, მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებებით.

ორივე პაქტის მუხლი 1 ადგენს, რომ თვითგამორკვევის უფლება საყოველთაოა და სახელმწიფოებმა პატივი უნდა სცენ მას. ამ უფლების თანახმად ხალხები თავისუფლად განსაზღვრვენ თავიანთ პოლიტიკურ სტატუსს და თავისუფლად უზრუნველყოფენ ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ განვითარებას. ორივე პაქტის მუხლი 3 ადგენს მამაკაცისა და ქალის მიერ ყველა უფლებით და თავისუფლებით თანასწორად სარგებლობის უფლებას და ავალებს თითოეულ სახელმწიფოს პრაქტიკაში დაიცვან ეს პრინციპი. ორივე პაქტის მუხლი 5 ითვალისწინებს ადამიანის ნებისმიერი უფლების დარღვევის ან დაუსაბუ-

თებელი შეზღუდვის აღმკვეთ ზომებს და მიმართულია პაქტის რომელიმე დებულების ისეთი არასწორი განმარტების წინააღმდეგ, რომ გამართლებული იქნას რომელიმე უფლების ან თავისუფლების შეზღუდვა უფრო მეტად, ვიდრე ეს დაშვებულია პაქტებით. პაქტები სახელმწიფოებს ასევე უკრძალავენ მათ ტერიტორიაზე უკვე აღიარებული უფლებების შეზღუდვას იმ საბაბით, რომ პაქტებში ასეთი უფლებები აღიარებული არ არიან ან აღიარებული არიან ნაკლები მოცულობით.

განვიხილოდ პაქტები ცალ-ცალკე და მათ შორის განსხვავება.

„საერთაშორისო პაქტში ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა შესახებ“ აღიარებულია უფლება: შრომაზე (მუხლი 6), შრომის სამართლიან და ხელსაყრელ პირობებზე (მუხლი 7), პროფესიული კავშირების შექმნასა და მათში მონაწილეობაზე (მუხლი 8), სოციალურ უზრუნველყოფაზე (მუხლი 9), ოჯახის, დედების, ბავშვების და მოზარდთა ფართო დაცვასა და დანმარებაზე (მუხლი 10), სასიცოცხლო დონეზე (მუხლი 11), ფიზიკური და ფსიქიკური ჯანმრთელობის მაქსიმალურად მიღწევად დონეზე (მუხლი 12), განათლებაზე (მუხლი 13 და 14), კულტურულ ცხოვრებაში მონაწილეობაზე (მუხლი 15).

„საერთაშორისო პაქტი მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა შესახებ“ აღიარებს: ადამიანის სიცოცხლის თავისუფლებას (მუხლი 6), წამების, არაადანიანური ან სხვა ადამიანის ღირსების დამამცირებელ მოპყრობისა და დასჯისაგან ადამიანის თავისუფლებას (მუხლი 7), შრომისა და მონური შრომისაგან თავისუფლებას (მუხლი 8), თვითნებური დაკავების ან დაპატიმრებისაგან თავისუფლებას (მუხლი 9), თავისუფლება აღკვეთილი პირების მიმართ არაჰუმანური დამოკიდებულებისაგან თავისუფლებას (მუხლი 10), სახელშეკრულებო ვალდებულების შეუსრულებლობისათვის დაპატიმრებისაგან თავისუფლებას (მუხლი 11), გადაადგილების და საცხოვრებელი ადგილის არჩევის თავი-

სუფლებას (მუხლი 12), მონაწილე სახელმწიფოს ტერიტორიიდან უკანონო გასახლებისაგან უცხოელის თავისუფლებას (მუხლი 13), სასამართლოების და ტრიბუნალების წინაშე თანასწორობას და სისხლის და სამოქალაქო სამართალწარმოების პროცესში უფლებათა გარანტირებას (მუხლი 14), თავისუფლებას სისხლის სამართლის კანონის უკუქცევითი ძალის გამოყენებისაგან (მუხლი 15), თითოეული ადამიანის სამართალსუბიექტობის აღიარებას, სადაც არ უნდა იმყოფებოდეს იგი (მუხლი 16), თავისუფლებას პირად და ოჯახურ ცხოვრებაში უკანონო ჩარევის, საცხოვრებლის და კორესპონდენციის თვითნებური და უკანონო ხელყოფისაგან (მუხლი 17), აზრის, სინდისის და რელიგიის თავისუფლებას (მუხლი 18), თავისი შეხედულებებისადმი ერთგულებას და თავისი შეხედულების გამოხატვის თავისუფლებას (მუხლი 19), კანონით ომის ან ეროვნული, რასობრივი ან რელიგიური სიძულვილის პროპაგანდის დაუშვებლობას (მუხლი 20), მშვიდობიანი შეკრებების თავისუფლებას (მუხლი 21), ასოციაციის თავისუფლებას (მუხლი 22), საქორწინო ასაკის მიღწევისას ქორწინების და ოჯახის შექმნის ან განქორწინების თავისუფლებას (მუხლი 23), ბავშვთა უფლებების დარღვევისაგან თავისუფლებას (მუხლი 24), სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობის თავისუფლებას (მუხლი 25), კანონის წინაშე ყველა მოქალაქის თანასწორობას და კანონის მხრიდან მათ თანასწორ დაცვას (მუხლი 26), ეთნიკურ, რელიგიურ ან ენობრივ უმცირესობათა თავისუფალ განვითარებას (მუხლი 27).

იურიდიული ბუნების თვალსაზრისით განსხვავება ამ ორ საერთაშორისო პაქტს შორის მდგომარეობს შემდეგში:

1. საერთაშორისო პაქტში მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ თავმოყრილია უფლებები, რომელსაც იურიდიულ ლიტერატურაში უწოდებენ თავისუფლებებს, რადგან ისინი გასცემენ პასუხს კითხვაზე: თავისუფლება რისგან?

რას ნიშნავს მაგალითად, უფლება სიცოცხლეზე? უფლება სიცოცხლეზე ნიშნავს იმას, რომ თითოეული ადამიანი თავისუფალია იმისაგან, რომ მისი სიცოცხლე თვითნებურად არ იქნება ხელყოფილი სახელმწიფოს მიერ. ასეთი რედაქციული ფორმით არის ჩამოყალიბებული ეს და სხვა თავისუფლებები ამ პაქტში. ასე, ადამიანი თავისუფალი უნდა იყოს იმისაგან, რომ მის მიმართ სახელმწიფოს მხრიდან არ ექნება ადგილი: წამებას ან სასტიკ არაადამიანურ ან მისი ღირსების დამამცირებელ მოპყრობას ან დასჯას; იგი არ იქნება თვითნებურად დაკავებული ან დაპატიმრებული; არ იქნება ცნობილი ბრალეულად ისეთი ქმედობისათვის, რომელიც მისი ჩადენის დროისათვის არ ითვლებოდა სისხლის სამართლის დანაშაულად; თვითნებურად და უკანონოდ არ ჩაერევიან მის პირად და ოჯახურ ცხოვრებაში, უკანონოდ და თვითნებურად არ ხელყოფენ მისი საცხოვრებლის ან კორესპონდენციის ხელშეუხებლობას ან უკანონოდ არ ხელყოფენ მის ღირსებას და რეპუტაციას; არ აიძულებენ მიიღოს მისთვის არასასურველი რელიგია ან მრწამსი; ხელს არ შეუშლიან თავისუფლად გამოხატოს თავისი აზრი, თავისუფლად ეძიოს, მოიპოვოს და გააერცელოს სხვადასხვა სახის ინფორმაცია და იდეები სახელმწიფო საზღვრებისაგან დამოუკიდებლად ზეპირად, წერილობით, ან საბეჭდი ან მხატვრული გამოხატვის ფორმების საშუალებით და ა.შ. სხვა სიტყვებით, თავისუფლება არის ადამიანის უფლება სახელმწიფოს უმოქმედობაზე.

საერთაშორისო პაქტში ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ თავმოყრილია უფლებები, რომლებსაც იურიდიულ ლიტერატურაში უწოდებენ უფლებაუნარიანობას, რადგან ისინი გასცემენ პასუხს კითხვაზე: უფლება რაზე? და მართლაც, ამ პაქტის თითოეული მუხლი რედაქციულად ჩამოყალიბებულია იმდაგვარად, რომ განსაზღვრავს პაქტის მონაწილე სახელმწიფოების ვალდებულებებს აქტიურად იმოქმე-

დონ ადამიანის მიერ შესაბამის სიკეთეზე უფლებების მოპოვების უზრუნველყოფის მიმართულებით. მაგალითად, რას ნიშნავს უფლება შრომაზე? უფლება შრომაზე ნიშნავს იმას, რომ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები ვალდებულებას კისრულობენ იმოქმედონ იმისათვის, რომ ადამიანები, ვისაც სურს იმუშაოს, არ დარჩნენ უმუშევარი, მიიღონ სამუშაო ადგილები, ამასთან თავისუფლად აირჩიონ პროფესია. მოკლედ, უფლება შრომაზე ნიშნავს უფლებას (რაზე?) – სახელმწიფოს მოქმედებაზე.

ასევე, ადამიანს აქვს უფლება იმაზე, რომ სახელმწიფომ უზრუნველყოს:

ა) თითოეული ადამიანის უფლება შექმნას პროფესიული კავშირები და გაერთიანდეს მათში თავისი ეკონომიკური და სოციალური ინტერესების დასაცმაცოფილებლად;

ბ) თითოეული ადამიანის უფლება მინიმალური სასიცოცხლო დონეზე მისთვის და მისი ოჯახისათვის, რაც გულისხმობს საკმარის კვებას, ტანსაცმელს და საცხოვრებელს და ცხოვრების პირობების მუდმივ გაუმჯობესებას, კვების პროდუქტების წარმოების, შენახვის და განაწილების მეთოდების გაუმჯობესებას და სხვა;

გ) თითოეული ადამიანის უფლება ფიზიკური და ფსიქიკური ჯანმრთელობის მინიმალურ დონეზე, რაც გულისხმობს სახელმწიფოს მხრიდან მკვდრადშობილთა და ბავშვთა სიკვდილიანობის შემცირებას, გარემოს ჰიგიენის და მრეწველობაში შრომის ჰიგიენის ყველა ასპექტის გაუმჯობესებას, ეპიდემიური, ენდემიური, პროფესიული და სხვა დაავადებების პროფილაქტიკას და მკურნალობას და სხვა.

დ) თითოეული ადამიანის უფლება განათლებაზე, რაც გულისხმობს სახელმწიფოს ვალდებულებას ხელი შეუწყოს იმას, რომ დაწყებითი განათლება იყოს სავალდებულო და უფასო, საშუალო განათლება იყოს ღია და მისაწვდომი ყველასათვის

უფასო განათლების თანდათანობითი შემოღებით, უმაღლესი განათლება იყოს ყველასათვის მისაწვდომი თითოეულის უნარის გათვალისწინებით და უფასო განათლების თანდათანობითი შემოღებით, და სხვა.¹

ამრიგად, ეკონომიკის, სოციალურ და კულტურულ სფეროებში უფლება ნიშნავს ადამიანის უფლებას სახელმწიფოს მოქმედებაზე.

2. მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტით აღიარებული თავისუფლებები ეს ის სიკეთეებია, რომლებსაც ადამიანები ბუნებრივად ფლობენ, წარმოადგენენ თანდაყოლილ და გაუსხვისებელ ღირებულებებს. ესენია: სიცოცხლე, ღირსება, ჯანმრთელობა, ხელშეუხებლობა, აზროვნება, რწმენა, ასოციაცია და სხვა. ამ სიკეთეების გამო ადამიანი არ ფლობს მათი შეძენის უფლებას, რადგან მათ ისინი აქვს მისი არსებობის ფაქტის გამო, ბუნებრივად. ამ სიკეთეების მიმართ ვალდებულების მატარებელია სახელმწიფო, რაც გამოიხატება მის მოვალეობაში არ ხელჰყოს ეს სიკეთეები. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, თითოეულ ადამიანს ამ სიკეთეების გამო აქვს უფლება სახელმწიფოს უმოქმედებაზე. თუ კი ადამიანთან მიმართებაში ეს სიკეთეები თავისუფლებას აღნიშნავენ, სახელმწიფოსთან, როგორც სამართლის ვალდებულ სუბიექტთან მიმართებაში, ისინი უფლების ცნებით აღინიშნებიან, რადგან ამ სიკეთეების გამო სახელმწიფოს აქვს პასიური ვალდებულება არ ხელყოს პირის თავისუფლებები.

ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური უფლებების

¹ განათლებაზე უფლებისაგან უნდა განვასხვაოთ განათლების თავისუფლება, რაც გულისხმობს თავისუფლებას იმისაგან, რომ სახელმწიფო არ ჩაერიოს ადამიანის მიერ განათლების ფორმის არჩევაში. განათლების თავისუფლებასთან არის დაკავშირებული აკადემიური თავისუფლება, რაც ასევე გულისხმობს თავისუფლებას იმისაგან, რომ სახელმწიფო არ ჩაერიოს ცოდნის გადაცემის და გავრცელების პროცესში. განათლებაზე უფლებისაგან განსხვავებით განათლების თავისუფლება და აკადემიური თავისუფლება მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური თავისუფლების რანგში მოიაზრება.

შესახებ საერთაშორისო პაქტით აღიარებული უფლებები ეს ის სიკეთეებია, რომლებსაც ადამიანები ბუნებრივად არ ფლობენ. არამედ აქვთ მათი მოპოვების შესაძლებლობა, იურიდიულ ენაზე — უფლებაუნარიანობა („უფლება შეიძინონ უფლება“). უფლება შრომაზე ნიშნავს იმას, რომ ადამიანი იმთავითვე არ ფლობს სამუშაო ადგილს, უბრალოდ აქვს სამუშაო ადგილის დაკავების უფლება ანუ უფლება მოიპოვოს უფლება კონკრეტულ სამუშაო ადგილზე. უფლება პროფესიული კავშირების შექმნისა და მათში გაერთიანების უფლება ნიშნავს იმას, რომ თითოეულს აქვს უფლება მომავალში ჩამოაყალიბოს პროფესიული კავშირი და უფლება გახდეს მისი წევრი. უფლება სოციალურ უზრუნველყოფაზე ნიშნავს იმას, რომ სოციალური უზრუნველყოფის, მათ შორის სოციალური დაზღვევის, როგორც სიკეთის, მიღება დაკავშირებულია არა ადამიანის არსებობის ფაქტთან, არამედ, გარეშე იურიდიული ფაქტების დადგომასთან. იგივე ითქმის განათლებაზე, როგორც სიკეთეზე, რომელიც თანდაყოლილი და პიროვნებისაგან განუყოფელი სიკეთე არ არის. ადამიანს შეუძლია მხოლოდ შეიძინოს იგი, ან საერთოდ უარი თქვას მის შეძენაზე უფრო მეტი, განათლება უსასრულობის ცნებასთან არის დაკავშირებული, რადგან სამყარო ამოუწურავია ინფორმაციული თვალსაზრისით. და ეს მაშინ, როდესაც უფლება სიცოცხლეზე, ღირსებაზე, ზელშეუხებლობაზე, ასოციაციაზე და ა.შ. დაკავშირებულია ადამიანის არსებობის ფაქტთან, რადგან სიცოცხლე, ღირსება, თავისუფლება და სხვა თვისებები თითოეული ადამიანის თანმდევი, მისგან განუყოფელი ღირებულებებია დაბადებიდან სიკვდილამდე. იგივე ითქმის ოჯახის, დედობის, ბავშვობის დაცვაზე, რადგან შეიძლება ოჯახი, დედობა, ბავშვობა არ საჭიროებდეს დაცვას, რადგან პიროვნებას შეიძლება საერთოდ არ გააჩნდეს ოჯახი, ქალი არ იყოს დედა, ოჯახს არ ყავდეს ბავშვი და ა.შ., მაშინ როდესაც ადამიანის სიცოცხლეზე, ღირსებაზე და

თავისუფლებაზე არ შეიძლება ითქვას, რომ იგი შეიძლება ადამიანს გააჩნდეს ან არ გააჩნდეს, რადგან ისინი მათ უბრალოდ აქვთ, დამოუკიდებლად იმისა, სურთ თუ არა მათ ეს.

ამრიგად, ადამიანის მიერ მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების განხორციელება დამოკიდებულია სახელმწიფოს უმოქმედობაზე, ზოლო ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების მოპოვება დამოკიდებულია სახელმწიფოს მოქმედებაზე.

3. განსხვავება ამ ორი რიგის უფლებებს შორის გამოიხატება იმაშიც, რომ მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებები როგორც აბსოლტური უფლებები სახელმწიფოს ან სხვა სუბიექტების მხრიდან მათი დარღვევის შემთხვევაში უზრუნველყოფილი არიან სასამართლო სარჩელის უფლებით, მაშინ როდესაც ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების გამო სახელმწიფოს მიერ თავისი ვალდებულებების შეუსრულებლობის შემთხვევაში ადამიანი მოკლებულია უფლებას სასამართლო სასარჩელო წესით აიძულოს სახელმწიფო შეასრულოს თავისი მოვალეობა. (აქ საუბარი არ არის კონკრეტულ ხელშეკრულებაზე, არამედ სახელმწიფოს ვალდებულებაზე საერთოდ უზრუნველყოს ადამიანის უფლებები). თუ საერთაშორისო დონეზე ინდივიდი, თანახმად მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის ფაქულტატური ოქმისა, უფლებამოსილია მოძრაობაში მოიყვანოს საერთაშორისო დაცვის მექანიზმი, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების გამო ინდივიდი ასეთ შესაძლებლობას ჯერ-ჯერობით მოკლებულია.

4. მეოთხე არგუმენტად გამოდგება პროფ. ტ. ბიურგენტალის მოსაზრება: „ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი: აონაწილე სახელმწიფოებს არ აკისრებს ვალდებულებას დაუყონებლივ უზრუნვე-

ლყოს პაქტის შესრულება. სახელმწიფოს ეკისრება მოვალეობა გადადგას ნაბიჯები ამ უფლებების თანდათანობითი განხორციელების მიმართულებით. სახელმწიფოების მიერ ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების უზრუნველყოფა დამოკიდებულია შესაბამის ქვეყნებში არსებული რესურსებისაგან, მაშინ როდესაც მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების დაცვა არავითარი გარემოებით არ შეიძლება იყოს პირობადებული, ისინი დაუყოვნებლივ უნდა განხორციელდნენ. აღნიშნული განსხვავება ეფუძნება ამ ორი ჯგუფის უფლებების განსხვავებულ ბუნებას¹.

ამასთან, თვით მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების ფარგლებში განასხვავებენ ხელშეუხებელ უფლებებს, რომელთა შეზღუდვა დაუშვებელია და „ხელშესახებ“ უფლებებს, რომელთა შეზღუდვა, დასაშვებია. განსხვავება ამ ორი კატეგორიის უფლებებს შორის ცხადი ხდება მაშინ, როდესაც ადგილი აქვს საგანგებო მდგომარეობას. მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტის მუხლი 4-ის ძალით, როდესაც ერის არსებობას საფრთხე ემუქრება, დასაშვებია ზოგიერთი უფლების შეზღუდვა, გარდა შემდეგი უფლებებისა: უფლება სიცოცხლეზე, თავისუფლება წამებისაგან, თავისუფლება მონობისაგან და მონური შრომისაგან, უფლება სამართლის სუბიექტად ცნობაზე, უფლება აზრის, რწმენის და რელიგიის თავისუფლებაზე; სწორედ ეს ხუთი უფლება განეკუთვნება აბსოლუტურად ხელშეუხებელ უფლებათა კატეგორიას.

მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებებს შორის საგანგებო მდგომარეობის დროს დასაშვებია შემდეგი უფლებების შეზღუდვა: თავისუფლება სავალდებულო შრომისაგან; პიროვნების თავისუფლება და ხელშეუხებლობა; უფლება პატიმრობისას ჰუმანურ მოპყრობაზე; სისხლის სამართლის პროცესში დაცვის

¹ Burgental, International Human Rights, West Publishing co., 1995, p.54.

გარანტიების უზრუნველყოფის უფლება; პირად და საოჯახო საქმეებში ჩაურევლობის და ბინის და კორესპონდენციის ხელშეუხებლობის უფლებები; უფლება კანონისათვის უკუქცევითი ძალის გამოუყენებლობაზე; უფლება თავისუფალ გადაადგილებაზე; უფლება საცხოვრებელი ადგილის თავისუფალ არჩევაზე; უფლება სასამართლოში საქმის ღია განხილვაზე; უფლება წერილობითი და ზეპირი ინფორმაციის და იდეების მოპოვებაზე, მიღებაზე და გადაცემაზე; უფლება მშვიდობიან შეკრებაზე და გაერთიანებაზე. მაგრამ, ყველა შემთხვევაში, ადამიანის მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებები ადამიანისაგან განუყოფელი სიკეთეებია, მაშინ როდესაც ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების ობიექტები (სიკეთეები) ადამიანის გარეშე არსებობენ.

გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან, ადამიანის მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებები შეიძლება დახასიათდნენ როგორც აბსოლუტური უფლებები, ხოლო ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებები – როგორც შეფარდებითი უფლებები.

ადამიანის საყოველთაო უფლებათა დაცვის საერთაშორისო მექანიზმები

1. გაერო და ადამიანის უფლებები

50 წლის წინ, ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიღების დროიდან, ინდივიდუალურმა და კოლექტიურმა პირებმა, რომელთა უფლებები ირღვეოდა, დაიწყეს გაეროს სახელზე საჩივრების გზავნა, მიუხედავად იმისა, რომ დეკლარაცია არ ითვალისწინებდა ასეთი საჩივრების განხილვის მექანიზმს. არა და, გაეროს წესდებამ გაეროს საქმიანობის მიზნად და პრინციპად გამოაცხადა „ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების ხელშეწყობა და წახალისება“. ამიტომ ხალხი წერდა წერილებს, საჩივრებს, აგზავნიდა პეტიციებს, ითხოვდა დახმარებას გენერალური მდივნისაგან.

გენერალური მდივანი შემოთავაზებული იყო ასეთი მდგომარეობით, რადგან ვერაფრით ეხმარებოდა ადამიანებს: წესდების მუხლი 2(7)-ის ძალით გაეროს არ შეეძლო „განეხილა საკითხები, რომელიც შედიოდა სახელმწიფოს შინაგან იურისდიქციაში“. დასაწყისში, გენერალურმა მდივანმა პრობლემა მარტივად გადაწყვიტა: მიმართვებს უგზავნიდა შესაბამისი სახელმწიფოს მუდმივ წარმომადგენლებს გაეროში. ზოგიერთი სახელმწიფო ასე თუ ისე რეაგირებდა მიმართვებზე, უმრავლესობა კი ღუმილს არჩევდა.

მდგომარეობამ გამოსწორება დაიწყო 1959 წელს, როდესაც გაეროს ეკონომიკურმა და სოციალურმა საბჭომ შემოიღო ადამიანის უფლებების დარღვევის შესახებ მიმართვების შემოწმება. მიმართვების კონფიდენციალური სიას ამზადებდა სამდივნო და შემდეგ ცირკულირებდა ადამიანის უფლებათა კომისიაში, თუმცა

არავითარი რელური ნაბიჯები საკითხის მოსაგვარებლად არ იდგმებოდა. მდგომარეობა შედარებით გაჯანსაღდა 1960 წელს ეკოსოკი-ს 1235 და 1503 რეზოლუციების მიღებით, რომლის ძალითაც შემოღებული იქნა სპეციალური მომხსენებლის ინსტიტუტი შესაბამისი ქვეყნის ან თემატიკის მიხედვით, თუმცა ეს მექანიზმი თავისი ბუნებით უფრო ადმინისტრაციული იყო, ვიდრე სამართლებრივი.

ადამიანის უფლებების დაცვის სამართლებრივი მექანიზმი პირველად შემუშავდა რეგიონულ სისტემაში. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა კონვენციამ, რომელიც მიღებული იქნა 1950 წელს და შევიდა ძალაში 1953 წლიდან, დაადგინა ინდივიდუალური საჩივრების განხილვის სამართლებრივი მექანიზმი. საჩივრები პირველად განიხილებოდა ადამიანის უფლებათა კომისიის მიერ, რომელიც ასრულებდა „ფილტრის“ როლს, სწევებდა საკითხს—ექვემდებარებოდა თუ არა საჩივარი ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს განხილვას.

თუმცა ევროპული მექანიზმი საერთაშორისო მექანიზმთან შედარებით უფრო დემოკრატიული იყო, მაგრამ პროცესი მდორედ მიდიოდა. პროცესი აშკარად დაჩქარდა მას შემდეგ, რაც მიღებული იქნა კონვენციის ოქმი 11, რომელმაც საერთოდ გააუქმა კომისია და ევროსაბჭოს წევრი ქვეყნების მოსახლეობას საშუალება მისცა პირდაპირ მიემართა სასამართლოსათვის. ოქმი ძალაში შევიდა 1997 წელს.

ადამიანის უფლებების დაცვის ამერიკის სახელმწიფოთა-შორისო სისტემამ ფუნქციონირება დაიწყო მხოლოდ 1960 წელს, როდესაც შემოღებული იქნა ადამიანის უფლებათა კომისია. მოგვიანებით, სახელდობრ 1970 წელს, შეიქმნა ევროპული მორელის ადამიანის უფლებათა სასამართლო, თუმცა დასაწყისში მისი საქმიანობა შემოიფარგლებოდა მხოლოდ კომისიის ან სახელმწიფოების მიერ წარდგენილი საკონსულტა-

ციო დასკვნების საფუძველზე მიღებული გადაწყვეტილებებით.

აფრიკული რეგიონული სისტემა ასევე მხარს უჭერს ინდივიდუალური საჩივრების მექანიზმს, თუმცა მათი გამზილვის პროცედურა საიდუმლოებით იყო მოცული უკანასკნელ წლებამდე, როდესაც ადამიანის და ხალხის უფლებების აფრიკული კომისიის მოხსენებებმა მოიპოვეს საჯარო ხასიათი. დღეისათვის აფრიკის ერთიანობის ორგანიზაცია იმყოფება ადამიანის უფლებათა სასამართლოს ჩამოყალიბების პროცესში.

სამწუხაროდ, გაეროს დონეზე დღემდე არ არსებობს ადამიანის უფლებების დაცვის რეგიონული სასამართლო პროცედურის ანალოგიური სისტემა. მის მაგივრად ჩვენ გვაქვს ფუნდამენტური კონვენციების საფუძველზე შექმნილი სახელშეკრულებო ორგანოები ან კომიტეტები. მათ შორის არის ადამიანის უფლებათა კომიტეტი, რომელიც ვალდებულია განიხილოს ინდივიდუალური საჩივრები წევრი ქვეყნებიდან, თუ კი შესაბამისმა სახელმწიფომ მოახდინა „ადამიანის მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა პაქტის დამატებითი ოქმის“ რატიფიკაცია. ორი სხვა ხელშეკრულება, სახელდობრ „რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღკვეთის საერთაშორისო კონვენცია“ და „კონვენცია წამების და სხვა სასტიკი, არაადამიანური და დამამცირებელი მოპყრობის და დასჯის შესახებ“, ასევე ითვალისწინებს ინდივიდუალური საჩივრების განხილვის მექანიზმს. დღის წესრიგში დგას „ქალის დისკრიმინაციის აღკვეთის კონვენციის“ და „ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის“ დარღვევის საწინააღმდეგო ინდივიდუალური მექანიზმის შექმნა.

მიუხედავად გაკვეული პროგრესისა, საერთაშორისო და რეგიონული, სტრუქტურების მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებათა იურიდიული ძალა ჯერ კიდევ სუსტია. ადამიანის უფლებათა კომიტეტს და ევროპულ სასამართლოს შეუძლიათ მხოლოდ

რეკომენდაციით მიმართონ ეროვნულ სასამართლოებს გააგრძელონ კონკრეტული საქმის განსილვა.

მნიშვნელოვან ნოვაციად შეიძლება ჩაითვალოს რომის საერთაშორისო კრიმინალური სასამართლოს შესახებ სტატუსი, რომელიც ითვალისწინებს გენოციდის, ადამიანურობის წინააღმდეგ მიმართული და ომის დამნაშავეთა გასამართლების პროცედურას და პასუხისმგებლობას. თუმცა, უნდა აღინიშნოს სტატუსის იურიდიულ ძალაში შესვლის სუსტი პერსპექტივა იმ წინააღმდეგობის გათვალისწინებით, რომელსაც ავლენს ზოგიერთი, მათ შორის უშიშროების საბჭოს წევრი-სახელმწიფო მის რატიფიკაციასთან დაკავშირებით, და რაც აყვვნებს მის ძალაში შესვლას.

და მაინც, როგორია გაეროს ორგანიზაციული სტრუქტურა ადამიანის უფლებებთან მიმართებაში?

გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია შეიქმნა წესდების საფუძველზე, რომელიც მიღებულ იქნა 1945 წლის 26 ივნისს სან-ფრანცისკოში გაერთიანებული ერების კონფერენციაზე და შევიდა ძალაში ამავე წლის 24 ოქტომბერს.

წესდების თანახმად, გაეროს წარმოადგენს ექვსი ძირითადი ორგანო. ესენია: განერალური ასამბლეა, უშიშროების საბჭო, ეკონომიკური და სოციალური საბჭო, სამეურვეო საბჭო, საერთაშორისო სასამართლო და სამდივნო. ეს ორგანოები ე.წ. საწესდებო ორგანოებია.

ადამიანის უფლებების დარგში გაეროს უმთავრესი ორგანოა ეკონომიკური და სოციალური საბჭო (ეკოსოკი). იგი შედგება ორი კომისიისაგან. ესენია: ადამიანის უფლებათა კომისია და ქალთა მდგომარეობის კომისია. თავის მხრივ ადამიანის უფლებათა კომისიას გააჩნია ერთი ქვეკომისია: უმცირესობათა დისკრიმინაციის აღკვეთისა და დაცვის ქვეკომისია.

გარდა საწესდებო ორგანოებისა სახელმწიფოთა შეთანხმებით გაეროში შეიქმნა ე.წ. სახელშეკრულებო ორგანოები, რომ-

ლებიც ფუნქციონირებენ ადამიანის უფლებათა შესახებ ძირითადი საერთაშორისო კონვენციების საფუძველზე. შესაბამისად შექმნილია 5 კომიტეტი. ესენია: რასიული დისკრიმინაციის ლიკვიდაციის კომიტეტი, ადამიანის მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა კომიტეტი, ადამიანის ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა კომიტეტი, ქალთა დისკრიმინაციის ლიკვიდაციის კომიტეტი და წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი.

გაეროს წესდების პირველი მუხლი აცხადებს, რომ გაეროს ერთ-ერთი ძირითადი მიზანია ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების ხელშეწყობისა და განვითარების დარგში საერთაშორისო თანამშრომლობის განხორციელება.

გაეროს წესდება, ამასთან, არ შემოიფარგლება მიზნის უბრალო აღიარებით. წესდების 55 მუხლი პუნქტი 3 იმპერატიული ფორმით ავალდებულებს გაერთიანებულ ერებს ხელი შეუწყონ ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებებისადმი საყოველთაო პატივისცემას, რისთვისაც აღჭურავს მათ განსაზღვრული უფლებებით და გარკვეული მეთოდების გამოყენების შესაძლებლობით (იხ. წესდების 13, 60, 62, 76, 87 მუხლები). ეს უფლებები და მეთოდები განაწილებული არიან საქმიანობის სამ ძირითად ბლოკში, ესენია: ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების სწავლება, ფაქტების გამოძიება და რეკომენდირება. ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების დარგში ამ სამი მიმართულების დამამთავრებელი ეტაპია გაეროს მიერ რეზოლუციების ფორმით მიღებული რეკომენდაციები, რომელთა მაღალი ავტორიტეტის გამო ისინი თანდათან იქცევიან საერთაშორისო საკანონმდებლო სამართლის ნორმებად.

წვერი სახელმწიფოების ვალდებულებები არ ამოიწურება გაეროსთან და მის სტრუქტურულ ქვეგანაყოფებთან თანამშრომლობით, იგი გულისხმობს აგრეთვე, მათ მიერ თავიანთ ქვეყნებში პროგრესის მიღწევას ეროვნულ კანონმდებლობაში და

იურიდიულ პრაქტიკაში ადამიანის უფლებების ხელშეწყობასა და დაცვის გაღრმავებას, აგრეთვე, კონკრეტულ ინიციატივებს, მაშინაც კი, როდესაც გაეროს რეკომენდაციები არ არიან საკმარისად ნათელნი ან იძლევიან ალტერნატიული ინტერპრეტაციის საფუძველს.

და მაინც, გაეროს მთავარ საწესდებო ორგანოს, რომელიც დაკავებულია ადამიანის უფლებების კარდინალური პრობლემებით, წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა კომისია, რომელიც შეიქმნა გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს (ეკოსოკ-ი) 1946 წლის 21 ივლისის რეზოლუციის თანახმად.

ადამიანის უფლებების კომისიის ძირითადი ფუნქციებია:

ა) ადამიანის უფლებების შესახებ კონვენციური და ჩვეულებითი ნორმების ინკორპორაცია და პუბლიკაცია;

ბ) ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებით გაეროს ყველა ორგანოს საქმიანობის შესახებ ინფორმაციის შეკრება და გამოქვეყნება;

გ) ადამიანის უფლებებთან დაკავშირებით ომის დამნაშავეთა, მოლალატეთა და გამცემთა მიმართ სასამართლო პროცესების შესახებ ინფორმაციის შეკრება და გამოქვეყნება;

დ) ადამიანის უფლებების განვითარების შესახებ მიმოხილვის მომზადება და გამოქვეყნება;

ე) ადამიანის უფლებების შესახებ გაეროს სპეციალიზებული ორგანოების, ეროვნული და საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციების გეგმებისა და დეკლარაციების შეკრება და გამოქვეყნება;

ვ) ადამიანის უფლებების ეფექტური განხორციელების გზებისა და საშუალებების შესახებ წინადადებების შემუშავება და წარდგენა ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოში გაეროს შესაბამის ორგანოებთან კოორდინაციის გზით.

დღეისათვის კომისიამ გააფართოვა საქმიანობის არე. გარდა

წმინდა ტექნიკური და სარედაქციო საქმიანობისა, იგი აწარმოებს კვლევას ადამიანის უფლებათა პრობლემებზე, ამზადებს რეკომენდაციებს ადამიანის უფლებათა დაცვის ეფექტურობის მიზნით, შეიმუშავებს გაეროს დოკუმენტების პროექტებს ადამიანის უფლებათა დარღვევების, ასრულებს გენერალური ასამბლეის ან ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს სპეციალურ დავალებებს, მათ შორის, განიხილავს საჩივრებს ადამიანის უფლებათა დარღვევის შესახებ.

უკანასკნელ წლებში კომისიამ შეიმუშავა რიგი მეთოდებისა ადამიანის უფლებათა დარღვევაზე ყურადღების გასამახვილებლად, იმისათვის, რომ გამოიწვიოს დადებითი ცვლილებები შესაბამისი მთავრობის პოლიტიკაში, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ადგილი აქვს ადამიანის უფლებების აღმაშფოთებელ და მასობრივ დარღვევებს.

ამ მიზნით მიღებული იქნა გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს 1503 და 1235 რეზოლუციები, რომელნიც ადგენენ კომისიის მიერ ადამიანის უფლებების დარღვევის განხილვის პროცედურას. ყოველწლიურად საზოგადოებისათვის და პრესისათვის ღია სხდომებზე კომისიას გამოაქვს საკითხები მსოფლიოს ნებისმიერ რეგიონში ადამიანის უფლებების დარღვევის შესახებ. სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციები წარადგენენ კომისიაში ინფორმაციას კონკრეტულ ქვეყანაში ადამიანის უფლებების დარღვევის შესახებ, ხოლო შესაბამისი ქვეყნის მთავრობის წარმომადგენელი სხდომაზე იძლევა განმარტებას და პასუხს კითხვებზე.

კომისია ასევე აწარმოებს კონფიდენციალურ შეხვედრებს შესაბამისი მთავრობის წარმომადგენლებთან ადამიანის უფლებების სავარაუდო დარღვევების შესახებ. თუ მდგომარეობა საკმაოდ სერიოზულია, კომისიას შეუძლია დაიწყოს გამოძიება დამოუკიდებელი ექსპერტების დახმარებით ან დაიწყოს დიალოგი მთვრო-

ბასთან, იმისათვის რომ ხელი შეუწყოს დადებით ცვლილებებს მთავრობის პრაქტიკაში. იმ შემთხვევაში, როდესაც მიღებულია უდავო ინფორმაცია, კომისიას შეუძლია მიმართოს მთავრობას თხოვნით გადაუდებლად ინფორმაციის წარმოდგენის შესახებ და აწარმოებს მასთან ინტენსიურ მოლაპარაკებას.

ამავე რეზოლუციის თანახმად შეიქმნა სამი ქვეკომისია: ინფორმაციისა და პრესის თავისუფლების, უმცირესობათა დაცვის და დისკრიმინაციის აღკვეთის ქვეკომისიები.

ინფორმაციის და პრესის თავისუფლების ქვეკომისიის ფუნქციაა გამოიკვლიოს რა უფლებები, მოვალეობები და პრაქტიკა უნდა მოიცვას ინფორმაციის თავისუფლებამ და პერიოდულად მოახსენოს ადამიანის უფლებათა კომისიას ყველა საკითხი, რომელიც წარმოიშვება ასეთი გამოკვლევის შედეგად.

უმცირესობათა დაცვის ქვეკომისიის ფუნქციაა გამოიკვლიოს, თუ რა წესები უნდა იქნას მიღებული იმ პრინციპების განსაზღვრისათვის, რომლებიც უზრუნველყოფენ უმცირესობათა უფლებების ეფექტურ დაცვას, გამოყოს უმთავრესი პრობლემები ამ სფეროში, რეკომენდაციებით შევიდეს ადამიანის უფლებათა კომისიაში.

დისკრიმინაციის აღკვეთის ქვეკომისიის ფუნქციაა გამოიკვლიოს რა წესები არის მისაღები იმ პრინციპების განსაზღვრისათვის, რომლებიც უზრუნველყოფენ დისკრიმინაციის ეფექტურ აღკვეთას, გამოყოს უმთავრესი პრობლემები და რეკომენდაციებით შევიდეს ადამიანის უფლებათა კომისიაში.

ქვეკომისიაში შედიან ადამიანის უფლებათა კომისიის მიერ არჩეული დამოუკიდებელი ექსპერტები, რომლებიც აწარმოებენ კვლევას და წარადგენენ რეკომენდაციებს კონკრეტულ საკითხზე. ექსპერტთაგან ქვეკომისია ნიშნავს სპეციალურ მომხსენებელს ან ქმნის მუშა ჯგუფს, რომლებიც იკვლევენ, მაგალითად, საკითხებს: დისკრიმინაცია განათლების, რელიგიის ან მართმსა-

ჯულების სფეროში; ეთნიკური, რელიგიური და ენობრივი უმცირესობების ან მკვიდრი მოსახლეობის მდგომარეობა ამა თუ იმ ქვეყანაში ან მის ნაწილში; ეკონომიკური, სოციალური ან კულტურული უფლებების განხორციელების პრობლემები; ახალი ეკონომიკური წესრიგი და ადამიანის უფლებების განხორციელების საკითხები; ბავშვთა შრომის ექსპლუატაცია და ა.შ.

მომხსენებელთა ერთი ჯგუფის მოღვაწეობა მოიცავს კონკრეტულ ქვეყნებს. თითოეულ მომხსენებელს გამოყოფილი აქვს ერთი ქვეყანა, დღეისათვის ასეთი ქვეყნებია: ავღანეთი, ერაყი, ირანი, სალვადორი, კოლუმბია, კუბა, იუგოსლავია. მომხსენებელთა მეორე ჯგუფი დაკავებულია კონკრეტული პრობლემებით, თითოეულ წარმომადგენელს გამოყოფილი აქვს ერთი პრობლემა, მაგალითად: სასამართლოს გარეშე დასჯა, სასტიკი მოპყრობა, რელიგიური შეუწყნარებლობა, ბავშვებით ვაჭრობა. გარდა ამისა, მომხსენებელთაგან იქმნება მუშა ჯგუფები ამა თუ იმ ქვეყნის შესახებ საკითხის გენერალურ ასამბლეაზე მოსასმენად.

მომხსენებლები და მუშა ჯგუფები აწარმოებენ ინფორმაციის შეკრებას სხვადასხვა წყაროებიდან, მათ შორის მთავრობებიდან, სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციებიდან, ადამიანის უფლებათა ორგანიზაციებიდან, დაზარალებულთაგან ან მათი წარმომადგენლებისაგან, მოწმეთაგან.

სპეციალური მომხსენებლის ან მუშა ჯგუფის ინფორმაციის საფუძველზე, თუ კი ადამიანის უფლებათა კომისია მიდის დასკვნამდე, რომ ამა თუ იმ ქვეყანაში ადგილი აქვს ადამიანის უფლებათა მასობრივ დარღვევას, მას შეუძლია შეუდგეს საკითხის შესწავლას კონფიდენციალური პროცედურის გზით სხვა სპეციალური მომხსენებლის დანიშვნის ან ახალი მუშა ჯგუფის შექმნის მეოხებით.

სპეციალური მომხსენებლები და მუშა-ჯგუფები ანგარიშვალდებულები არიან კომისიის ან გენერალური ასამბლეის წი-

ნაშე. სპეციალური მომხსენებლები და მუშა ჯგუფები ადამიანის უფლებათა კომისიას ან/და გაეროს გენერალურ ასამბლეას წარუდგენენ განსახილველად ანგარიშს უკანასკნელი თორმეტი თვის პერიოდში გაწეული მუშაობის შესახებ, აღწერენ მათ ინიციატივებს ადამიანის უფლებათა დაცვის დარგში და აყალიბებენ რეკომენდაციებს მდგომარეობის გამოსწორების მიზნით.

ადამიანის უფლებების დარგში გაეროს ურთიერთობა წევრ-სახელმწიფოებთან დაკავშირებულია აგრეთვე ამ უკანასკნელთა მოხსენებების განხილვასთან გაეროს შესაბამის კომიტეტებში თავიანთ ქვეყნებში ადამიანის უფლებათა უზრუნველყოფი მათ მიერ მიღებული ზომების და განხორციელების შედეგების შესახებ. მათ შორის უმთავრესია ორი კომიტეტი: მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა კომიტეტი და ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა კომიტეტი. მათ გარდა, ფუნქციონირებს კიდევ ოთხი კომიტეტი: რასობრივი დისკრიმინაციის აღკვეთის კომიტეტი, ქალთა დისკრიმინაციის აღკვეთის კომიტეტი, ბავშვთა უფლებების კომიტეტი და წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი.

გაეროს სისტემის შემდეგი სფერო მოიცავს ადამიანის უფლებათა დაცვის უშუალო ფორმებს ისეთი სტრუქტურის მეოხებით, როგორიცაა: ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისარი, ლტოლვილთა უმაღლესი კომისარი, ბავშვთა ფონდი, ქალთა სტატუსის კომისია, შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია, განათლების, მეცნიერების და კულტურის ორგანიზაცია და სხვა.

2. მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა გაეროს კომიტეტი

„მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის“ თანახმად ამ უფლებათა საერთაშორისო დაცვის უზრუნველსაყოფად შეიქმნა ადამიანის უფლებათა კომიტეტი. კომიტეტი შედგება 18 წევრისაგან. კომიტეტის წევრები აირჩევიან ფარული კენჭისყრით იმ პირთაგან, რომლებმაც წარმოადგენენ ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები, გააჩნიათ მაღალი ზნეობრივი თვისებები და აღიარებული არიან კომპეტენტურად ადამიანის უფლებათა დარგში. თითოეულ მონაწილე სახელმწიფოს უფლება აქვს წარადგინოს ორი კანდიდატი.

გაეროს გენერალური მდივანი ადგენს წარდგენილი კანდიდატების ერთიან სიას, რომელსაც წარუდგენს მონაწილე სახელმწიფოებს არჩევნებამდე ერთი თვით ადრე.

კომიტეტის წევრების არჩევნები ტარდება მონაწილე სახელმწიფოთა სხდომაზე, რომელსაც იწვევს გენერალური მდივანი. სხდომა უფლებამოსილია ჩაატაროს არჩევნები, თუ კი მასში მონაწილეობს სახელმწიფოთა ორი მესამედი. კომიტეტში არჩეულად ითვლებიან პირები, რომლებმაც მიიღეს ხმათა უმრავლესობა.

კომიტეტში არ შეიძლება შედიოდეს ერთი და იმავე სახელმწიფოს ერთზე მეტი მოქალაქე. კომიტეტში არჩევნებისას მხედველობაში მიიღება: წევრთა სამართლიანი გეოგრაფიული განაწილება, ცივილიზაციის ფორმები და ძირითადი სამართლებრივი სისტემები.

კომიტეტის წევრები აირჩევიან ოთხი წლის ვადით, რომელთაგან ნახევარი გადაირჩევა ორი წლის თავზე.

კომიტეტის თითოეული წევრი უფლებამოსილებაში შესვლის წინ ფიცს დებს შეასრულოს თავისი ფუნქციები კეთილსინდისიერად და მიუკერძოებლად.

არსებობს კომიტეტში საკითხის განხილვის წესი.

სახელმწიფოები ვალდებულნი არიან კომიტეტში 5 წელიწადში ერთხელ წარადგინონ მოხსენებები თავიანთ ქვეყნებში ადამიანის მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების დაცვის მდგომარეობის შესახებ. თანახმად კომიტეტის მიერ შემუშავებული სახელმძღვანელო მითითებისა მოხსენება უნდა შეიცავდეს ორ ნაწილს.

პირველ ნაწილში ჩამოყალიბებული უნდა იყოს ის ზოგად-სამართლებრივი გარანტიები, რომელთა ჩარჩოებშიც უნდა წარმოებდეს ადამიანის უფლებების განხორციელების უზრუნველყოფა. ამასთან, სახელმწიფოებმა უნდა მიუთითონ: 1. დაცული არის თუ არა კონსტიტუციით და უფლებების შესახებ საერთაშორისო ბილით გათვალისწინებული ადამიანის უფლებები, და რა შეზღუდვებია დადგენილი უფლებებით სარგებლობისას; 2. შესაძლებელია თუ არა, რომ ადამიანის უფლებათა შესახებ პაქტი უშუალოდ გამოყენებული იქნას სასამართლო ან სხვა ხელისუფლებათა მიერ, თუ ამისთვის საჭიროა მათი ტრანსფორმაცია შინაგან კანონმდებლობაში; 3. სახელდობრ, რომელ სასამართლო, ადმინისტრაციულ თუ სხვა ხელისუფლების იურისდიქციაში შედის საკითხები, დაკავშირებული პაქტით გათვალისწინებული უფლებების დაცვასთან; 4. რა საშუალებებით ანაზღაურდება ზარალი, რომელიც მიადგა ინდივიდს მისი უფლებების სახელმწიფოს მიერ დარღვევის შემთხვევაში.

მეორე ნაწილში სახელმწიფოებმა უნდა მიუთითონ: 1. იმ საკანონმდებლო, ადმინისტრაციულ თუ სხვა ზომებზე, რომელიც მოქმედებს პაქტში მითითებული თითოეული უფლების დაცვის უზრუნველსაყოფად; 2. იმ დაბრკოლებებზე და სხვა სიძნელეებზე, რომელიც ხელს უშლის შესაბამის ქვეყანაში პაქტით გათვალისწინებული უფლებებით სარგებლობას; 3. იმ წარმატებებზე, რომელიც მიღწეული იქნა პაქტით გათვალისწინე-

ბული უფლებებით განხორციელების უზრუნველყოფის დარგში.

კომიტეტში წარმოებს თითოეული სახელმწიფოს მიერ წარმოდგენილი მოხსენების განხილვა სხდომაზე, რომელზედაც მიიწვევა შესაბამისი სახელმწიფოს მთავრობის წარმომადგენელი. მთავრობის წარმომადგენელის კრიტიკული გამოკითხვა წარმოებს სხდომაზე მისი სახელმწიფოს მიერ წარმოდგენილი მოხსენების თითოეული პუნქტის ირგვლივ საჯაროდ და ექვემდებარება მსოფლიო საზოგადოებრიობის ფართო ინფორმაციას.

კომიტეტი ანზოგადოებს სახელმწიფოთა მოხსენებებს და მათი განხილვის შედეგებს და შესაბამის საერთო შენიშვნებს უგზავნის წევრ-სახელმწიფოებს. ამ შენიშვნებში კომიტეტი შესაბამისი სახელმწიფოების მთავრობის ყურადღებას მიაქცევს შესაბამის უფლებათა განხორციელების უზრუნველყოფის სავალდებულო მეთოდებზე და მოითხოვს მათგან მოხსენებას ამ სავალდებულო მეთოდების შესრულების შესახებ.

გარდა ამისა, კეთდება კონკრეტულ ქვეყნებში ადამიანის უფლებების და თავისუფლებების დარღვევების განზოგადოებული ანალიზი, რომელიც ეგზავნებათ გაეროს წევრ-სახელმწიფოებს, რომლის მიზანია სხვა სახელმწიფოებისაგან ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების დარღვევის პროფილაქტიკა.

ასე მაგალითად, 90-იანი წლების დასაწყისში კომიტეტმა განიხილა ინდოეთის, შვეციის, პანამის, შრი-ლანკას და დიდ ბრიტანეთის ანგარიშები. კომიტეტმა დაბეჯითებით მოსთხოვა ინდოეთის მთავრობას უზრუნველყო მოქალაქეობრივი უფლებები საგანგებო მდგომარეობის პირობებში; შვეციას — შეესრულებინა თავისი კანონები ტერორისტების და ნარკომანების მიმართ; პანამას — გაეთვალისწინებინა საშინაო კანონმდებლობაში, ხოლო შრი-ლანკას, თავის კონსტიტუციაში აღნიშნული საერთაშორისო პაქტის დებულებები; დიდ ბრიტანეთს — უზრუნველყო ადამიანის უფლებების ურღვევობის პრინციპი ჰონკონგში მის ჩინეთ

თან დაბრუნებამდე 1997 წელს. კომიტეტმა ასევე მოსთხოვა ერას წარედგინა მოხსენება ადამიანის უფლებათა მდგომარეობის შესახებ ქვეყანაში, სახელდობრ, ადამიანის სიცოცხლისა და თავისუფლების, წამების აკრძალვის, ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობათა უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის დებულებათა შესრულების შესახებ. 1997 წლის 24-25 მარტის სხდომაზე კომიტეტმა საქართველოს მთავრობას მოსთხოვა არ დაეშვა დაკავებულ პირთა წამება პოლიციის მიერ, ხოლო პრეზიდენტს სთხოვა აღეკვეთა ფართოდ გავრცელებული კორუფცია.

მნიშვნელოვანია ასევე გაეროს გენერალური ასამბლეის სხდომაზე თავად კომიტეტის წლიური ანგარიშის მოსმენა, რა დროსაც შესაბამისმა დარღვევებმა შეიძლება უარყოფითი შეფასება დაიმსახუროს წევრ-სახელმწიფოებისაგან. ეს არის კომიტეტში საკითხის განხილვის ერთი, ე.წ. პერიოდული წესი.

არსებობს კომიტეტში საკითხის განხილვის მეორე წესი. ამ წესის თანახმად, თუ ადამიანის უფლებათა შესახებ პაქტის მონაწილე სახელმწიფო თვლის, რომ მეორე მონაწილე სახელმწიფო არ იცავს ამ პაქტის დებულებებს, მაშინ მას შეუძლია ამის შესახებ წერილობით აცნობოს მონაწილე სახელმწიფოს. წერილობითი შეტყობინების მიღებიდან სამი თვის ვადაში მეორე მონაწილე სახელმწიფო ვალდებულია წერილობით გასცეს პასუხი პირველს. პასუხში მითითებული უნდა იყოს ის ზომები, რომელიც მიღებული იქნა ან იქნება ამ საკითხზე. თუ კი პირველ მონაწილე სახელმწიფოს პასუხი არ აკმაყოფილებს, პასუხის მიღებიდან ექვსი თვის ვადაში მას უფლება აქვს საკითხი განსახილველად გადაიტანოს ადამიანის უფლებათა კომიტეტში, რის შესახებაც იგი აცნობებს კომიტეტს და მეორე სახელმწიფოს.

ადამიანის უფლებათა კომიტეტი განიხილავს საკითხს მხოლოდ მას შემდეგ, რაც იგი დარწმუნდება, რომ მოცემულ შემ-

თხვევაში სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპების შესაბამისად ყველა ხელმისაწვდომი შინაური საშუალება იყო გამოყენებული და ამოწურული. საწინააღმდეგო შემთხვევაში იგი შესაბამის წინადადებას აძლევს მოპასუხე სახელმწიფოს. კომიტეტი საკითხს განიხილავს დახურულ სხდომაზე.

საკითხის არსებით განხილვამდე საკითხის მოგვარების მიზნით კომიტეტი პაქტით გათვალისწინებული ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა საფუძველზე მხარეებს აღმოუჩენს კეთილ მომსახურებას. კომიტეტს გამოაქვს გადაწყვეტილება.

მონაწილე სახელმწიფოებს უფლება აქვთ მონაწილეობა მიიღონ საკითხის არსებით განხილვაში და გააკეთონ წარდგინება ზეპირად ან წერილობით.

საკითხის წარმოებაში მიღებიდან 12 თვის ვადაში კომიტეტი მონაწილე სახელმწიფოებს წარუდგენს მოხსენებას, რომელშიც მოკლედ ჩამოყალიბებულია დადასტურებულად ცნობილი ფაქტები. მოხსენებას თან ერთვის მონაწილე სახელმწიფოების წარდგინებები.

თუ კი რომელიმე საკითხი, რომელიც გადაეცა კომიტეტს არ გადაწყდა დაინტერესებული მონაწილე სახელმწიფოსათვის დამაკმაყოფილებელ ასპექტში, კომიტეტს შეუძლია დაინტერესებულ სახელმწიფოებთან წინასწარი თანხმობის საფუძველზე შექმნას სპეციალური შემთანხმებელი კომისია. კომისია აღმოუჩენს კეთილ მომსახურებას მონაწილე სახელმწიფოებს საკითხის მორიგებით დამთავრების მიზნით.

კომისია შედგება 5 პირისაგან, რომლებიც მისაღებია დაინტერესებული მონაწილე სახელმწიფოებისათვის. ისინი არ შეიძლება იყვნენ დაინტერესებული მონაწილე სახელმწიფოების ან პაქტში არმონაწილე სახელმწიფოების მოქალაქენი. კომისია ირჩევს თავის თავმჯდომარეს. კომისია, როგორც წესი, ტარდება

გაეროს ერთ-ერთ ცენტრალურ დაწესებულებაში ან განყოფილებაში. კომისია იხილავს საკითხს 12 თვის ვადაში.

კომისია წარუდგენს კომიტეტის თავმჯდომარეს მოხსენებას:

ა) თუ კომისიას არ შეუძლია 12 თვის ვადაში დაასრულოს საკითხის განხილვა, ასეთ შემთხვევაში კომისია მოხსენებაში იზღუდება საკითხის შესწავლის მდგომარეობის მოკლე აღწერით;

ბ) თუ კომისია მიაღწევს საკითხის მორიგებით გადაწყვეტას ადამიანის უფლებათა შესახებ პაქტის საფუძველზე, ამ შემთხვევაში კომისია მოხსენებაში იფარგლება ფაქტების მოკლე კონსტატაციით და მიღწეული გადაწყვეტილებით;

გ) თუ ვერ იქნა მიღწეული საკითხის მორიგებით გადაწყვეტა, ამ შემთხვევაში დგება ფაქტიური ხასიათის დასკვნა და დავის მორიგებით გადაწყვეტის ვარიანტი.

არსებობს ადამიანის უფლებათა კომიტეტში საკითხის განხილვის მესამე წესი. როგორც ცნობილია პაქტთან ერთად გაეროს გენერალურმა ასამბლეამ ცალკე მიიღო ფაქულტატიური ოქმი, რომლის თანახმადაც ადამიანის უფლებათა კომიტეტს უფლება აქვს წარმოებაში მიიღოს და განიხილოს საჩივარი არა მარტო სახელმწიფოსაგან სხვა სახელმწიფოს მიმართ, არამედ პიროვნებისაგან იმ სახელმწიფოს წინააღმდეგ, რომლის მოქალაქესაც ის წარმოადგენს, იმის შესახებ, რომ ეს უკანასკნელი არღვევს შესაბამისი პაქტით გათვალისწინებულ რომელიმე უფლებას.

კომიტეტი წარმოებაში იღებს საჩივარს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სახელმწიფო აღიარებს ადამიანის უფლებათა კომიტეტის კომპეტენციას განიხილოს ცალკეულ პირთა საჩივრები ამ სახელმწიფოს მიერ ამ პირთა მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების დარღვევის გამო, და თუ დარწმუნდება, რომ მომჩივანმა ამოწურა სამართლებრივი დაცვის ყველა შინაური საშუალება.

საქმის არსებითი განხილვის დროს, კომიტეტი ისმენს ინდივიდუალური მომჩივნის და შესაბამისი მოპასუხე სახელმწიფოს წარმომადგენლის მოსაზრებებს და გამოაქვს ორიდან ერთი გადაწყვეტილება: ან სცნობს, რომ საჩივარი არ შეიძლება დაკმაყოფილდეს შესაბამისი უფლების ფაქტიური დარღვევის არარსებობის გამო, ან ადასტურებს მოცემული სახელმწიფოს მიერ პაქტის შესაბამისი დებულების დარღვევას კონკრეტული პირის მიმართ და გამოთქვამს თავის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ წევრი სახელმწიფო მოვალეა მიიღოს გადაუდებელი პრაქტიკული ზომები პაქტის შესაბამისი დებულებების გარანტირებული დაცვისათვის. გადაწყვეტილების ასლები ეგზავნება ორივე მხარეს, ამასთან, წევრი-სახელმწიფო ვალდებულია პერიოდულად მოახსენოს კომიტეტს გადაწყვეტილების შესრულების მიმდინარეობის შესახებ. ზოგიერთ შემთხვევაში, კომიტეტის გადაწყვეტილებაში მითითებულია შინაურ კანონმდებლობაში შესაბამისი ცვლილების შეტანის აუცილებლობა.

ასე მაგალითად, თანახმად ფაკულტატური ოქმისა კომიტეტმა გამოიტანა გადაწყვეტილება ორი ზაირელი ოპოზიციური ლიდერის საქმის გამო, რომლებიც უკანონოდ დაპატიმრებული იქნენ და შემდეგ მიესაჯათ შინაპატიმრობა. ამასთან კომიტეტმა დაადგინა, რომ ზაირი ვალდებული იყო აენაზღაურებინა ზარალი მომჩივანთათვის. ამასთან, მან მოუწოდა ზაირს აღარ დაეშვა ანალოგიური დარღვევები.

ასევე, კომიტეტმა მოსთხოვა კოლუმბიას მიეწოდებინა ინფორმაცია ორი გაუჩინარებული ძმის შესახებ, ფინეთს – უზრუნველყო პატიმრის წარდგენა სასამართლოში, ხოლო იამაიკას, ტრინიდადს და ტობაგოს – გაეუქმებინათ სასიკვდილო განაჩენები.

3. ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა გაეროს კომიტეტი

გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს 1985 წლის რეზოლუციის საფუძველზე შეიქმნა ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა კომიტეტი 18 წევრი-ექსპერტის შემადგენლობით.

კომიტეტის წევრები აირჩევიან ფარული კენჭისყრით იმ პირთა შიგდან, რომელთა კანდიდატურებს წარადგენენ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები. არჩევისას მხედველობაში მიიღება სხვადასხვა სოციალური და სამართლებრივი სისტემების, სამართლიანი გეოგრაფიული განაწილების და წარმომადგენლობის პრინციპი. კომიტეტის წევრები აირჩევიან 4 წლიანი კადით და შეიძლება გადარჩეული იქნან ყოველი 2 წლის შემდეგ. გადარჩევნები ეხება კომიტეტის წევრთა ნახევარს. კომიტეტი ირჩევს თავის თავმჯდომარეს, ვიცე-თავმჯდომარეს და მომხსენებელს.

რეზოლუციის თანახმად კომიტეტის ამოცანაა განიხილოს მოხსენებები, რომელთა გაეროში წარდგენა ევალებათ წევრ-სახელმწიფოებს, და რომლებიც უნდა შეიცავდეს ინფორმაციას იმის შესახებ, თუ რა ნაბიჯები გადაიღა ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა ხელშეწყობისა და დაცვის მიმართულებით, აგრეთვე იმ პროგრესის შესახებ, რაც მიღწეული იქნა ამ უფლებებით რეალური სარგებლობის საქმეში.

თანახმად კომიტეტის მიერ შემუშავებული სახელმძღვანელო მითითებისა მოხსენება უნდა შეიცავდეს ორ ნაწილს:

პირველ ნაწილში ჩამოყალიბებულია ის ზოგადსამართლებრივი გარანტიები, რომელთა ჩარჩოებშიც წარმოებს ადამიანის უფლებების განხორციელების უზრუნველყოფა. ამასთან, სახელმწიფოებმა უნდა მიუთითონ: 1. დაცული არის თუ არა ადამიანის უფლებები კონსტიტუციით ან საერთაშორისო ბილით უფლებე-

ბის შესახებ, და რა საკანონმდებლო შეზღუდვებია დადგენილი ამ უფლებებით სარგებლობისას; 2. შესაძლებელია თუ არა, რომ ადამიანის უფლებათა შესახებ პაქტი უშუალოდ გამოყენებული იქნას სასამართლო ან სხვა ხელისუფლებათა მიერ, თუ ამისთვის საჭიროა მათი ტრანსფორმაცია შინაგან კანონმდებლობაში; 3. სახელდობრ, რომელ სასამართლო, ადმინისტრაციულ თუ სხვა ხელისუფლების იურისდიქციაში შედის საკითხები, დაკავშირებული პაქტით გათვალისწინებული უფლებების დაცვასთან; 4. რა საშუალებებით ანაზღაურდება ზარალი, რომელიც მიადგა ინდივიდს სახელმწიფოს მხრიდან მისი უფლებების დარღვევისათვის.

მეორე ნაწილში სახელმწიფოები მიუთითებენ: 1. იმ საკანონმდებლო, ადმინისტრაციულ თუ სხვა ზომებზე, რომელიც მოქმედებს პაქტში ზემოაღნიშნული თითოეული უფლების დაცვის ცალ-ცალკე უზრუნველსაყოფად; 2. იმ შეზღუდვებზე და სხვა სიძნელეებზე, რომელიც ხელს უშლის შესაბამის ქვეყანაში პაქტით გათვალისწინებული უფლებებით სარგებლობას; 3. იმ წარმატებებზე, რომელიც მიღწეული იქნა პაქტით გათვალისწინებული უფლებებით განხორციელების უზრუნველყოფის დარგში.

მოხსენების წარდგენის დღეს არსებული სისტემის თანახმად თითოეულმა მონაწილე სახელმწიფომ თავისი პირველი მოხსენება უნდა წარადგინოს პაქტის რატიფიკაციიდან ან პაქტთან შეერთებიდან ორი წლის განმავლობაში, ხოლო შემდეგ, ყოველი 5 წლის შემდეგ. მონაწილე სახელმწიფოს პირველი მოხსენება უნდა წარმოადგენდეს ეროვნული კანონმდებლობის, ადმინისტრაციული აქტების და პროცედურების ფართო მიმოხილვას, აგრეთვე მათი განხორციელების პრაქტიკის აღწერას ადამიანის უფლებების დარგში.

მოხსენების მომზადების პროცესში მონაწილე სახელმწიფომ საჯაროდ შეუძლია მოახდინოს ხელისუფლებათა საქმიანობის

შესწავლა, მათ შორის ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა დარღვევაში. მოხსენებების მომზადების პროცესი შესაძლებლობას აძლევს სახელმწიფოს განსაზღვროს თავისი ეროვნული ამოცანები ამ დარგში, განსაკუთრებით ისეთ სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვან სფეროებში, როგორიც არის ბავშვთა შორის სიკვდილიანობის შემცირება, საარსებო მინიმუმის განსაზღვრა, ჯანმრთელობის დაცვა და ა.შ. მოხსენებების მომზადება ასევე იძლევა საშუალებას გამოვლენილ იქნას ის დაბრკოლებები, რომლებიც ხელს უშლიან ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა განხორციელებას და ეხმარება იმ ზომების გამოქვეყნებაში, მათ შორის საერთაშორისო დონეზე, რომლებიც ხელს შეუწყობენ დაბრკოლებათა გადალახვაში და პრობლემათა მოგვარებაში.

კომიტეტი ატარებს ერთ სესიას წელიწადში სამი კვირის ხანგრძლივობით. სხდომები ჩვეულებრივ ტარდება ღიად. მოხსენებათა განხილვამდე რამდენიმე თვით ადრე იკრიბება მუშა ჯგუფი იმ მოხსენებათა შესასწავლად, რომლებიც დაგეგმილია განსახილველად და იმ საკითხებას დასადგენად, რომლებიც უნდა გაირკვეს წევრი-სახელმწიფოს წარმომადგენლებთან ერთად. იმ საკითხების ჩამონათვალი, რომლებიც შეიძლება წარმოიშვას თითოეულ მოხსენებასთან დაკავშირებით წინასწარ ეგზავნება წევრ სახელმწიფოს.

მოხსენებების განხილვა ჩვეულებრივ იკავებს ორ დღეს. მონაწილე სახელმწიფოს წარმომადგენლის შესავალი სიტყვის შემდეგ კომიტეტის წევრები იძლევიან შეკითხვებს, ხოლო შემდეგ აკეთებენ შენიშვნებს მოხსენებების ცალკეული დებულებების ირგვლივ. თუ პასუხი შეკითხვებზე და შენიშვნებზე არასრულია, კომიტეტი წინადადებას აძლევს წარმომადგენელს წარმოადგინოს დამატებითი ინფორმაცია. განხილვის მსვლელობა თითოეული მოხსენების გამო მოკლედ ჩამოყალიბდება კომიტეტის ყო-

ველწლიურ მოხსენებაში, რომელიც წარედგინება ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოს.

კომიტეტის თითოეულ სესიაზე განიხილება რომელიმე ერთი უფლების გამო რამდენიმე წვერი-სახელმწიფოს საქმიანობის შედეგები. ამ მიზნით კომიტეტი იწვევს სპეციალისტებს შესაბამის დარგში, მაგალითად, ბავშვთა დაცვის, საკვებით მოსახლეობის მომარაგების, ჯანმრთელობის უზრუნველყოფის და დასაქმების საკითხებზე. თავის მუშაობაში კომიტეტი იყენებს სპეციალურ მომხსენებლებს, სხვადასხვა სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციების ექსპერტთა ინფორმაციას და დასკვნებს. კომიტეტში საკითხის განხილვისას პროცედურა გამარტივებულია, ვიდრე ამას ადგილი აქვს მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა კომიტეტში, სადაც საკითხის განხილვა რამდენიმე სტადიას გაივლს.

წვერი-სახელმწიფოს მოხსენების მოსმენა კომიტეტზე მიზნად ისახავს დაეხმაროს შესაბამისი ქვეყნის ხელისუფალთ მათ მიერ პაქტის დებულებების განხორციელებაში, აგრეთვე მათი ყურადღება მიაპყროს ხარვეზებს მათ მიერ წარმოდგენილ მოხსენებებში.

საერთოდ კი, ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა კომიტეტის მნიშვნელობა მდგომარეობს იმაში, რომ წვერი სახელმწიფოების, სხვადასხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების და სპეციალიზირებული დაწესებულებების მეოხებითა დაჩქარდეს იმ ზომების მიღება, რომლებიც უზრუნველყოფდნენ შესაბამის ქვეყანაში ამ უფლებებით სარგებლობას სრული მოცულობით.¹

¹ ამჟამად განხილვის პროცესშია ფაქულტატური ოქმის პროექტი ამ პაქტისა, რომელიც ითვალისწინებს არა მარტო სახელმწიფოების, არამედ ინდივიდუალურ და კოლექტიურ პირთა ინფორმაციების და საჩივრების განხილვის სავალდებულობას ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა კომიტეტის მიერ.

4. ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისარი

ადამიანის უფლებათა მსოფლიო კონფერენციამ, რომელიც ჩატარდა ქ. ვენაში 1993 წლის 14-25 ივნისს, რეკომენდაციით მიმართა გაეროს გენერალურ ასამბლეას თავის 48-ე სესიაზე განეხილა საკითხი ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისარის პოსტის შემოღების შესახებ. იმავე წლის ოქტომბერში გენერალურ ასამბლეაზე მიღწეული იქნა კონსენსუსი შესაბამისი რეზოლუციის პროექტის თაობაზე.

1993 წლის 20 დეკემბერს გენერალურმა ასამბლეამ მიიღო რეზოლუცია ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისიის პოსტის დაწესების შესახებ.

ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისიის პოსტის დაწესება განაპირობა შემდეგმა გარემოებებმა:

1. ადამიანის უფლებათა შესახებ საერთაშორისო ინსტრუმენტების, მათ შორის საერთაშორისო პაქტის მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, საერთაშორისო პაქტის ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ, განვითარების უფლების შესახებ დეკლარაციის დებულებათა სრული განხორციელების აუცილებლობამ;

2. ადამიანის უფლებათა მსოფლიო კონფერენციის დეკლარაციის და მოქმედების პროგრამის ეფექტური განხორციელებისათვის ხელშეწყობის საჭიროებამ;

3. ადამიანის უფლებათა დაცვის არსებული მექანიზმების, პროცედურების განმტკიცების და სრულყოფის აუცილებლობამ;

4. ადამიანის უფლებათა დარღვევაში გაეროს საქმიანობის რაციონალიზაციის აუცილებლობამ;

5. ადამიანის უფლებათა არსებული ინსტრუმენტების და მექანიზმების ადაპტაციის საჭიროებამ კაცობრიობის თანამედროვე და უახლოესი დროის პრობლემებისადმი.

რაში მდგომარეობს ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომის-
რის კომპეტენცია?

ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისარი არის გაეროს
მაღალი თანამდებობის პირი, რომელიც აღჭურვილია გენერალუ-
რი ასამბლეის, გენერალური მდივნის, ეკონომიკური და სოცია-
ლური საბჭოს, ადამიანის უფლებათა კომისიის გადაწყვეტილე-
ბათა აღსრულების უფლებამოსილებით.

ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისარი პასუხისმგებე-
ლია:

ა) ხელი შეუწყოს მოქალაქეობრივი, პოლიტიკური, ეკონო-
მიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების დაცვისადმი
პატივისცემის ეფექტურობას;

ბ) ადამიანის უფლებათა დარღვევაში გაერთიანებული ერების
ორგანიზაციის სისტემის კომპეტენტური ორგანიზაციების მეო-
ხებით განხორციელოს თავისი ამოცანები და შევიდეს რეკომენ-
დაციებით შესაბამის ორგანოებში ადამიანის უფლებების ხელ-
შეწყობისა და დაცვის გაუმჯობესების შესახებ;

გ) ხელი შეუწყოს განვითარების უფლების რეალიზაციას
და ამ უფლების დაცვის მიზნით ისარგებლოს გაეროს სხვადას-
ხვა ორგანოების მხარდაჭერით;

დ) საკონსულტაციო მომსახურება, ტექნიკური და ფინანსუ-
რი დახმარება აღმოუჩინოს სახელმწიფოებს, რომლებიც ასეთს
ითხოვენ, და შესაბამის შემთხვევებში აგრეთვე რეგიონულ ორ-
განიზაციებს ადამიანის უფლებათა დარღვევაში ინიციატივების და
პროგრამების მხარდაჭერის თვალსაზრისით;

ე) კოორდინაცია აწარმოოს ადამიანთა უფლებათა დარღვევაში
გაეროს სხვადასხვა საგანმანათლებლო და საჯარო საინფორმა-
ციო პროგრამებთან;

ვ) აქტიური როლი ითამაშოს ადამიანის ყველა უფლების
სრული განხორციელების დამაბრკოლებელ გარემოებათა დაძლე-

ვაში და მთელ მსოფლიოში ადამიანის უფლებების დარღვევათა აღკვეთაში;

ზ) დიალოგი აწარმოოს მთავრობებთან შესაბამის ქვეყანაში ადამიანის უფლებებისადმი პატივისცემის გაღრმავების თაობაზე;

თ) ხელი შეუწყოს ადამიანის უფლებების დარღვევაში გაეროს მექანიზმების რაციონალიზაციას, ადაფტირებას და განმტკიცებას მათი ეფექტურობის გაუმჯობესების თვალსაზრისით.

გენერალური ასამბლეის მიერ მინიჭებული მანდატის საფუძველზე ადამიანის უფლებათა უმაღლესი კომისიის ძალისხმევამ კონკრეტულად უნდა მოიცვას ადამიანის უფლებების მსოფლიო კონფერენციის რეზოლუციების განხორციელების უმთავრესი საშუალების ფუნქცია (იხ. გვ. 156-169).

5. მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლო

საერთაშორისო სასამართლო არის გაეროს მართლმსაჯულების მთავარი ორგანო, რომელიც მოქმედებს სტატუსის საფუძველზე. საერთაშორისო სასამართლოს სტატუსი შეადგენს გაეროს წესდების განუყოფელ ნაწილს.

საერთაშორისო სასამართლო შედგება დამოუკიდებელი მოსამართლეებისაგან, რომელებიც არჩეული არიან მათი ეროვნების მიუხედავად, გააჩნიათ მაღალი ზნეობრივი თვისებები და აკმაყოფილებენ მოსამართლის კვალიფიკაციას, რომელიც წარდგინება პიროვნებას შესაბამის ქვეყანაში მართლმსაჯულების უმაღლეს ორგანოში მოსამართლის თანამდებობის დასაკავებლად ან არიან საერთაშორისო სამართლის აღიარებული იურისკონსულტები.

სასამართლო შედგება 15 წევრისაგან, რომლებიც აირჩევიან

გენერალური ასამბლეის და უშიშროების საბჭოს მიერ იმ სი-
იდან, რომელსაც წარუდგენენ შესაბამისი ქვეყნის მთავრობები
გაეროს გენერალურ მდივანს, და რომელიც თავის მხრივ სიას
წარუდგენს გენერალურ ასამბლეას და უშიშროების საბჭოს.
სასამართლოში არ შეიძლება არჩეულ იქნას ორი მოსამართლე
ერთი და იმავე ქვეყნიდან, ამასთან, კანდიდატების შერჩევისას
მხედველობაში მიიღება ცივილიზაციის ძირითადი ფორმები და
უმთავრესი სამართლებრივი სისტემები. ის კანდიდატები, რომ-
ლებიც მიიღებენ ხმების აბსოლუტურ უმრავლესობას გენერე-
ლურ ასამბლეაში და უშიშროების საბჭოში, ითვლებიან არჩეუ-
ლად.

სასამართლოს წევრები აირჩევიან ცხრა წლით და შეიძლება
ხელახლა იქნენ არჩეული. ამასთან პირველად არჩეული მოსა-
მართლებიდან 5 მოსამართლეს უფლებამოსილება უწყდება 3
წლის დამლევს; ხოლო დანარჩენთაგან 5-ზე მეტ მოსამართლეს
6 წლის დამლევს. მოსამართლე სარგებლობს დიპლომატიური
იმუნიტეტით და პრივილეგიებით. მოსამართლე თავისი მოვალე-
ობის შესრულების წინ საჯაროდ აცხადებს, რომ განაზოცელებს
თავის ძალაუფლებას მიუკერძოებლად და პატიოსნად, მოსამართლე-
ნი აირჩევენ პრეზიდენტს და ვიცე პრეზიდენტს.

სასამართლოს შეუძლია დროებით შექმნას ერთი ან რამდენ-
იმე კოლეგია სამი ან მეტი მოსამართლის შემადგენლობით კერ-
ძო კატეგორიის საქმეების განსახილველად.

სასამართლო თვითონ ადგენს თავისი ფუნქციების განხორ-
ციელების წესს, მათ შორის მართლმსაჯულების განხორციელების
პროცესუალურ ნორმებს.

მხოლოდ სახელმწიფოები შეიძლება იყვნენ სასამართლოს
პროცესზე მხარეები. სასამართლოს შეუძლია დაიქვემდებაროს
ნებისმიერი საქმე, რომელსაც მიუთითებენ მხარეები და რომ-
ლებიც გათვალისწინებულია წესდებით ან ხელშეკრულებით ან

კონვენციით. მხარეთა შეთანხმებით სასამართლოს შეუძლია განიხილოს ნებისმიერი დავა დაკავშირებული: 1. საერთაშორისო ხელშეკრულების განმარტებასთან; 2. საერთაშორისო სამართლის ნებისმიერი საკითხთან; 3. ნებისმიერი ისეთი ფაქტის დადასტურებასთან, რომელიც წარმოადგენს საერთაშორისო ვალდებულების დარღვევას; 4. დარღვევის გამო ზარალის ანაზღაურების ოდენობასთან.

გადაწყვეტილების გამოტანისას სასამართლო ხელმძღვანელობს: 1. საერთაშორისო კონვენციებით, რომლებსაც აღიარებენ მოდავე სახელმწიფოები; 2. საერთაშორისო ჩვეულებით, რომელიც საყოველთაო პრაქტიკით აღიარებულია როგორც სამართალი; 3. სამართლის ზოგადი პრინციპებით, რომელნიც აღიარებული არიან ცივილიზებული ერების მიერ; 4. სასამართლო პრეცედენტით და გამოჩენილ მეცნიერთა დოქტრინებით.

სასამართლოს ოფიციალური ენებია ინგლისური და ფრანგული. სახელმწიფოს წარმოადგენს აგენტი, რომელსაც შეიძლება ყავდეს მრჩეველი ან ადვოკატი. სასამართლო სხდომა საჯაროა, თუ საწინააღმდეგოს არ მოითხოვენ მხარეები. სასამართლო მოუსმენს მხარეებს, შემდეგ მოწმეებს და ექსპერტებს, ზოგჯერ ორგანიზაციების და დაწესებულებების წარმომადგენლებს, კომისიებს. გადაწყვეტილება საბოლოოა და გასაჩივრებას არ ექვემდებარება.

მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლოს შტაბბინა ჰააგაშია.

ადამიანის საყოველთაო უფლებათა რეზოლუციის ინსტრუმენტები და მქანნიშემები

1. ევროპის საბჭო და ადამიანის უფლებების ევროპული კონვენცია

1949 წლის 5 მაისს ლონდონში შეიკრიბა 10 ევროპული ქვეყნის მთავრობა, რომელმაც გამოაცხადა ევროპის საბჭოს შექმნა. ევროპის საბჭოს მიზნად განისაზღვრა „მის წევრებს შორის რაც შეიძლება მეტი ერთიანობა ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ, სამეცნიერო, სამართლებრივ და ადმინისტრაციულ საკითხებში შეთანხმებების დადების და ერთობლივი ქმედებების გზით და ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების შემდგომი რეალიზაციის უზრუნველყოფით“.

დღეისათვის ევროპის საბჭო გადაიქცა ჭეშმარიტად პან-ევროპულ სამთავრობათშორისო ორგანიზაციად, რომელიც ითვლის 43 წევრს საქართველოს ჩათვლით.

ევროპის საბჭო თავის საქმიანობას, მათ შორის ადამიანის უფლებათა სფეროში, ახორციელებს სხვადასხვა დონის სტრუქტურების მეოხებით. ასეთებია:

- მინისტრთა კომიტეტი, რომელიც იღებს აღმასრულებელ აქტებს და წარმართავს მისდამი დაქვემდებარებულ ორგანიზაციებს;

- ექსპერტთა სამთავრობათშორისო კომიტეტი, რომელიც ასრულებს მინისტრთა კომიტეტის დავალებებს, ადგენს რეკომენდაციების, რეზოლუციების, კონვენციების და სხვა სამართლებრივი და არასამართლებრივი დოკუმენტების პროექტებს მინისტრთა კომიტეტისათვის;

- საპარლამენტო ასამბლეა, რომელიც წარმოადგენს ევრო-

პის საბჭოს სათათბირო ორგანოს და აერთიანებს წევრი სახელმწიფოების პარლამენტებს; ის მოწოდებით მიმართავს წევრ სახელმწიფოებს და შესაბამის რეკომენდაციებს წარუდგენს მინისტრთა კომიტეტს;

– ევროპის ადგილობრივ და რეგიონალურ ხელისუფლებათა კონგრესი, რომელიც ხელს უწყობს დემოკრატიის დამკვიდრებას წევრ სახელმწიფოებში ადგილობრივ და რეგიონალურ დონეზე.

ადამიანის უფლებების უშუალო დაცვას ახორციელებს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო.

ყველა ზემოაღნიშნული ორგანო თავის საქმიანობაში ეყრდნობა ოთხ უმნიშვნელოვანეს დოკუმენტს ადამიანის უფლებების დარგში. ესენია:

- ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული კონვენცია;
- ევროპული კონვენცია წამების და არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან დასჯის აღსაკვეთად;
- ევროპული სოციალური ქარტია;
- ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის ჩაარჩო კონვენცია.

დღეისათვის ჩამოყალიბდა ადამიანის უფლებების სფეროში ევროპის საბჭოს საქმიანობის შემდეგი ძირითადი მიმართულებები. ასეთებია:

– მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების დაცვა ინდივიდუალური საჩივრების პროცედურის მექანიზმის გამოყენებით.

– ეკონომიკური და სოციალური უფლებების დაცვა დაკვირვების სისტემებისა და სახელმწიფოთა მიერ ამ სფეროში ვალდებულებათა შესრულების მდგომარეობის მოსმენით და კოლექტიური საჩივრების განხილვის გზით;

– თავისუფლებააღკვეთილ პირთა დაცვა წამების და არაადამიანური ან დამამცირებელი მოპყრობის ან დასჯის კომიტეტის წევრთა მიერ მათი მონახულების გზით;

– ეროვნულ უმცირესობათა უფლებების დაცვა, ქალისა და მამაკაცის თანასწორობისაკენ მიმართული საქმიანობა, ბრძოლა რასიზმის, აგრესიული ნაციონალიზმის და მიუტევლობის წინააღმდეგ;

– მჭიდრო ურთიერთობა და კონსულტაციები მასმედiasთან, აზრის გამოხატვის თავისუფლების და ადამიანის უფლებების სხვა საკითხებთან დაკავშირებით;

– ადამიანის უფლებების გაცნობიერება, და სკოლებში და პროფესიულ ჯგუფებში ადამიანის უფლებათა განათლების ხელშეწყობა;

– ადამიანის უფლებებზე ორგანიზაციებთან და ინსტიტუტებთან თანამშრომლობა ადამიანის უფლებათა დასაცავად.

ევროპულ დონეზე უმთავრესი დოკუმენტია ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების ევროპული კონვენცია, რომელიც ხელმოწერილი იყო რომში 1950 წლის 4 ნოემბერს ევროსაბჭოს წევრი სახელმწიფოების წარმომადგენელთა მიერ. ამჟამად კონვენცია რატიფიცირებულია ევროსაბჭოს ყველა წევრი სახელმწიფოს მიერ.

ევროპული კონვენცია აფიქსირებს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში ჩამოყალიბებულ ადამიანის მხოლოდ მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებებს. რაც შეეხება ადამიანის ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებს, ისინი აისახა ევროპულ სოციალურ ქარტიაში.

კონვენცია აღიარებს, რომ კანონი იცავს თითოეული ადამიანის უფლებას სიცოცხლეზე, რომ არავინ არ უნდა განიცდიდეს წამებას ან არაადამიანურ ან მისი ღირსების დამამცირებელ მოპყრობას, რომ არავინ არ შეიძლება იმყოფებოდეს მონობაში და იძულებით მდგომარეობაში, რომ თითოეულს აქვს უფლება იყოს თავისუფალი და პიროვნულად ხელშეუხებელი, რომ არავის არ შეიძლება წაერთვას თავისუფლება გარდა კანონით განსაზღვრუ-

ლი გამონაკლისი შემთხვევებისა, რომ სისხლის სამართლის სასჯელი შეიძლება შეუფარდოს მხოლოდ მიუკერძოებელმა და დამოუკიდებელმა სასამართლომ.

კონვენცია ადასტურებს საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპს, რომლის თანახმადაც იკრძალება კანონისათვის უკუქცევითი ძალის მინიჭება. მასში ჩამოყალიბებულია კერძო და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემის უფლება, აზრის, სინდისის და რელიგიის თავისუფლება, თავისი მრწამსის თავისუფალი გამოხატვის უფლება, მშვიდობიანი შეკრებებისა და ასოციაციების თავისუფლება, სრულწლოვანი მამაკაცისა და ქალის უფლება დაქორწინდნენ და შექმნან ოჯახი.

კონვენცია აფიქსირებს უზოგადეს პრინციპს, რომ უფლებებით და თავისუფლებებით სარგებლობა უნდა უზრუნველყოფილი იქნას ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე, მიუხედავად სქესისა, რასისა, კანის ფერისა, ენის, რელიგიისა, წარმოშობისა პოლიტიკური და სხვა რწმენისა, ეროვნული ან სოციალური წარმოშობისა, ეროვნული უმცირესობისადმი კუთვნილებისა, საკუთრებისა და სხვა.

კონვენცია უშვებს მისი დებულებებიდან გადახვევას ომის ან განსაკუთრებული გარემოებების შემთხვევაში, როდესაც ერის არსებობა საფრთხეშია, მაგრამ იმ პირობით, თუ ადამიანის სიცოცხლე ჯანმრთელობა და ღირსება ყველა შემთხვევაში ხელშეუვალი იქნება.

კონვენციასთან ერთად მიღებული იქნა 9 დამატებითი ოქმი, რომლებიც ანვითარებენ და აკონკრეტებენ კონვენციაში ფიქსირებულ ზოგიერთ უფლებას და მათი განხორციელების მექანიზმს. სანიმუშოდ შეიძლება მოყვანილი იქნას მათში ფიქსირებული ზოგიერთი დებულება: არავის არ შეიძლება წაერთვას თავისუფლება მხოლოდ იმ საფუძვლით, რომ მას არ შეუძლია შეასრულოს სახელშეკრულებო ვალდებულება; თითოეულ მოქალაქეს

აქვს უფლება დატოვოს სამშობლო და დაბრუნდეს სამშობლოში; კანონიერი საფუძვლით სახელმწიფო საზღვრებში მყოფ თითოეულ ადამიანს აქვს თავისუფალი გადაადგილების და საცხოვრისის არჩევის უფლება, (ეს უკანასკნელი შეიძლება შეიზღუდოს ეროვნული უშიშროების და საჯარო წესრიგის მოსაზრებით, დანაშაულის აღკვეთის მიზნით, ჯანმრთელობის ან მორალის დაცვის უზრუნველსაყოფად).

მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების ნორმატული სისტემის ჩამოყალიბებასთან ერთად, კონვენციამ შექმნა მონაწილე სახელმწიფოების მიერ შესრულების უზრუნველყოფი მექანიზმი. ამ მექანიზმის უმთავრეს პასუხისმგებელ სუბიექტებად ცნობილი იქნა: ადამიანის უფლებათა ევროპული კომისია (შექმნა 1954 წელს), ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო (შექმნა 1959 წელს) და მინისტრთა კომიტეტი, რომელიც შეიქმნა ევროპის საბჭოს ჩამოყალიბებასთან ერთად. მათი შტაბბინა ქ. სტრასბურგშია.

კონვენციის თანახმად ინდივიდები აღიჭურვენ უფლებით საჩივარი შეიტანონ მონაწილე სახელმწიფოს წინააღმდეგ. ადრე არსებული წესის მიხედვით, საჩივრები—პირველად გადიოდნენ წინასწარ შემოწმებას კომისიის მიერ, რომელიც გადაწყვეტდა საკითხს მისაღები იყო თუ არა საჩივარი განსახილველად. მას შემდეგ რაც საჩივარი გამოცხადდებოდა მიღებულად, ხოლო მხარეებს შორის ვერ იქნებოდა მიღწეული მორიგება, კომისია შეადგენდა ფაქტების დამდგენ მოხსენებას, გამოხატავდა თავის აზრს საქმის არსის გამო და წარუდგენდა მინისტრთა კომიტეტს. მინისტრთა კომიტეტს შეეძლო ან თვითონ განეხილა საქმე ან გადაეცა ევროპის სასამართლოსათვის. ორივე შემთხვევაში მინისტრთა კომიტეტი პასუხისმგებელი იყო თავისი ან სასამართლოს გადაწყვეტილების აღსრულებაზე.

ადამიანის უფლებათა დაცვის კიდევ ერთი მექანიზმი შეემა-

ტა ევროსაბჭოს. მინისტრთა კომიტეტის 1999 წლის 7 მაისის რეზოლუციით შემოღებული იქნა ევროპის საბჭოს ადამიანის უფლებათა კომისიის პოსტი.

ადამიანის უფლებათა კომისარი ხელს უწყობს წევრ სახელმწიფოებში განათლებას და ცოდნის გავრცელებას ადამიანის უფლებათა სფეროში; თავისი წვლილი შეაქვს წევრ სახელმწიფოებში ადამიანის უფლებების ეფექტური განხორციელებისა და სრული სარგებლობის ხელშეწყობის საქმეში; იძლევა რჩევას და ინფორმაციას ადამიანის უფლებების დაცვის და მათი დარღვევის აღკვეთის საკითხზე; თანამშრომლობს წევრი სახელმწიფოების ადამიანის უფლებებით დასაქმებულ სტრუქტურასთან; დახმარებას უწევს ეროვნულ ომბუდსმენს ან მსგავს ინსტიტუტებს ადამიანის უფლებათა დაცვის სფეროში; ადგენს შესაძლო ხარვეზებს წევრი სახელმწიფოების კანონმდებლობაში და პრაქტიკაში ადამიანის უფლებებთან მიმართებაში, ისე როგორც ეს ჩამოყალიბებულია ევროსაბჭოს ინსტრუმენტებში, ხელს უწყობს ამ ინსტრუმენტების განხორციელებას წევრი სახელმწიფოების მიერ და დახმარებას აღმოუჩენს მათ ხარვეზების აღმოფხვრაში; შესაბამის შემთხვევაში მოხსენებით მიმართავს სპეციფიურ საკითხებზე მინისტრთა კომიტეტს ან საპარლამენტო ასამბლეას; უპასუხებს მინისტრთა კომიტეტის ან საპარლამენტო ასამბლეის შეკითხვებს ევროსაბჭოს ადამიანის უფლებებთან მათი ამოცანების შეთანწყობის თაობაზე; მინისტრთა კომიტეტს და საპარლამენტო ასამბლეას წარმოუდგენს წლიურ მოხსენებას.

ადამიანის უფლებათა კომისარი არ იღებს წარმოებაში ინდივიდუალურ საჩივრებს და არ მონაწილეობს სასამართლო ან ხილვაში. ის მოქმედებს დამოუკიდებლად და მიუკერძოებლად. მას შეუძლია გამოისცეს რეკომენდაციები, გააკეთოს დასკვნები და გამოაქვეყნოს მოხსენებები.

კომისარის კანდიდატურებს წარუდგენენ წევრი სახელმწი-

ფოები ევროსაბჭოს გენერალურ მდივანს, რომელიც სიას გადასცემს მინისტრთა კომიტეტს.

კომისარი აირჩევა საპარლამენტო ასამბლეის მიერ 6 წლის ვადით ზმათა უმრავლესობით მინისტრთა კომიტეტის მიერ წარდგენილი 3 კანდიდატიდან.

კანდიდატები უნდა იყვნენ გამორჩეული პიროვნებები, დაჯილდოებული მაღალი ზნეობრივი თვისებებით, აღიარებული ექსპერტები ადამიანის უფლებების დარგში, უნდა გააჩნდეთ საყოველთაო რეპუტაცია ერთგულებისა ევროსაბჭოს ღირებულებებისადმი და პერსონალური ავტორიტეტი, რაც აუცილებელია კომისარის მისიის ეფექტური შესრულებისათვის.

ადამიანის უფლებათა კომისიის ოფისი ყალიბდება ევროსაბჭოს გენერალური სამდივნოს ფარგლებში.

2. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო

ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული მექანიზმის ფუნქციონირების პრაქტიკის შესწავლის შედეგად თანდათან განმტკიცდა აზრი მექანიზმის რეფორმირების აუცილებლობის შესახებ. ამიტომ, 1994 წლის 11 მაისს მიღებული იქნა კონვენციის ოქმი 11 ადამიანის უფლებების „საკონტროლო მექანიზმის რესტრუქტურიზაციის შესახებ“, რომელიც ძალაში შევიდა 1998 წლის 1 ნოემბერს, ხოლო ერთი დღით ადრე 1998 წლის 31 ოქტომბერს ძველმა სასამართლომ შეწყვიტა ფუნქციონირება, ხოლო კომისია საერთოდ გაუქმდა.

ადამიანის უფლებათა ახალი ევროპული სასამართლო თავის საქმიანობას შეუდგა 1998 წლის 1 ნოემბერს ანუ ოქმი 11-ის ძალაში შესვლის დღიდან. ამასთან, ოქმის თანახმად, კომისიამ გააგრძელა ფუნქციონირება 1 წლით – 1998 წლის 1 ნოემბრამდე.

დე უკვე შემოსული საჩივრების მისაღებად დაშვების საკითხის გადასაწყვეტად. 1999 წლის 1 ნოემბერს კომისიამ შეწყვიტა არსებობა.

თანახმად ოქმისა, ადამიანის უფლებათა ახალი ევროპული სასამართლო, და საერთოდ, უფლებათა დაცვის ახალი საკონტროლო მექანიზმი ასეთია.

სასამართლო შედგება ევროპის საბჭოს წევრი სახელმწიფოების რიცხვის შესაბამისი მოსამართლეთა რაოდენობისაგან.

მოსამართლეებად აირჩევიან მაღალი ზნეობის მქონე პირები, რომელთაც გააჩნიათ როგორც კვალიფიკაცია საკუთარ ქვეყანაში მაღალ სასამართლო დაწესებულებაში დასანიშნად, ისე აღიარებული არიან კომპეტეტურ იურისტ-ექსპერტებად. მოსამართლეები იკავებენ თანამდებობას სასამართლოში პირადი პასუხისმგებლობის საფუძველზე. მუშაობის ვადის განმავლობაში მოსამართლეები არ შეიძლება ეწეოდნენ ისეთ საქმიანობას, რაც შეუთავსებელია მათ დამოუკიდებლობასთან, მიუკერძოებლობასთან ან მათ სრულ სამუშაო დროსთან.

მოსამართლეები აირჩევიან საპარლამენტო ასამბლეის მიერ ხმათა უმრავლესობით, ევროპის საბჭოს წევრი სახელმწიფოების მიერ წარდგენილი სამი კანდიდატის სიიდან. მოსამართლეები აირჩევიან 6 წლის ვადით. ამასთან, პირველად არჩეულ მოსამართლეთა ნახევარის მუშაობის ვადა წყდება 3 წლის თავზე. საპარლამენტო ასამბლეას შეუძლია იმთავითვე გადაწყვიტოს, რომ პირველად არჩეული მოსამართლის ვადა იყოს 6 წელი, ხოლო შემდეგ 3 წელი, მაგრამ არაუმეტეს 9 წლისა. მოსამართლეს მუშაობის ზღვრული ვადა 70 წლის ასაკია.

არც ერთი მოსამართლე არ შეიძლება ვადაზე ადრე დათხოვნილი იქნას სამსახურიდან თუ არა დანარჩენი მოსამართლეების 2/3-ის გადაწყვეტილებით იმ საფუძველით, რომ ეს მოსამართლე ვერ აკმაყოფილებს ზემოაღნიშნულ მოთხოვნებს.

სასამართლოს უმაღლესი ორგანოა სასამართლოს პლენუმი, რომელიც:

ა) ირჩევს პრეზიდენტს და ერთ ან ორ ვიცე-პრეზიდენტს სამი წლის ვადით;

ბ) ამტკიცებს სასამართლო კოლეგიებს;

გ) ირჩევს სასამართლო კოლეგიების პრეზიდენტებს;

დ) იღებს სასამართლოს წარმოების წესებს;

ე) ირჩევს სასამართლოს მდივანს და მდივნის ერთ ან ორ მოადგილეს.

სასამართლოს განიხილავს საქმეებს კომიტეტებში 3 მოსამართლის, კოლეგიებში 7 მოსამართლის, დიდ კოლეგიაში 17 მოსამართლის შემადგენლობით.

როგორია საქმის საქმის წარმოებაში მიღების წესი.

კომიტეტები იხილავენ განცხადებებს წარმოებაში მათი მისაღებადობის შესახებ ნებისმიერი პირისაგან, არასამთავრობო ორგანიზაციისაგან ან ინდივიდთა ჯგუფისაგან, რომლებიც ამტკიცებენ, რომ ისინი დაზარალდნენ კონვენციით ან ოქმებით გათვალისწინებული რომელიმე უფლების დარღვევის შედეგად ევროსაბჭოს წევრი სახელმწიფოსაგან. წარმოებაში მიღებაზე უარის შესახებ გადაწყვეტილება საბოლოოა.

თუ კი კომიტეტმა ვერ მიიღო გადაწყვეტილება, მაშინ საკითხს მისაღებადობის შესახებ განიხილავს კოლეგია. გარდა ამისა, კოლეგია უშუალოდ განიხილავს ერთი სახელმწიფოს განხადებას მეორე სახელმწიფოს წინააღმდეგ მისი მისაღებადობის შესახებ.

როდესაც კოლეგიის წინაშე წარდგენილ განცხადებაში დასმულია სერიოზული საკითხი, რომელიც ეხება კონვენციის ან მისი ოქმების შინაარსის განმარტებას, ან როდესაც სასამართლოს წინაშე წამოჭრილი საკითხის გადაწყვეტამ შეიძლება გამოიწვიოს სასამართლოს მიერ ანალოგიურ საქმეებზე ადრე გამოტანილი გადაწყვეტილების საწინააღმდეგო შედეგი, მაშინ კოლეგიას

გადაწყვეტილების მიღებამდე ნებისმიერ სტადიაზე შეუძლია თავისი ულფებამოსილება დაუთმოს დიდი კოლეგიას, თუ კი საქმეში მონაწილე ერთ-ერთი მხარე ამის წინააღმდეგი არ არის.

კომიტეტი, კოლეგია და დიდი კოლეგია წარმოებაში არ მიიღებს საქმეს:

1. თუ ყველა საშინაო სამართლებრივი საშუალება ამოწურული არ არის ან გასულია 6 თვეზე მეტი საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებიდან;

2. თუ საჩივარი უსახელოა;

3. თუ იგი არსებითად იგივე საკითხს ეხება, რაც უკვე იყო ამ სასამართლოს შესრულების საგანი ან უკვე გაიარა საერთაშორისო განხილვის სხვა პროცედურა და ამ დონეზე მიღებული იქნა გადაწყვეტილება ან თუ კი საჩივარი არ შეიცავს ახალ ინფორმაციას;

4. თუ საჩივარი შეეხება ისეთ უფლებათა დარღვევას, რაც არ არის გათვალისწინებული კონვენციით ან ოქმებით, ან აშკარად დაუსაბუთებელია ან ბოროტად იყენებს უფლებას საჩივრის შეტანაზე.

გარდა საჩივრის მისაღებადობის საკითხის გადაწყვეტისა, კოლეგიას და დიდ კოლეგიას შეუძლიათ საჩივარი ამორიცხონ წარმოებაში უკვე მიღებულ საქმეთა სიიდან თუ:

1. განმცხადებელს აღარ სურს მისდიოს თავის საჩივარს ან

2. საკითხი მოგვარდა ან

3. სასამართლოს მიერ დადგენილი სხვა მიზეზი აღარ ამართლებს საჩივრის შემდგომი განხილვის გაგრძელების საჭიროებას.

მიუხედავად ამისა, როგორც გამონაკლისი, სასამართლოს შეუძლია განცხადების განხილვის გაგრძელება, თუ ამას აშკარად მოითხოვს ადამიანის უფლებების დაცვა, გამომდინარე კონვენციიდან და ოქმიდან. უფრო მეტი, სასამართლოს შეუძლია

აღადგინოს განცხადება საქმეთა სიაში, თუ კი იგი მიიჩნევს, რომ გარემოებები მოითხოვენ ასეთს.

როგორია საქმის განხილვის საერთო წესი.

თუ კი საჩივარი მიღებულად იქნა გამოცხადებული, კოლეგია:

1. შეუდგება საქმის განხილვას მხარეთა მონაწილეობით, და თუ ამას საჭიროება მოითხოვს, იკისრებს წინასწარ გამოძიებას სხვა სახელმწიფოების მხრიდან დახმარების აღმოჩენის გზით;

2. ეცდება უზრუნველყოს საკითხის მეგობრული მოგვარება ადამიანის იმ უფლებათა დაურღვევლად, რაც გათვალისწინებულია კონვენციით და ოქმებით.

საქმის მოსმენა საჯაროა, თუ განსაკუთრებული გარემოებების გათვალისწინებით სასამართლო საწინააღმდეგოს არ გადაწყვეტს.

თუ კი სასამართლო აღმოაჩენს, რომ ადგილი ქონდა კონვენციის ან ოქმების დარღვევას, გამოაქვს გადაწყვეტილება ადამიანის უფლებების დარღვევის ფაქტის შესახებ. თუ შესაბამისი სახელმწიფოს შიდა სამართალი აღნიშნულ დარღვევისთვის ითვალისწინებს ზარალის თუნდაც ნაწილობრივ ანაზღაურებას, სასამართლოს მიაკუთვნებს სამართლიან ანაზღაურებას დაზარალებულ მხარეს.

კოლეგიის გადაწყვეტილება საბოლოოა.

გამონაკლის შემთხვევაში კოლეგიის გადაწყვეტილებიდან 3 თვის განმავლობაში საქმეში მონაწილე მხარეს შეუძლია ითხოვოს საქმის წარმართვა დიდ კოლეგიაზე. დიდ კოლეგიას შეუძლია დააკმაყოფილოს ასეთი თხოვნა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თი კი თხოვნაში წამოჭრილია სერიოზული საკითხი, რომელიც ეხება კონვენციის ან ოქმების განმარტებას ან გამოყენებას, ან დიდი მნიშვნელობის სერიოზულ პრობლემას. დიდი კოლეგიის გადაწყვეტილება ყოველგვარი გამონაკლისის გარეშე საბოლოოა.

ევროპის საბჭოს წევრ სახელმწიფოებს ევალებათ მისდონ სასამართლოს გადაწყვეტილებას ყველა იმ საქმეზე, რომლის მონაწილენიც ისინი არიან.

სასამართლოს გადაწყვეტილება ეგზავნება მინისტრთა კომიტეტს, რომელიც ზედამხედველობს მის აღსრულებას.

გარდა ამისა, მინისტრთა კომიტეტს შეუძლია სთხოვოს სასამართლოს მისცეს მას საკონსულტაციო დასკვნა სამართლებრივ საკითხებზე, რაც დაკავშირებულია კონვენციის და ოქმების განმარტებასთან.

სასამართლო ხარჯებს გაიღებს ევროპის საბჭო.

ადამიანის უფლებების დაცვის ეფექტურობის შემდგომი გაძლიერების და გაღრმავების მიზნით ევროპის საბჭოს წევრმა სახელმწიფოებმა 1996 წლის 5 მარტს მიაღწიეს შეთანხმებას „იმ პირთა უფლებების დასაცავად, რომლებიც მონაწილეობენ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ საქმის განხილვის პროცესში საჩივრის შეტანიდან ვიდრე სასამართლოს მიერ საბოლოო გადაწყვეტილების გამოტანამდე“.

ევროპული სასამართლოს მიერ საქმის განხილვის მონაწილედ ჩაითვლება:

1. ნებისმიერი პირი, რომელიც მონაწილეს საქმის განხილვაში, როგორც მხარე ან მისი წარმომადგენელი ან მრჩეველი;

2. სასამართლოს მიერ გამოძახებული მოწმეები ან ექსპერტები და ყველა სხვა პირი, რომელსაც მოიწვევს სასამართლოს პრეზიდენტი სასამართლო პროცესში მონაწილეობის მისაღებად.

ყველა ზემოაღნიშნული პირი სასამართლოს მიერ აღჭურვილია იმუნიტეტით სასამართლოს სახელზე მათ მიერ გაკეთებული ნებისმიერი ზეპირი თუ წერილობითი განხცადების, დოკუმენტის თუ სხვა მტკიცებულებათა გამო.

წევრი სახელმწიფოები პატივს სცემენ პირის უფლებას თავისუფლად მიმართოს სასამართლოს. განსაკუთრებული დაცვის ქვეშ იმყოფებიან დაკავებულები. მათი კორესპონდენციები უნდა გაგზავნილი და მიტანილი უნდა იქნას დანიშნულებისამებრ გადა-

უძებლად და უცვლელად; აღნიშნული პირები არ უნდა დაექვემდებარონ დისციპლინარული ზასიათის ნებისმიერი ფორმის ღონისძიებას იმის გამო, რომ მათ მიმართეს სასამართლოს; აღნიშნული პირებს აქვთ უფლება კონსულტაცია მიიღონ სხვა პირებისაგან, მათ შორის იმ ადვოკატებისაგან, რომლებიც დაოსტატებული არიან მონაწილეობდნენ სასამართლო პროცესებში იმ ქვეყანაში, სადაც ისინი არიან დაკავებული.

წევრმა სახელმწიფოებმა ვალდებულება იკისრეს ხელი არ შეუშალონ იმ პირების თავისუფალ მოძრაობას თუ მგზავრობას იმ მიზნით, რომ მიაღწიონ სასამართლოს სტრასბურგში ან დაბრუნდნენ სასამართლოდან თავის ქვეყანაში. აღნიშნული პირების ასეთი სურვილი არ შეიძლება გახდეს საბაბი მათი დაკავებისა ან დაპატიმრებისა.

რა წესები უნდა დაიცვას ინდივიდმა ევროპული სასამართლოში მისი საჩივრის განხილვისათვის?

1. პირს უფლება აქვს მიმართოს ევროპულ სასამართლოს, თუ კი მას მიაჩნია, რომ ევროპული კონვენციის ან მისი ოქმების ხელმომწერმა სახელმწიფომ დაარღვია ამ კონვენციის ან ოქმების კონკრეტული მუხლით გათვალისწინებული უფლება.

2. პირის საჩივარი უნდა შეეხებოდეს დარღვევას, რომელსაც ადგილი ქონდა კონვენციასთან ან ოქმებთან ამ სახელმწიფოს მიერთების შემდეგ.

3. პირს უფლება აქვს მიმართოს სასამართლოს საკითხზე, რომელიც შეეხება საჯარო ხელისუფლების უკანონო მოქმედებას. (კერძო პირის ან კერძო ორგანიზაციის უკანონო მოქმედების გამო საჩივარი ევროპული სასამართლოს არ ექვემდებარება).

4. პირმა უნდა ამოწუროს კანონით გათვალისწინებული ყველა პროცესუალური საშუალება ქვეყნის საკანონმდებლო, აღმასრულებელ ან სასამართლო ინსტანციაში. გამონაკლისია შემთხვევა, როდესაც მომჩივანი ასაბუთებს, რომ შიდასახელმწიფო

საშუალებები „არაადექვატურია და არაეფექტური“. გამამტყუნებელი ან გამამართლებელი განაჩენის გასაჩივრება შეიძლება მისი კანონიერ ძალაში შესვლისთანავე.

5. სახელისუფლო ინსტანციის მიერ საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებიდან 6 თვის ვადაში პირი უფლებამოსილია მიმართოს ევროპულ სასამართლოს. (გამონაკლისს შეადგენს შემთხვევა, როდესაც ადგილი აქვს გადაწყვეტილების გამოტანის განზრახ გაჭიანურებას ან როდესაც ადამიანის უფლებების დარღვევა გადაუდებელ ჩარევას მოითხოვს).

როგორია საქმის წარმოების პროცედურა ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში?

საქმის განხილვა სასამართლოში საჯაროა და ემყარება შეჯიბრებითობის პრინციპს. მხარეების მიერ წარდგენილი საჩივრები და მასთან დაკავშირებული ყველა დოკუმენტი ხელმისაწვდომია ყველა დაინტერესებული პირისათვის. ინდივიდუალურმა განმცხადებლებმა საჩივრები შეუძლია წარადგინოს თვითონ, თუმცა რეკომენდირებულია იურიდიული მრჩეველი საქმის მოსმენისას ან საჩივრის მიღების შესახებ გადაწყვეტილების გამოტანის შემდეგ. იურიდიულ მრჩეველად შეიძლება მონაწილეობდეს როგორც ადვოკატი ისე სპეციალისტი სამართლის პროფესორი. ევროპის საბჭომ დაადგინა სამართლებრივი დახმარების ნიზრი იმ განმცხადებელთათვის, რომლებმაც არ გააჩნიათ საკმარისი საშუალებები.

სასამართლოში საქმის წარმოება ორ ენაზე მიმდინარეობს ფრანგულად და ინგლისურად, ამასთან განმცხადებელს შეუძლია შენიშვნები გააკეთოს შესაბამისი მონაწილე სახელმწიფოს ენაზე, მათ შორის იმ ენაზე, რომლის ქვეშევრდომიც ინდივიდი არის.

თითოეული ინდივიდუალური განცხადება გადაეცემა შესაბამის სექციას, რომლის პრეზიდენტი დანიშნავს მომხსენებელს. საქმის წინასწარი შესწავლის შემდეგ, მომხსენებელი გადასწყვეტს: გადაეცეს საქმე სამი წევრის კომიტეტს თუ კოლეგიას.

კომიტეტს შეუძლია გამოაცხადოს განცხადება მიღებულად ან უარი უთხრას ასეთზე. უარის შემთხვევაში საკითხს განიხილავს კოლეგია. კოლეგიას შეუძლია საკითხი გაიტანოს ღიდ კოლეგიაზე, თუ კი საქმეზე წარმოიშვება სერიოზული საკითხი დაკავშირებული კონვენციის ინტერპრეტაციასთან ანუ არსებობს რისკი იმისა, რომ შეიძლება მოხდეს გადახვევა პრეცედენტული სამართლიდან.

კოლეგიის გადაწყვეტილება საბოლოოა.

როგორია საქმის არსებითი განხილვის წესი სასამართლოში?

მას შემდეგ რაც კოლეგია გადაწყვეტს განიხილოს განცხადება, იგი მოუწოდებს მხარეებს წარადგინონ დამატებითი მტკიცებულებანი და წერილობითი მიმოხილვები, და იწვევს მათ საქმის არსებით მოსმენაზე.

საქმის არსებითი განხილვის პროცესში დასაშვებია მოლაპარაკება მხარეებს შორის სასამართლოს მდივნის მეშვეობით. მოლაპარაკება მხარეებს შორის კონფიდენციალურია.

როგორია საქმეზე გადაწყვეტილების მიღების წესი და გასაჩივრების პროცედურა?

კოლეგია გადაწყვეტილებას იღებს ხმების უმრავლესობით. ნებისმიერ მონაწილე მოსამართლეს უფლება აქვს გადაწყვეტილებას დაურთოს განსხვავებული აზრი.

ყველა პროცედურის დაცვის შემდეგ ევროპული სასამართლო მხოლოდ ადასტურებს ან უარყოფს ხელისუფლების მიერ კონვენციით გათვალისწინებული ადამიანის უფლების დარღვევის ფაქტს, და არ არის უფლებამოსილი ძალაში დატოვოს, შეცვალოს ან გააუქმოს ეროვნული სასამართლოს გადაწყვეტილება.

გადაწყვეტილების გამოტანიდან 3 თვის განმავლობაში ნებისმიერ მხარეს შეუძლია მოითხოვოს, რომ საქმე გადაეგზავნოს ღიდ კოლეგიას, თუ ისმის კონვენციის ინტერპრეტაციის სერიოზული საკითხი ან ზოგადი მნიშვნელობის სერიოზული პრობლემა. ასეთ

თხოვნას განიხილავს დიდი კოლეგიის 5 მაღალი თანამდებობის პირი: პრეზიდენტი და 4 სექციის თავმჯდომარე. მათი გადაწყვეტილება საბოლოოა. ამ 5 მაღალი თანამდებობის პირის გადაწყვეტილებით საქმე შეძლება არსებითად განსახილველად გადაეცემა დიდ კოლეგიას. დიდი კოლეგიის გადაწყვეტილება საბოლოოა. გადაწყვეტილების აღსრულებაზე მთლიანდ პასუხისმგებელია მოპასუხე სახელმწიფო. ზედამხედველობას გადაწყვეტილების შესრულებაზე ახორციელებს მინისტრთა კომიტეტი.

გარდა სასამართლო გადაწყვეტილებისა, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო იძლევა განმარტებას რჩევის ფორმით მინისტრთა კომიტეტის თხოვნით სამართლებრივ საკითხებზე, რაც დაკავშირებულია კონვენციისა და ოქმების შინაარსის განმარტებასთან. განმარტებას იღებს დიდი კოლეგია ხმების უმრავლესობით.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სტრუქტურების მიერ განხილული საქმეებიდან შეიძლება დასახელდეს დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობის რანდენიმე საქმე.

ევროპის ადამიანის უფლებათა კომისიამ მიიღო ისტორიული გადაწყვეტილება „ფედერალური გერმანიის კომუნისტური პარტიის სარჩელის გამო გერმანიის ფედერალური რესპუბლიკის წინააღმდეგ“. კომისიამ უარი უთხრა კომუნისტურ პარტიას წარმოებაში მიეღო სარჩელი, რომელშიც საჩივრდებოდა მთავრობის გადაწყვეტილება კომუნისტური პარტიის არჩევნებზე არ დაშვების შესახებ. ევროკომისიამ მიუთითა, რომ კომუნისტურ პარტიის მიზანია კომუნისტური საზოგადოების ჩამოყალიბება პროლეტარული რევოლუციის და პროლეტარიატის დიქტატურის დამყარების გზით, რაც საფრთხეს უქმნის და ხელყოფს კონვენციით დაცულ უფლებებს და თავისუფლებებს.¹

¹ Application 250/57: 1 Yearbook 221, cited in Sieghart, Human Rights, 105-106. Fawcett, The Application of the European Convention on Human Rights. 2-d ed., 1987, p.315-316.

ევროპის სასამართლოს მიერ განხილული საქმეებიდან თავისი მნიშვნელობისა და რეზონანსის მიხედვით შეიძლება დასახელდეს დანიის, ნორვეგიის და ჰოლანდიის სარჩელი საბერძნეთის წინააღმდეგ, სადაც იმ დროს რეაქციული რეჟიმის მხრიდან ადგილი ჰქონდა ადამიანის უფლებების შესახებ კონვენციის სისტემატურ და მასობრივ დარღვევებს; აგრეთვე, ირლანდიის სარჩელი დიდი ბრიტანეთის წინააღმდეგ, რომელიც იმხილებოდა ჩრდილოეთ ირლანდიაში აღნიშნული კონვენციის დებულებების დარღვევაში, მათ შორის წამების გამოყენებაში დაკავებულთა და დაპატიმრებულთა მიმართ.

3. ევროპის სოციალური ქარტია და მისი დამატებითი ოქმები

ევროპის სოციალური ქარტია ხელმოწერილი იქნა ტურინში 1961 წელს და ძალაში შევიდა 1965 წელს. ქარტიას მიუერთდა ევროპის 23 ქვეყანა. სხვა ქვეყნებმა ხელი მოაწერეს, მაგრამ ჯერ კიდევ არ მიერთებიან მათ. ასეთია 9 ქვეყანა, საქართველოს გარდა. ევროპულ სოციალურ ქარტიაში ფიქსირებულია ადამიანის ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებები.

ქარტია აღიარებს ადამიანის შრომის უფლებას, რაც უპირველეს ყოვლისა გულისხმობს ქარტიის ხელმოწერი წევრ-სახელმწიფოების ვალდებულებას უზრუნველყონ დასაქმების რაც შეიძლება მაღალი და სტაბილური დონე, როგორც საფუძველი სრული დასაქმების მისაღწევად.

ქარტია აღიარებს ინდივიდების მიერ ორგანიზაციის შექმნის უფლებას, რაც გულისხმობს სახელმწიფოს ვალდებულებას საკანონმდებლო დაბრკოლება არ შეუქმნას მუშებისა და მეწარმე-

ების მიერ ისეთი ადგილობრივი, ეროვნული და საერთაშორისო პროფესიული ორგანიზაციების ჩამოყალიბებას, რომელთა მიზანია მათი ეკონომიკური და სოციალური ინტერესების დაცვა.

ქარტია აღიარებს მუშების უფლებას კოლექტიური მოლაპარაკების წარმოებაზე და კოლექტიური ხელშეკრულების დადების უფლებას დამქირავებელთან. ქარტია, ამასთან, ავალდებულებს სახელმწიფოს ხელი შეუწყოს სოციალური უზრუნველყოფის შესაფერისი დონის შექმნას. ამასთან დაკავშირებით, ქარტია აღიარებს უფლებას უფასო სამედიცინო და სოციალურ დახმარებაზე იმ პირთათვის, რომელთაც არა აქვთ საკმარისი სახსრები. ქარტია სახელმწიფოებს აკისრებს ვალდებულებას ხელი შეუწყოს ოჯახის სამართლებრივ და სოციალურ დაცვას ისეთი საშუალებებით, როგორიცაა სოციალური და საოჯახო შემწეობა, საგადასახადო შეღავათები, საცხოვრებელით უზრუნველყოფა, შეღავათები ახალგაზრდებისათვის და სხვა.

ქარტია სპეციალურ ყურადღებას უთმობს ემიგრანტი მუშებისა და მათი ოჯახების წევრთა უფლებებს. იგი მოითხოვს, რომ ემიგრანტი მუშები განხილულნი იქნან როგორც თანასწორნი ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებში საკუთარ მუშებთან, მათ შორის შრომის ანაზღაურების, შრომის ჯანსაღი პირობების უზრუნველყოფის, პროფკავშირებში გაერთიანების უფლების, კოლექტიური მოლაპარაკების წარმოების, საბინაო პრობლემის უზრუნველყოფის თვალსაზრისით. ქარტია ავალდებულებს წევრ-სახელმწიფოებს გაუადვილოს იმ უცხოელ მუშებს ოჯახის წევრებთან გაერთიანება, რომლებმაც უფლება მიიღეს დამკვიდრდნენ შესაბამისი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე.

ქარტია, გარდა ამისა, აღიარებს ყველა მუშის უფლებას; შრომის სამართლიან ანაზღაურებაზე, პროფესიულ მომზადებაზე, გადამზადებაზე და ორიენტაციაზე, შრომის უსაფრთხო და ჯანსაღ პირობებზე, მომუშავე ქალების სპეციალურ დაცვაზე

ორსულობის და ბავშვის დაბადების შემდგომ პერიოდში, ინვალიდების უფლებებს სოციალურ უზრუნველყოფაზე.

რა მოთხოვნები წარედგინება წევრ სახელმწიფოს?

სოციალურ ქარტიას მიერთებულმა სახელმწიფომ უნდა იკისროს ვალდებულება სრული მოცულობით უზრუნველყოს ქარტით გათვალისწინებული 7 უფლებიდან მინიმუმ 5 უფლების განხორციელება მაინც. ეს უფლებებია:

- უფლება შრომაზე;
- უფლება გაერთიანებაზე;
- უფლება კოლექტიური ხელშეკრულების დადებაზე;
- უფლება სოციალურ უზრუნველყოფაზე;
- უფლება სოციალურ და სამედიცინო დახმარებაზე;
- უფლება ოჯახის სოციალურ, სამართლებრივ და ეკონომიკურ დაცვაზე;
- უფლება მიგრანტი მუშებისა და მათი ოჯახის წევრების დაცვაზე და დახმარებაზე.

მიუხედავად იმისა, რომ სოციალური ქარტით გათვალისწინებული უფლებების კატალოგი შედარებით მწირია ვიდრე საერთაშორისო პაქტისა ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ, ქარტია უფრო მკაცრია ნაკისრი ვალდებულებების განუხრელი შესრულების თვალსაზრისით. თუ პაქტის შესრულება დამოკიდებულია შესაბამისი სახელმწიფოს არსებული ეკონომიკური და სხვა რესურსებისაგან, და სახელმწიფოს ევალება აღნიშნული უფლებების „პროგრესული დაცვა“, ქარტია ვალდებულებების შესრულებას მოითხოვს ქარტიის რატიფიკაციისთანავე და არ უკავშირებს მათ განკარგულებაში არსებულ რესურსების მოცულობას და ოდენობას.

1988 წლის 24 ოქტომბერს სოციალურ ქარტიას დაემატა ოქმი, რომლითაც მონაწილე მხარეებს დაეკისრათ ვალდებულება უზრუნველყონ შემდეგი უფლებები:

- უფლება თანასწორ შესაძლებლობებზე, და თანასწორ რე-

ჟიმზე საქმიანობის სახეობის არჩევისა და სამუშაოზე დაქირავებისას;

– უფლება მუშების ინფორმირებულობაზე და კონსულტაციის მიღებაზე შრომის ხელშეკრულების შინაარსთან დაკავშირებით;

– უფლება მუშებისა მიიღონ მონაწილეობა თავისი შრომის პირობების განსაზღვრაში და გაუმჯობესებაში;

– უფლება უფროსი ასაკის პირებისა სოციალურ დაცვაზე. ევროპის საბჭოს ფარგლებში არსებობს სოციალური ქარტიის განხორციელების ორი პროცედურა: პერიოდული მოხსენებები და კოლექტიური საჩივრები.

პერიოდული მოხსენებები გულისხმობს მიერთებული სახელმწიფოს ვალდებულებას 2 წელიწადში ერთხელ ევროპის საბჭოს წარუდგინოს ინფორმაცია შესაბამისი სახელმწიფოს მიერ მის იურისდიქციის ტერიტორიაზე ქარტიით გათვალისწინებული უფლებების დაცვის მდგომარეობის შესახებ.

მოხსენება გადაეცემა სოციალურ უფლებათა ევროპულ კომიტეტს, რომელიც არის დამოუკიდებელი სტრუქტურა და შედგება 9 ექსპერტისაგან, რომელთაც წლის ვადით ირჩევს მინისტრთა კომიტეტი. ამ კომიტეტის ამოცანაა სამართლებრივი პოზიციიდან შეაფასოს მიერთებული სახელმწიფოს მიერ ქარტიით ნაკისრი ვალდებულების შესრულება. ეს პროცედურა არ არის დაკავშირებული წევრ სახელმწიფოსთან რაიმე დიალოგთან. კომიტეტი შეადგენს თავის ვრცელ დასკვნას და აქვეყნებს, მათ შორის ინტერნეტის მეშვეობით. ამით მთავრდება ამ პროცედურის პირველი ეტაპი. დასკვნა გადაეცემა სამთავრობო კომიტეტს, რომელიც შედგება ხელშემკვრელი წევრი-სახელმწიფოების წარმომადგენელთაგან.

სამთავრობო კომიტეტის ფუნქციაა მოამზადოს მინისტრთა კომიტეტის გადაწყვეტილების პროექტი შესაბამისი სახელმწიფოს მისამართით. სამთავრობო კომიტეტი იკრიბება 4-ჯერ წე-

ლიწადში და ძირითადადში ორიენტირებულია სოციალურ უფლებათა ევროპული კომიტეტის უარყოფითი დასკვნების განხილვაზე. შესაბამისი სახელმწიფოს წარმომადგენელს სხდომაზე შეუძლია გააკეთოს სიტუაციის მიმოხილვა. მას შემდეგ რაც სამთავრობო კომიტეტის ყველა წევრი გამოთქვამს თავის აზრს, იწყება კენჭისყრა. კენჭისყრის შედეგების მიხედვით მზადდება მოხსენება, რომელიც ქვეყნდება.

დამამთავრებელი ეტაპი პროცედურისა არის მინისტრთა კომიტეტის სხდომა, რომელიც სამთავრობო კომიტეტის მიერ მომზადებული მოხსენების საფუძველზე რეკომენდაციით მიმართავს წევრ სახელმწიფოს.

როგორც დასაწყისში აღინიშნა სოციალური ქარტიის განხორციელების მეორე პროცედურა არის კოლექტიური საჩივრების განხილვა თანახმად 1995 წელს მიღებული ოქმის მიერ დადგენილი პროცედურისა. ოქმი შევიდა ძალაში 1998 წლის 24 ივლისს.

კოლექტიური საჩივრის შეტანის უფლება აქვთ შემდეგ ორგანიზაციებს:

1. საერთაშორისო პარტნიორ ორგანიზაციებს, რომელთაც აქვთ დამკვირვებლის სტატუსი სამთავრობო კომიტეტში;
2. საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციებს, რომელთაც აქვთ მრჩეველის სტატუსი ევროპის საბჭოში;
3. მშრომელთა ეროვნულ ორგანიზაციებს და პროფესიულ კავშირებს. (მთავრობამ შეიძლება განაცხადოს, რომ ის აღიარებს ეროვნული არასამთავრობო ორგანიზაციების უფლებას კოლექტიური საჩივრის შეტანაზე).

კოლექტიური საჩივრის განხილვის პირველი ეტაპი დაკავშირებულია საკითხის გადაწყვეტასთან: მისაღებია თუ არა წარმოებაში საჩივარი, რასაც განიხილავს სოციალურ უფლებათა ევროპული კომიტეტი და გამოაქვს გადაწყვეტილება. საჩივრის

ბილგბის შემთხვევაში კომიტეტი შეუდგება საჩივრის შემოწმებას მსარეების, მრჩეველთა ან დამკვირვებელთა მონაწილეობით, რის შემდეგ აკეთებს დასკვნას, რომელსაც უგზავნის მინისტრთა კომიტეტს, რომელიც სახელმწიფოს მიმართავს რეკომენდაციით.

1988 წლის 5 მაისს მიღებული იქნა სოციალური ქარტიის პირველი დამატებითი ოქმი, რომელიც ძალაში შევიდა 1992 წელს.

ქარტია დამატებით ოქმთან ერთად აღიარებს შემდეგ ძირითად ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებს, რომლებიც შეიძლება ორ ჯგუფად დაიყოს.

ამ უფლებების პირველი ჯგუფი მოიცავს უფლებებს დაკავშირებულს შრომის პირობებთან. ეს უფლებებია:

- დისკრიმინაციის დაუშვებლობა სამუშაოზე და იძულებითი შრომის აკრძალვა (მუხლი 1);

- შრომითი კავშირის უფლებები, უფლება კოლექტიური ხელშეკრულების დადებაზე, მუშათა უფლება მონაწილეობა მიიღონ სამუშაო პირობების და სამუშაო გარემოს დადგენაში და გაუმჯობესებაში (მუხლი 5,6);

- უფლება მუშაობის სამართლიან პირობებზე და შრომის სამართლიან ანაზღაურებაზე (მუხლი 2, 3, 4);

- უფლება პროფესიის შერჩევაში დახმარების მიღებაზე და პროფესიულ დაოსტატებაზე (მუხლები 9,10, 15);

- თხუთმეტ წელზე უმცროსი ასაკის ბავშვთა შრომის აკრძალვა და უფლება დედობის დაცვაზე (მუხლი 7);

- მიგრანტი მუშების მიმართ თანასწორი მოპყრობა (მუხლი 19).

ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებათა მეორე ჯგუფი მოიცავს უფლებებს დაკავშირებულს სოციალურ დაცვასთან. ეს უფლებებია:

- უფლება ჯანმრთელობის დაცვაზე, უფლება სოციალურ

უსაფრთხოებაზე, უფლება სოციალურ და სამედიცინო მომსახურებაზე და უფლება სოციალური სიკეთეებით სარგებლობაზე (მუხლები 12, 13);

- ბავშვთა და მოზარდთა უფლება ფიზიკური და ფსიქიური ზიანისაგან დაცვაზე (მუხლები 7, 17);

- ოჯახების და მათი ინდივიდუალური წევრების უფლება სამართლებრივ, ეკონომიკურ და სოციალურ დაცვაზე (მუხლი 16);

- მიგრანტი მუშების და მათი ოჯახის წევრების უფლება სოციალურ დაცვაზე და დახმარებაზე (მუხლი 19);

- მოხუცებულთა უფლება სოციალურ დაცვაზე (მუხლი 4).

სახელმწიფოებს, რომელთაც სურთ მიუერთდნენ სოციალურ ქარტიას არ ევალებათ მოახდინონ ყველა მუხლის რატიფიკაცია, არამედ მინიმუმ ხუთის. ეს მუხლებია: 1, 5, 6, 12, 13, 16 და 19.

1996 წლის 3 მაისს მიღებული იქნა სოციალური ქარტიის შესწორებული ტექსტი, რომელიც დამატებით ითვალისწინებს ახალ ეკონომიკურ და სოციალურ უფლებებს. ეს უფლებებია:

- უფლება დამქირავებლის მიერ შრომის ხელშეკრულების უსაფუძვლო შეწყვეტისაგან დაცვაზე;

- მუშაკის უფლება დაცვაზე დამქირავებლის გაკოტრების შემთხვევაში;

- უფლება შრომის პროცესში ღირსების დაცვაზე;

- მუშაკთა იმ წარმომადგენელთა დაცვა, რომლებმაც იკისრეს მუშაკთა ინტერესების დაცვა;

- უფლება ინფორმირებულობაზე და კონსულტირებაზე მუშაკთა კოლექტიური შემცირების შემთხვევაში;

- უფლება სიღატაკისაგან და სოციალური გარიყულობისაგან დაცვაზე;

- უფლება საცხოვრებელზე.

ევროპის სოციალური ქარტია ითვალისწინებს ქარტიით

გათვალისწინებული ვალდებულებების შესრულებაზე საზედამხედველო მექანიზმს, რომელიც ემყარება ქარტიის მონაწილე სახელმწიფოების პერიოდულ ანგარიშს. ამ მიმართულებით 1991 წელს მიღებული იქნა მეორე დამატებითი ოქმი, რომელმაც სრულყო საზედამხედველო სისტემა. სახელმწიფოები წარადგენენ თავიანთ მოხსენებებს 7 უფლების თაობაზე ყოველ ორ წელიწადში, ხოლო დანარჩენი უფლებების გამო ოთხ წელიწადში.

ამ სისტემის საწყის სტადიას წარმოადგენს სოციალურ უფლებათა ევროპული კომიტეტი, რომელიც შედგება 9 დამოუკიდებელი ექსპერტისაგან, რომელსაც ირჩევს მინისტრთა კომიტეტი 6 წლით. სოციალურ უფლებათა ევროპულ კომიტეტს დახმარებას უწევს შრომის საერთაშორისო ორგანიზაცია დამკვიდრებლის სტატუსით. კომიტეტი შეისწავლის ქარტიის მონაწილე სახელმწიფოების მიერ წარდგენილ ანგარიშებს და იძლევა მათ მიერ ნაკისრი ვალდებულებების შესრულების სამართლებრივ შეფასებას, რაც ოფიციალურად ქვეყნდება.

მეორე სტადიას წარმოადგენს სამთავრობო კომიტეტი, რომელიც შედგება ქარტიის მონაწილე სახელმწიფოების წარმომადგენელთაგან, რომელთაც დახმარებას უწევენ დამკვიდრებლები ევროპის შრომის და ადმინისტრაციული ორგანიზაციებიდან. კომიტეტი ამზადებს მინისტრთა კომიტეტის გადაწყვეტილებებს და სოციალური, ეკონომიკური და სხვა გარემოებების გათვალისწინებით შეარჩევს სიტუაციებს, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნან ქარტიის მონაწილე სახელმწიფოებისათვის სარეკომენდაციოდ.

მესამე, დამამთავრებელ ეტაპზე მინისტრთა კომიტეტი აძლევს სახელმწიფოებს რეკომენდაციებს.

1995 წლის 9 ნოემბერს მიღებული იქნა ევროპის სოციალური ქარტიის მესამე დამატებითი ოქმი, რომელიც ძალაში შევიდა 1998 წლის 1 ივლისს. ოქმის საფუძველზე შემოღებული იქნა

სოციალური ქარტიის შესრულებაზე ზედამხედველობის მეორე მექანიზმი – კოლექტიური საჩივრის მექანიზმი (ეკონომიკური და სოციალური უფლებების დაცვის ინდივიდუალური საჩივრის მექანიზმი არა არის გათვალისწინებული ევროსაბჭოს სივრცეში).

კოლექტიური საჩივრებით ევროსაბჭოს წინაშე შეიძლება წარდგენენ შემდეგი ორგანიზაციები:

- დამქირავებელთა საერთაშორისო ორგანიზაციები და მშრომელთა კავშირები, რომლებიც დაშვებული არიან სამთავრობო კომიტეტის მუშაობაში მონაწილეებად, სახელდობრ, ევროპის ტრედიუნიონისტური კავშირი, ევროპის მშრომელთა და დამქირავებელთა კონფედერაციული კავშირი და დამქირავებელთა საერთაშორისო ორგანიზაცია;

- საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციები, რომლებმაც აქვთ ევროპის საბჭოს წინაშე საკონსულტაციო სტატუსი და შეტანილი არიან სამთავრობო კომიტეტის მიერ შედგენილ სიაში;

- დამქირავებელთა და მშრომელთა კავშირების ეროვნული ორგანიზაციები სოციალური ქარტიის მონაწილე ქვეყნებიდან.

კოლექტიური საჩივრის წარდგენის უფლება შეიძლება მიენიჭოთ ეროვნულ არასამთავრობო ორგანიზაციებს, თუ ასეთის შესახებ განცხადებას გააკეთებს ქარტიას მიერთებული წევრ-სახელმწიფო.

კოლექტიურ საჩივრებს განიხილავს სოციალურ უფლებათა ევროპული კომიტეტი, რომელმაც, პირველ ყოვლისა, უნდა გადაწყვიტოს საკითხი საჩივრის მისაღებადობის შუქზე. პრაქტიკაში, სოციალურ უფლებათა ევროპული კომიტეტი ჩამოთვლილი ორგანიზაციების გარდა, საჩივრებს იღებს ქარტიის წევრი სახელმწიფოებისაგან მეორე სახელმწიფოს წინააღმდეგ. ყველა შემთხვევაში, კომიტეტი შეიმუშავებს მოხსენებას მინისტრთა კომიტეტისათვის, რომელიც შეიცავს დასკვნებს სოციალური ქარტიით

გათვალისწინებული დებულებების განხორციელების უზრუნველყოფის შესახებ, რის საფუძველზეც მინისტრთა კომიტეტი უგზავნის რეკომენდაციას ხელმომწერ სახელმწიფოს. რეკომენდაცია სხვა საკითხებთან ერთად შეეხება შესაბამისი სახელმწიფოს ვალდებულებას თავისი კანონმდებლობა და პრაქტიკა მოიყვანოს შესაბამისობაში ქარტიის დებულებებთან.

ადამიანის ეკონომიკური და სოციალური უფლებების დაცვის კიდევ ერთი მექანიზმი არსებობს ევროსაბჭოს სისტემაში.

ეს არის წევრი სახელმწიფოების მიერ წარმოდგენილი მოხსენებების კრიტიკული განხილვა შესაბამის ქვეყანაში ევროპული სოციალური ქარტიით გათვალისწინებული ადამიანის უფლებების დაცვის მდგომარეობის შესახებ.

წევრი სახელმწიფოების მიერ წარმოდგენილ ასეთ მოხსენებებს განიხილავს:

- სოციალურ უფლებათა ევროპული კომიტეტი, რომელიც შედგება მინისტრთა კომიტეტის მიერ არჩეული 9 ექსპერტისაგან, და რომელსაც ეხმარებიან მუშაობაში საერთაშორისო ორგანიზაციის დამკვირვებლები. იგი შეისწავლის მოხსენებებს, აძლევს მათ სამართლებრივ შეფასებას და გადასცემს სამთავრობო კომიტეტს;

- სამთავრობო კომიტეტი, რომელიც შედგება წევრი სახელმწიფოების წარმომადგენლებისაგან. მას ეხმარება მშრომელთა კავშირის და მეწარმეთა ევროპული ორგანიზაცია, რომელიც აზღადებს გადაწყვეტილების პროექტებს მინისტრთა კომიტეტი-სათვის. პროექტი გადაეცემა მინისტრთა კომიტეტს;

- მინისტრთა კომიტეტი რეკომენდაციით მიმართავს სახელმწიფოს, რომელმაც დაუშვა ქარტიასთან შეუთავსებელი დარღვევები.

მინისტრთა კომიტეტის 1996 წლის 3 მაისის გადაწყვეტილებით ევროპულ სოციალურ ქარტიაში შეტანილი იქნა

ცვლილებები. გაფართოვდა უფლებათა წრე, სახელდობრ, მან მოიცვა შემდეგი ახალი უფლებები:

- შრომისუუნარო პირთა უფლება ინდივიდუალურ სოციალურ ინტეგრაციაზე და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში აქტიურ მონაწილეობაზე;

- ბავშვების და ახალგაზრდების უფლებების ეკონომიკური, სოციალური და სამართლებრივი დაცვის განმტკიცება;

- სამუშაოზე ღირსების დაცვის უფლება;

- სიღარიბისაგან და სოციალური აუტსაიდერობისაგან დაცვის უფლება;

- უფლება შესაფერის საცხოვრებელზე;

- ქალსა და მამაკაცს შორის თანასწორობის განმტკიცება;

- სამუშაოდან დათხოვნილთა სოციალური დაცვა.

ევროპის საბჭოს საპარლამენტო ასაბლემ 1999 წლის 14 ივნისს მიიღო „ადამიანის უფლებათა კონვენციის დამატებითი ოქმი დაკავშირებული ფუნდამენტურ სოციალურ უფლებებთან“ და მინისტრთა კომიტეტს რეკომენდაციით მიმართა მოახდინოს ფუნდამენტური სოციალური უფლებების გადატანა ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციაში და შესაბამისად ინდივიდუალური საჩივრების საფუძველზე ადამიანის უფლებათა ევროპული სამართლოს მიერ მათი დაცვა.

4. ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენცია

ამერიკის კონტინენტზე ადამიანის უფლებათა დარღველი დოკუმენტი მიღებული იქნა 1948 წლის 2 მაისს და მას ეწოდა „ადამიანის უფლებების და მოვალეობების ამერიკული დეკლარაცია“. დეკლარაციამ აღიარა ადამიანის 25 ფუნდამენტური უფლება, როგორც მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური, ისე ეკონომიკური,

სოციალური და კულტურული უფლებები. ბუნებრივია, დეკლარაციას არ გაუთვალისწინებია ადამიანის უფლებების დაცვის რაიმე მექანიზმი, იგი დარჩა დეკლარაციად.

მხოლოდ 1959 წელს, ე. ი. ევროპული კონვენციის მიღებიდან 9 წლის შემდეგ, ყალიბდება ადამიანის უფლებების ინტერ-ამერიკული კომისია, რომლის ფუნქციად განისაზღვრება „ადამიანის უფლებების პატივისცემის ხელშეწყობა“, რაც კერძოდ, გულისხმობდა წევრი სახელმწიფოების მთავრობებისათვის რეკომენდაციების მიცემას ამ უკანასკნელთა მიერ ამ სფეროში დემოკრატიული ზომების მიღებას მათი შინაური კანონმდებლობის ფარგლებში.

1965 წელს კომისიას მიეცა უფლება მიეღო და განეხილა ინდივიდუალური საჩივრები წევრი სახელმწიფოების წინააღმდეგ ადამიანის ზოგიერთი უფლების დარღვევისათვის. მათ შორის იყო: უფლება სიცოცხლეზე, თავისუფლებაზე და უშიშროებაზე, კანონის წინაშე თანასწორობა, რელიგიის თავისუფლება, თავისუფლება თვითნებური დაპატიმრებისაგან და უფლება სათანადო სასამართლო პროცესზე. დანარჩენი უფლებები დარჩნენ აღიარების გარეშე.

კომისია აღიჭურვა აგრეთვე საკონსულტაციო უფლებამოსილებით „ამერიკის სახელმწიფოების ორგანიზაციის“ მუდმივი საბჭოს და გენერალური ასამბლეის მიმართ. კომისია ასევე აღიჭურვა უფლებით ჩაეტარებინა გამოძიება შესაბამის წევრ ქვეყანაში ადამიანის უფლებების დაცვის მდგომარეობის შესახებ ინდივიდუალური პირებისაგან ან არასამთავრობო ორგანიზაციებისაგან მიღებული შეტყობინების საფუძველზე, რომელშიც დასაბუთებული იყო ადამიანის უფლებების სერიოზული დარღვევის ფაქტები. კომისიას დაერთო ნება ქვეყანაში ჩასვლისა, დაუბრკოლებელი გადაადგილებისა და შეხვედრებისა, მათ შორის პატიმართა მონახულებისა.

გამოძიების ჩატარების მასალებზე დაყრდნობით კომისია შეიმუშავებდა მოხსენების პროექტს, რომელსაც კომენტირებისათვის გადასცემდა შესაბამის წევრ სახელმწიფოს. წევრი სახელმწიფოს შენიშვნებს კომისია განიხილავდა და შეადგენდა მოხსენების საბოლოო ვარიანტს, რომელიც წარედგინებოდა ამ სახელმწიფოს მთავრობას. მოხსენება საჯაროდ ქვეყნდებოდა. კომისიას მოხსენების გამოქვეყნებასთან ერთად შეეძლო გადაეზაუნა იგი ამერიკის ქვეყნების ორგანიზაციის გენერალურ ასამბლეისათვის, რომელსაც შეეძლო რეკომენდაციით მიემართა ამ წევრი სახელმწიფოსათვის. რეკომენდაციას ქონდა მხოლოდ პოლიტიკური და არა სამართლებრივი ზემოქმედების ძალა.

1969 წელს მიღებული იქნა ინტერ-ამერიკული კონვენცია, რომელიც ძალაში შევიდა 1978 წელს და რატიფიცირებულია ამერიკის კონტინენტის 25 სახელმწიფოს მიერ და ითვალისწინებს ათეულობით მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებებს. მიღებული იქნა ორი დამატებითი ოქმი, სახელდობრ, პირველი დაკავშირებული ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებთან, და მეორე, დაკავშირებული სიკვდილით დასჯის აკრძალვასთან. (ეს უკანასკნელი ჯერ-ჯერობით არ არის ძალაში შესული).

კონვენცია არა მარტო მოითხოვს წევრი სახელმწიფოებისაგან ადამიანის უფლებების პატივისცემას, არამედ აგრეთვე მათი შესრულების უზრუნველყოფას და ამ უფლებებით სრულ სარგებლობას.

კონვენციამ გაითვალისწინა ადამიანის უფლებათა ინტერ-ამერიკული კომისიისა და სასამართლოს შექმნა. თითოეული მათგანი შედგება 7-7 წევრისაგან, ამათაგან, კომისია აირჩევა ამერიკის სახელმწიფოების ორგანიზაციის წევრებისაგან, ხოლო სასამართლო—კონვენციასთან მიერთებული სახელმწიფოების მიერ წარდგენილი კანდიდატებისაგან.

კომისია განიხილავს ინდივიდუალურ საჩივრებს და სახელმ-

წიფოთაშორისო შეტყობინებებს. სახელმწიფოთაშორისო შეტყობინებები განიხილება კომისიის მიერ, თუ კი მოდავე მხარეები მიერთებული არიან კონვენციას, და ამავე დროს აღიარებენ კომისიის იურისდიქციას. საჩივარი მიღებულად ჩაითვლება თუ კი მომჩივანმა ამოწურა ყველა შიდასახელმწიფო საშუალება და საჩივარი შეტანილი იქნა ბოლო შიდასახელმწიფო გადაწყვეტილების მიღებიდან 6 თვის განმავლობაში. ამ და სხვა შემთხვევებში კონვენცია ევროპული კონვენციის მექანიზმის მსგავსია. კომისია შეადგენს მოხსენებას და რეკომენდაციით მიმართავს წევრ სახელმწიფოს. თუ 3 თვის განმავლობაში წევრი სახელმწიფო არ მოახდენს სათანადო რეაგირებას რეკომენდაციაზე, მაშინ კომისიას შეუძლია საქმე გადაუგზავნოს ინტერ-ამერიკულ სასამართლოს. მოსარჩელე სახელმწიფოს ან სახელმწიფოთა ჯგუფს ასევე შეუძლია მიმართონ სასამართლოს.

ამერიკული კონვენცია ძალაში შევიდა 1978 წლის ივლისში. ამჟამად კონვენცია რატიფიცირებულია ამერიკის კონტინენტის ყველა ქვეყნის მთავრობის მიერ, აშშ-ის და კანადის გარდა.

ამერიკული კონვენცია ძირითადად აფიქსირებს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში ჩამოყალიბებულ ადამიანის მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებებს. რაც შეეხება ადამიანის ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებს, ისინი აისახა ადამიანის უფლებებათა ამერიკულ დეკლარაციაში.

ამერიკული კონვენცია ცნობს თითოეული ადამიანის უფლებას: აღიარებული იქნას სამართლის სუბიექტად, უფლებას ჰქონდეს მოპყრობაზე, თავისუფლებას მონობისაგან, უფლებას პირად თავისუფლებაზე და ხელშეუხებლობაზე, უფლებას სამართლიან სასამართლო განხილვაზე, უფლებას კომპენსაციაზე სასამართლოს შეცდომის შემთხვევაში, უფლებას პირადი ცხოვრების, რწმენის და რელიგიის თავისუფლებაზე, მშვიდობიან შეკრებაზე, სხვადასხვა ასოციაციებზე, მოქალაქეობაზე, საკუთრების ფლო-

ბაზე და განკარგვაზე, თავისი ქვეყნის დატოვებაზე, ქვეყანაში დაბრუნებაზე, თავისი ქვეყნის მართვაში მონაწილეობაზე, პიროვნულ დაცვაზე. კონვენცია ხაზგასმით აღიარებს ადამიანის უფლებას სიცოცხლეზე, სიკვდილით დასჯის შეზღუდვის თვალსაზრისით.

კონვენცია ასევე აღიარებს ისეთ უმნიშვნელოვანეს საყოველთაოდ აღიარებულ სამართლებრივ პრინციპს, რომელიც კრძალავს კანონისათვის უკუქცევითი ძალის მინიჭებას, და აღიარებს უდანაშაულობის პრეზუმფციას.

კონვენციით გარანტირებულია დაახლოებით 20 მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლება. გარდა საერთაშორისო პაქტით გათვალისწინებული უფლებებისა და თავისებულებებისა, კონვენცია ითვალისწინებს უფლებას კომპესაციაზე სასამართლო შეცდომისათვის, საკუთრების უფლებას, საჩივრის უფლებას. მუხლი 1 კონვენციისა იძლევა „პირის“ განმარტებას და ამ ტერმინის ქვეშ გულისხმობს „ადამიანის არსებას“, რითაც გამორიცხავს კონვენციის გავრცელებას არაფიზიკურ პირებზე. კონვენციის თანახმად მონაწილე სახელმწიფოები არა მარტო ვალდებული არიან პატივი სცენ ადამიანის უფლებებს, არამედ უზრუნველყონ მათი „თავისუფალი და სრული განხორციელება“. კონვენცია განსაზღვრავს იმ უფლებათა კატალოგს, რომელთა შეზღუდვა დაუშვებელია განსაკუთრებული გარემოებების არსებობისა ცი. ასეთი უფლებების წრე უფრო ფართოა ვიდრე ასეთი გათვალისწინებულია საერთაშორისო პაქტით და ევროპული კონვენციით.

ადამიანის უფლებათა ამერიკული კონვენციის შესრულებაზე კონტროლს ახორციელებს ორი ორგანო: ამერიკის ქვეყნებსშორისო ადამიანის უფლებების კომისია და ამერიკის ქვეყნებსშორისო ადამიანის უფლებების სასამართლო, რომლებიც მოქმედებენ აღნიშნული კონვენციის და ამერიკულ სახელმწიფოთა ორგანიზაციის წესდების შესაბამისად.

ამერიკის ქვეყნებსშორისო კომისია შედგება 7 წევრისაგან,

რომლებიც აირჩევიან ამერიკის სახელმწიფოთა ორგანიზაციის ასამბლეის მიერ 4 წლის ვადით. კომისია უფლებამოსილია ადამიანის უფლებათა დაცვის თაობაზე რეკომენდაციით მიმართოს შესაბამის მთავრობას, აწარმოოს სათანადო მოკვლევა, მოამზადოს მოხსენებები, მოსთხოვოს შესაბამის მთავრობას ინფორმაცია, პასუხი გასცეს და კონსულტაცია გაუწიოს წევრ-სახელმწიფოებს, მიიღოს ღონისძიებები შესული საჩივრების გამო, მიიღოს ზომები ინფორმაციის გასავრცელებლად ამერიკის კონტინენტის ხალხებს შორის, წარადგინოს ყოველწლიური მოხსენება ამერიკის სახელმწიფოთა ორგანიზაციის გენერალურ ასამბლეაზე.

კომისიის მუშაობაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ინდივიდუალური საჩივრების განხილვას, რაც მოიცავს ფაქტების გამოძიებას, მხარეთა პერიოდების ცდას და გადაწყვეტილებების გამოტანას. ამასთან, ინდივიდუალური საჩივრის სუბიექტი შეიძლება იყოს არა მარტო ცალკეული ადამიანი, არამედ ადამიანთა ჯგუფი ანდა არასამთავრობო ორგანიზაცია.

კონვენცია აწესებს ინდივიდუალური საჩივრის წარმოებაში მიღების ტრადიციულ პირობას: საჩივრის შემტანს უნდა ამოწურული ჰქონდეს ყველა ხელმისაწვდომი შიდასახელმწიფო საშუალება, ამასთან, ხანდაზმულობის ვადა არ უნდა აღემატებოდეს ექვს თვეს. ინდივიდუალური საჩივრის წარმოებაში მიღების შემთხვევაში კომისია სწავლობს მომჩივნის განცხადებას, მოიკვლევს და იძიებს ფაქტებს, ისმენს მხარეთა განმარტებებს სპეციალურ სხდომებზე.

კომისია თავისი მუშაობის პირველ სტადიაზე ცდილობს მოახდინოს მხარეთა შერიგება და სადაო საკითხის მშვიდობიანი მოწესრიგება. თუ კი შერიგება მიღწეული ვერ იქნა, კომისია ადგენს მოხსენებას, რომელშიც ჩამოყალიბებულია დადგენილად მიჩნეული ფაქტები. გარდა ამისა, მოხსენება უნდა შეიცავდეს სადაო საკითხის გამო კომისიის დასკვნებს და რეკომენდაციებს.

აღნიშნული ფორმის დაცვით შედგენილი მოხსენება გადაეცემა შესაბამის სახელმწიფოს, რომელიც ვალდებულია სამი თვის განმავლობაში განიხილოს დასკვნები და რეკომენდაციები. თუ კი შესაბამისი სახელმწიფო არ დაეთანხმება დასკვნებს და რეკომენდაციებს, მაშინ კომისიას უფლება აქვს ეს დასკვნები და რეკომენდაციები გამოაქვეყნოს და ჩართოს თავის ყოველწლიურ ანგარიშში ამერიკის სახელმწიფოთა ორგანიზაციის გენერალური ასამბლეის სახელზე ან საკითხი განსახილველად გადასცეს ამერიკის ქვეყნებს შორის სასამართლოს. ასეთივე უფლებით არის აღჭურვილი ორგანიზაციის წევრი-სახელმწიფო.

ამერიკის ქვეყნებს შორის სასამართლო შედეგა 7 მოსამართლისაგან, რომლებმაც აირჩივენ ორგანიზაციის წევრი სახელმწიფოების მიერ წარდგენილი კანდიდატებისაგან.

სასამართლო უფლებამოსილია გადაწყვიტოს მისთვის განსახილველად გადაცემული სადაო საკითხები და გამოიტანოს საკონსულტაციო ხასიათის გადაწყვეტილებები, რომლებიც ვალდებულია ამერიკის სახელმწიფოთა ორგანიზაციის იმ წევრებისათვის, რომლებმაც აღიარეს სასამართლოს იურისდიქცია, აგრეთვე თავად ორგანიზაციის ორგანოებისათვის.

თუ კი სასამართლო დაადგენს, რომ ადგილი ჰქონდა ადამიანის უფლებათა დარღვევას, მას უფლება აქვს მოითხოვოს დაზარალებული მხარის უფლებების უზრუნველყოფა. გარდა ამისა, სასამართლოს უფლება აქვს მოითხოვოს ასეთი დარღვევების შედეგების აღმოფხვრა და სამართლიანი კომპენსაციის გადახდა. სასამართლოს გადაწყვეტილება საბოლოოა და გასაჩივრებას არ ექვემდებარება.

სასამართლო წარუდგენს გაეროს გენერალურ ასამბლეას ყოველწლიურ ანგარიშს, რომელშიც ჩამოყალიბებულია მისი საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები და შედეგები. ანგარიშში შეიტანება ინფორმაცია იმ სახელმწიფოთა შესახებ, რომლებმაც არ შეასრულეს სასამართლოს გადაწყვეტილება.

5. ადამიანის და ხალხის უფლებათა აფრიკული ქარტია.

აფრიკული ქარტია მიღებული იქნა 1981 წელს ქ. ნაირობ-ში აფრიკის ერთიანობის ორგანიზაციის წევრი სახელმწიფოე-ბის მიერ.

ადამიანის და ხალხთა უფლებების აფრიკული ქარტია ძალა-ში შევიდა 1986 წლის 21 ოქტომბერს. იგი რატიფიცირებულია აფრიკის 51 სახელმწიფოს მიერ. ქარტია აყალიბებს ადამიანის უფლებების დაცვის მექანიზმს „აფრიკის ერთიანობის ორგანიზაცი-ის“ ფარგლებში, რომელიც შეიქმნა 1963 წელს და ფუნქციონ-ირებს მუდმივი სამდივნოს, მინისტრთა კონფერენციების და სახ-ელმწიფოთა და მთავრობათა მეთაურების საშუალებით.

აფრიკული ქარტია განსხვავდება ევროპული და ამერიკული კონვენციებისაგან იმით, რომ, ჯერ-ერთი, იგი ადამიანის უფლება-თა გვერდით აყალიბებს მოვალეობებს; მეორე, იგი განსაზღვრავს ხალხის უფლებებს; მესამე, იგი მოქალქეობრივი და პოლიტიკური უფლებებთან ერთად ადგენს ეკონომიკურ, სოციალურ და კულ-ტურულ უფლებებს; მეოთხე, კონვენცია შედგენილია ისეთი სახ-ით, რომ ნებას აძლევს წევრ სახელმწიფოებს შესაბამის პირობებ-ში ძალზე შეზღუდოს ან შეამციროს უფლებებით სარგებლობა.

აფრიკული ქარტიის ღირსებად უნდა ჩაითვალოს ის, რომ იგი აქცენტს აკეთებს განვითარების უფლებაზე, და ერთის მხრივ, მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებებს, და, მეორე მხრივ ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებს ერთმანე-თისაგან დამოუკიდებელ კატეგორიებად ცნობს. უფრო მეტი, მორალისა და ტრადიციების ხელშეწყობას და დაცვას იგი აღი-არებს სახელმწიფოს მოვალეობად.

ინდივიდუალური უფლებების კატალოგი ძირითადადში ემთხ-ვევა საერთაშორისო პაქტებით აღიარებულ უფლებებს.

ხალხის უფლებების კატალოგი ძირითადად იმეორებს ე.წ. „მესამე თაობის“ უფლებებს, კერძოდ, უფლებას განვითარებაზე, უფლებას მშვიდობაზე, უფლებას დამაკმაყოფილებელ გარემოზე.

მოვალეობების კატალოგი უფრო ფართოა, ვიდრე ამერიკული დეკლარაციისა (ამერიკული კონვენცია არ გააჰყვამდეკლარაციის კურსს და არ დააფიქსირა ადამიანის მოვალეობები). უფრო მეტი, ადამიანის უფლებათა აფრიკული ქარტია ემყარება აფრიკის ქვეყნების ტრადიციებს და ღირებულებებს. იგი უნიკალურია იმით, რომ მასში დაფიქსირებულია არა მარტო უფლებები, არამედ აგრეთვე მოვალეობები. ევროპული და ამერიკული სისტემებისაგან განსხვავებით იგი ითვალისწინებს არა მარტო ინდივიდუალური უფლებების, არამედ აგრეთვე ხალხის უფლებების გარანტიებს, აყალიბებს არა მარტო მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებებს, არამედ აგრეთვე ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებს, როგორც ეს ჩამოყალიბებულია ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში. იგი აკისრებს წევრ სახელმწიფოს ხელი შეუწყონ და უზრუნველყონ ადამიანის უფლებების პატივისცემა სწავლების, განათლების და გამოცემების მეოხებით და სხვა.

ადამიანის უფლებების დაცვის მექანიზმი ძალზე ახლოს არის მექანიზმთან, რომელიც დადგენილია გაეროს პაქტების მიერ. ამასთან, აფრიკული სისტემა ხაზს უსვამს შუამავლობას ან მშვიდობიან მოგვარებას, და არ ითვალისწინებს უფლების სასამართლო წესით დაცვას. ადამიანის უფლებების დაცვის მექანიზმის ძირითადი რგოლია „ადამიანის და ხალხის უფლებების კომისია“ აფრიკული ერთიანობის ორგანიზაციის (აეო-ს) ჩარჩოებში.

ქარტია ავალდებულებს წევრ სახელმწიფოებს უზრუნველყონ შესაბამისი ქვეყნის ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული, მორალური და პოლიტიკური განვითარება. ქარტია კრძალავს ნებისმიერი სახის დისკრიმინაციას, აღიარებს უფლებებში

და თავისუფლებებში თანასწორობის პრინციპს და პიროვნების ხელშეუხებლობას, კრძალავს მონობას და მონით ვაჭრობას, წამებას, არაპუმანურ, ღირსების დამამცირებელ მოპყრობას და დასჯას, უკანონო დაკავებას და დაპატიმრებას.

ქარტია განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ბრალდებულის დაცვის უფლებებს, კერძოდ, უფლებას ადვოკატის არჩევაზე, უფლებას მიუკერძოებელ სასამართლო გადაწყვეტილებაზე, კრძალავს კანონისათვის უკუქცევითი ძალის მინიჭებას და აღიარებს უდანაშაულობის პრეზუმფციას.

ქარტია ცალკე გამოყოფს ადამიანის ინდივიდუალურ უფლებებს: სინდისის თავისუფლებას, უფლებას ინფორმაციის მიღებაზე და აზრის თავისუფალ გამოხატვაზე, უფლებას ასოციაციის შექმნაზე, თავისუფალი შეკრების უფლებას, უფლებას საცხოვრებელი ადგილის არჩევაზე, ქვეყნის მართვაში თავისუფალი მონაწილეობის უფლებას, უფლებას საკუთრების შეუზღუდავ ფლობაზე და განკარგვაზე, უფლებას შრომის სამართლიან პირობებზე და თანაბარი შრომისათვის თანაბარ ანაზღაურებაზე, უფლებას სათანადო ფიზიკური და ფსიქოლოგიური ჯანმრთელობის დონეზე.

ქარტიის უმნიშვნელოვანეს დებულებათა შორის აღსანიშნავია ხალხის უფლება თვითგამორკვევაზე. ქარტიის თანახმად ხალხებს, რომლებიც იმყოფებიან კოლონიური ან სხვაგვარი ჩაგვრის ქვეშ, უფლება აქვთ განთავისუფლდნენ საერთაშორისო სამართლით აღიარებული ნებისმიერი საშუალებით. ქარტია აღიარებს ხალხის მუდმივ სუვერენიტეტს მის ბუნებრივ რესურსებზე. კოლონიური ქვეყნის მიერ ეროვნული სიმდიდრეების გაძარცვის შემთხვევაში დაზარალებულ ხალხებს უფლება აქვთ მათი კუთვნილების დაბრუნებაზე და ზარალის სამართლიან ანაზღაურებაზე. ქარტია ასევე აღიარებს ხალხის უფლებას სიცოცხლისა და საქმიანობისათვის დამაკმაყოფილებელ და კეთილსასურველ გარემოზე.

აფრიკული ქარტია თანაბრად უდგება უფლებებს და მოვალეობებს, არ ანიჭებს პრიორიტეტს ადამიანის უფლებებს. იგი ცალკე გამოყოფს ადამიანის მოვალეობას იზრუნოს მშობელზე, შეინარჩუნოს და განამტკიცოს სოციალური და ეროვნული სოლიდარობა, განსაკუთრებით, მაშინ როდესაც ქვეყანა საშიშროების წინაშეა. მოვალეობათა მეორე ჯგუფი დაკავშირებულია აფრიკული ღირებულებების დაცვასთან, განსაკუთრებით საზოგადოების სხვა წევრებთან ურთიერთობის პროცესში, რაც, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს ტოლერანტობას, შეგუებას, კონსულტაციებს, კონფლიქტის მშვიდობიან მოგვარებას და სხვა.

საერთოდ, აფრიკის სამართლებრივი აზროვნება ნაკლებად არის ორიენტირებული კონფლიქტის სასამართლო მოგვარებაზე და აქცენტი გადატანილია მოლაპარაკებაზე და შეთანხმებაზე დისკუსიის მეოხებით, რასაც მხარეები მიყავს კონსენსუსამდე, რადროსაც არავინ რჩება გამარჯვებული და დამარცხებული.

აფრიკული ქარტია არა მარტო აკისრებს ზოგად მოვალეობას აეო-ს წევრ სახელმწიფოს უზრუნველყონ ადამიანის უფლებები და ძირითადი თავისუფლებები, არამედ განუსაზღვრავს მათ კონკრეტულ მოვალეობას საკანონმდებლო, ადმინისტრაციული და სხვა ზომების მიღებით ხელი შეუწყონ ადამიანის უფლებების დაცვის ეფექტურობას.

ქარტია განსხვავებით მისი ამერიკული და ევროპული თანამოძმეებისაგან უფრო შორს მიდის ადამიანის უფლებების დაცვის გარანტიების გაფართოების მიმართულებით. ქარტია აკისრებს სახელმწიფოებს უზრუნველყონ ადამიანის უფლებებისადმი პატივისცემა ამ სფეროში სწავლების, განათლების და გამოცემების მეოხებით. გარდა ამისა, ქარტია ავალებს წევრ სახელმწიფოებს წაახალისონ ადამიანის უფლებების დაცვის ეროვნული ინსტიტუტების შექმნა და განვითარება შესაბამის ქვეყანაში.

ქარტიის თანახმად აფრიკის ადამიანის უფლებების დაცვის

უმთავრესი მექანიზმია ადამიანის და ხალხის უფლებების აფრიკული კომისია. კომისია შედგება 11 წევრისაგან, რომელსაც ირჩევს აფრიკის ერთიანობის ორგანიზაციის წევრი სახელმწიფოების და მთავრობების მეთაურთა ასამბლეა, წევრი სახელმწიფოების მიერ წარმოდგენილ კანდიდატთა სიიდან. კომისიის წევრები აირჩევიან 6 წლით. კომისიის 7 წევრი შეადგენს ქვორუმს.

კომისია ითავსებს ორ ფუნქციას: ადამიანის უფლებების ხელისშემწყობ და კვაზი-სასამართლო ფუნქციას. პირველი ფუნქცია მოიცავს სწავლებას, კონფერენციების მოწვევას, ლიტერატურის გამოცემას, ინფორმაციის გავრცელებას და თანამშრომლობას ეროვნულ ინსტიტუტებთან. მეორე ფუნქცია მოიცავს წევრი სახელმწიფოებისათვის აზრის გაზიარებას და რეკომენდაციების მიცემას, აგრეთვე ქარტიის დებულებების ინტერპრეტაციას, და ადამიანის და ხალხის უფლებების დარღვევების გადასაჭრელად წევრი სახელმწიფოებისათვის სამართლებრივი პრინციპების და დებულებების შემუშავებას.

აფრიკული ქარტია ითვალისწინებს სახელმწიფოთაშორისო საჩივრების განხილვის ორ მექანიზმს. პირველი, ნებას რთავს წევრ სახელმწიფოს, რომელიც თვლის, რომ მეორე სახელმწიფო არღვევს ქარტიას, მიმართოს ამ სახელმწიფოს ინფორმაციით ამის შესახებ და ინფორმაციის ასლს უგზავნის კომისიას. მოპასუხე სახელმწიფოს განკარგულებაში სამი თვე პასუხის გასაცემად. პასუხის მიღების შემთხვევაში, თუ კი ასეთი არ დააკმაყოფილებს მოსარჩელე მხარეს, მათ შორის იწყება მოლაპარაკება, რომელიც შეიძლება გაგრძელდეს ერთი წელი. შეთანხმების მიღწევის შეუძლებლობის შემთხვევაში, მოსარჩელე მხარე მიმართავს კომისიას, რომელიც იწყებს ფაქტების მოძიების პროცესს. კომისია მოითხოვს მოპასუხე სახელმწიფოს ინფორმაციას საკითხთან დაკავშირებით. ამის შემდეგ, კომისია ცდილობს მოარიგოს მხარეები. თუ კი მორიგება ვერ იქნება მიღწეული, კომისია შეადგენს მოხ-

სენებას, გაუგზავნის მას მხარეებს და აფრიკის ერთიანობის ორგანიზაციის გენერალურ ასამბლეას, რომელიც რეკომენდაციით მიმართავს მოპასუხე მხარეს.

ინდივიდუალური საჩივრის განხილვის მექანიზმი განსხვავებულია ევროპული და ამერიკული მექანიზმებისაგან. აფრიკული ქარტია ავალებს კომისიის სამდივნოს შეადგინოს ადამიანის უფლებების დარღვევის შესახებ ინდივიდუალური საჩივრების სია და გადაუგზავნოს კომისიის წევრებს. ფორმალურად საჩივრის განხილვის წინასწარი პირობაა შიდასახელმწიფო საშუალებების ამოწურვა, არსებითად კი ადამიანის უფლებების მასობრივი და სერიოზული დარღვევის ფაქტები. ასეთ შემთხვევაში კომისია იწყებს გამოძიებას და დასკვნებს გადასცემს გენერალური ასამბლეას, რომელიც თავის მხრივ შეადგენს მოხსენებას. მოხსენება კონფიდენციაურია, თუ კი საწინააღმდეგოს არ გადაწყვეტს გენერალური ასამბლეა. აფრიკული ქარტია არ ითვალისწინებს დავის სასამართლო განხილვას.

კომისიის უფლებამოსილება ფართოა. იგი ახორციელებს სწავლებას, იწვევს კონფერენციებს, ახორციელებს საგამომცემლო პროგრამებს, ავრცელებს ინფორმაციას და თანამშრომლობს ეროვნულ და ადგილობრივ უფლებადამცველ ინსტიტუტებთან. კომისიას შეუძლია გამოთქვას თავისი აზრი ex officio და მისცეს რეკომენდაცია მთავრობებს საკანონმდებლო და სხვა ზომების მისაღებად ადამიანის უფლებების დაცვის გაუმჯობესების მიზნით. მას ასევე შეუძლია დაინტერესებული სახელმწიფოს ან აეო-ს თხოვნით მოახდინოს აფრიკული ქარტიის ამა თუ იმ მუხლის განმარტება.

6. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო ისლამური დეკლარაცია

· ისლამური დეკლარაცია მიღებული იქნა 1981 წელს ქ. პარიზში. იგი არ წარმოადგენს სახელმწიფოთაშორის სახელშეკრულებო საერთაშორისო აქტს, არამედ მიღებულია საერთაშორისო ისლამური რელიგიური მოძრაობის ფარგლებში.

დეკლარაციაში აღიარებულია ადამიანის უფლებების ღვთიური წარმოშობა, რის გამოც ისინი არ შეიძლება შეიზღუდონ, გაუქმდნენ და დარღვეული იქნენ ხელისუფალთა, ასოციაციების ან სხვა ინსტიტუტების მიერ.

დეკლარაციაში სპეციალურად არის ხაზგასმული მუსულმანთა მოვალეობა ხელი შეუწყონ ისლამური წესრიგის დამყარებას, რაც გულისხმობს თანასწორობას და მიმტევებლობას. ისლამური დეკლარაციის მიხედვით მმართველნი და მართულნი ერთნაირად უნდა იყვნენ თანასწორნი კანონის წინაშე და თითოეულმა ვალდებულია პასუხი აგოს თავის შესაძლებლობათა ფარგლებში.

დეკლარაცია აღიარებს ადამიანის სიცოცხლის და თავისუფლებების ხელშეუხებლობას, უფლებას მიმართოს სასამართლოს, უფლებას დაიცვას თავი ნებისმიერი ბრალდებისაგან, უფლებას სასამართლოს სამართლიან გადაწყვეტილებაზე, უფლებას უარი თქვას კანონსაწინააღმდეგო ბრძანების შესრულებაზე, უფლებას ცნობილი იქნას უდანაშაულოდ სასამართლოს კანონიერ განაჩენამდე.

დეკლარაცია აღიარებს ადამიანის პოლიტიკურ უფლებებს, კერძოდ, მის უფლებას ასრულებდეს საჯარო ფუნქციებს, უფლებას აირჩიოს და გამოიწვიოს თავისი მმართველები, უფლებას აზრის გამოხატვაზე, უფლებას პოლიტიკური, სოციალური, კულტურული და რელიგიური ასოციაციების შექმნაზე.

დეკლარაცია განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს სოციალურ უფლებებს. დეკლარაციის მიხედვით ისლამი განადიდებს შრომას და პატივს სცემს მშრომელებს, მოითხოვს მათ მიმართ სამართლიან მოპყრობას და შრომის სამართლიან ანაზღაურებას. დეკლარაცია აღიარებს ჯანმრთელობისათვის საჭირო დასვენების უფლებას, აგრეთვე უფლებას იქონიოს საკმარისი საკვები, საცხოვრისი, ტანსაცმელი, მინიმალური განათლება და სამედიცინო დახმარება.

7. ჰელსინკის პროცესი და ადამიანის უფლებები

ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის დასკვნითი აქტი.

ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო აქტების შემდეგ ადამიანის საერთაშორისო უფლებათა სამართლის შემდგომი განვითარება ქრონოლოგიურად დაკავშირებულია ჰელსინკის პროცესთან.

1973 წლის 3 ივლისს ჰელსინკში მუშაობა დაიწყო ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირმა, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო ევროპის სახელმწიფოთა მაღალი თანამდებობის პირებმა, აგრეთვე ა.შ.შ.-სა და კანადის ასეთივე ღონისწარმომადგენლებმა. თათბირის მუშაობაში გარკვეული წვლილი შეიტანეს ალჟირის, ეგვიპტეს, მაროკოს, სირიის და ტუნისის წარმომადგენლებმა.

1975 წლის 1 აგვისტოს თათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა მიიღეს დასკვნითი აქტი, რომელშიც სხვა საკითხებთან ერთად ხაზი გაესვა ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების ხელშეწყობისა და დაცვის უზრუნველყოფი ეფექტური ზომების განხორციელების აუცილებლობას თათბირის მონაწილე სახელმწიფოების მხრიდან.

მონაწილე სახელმწიფოებმა აღიარეს ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების საყოველთაო მნიშვნელობა, რომელთა პატივისცემა წარმოადგენს არსებით ფაქტორს მშვიდობის, სამართლიანობის და კეთილდღეობის დასამკვიდრებლად ევროპაში და მთლიანად მსოფლიოში.

მონაწილე სახელმწიფოებმა ვალდებულება იკისრეს, რომ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დარგში იმოქმედებენ გაეროს წესდებისა და ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიზნებისა და პრინციპების შესაბამისად, რომ შეასრულებენ თავიანთ ვალდებულებებს გამომდინარე ადამიანის ეკონომიკურ, პოლიტიკურ, სოციალურ, მოქალაქეობრივ და კულტურულ უფლებათა საერთაშორისო პაქტებიდან და სხვა კონვენციებიდან, რომ მონაწილე სახელმწიფოები, რომელთა ტერიტორიაზე არსებობენ ეროვნული უმცირესობანი, პატივისცემით მოეკიდებიან კანონის წინაშე ასეთ უმცირესობათა წარმომადგენელი პირების თანასწორობის უფლებას, მიანიჭებენ მათ სრულ შესაძლებლობას ნამდვილად ისარგებლონ ადამიანის უფლებებით და ძირითადი თავისუფლებებით.

მონაწილე სახელმწიფოებმა დაადასტურეს ყოველი პირის უფლება იცოდეს თავისი უფლებები და ძირითადი თავისუფლებები და ვალდებულება იკისრეს, რომ ხელს შეუწყობენ ამ უფლების განხორციელებას.

ჰელსინკში დაწყებული პროცესი ამით არ დამთავრებულა. მას მოჰყვა სხვა თათბირები და მათზე მიღებული დოკუმენტები.

ენის 1986 წლის 19 იანვრის ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის შემაჯამებელი დოკუმენტი არის ჰელსინკის პროცესის შემდგომი ეტაპი ადამიანის უფლებების განვითარების დარგში.

ენის 1986 წლის 19 იანვრის ევროპის უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის შემაჯამებელ დოკუმენტში ხაზი გაესვა

ადამიანის უფლებების დარგში მონაწილე სახელმწიფოთა ვალდებულებას:

- გარანტირებულად უზრუნველყონ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა ეფექტიანი განხორციელება და ამ თვალსაზრისით სრულყონ თავიანთი კანონები, ადმინისტრაციული წესები და პოლიტიკა;

- პატივი სცენ თავიანთი მოქალაქეების უფლებას დამოუკიდებლად ან სხვებთან ერთად აქტიურად იმოქმედონ ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა განვითარებასა და დაცვაში;

- უზრუნველყონ სამართლებრივი დაცვის ეფექტიანი საშუალებანი იმათთვის, ვინც აცხადებს, რომ მათი უფლებანი და ძირითადი თავისუფლებანი ირღვევა;

- უზრუნველყონ, რომ უფლება-თავისუფლებათა განმახორციელებელმა და მისი ოჯახის წევრმა არ განიცადონ ამის შედეგად რაიმე ფორმით დისკრიმინაცია;

- უზრუნველყონ ადამიანის უფლება, რათა მისი საქმე განხილული იქნეს სამართლიანად და საჯაროდ გონივრულ ვადებში, დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს მიერ, მათ შორის უფლება წარადგინოს მტკიცებულებანი და საქმის განხილვაში მონაწილეობდეს მის მიერ შერჩეული ადვოკატი;

- უზრუნველყონ უფლება ვადაში, ოფიციალურად და წერილობით შეატყობინონ მას პასუხი ნებისმიერი აპელაციის გამო, მათ შორის შესაბამისი იურიდიული დასაბუთებით და ყოველ შემთხვევაში ისე, რომ პირს შესაძლებლობა ჰქონდეს ეფექტიანად გამოიყენოს სამართლებრივი დაცვის სხვა ხელმისაწვდომი საშუალებანი;

- უზრუნველყონ, რომ არავინ იქნეს თვითნებურად დაპატიმრებული, დაკავებული და გადასახლებული;

- უზრუნველყონ, რომ ციხეში მყოფ ან დაპატიმრებულ

პირებს ეპყრობოდნენ ჰუმანურად და ადამიანის პიროვნებისათვის ჩვეული ღირსების პატივისცემით;

– დაიცვან პირები ყოველგვარი ფსიქიატრიული ან სხვაგვარი სამედიცინო ზემოქმედებისაგან, რომელიც არღვევს ადამიანის უფლებებსა და ძირითად თავისუფლებებს.

კოპენჰაგენის 1990 წლის 29 ივნისის ევროპაში უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირის დოკუმენტი არის პელსინკის პროცესის მნიშვნელოვანი ეტაპი ადამიანის უფლებების სამართლის დარგში. კოპენჰაგენის თათბირის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ პლურალისტული დემოკრატია და სამართლებრივი სახელმწიფო წარმოადგენენ არსებით და აუცილებელ მომენტს ადამიანის ყველა უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის უზრუნველყოფისათვის.

თათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა მხარი დაუჭირეს რიგი სახელმწიფოების მიერ გამოხატულ მისწრაფებას პლურალისტული დემოკრატიისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს იდელებისაკენ, აგრეთვე მათ ერთობლივ მზადყოფნას ააშენონ დემოკრატიული საზოგადოება თავისუფალი არჩევნებისა და კანონის უზენაესობის საფუძველზე.

თათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა აღიარეს, რომ სამართლებრივი სახელმწიფო ნიშნავს არა უბრალოდ ფორმალურ კანონიერებას, რომელიც უზრუნველყოფს რეგულარობასა და თანამიმდევრობას დემოკრატიული წესების დამყარებასა და შენარჩუნებაში, არამედ სამართლიანობასაც, რაც ემყარება ადამიანის პიროვნების უმაღლესი ღირსების აღიარებასა და სრულ გაზიარებას, და იმ დაწესებულებების არსებობის გარანტიას, რომლებიც ქმნიან შესაბამის სტრუქტურას, და თავის მხრივ უზრუნველყოფენ მის ყველაზე სრულ გამოხატულებას.

თათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა დაადასტურეს, რომ დემოკრატია სამართლებრივი სახელმწიფოს განუყოფელი ელემენტია.

თათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა განხორციელების უზრუნველსაყოფად ვალდებულება იკისრეს, რომ მათი კანონები, ადმინისტრაციული ნორმები, პრაქტიკა და პოლიტიკა შეესაბამებოდეს მათ ვალდებულებებს საერთაშორისო სამართლის საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპებსა და ნორმებს.

თათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა ყველა ადამიანის თანაბარ და განუყოფელ უფლებათა ელემენტებად აღიარეს:

- 1) თავისუფალი არჩევნები;
- 2) მართველობის წარმომადგენლობითი ფორმა;
- 3) საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების ვალდებულება დაიცვან კონსტიტუცია;
- 4) სახელმწიფოსა და პოლიტიკური პარტიების ზუსტი გამოჯენა, იმ მიზნით, რომ პოლიტიკური პარტიები არ შეერწყან სახელმწიფოს;
- 5) შეიარაღებული ძალებისა და პოლიციის სამოქალაქო ხელისუფლების კონტროლის ქვეშ ყოფნა;
- 6) კანონების, აგრეთვე ადმინისტრაციული წესების გამოქვეყნების აუცილებლობა და ხელმისაწვდომობა;
- 7) ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების დასაბუთებლობის აუცილებლობა;
- 8) ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებების გასაჩივრების ეფექტიანი სამართლებრივი საშუალებები;
- 9) მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა და სასამართლოს მიუკერძოებლობა;
- 10) ადვოკატების დამოუკიდებლობა და თავისუფლება.

თათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა შესაძლებლად მიიჩნიეს სასამართლო პროცესებზე სხვა სახელმწიფოების მიერ გაგზავნილი მეთვალყურეების და არასამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენლებისა და სხვა დაინტერესებულ პირთა დას-

წრება, ამასთან ყურადღება გაამახვილეს, რომ სასამართლო პროცესები შეიძლება იყოს დახურული მხოლოდ იმ ვითარებაში, რაც გათვალისწინებულია კანონით და შეესაბამება სამართალსა და საერთაშორისო ვალდებულებებს.

ევროპაში უშიშროებისა და თანამშრომლობის თათბირების სხვა აქტებთან შედარებით (ჰელსინკი, ვენა, მადრიდი, სტოკ-ჰოლმი, პარიზი), 'კოპენჰაგენში ჩატარებული თათბირის დოკუმენტში უფრო ვრცლად და სრულყოფილად არის წარმოდგენილი ეროვნულ უმცირესობათა უფლებების დაცვის საკითხები.

თათბირში მონაწილე სახელმწიფოებმა ვალდებულება იკისრეს დაიცვან ეროვნულ უმცირესობათა ეთნიკური, კულტურული, ენობრივი და რელიგიური თვითმყოფადობა და შექმნან პირობები ასეთი თვითმყოფადობის წახალისებისათვის.

თათბირში მონაწილე სახელმწიფოებმა ვალდებულება იკისრეს მიაღწიონ იმის უზრუნველყოფას, რომ ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლებს, იმისდა მიუხედავად, მოვალენი არიან თუ არა ისინი ისწავლონ შესაბამისი სახელმწიფოს ოფიციალური ენა ან ოფიციალური ენები, ჰქონდეთ შესაძლებლობა შეისწავლონ მშობლიური ენა, აგრეთვე იქ, სადაც ეს შესაძლებელია და აუცილებელია, გამოიყენონ იგი სახელმწიფო ორგანოებში ეროვნული კანონმდებლობის შესაბამისად.

თათბირში მონაწილე სახელმწიფოებმა ვალდებულება იკისრეს პატივი სცენ ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლების უფლებას ეფექტური მონაწილეობა მიიღონ სახელმწიფო საქმეთა მართვაში.

თათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა ვალდებულება იკისრეს ეროვნულ უმცირესობათა ეთნიკური, კულტურული, ენობრივი და რელიგიური თვითმყოფადობის დაცვის წახალისებისათვის პირობების შექმნის მიზნით ჩამოაყალიბონ ადგილობრივი ან ავტონომიური ორგანოები.

თათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა განუხრელად და უსიტყვოდ დაგმეს და გააკიცხეს ტოტალიტარიზმი, რასობრივი და ეთნიკური სიძულვილი, ანტისემიტიზმი, ქსენოფობია და დისკრიმინაცია, აგრეთვე დევნა რელიგიური და იდეოლოგიური მოტივებით. ამ მიზნით თათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა ვალდებულება იკისრეს:

1. თავიანთი კონსტიტუციებისა და საერთაშორისო ვალდებულებების შესაბამისად მიიღონ კანონები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ეროვნული, რასობრივი, ეთნიკური ან რელიგიური დისკრიმინაციის, მტრობის ან ზიზღის აღკვეთას;

2. თავიანთი კონსტიტუციების შესაბამისად მიიღონ შესაბამისი პრაქტიკული ზომები ეროვნულ უმცირესობათა იმ პირთა და ჯგუფების დასაცავად, რომელთაც შეიძლება შეექმნათ ასეთი დისკრიმინაციის, მტრობის ან ზიზღის გამოვლენის საფრთხე;

3. თავიანთი კონსტიტუციების შესაბამისად მიიღონ ეფექტური ზომები, რათა ხელი შეეწყოს ეროვნულ უმცირესობებთან ურთიერთგაგებასა და მიმტევებლობას, განსაკუთრებით განათლების, კულტურისა და ინფორმაციის დარგებში;

4. აღიარონ თითოეული პიროვნების, მათ შორის ეროვნული უმცირესობის უფლება, ეფექტიანად გამოიყენოს სამართლებრივი დაცვის საშუალებები და სცნონ დაინტერესებული პირებისა და ჯგუფების უფლება გამოვიდნენ საჩივრებით და მხარი დაუჭირონ საჩივრებს დისკრიმინაციის, მათ შორის რასიზმისა და ქსენოფობიის ფაქტებთან დაკავშირებით.

ჰელსინკის პროცესთან დაკავშირებით ასევე მნიშვნელოვანია:

პარიზის ქარტია ახალი ევროპისათვის (1990), ჟენევის დოკუმენტი ეროვნულ უმცირესობათა უფლებების შესახებ (1991), მოსკოვის დოკუმენტი ადამიანური განზომილების თაობაზე (1991), ჰელსინკის დოკუმენტი დროის მოთხოვნათა შესახებ (1992), რომის გადაწყვეტილებები უშიშროების უზრუნველყოფის თაობაზე

(1993), ბუდაპეშტის დოკუმენტი ახალ ეპოქაში ჭეშმარიტი თანამშრომლობის შესახებ (1994).

განსაკუთრებით გამოვყოფდით „ადამიანური განზომილების შესახებ მოსკოვის კონფერენციის“ დოკუმენტს. დოკუმენტი:

1) კრძალავს მოსამართლეზე გაუმართლებელ ზეგავლენას და მოითხოვს მისგან მიუკერძოებლობას;

2) ადგენს მოსამართლის ვალდებულებას იყოს სათანადოდ კვალიფიცირებული და მომზადებული;

3) დასაშვებად მიიჩნევს მოსამართლის მიმართ დისციპლინური სასჯელის, დროებითი გადაყენების, სხვა სამუშაოზე გადაყვანის ან ჩამოქვეითების შესაძლებლობას მხოლოდ კანონის შესაბამისად;

4) ითვალისწინებს საზოგადოებრივი წესრიგის დამცველი თანამდებობის პირების მოქმედებაზე აუცილებელ სასამართლო კონტროლს;

5) განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს მოსამართლეთა განათლებას და წვრთნას ადამიანის უფლებების პატივისცემისა და დაცვის დარგში;

6) განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ომბუდსმენების მიერ მოქალაქეთა საჩივრების გამოკვლევას ხელისუფალთა მიერ ადამიანის უფლებების დარღვევების ფაქტებზე.

აღნიშნული დოკუმენტი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს განათლებას ადამიანის უფლებების სფეროში.

ევროთათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა აღიარეს, რომ განათლება ადამიანის უფლებების დარგში არის თითოეული ადამიანის ფუნდამენტური უფლება. ადამიანის უფლება – იცოდეს რა უფლებები აქვს მას არის განათლებაზე უფლების ძირითადი ელემენტი.

ადამიანის მიერ მისი უფლებების ცოდნა მნიშვნელოვნად კვეცავს ხელისუფლების წარმომადგენელთა მიერ თავიანთი

უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენებას, ხელისუფლების გადამეტებას და თვითნებობას, რაც ხშირად დაკავშირებულია ადამიანის კონკრეტული მოქალაქეობრივი, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების უხეშ დარღვევებთან.¹

ევროთათბირის მონაწილე სახელმწიფოებმა ვალდებულება იკისრეს, რათა მათი შესაბამისი უწყებები, რომლებიც პასუხისმგებელნი არიან განათლების დარგში, შეიმუშავენ და დანერგავენ ადამიანის უფლებათა სწავლების ეფექტურ პროგრამებს სტუდენტებისათვის, განსაკუთრებით ჰუმანიტარულ ფაკულტეტებისათვის, მათ შორის იმ მსმენელთათვის, რომელნიც გადიან კურსებს სამხედრო, პოლიციის და მომსახურების სფეროებში, რა მოზნითაც ხელმისაწვდომს გახდის მათთვის ევროთათბირის დოკუმენტებს და უზრუნველყოფენ ურთიერთობების გაფართოებას გაეროს და ევროპულ შესაბამის სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციებთან.²

ეუთო-ს მექანიზმი მოიცავს მოლაპარაკებას, შუამავლობის და ფაქტების დადგენის მრავალ-საფეხუროვან პროცესს, რაც ასევე გულისხმობს ორმხრივ და მრავალმხრივ მოლაპარაკებებს, ექსპერტთა და მომხსენებელთა მისიებს დემოკრატიული ინსტიტუტების და ადამიანის უფლებების ოფისის (დიაუო-ს) ხელშეწყობით. პროცესი როგორც წესი იწყება ერთი ან რამდენიმე სახელმწიფოს ბრალდებით მეორე სახელმწიფოს მიმართ იმის შესახებ, რომ ეს უკანასკნელი არ მოქმედებს ეუთოს ადამიანური განზომილების ვალდებულებათა შესაბამისად. ამას მოსდევს დიპ-

¹ ამ მიზანს ისახავდა ჟენევის ადამიანის უფლებათა უნივერსიტეტში 1998 წლის 3-7 აგვისტოს ჩატარებულ სემინარზე ჩვენი როგორც მიწვეული ექსპერტის მიერ თავის მოხსენებაში წამოყენებული ღეიხი: „Protection through Education“.

² ევროთათბირის ადამიანის უფლებათა სექციის დაკვეთით ავტორმა 1997 წელს ინგლისურიდან ქართულად თარგმნა ევროთათბირის 9 დოკუმენტი, ზოლო პრეზიდენტს, გაეროს და ევროთათბირის წარდგინა მოქმედების პროგრამა ადამიანის უფლებათა განათლების დარგში (იხ. დანართი ინგლისურად).

ლომატიური გაცვლები დროის გარკვეულ მონაკვეთში. თუ საკითხი არ მოგვარდა მათ შორის, მაშინ მომჩივანი სახელმწიფოები სხვა წევრ სახელმწიფოებს ყურადღებას მიაქცევენ მასზე და სვამენ საკითხს ეუთოს ადამიანური განზომილების კონფერენციაზე განსახილველად. თუ ასეთმა პროცესმა არ გამოიღო შედეგი, ეუთოს ექსპერტებს ან/და მომხსენებლებს შეუძლიათ შეუდგენენ გამოძიებას, რომელშიც მონაწილეობას მიიღებენ მესამე მხარის ფაქტების დამდგენი და შუამავალი პირები. ისინი შეადგენენ დასკვნას, რომელიც აუცილებელია შესასრულებლად.

ადამიანის უფლებათა თანამედროვე კონცეფცია

1. ადამიანის უფლებათა შესახებ თეირანის საერთაშორისო კონფერენციის მოწოდება

ადამიანის უფლებათა თანამედროვე კონცეფცია სათავეს იღებს 60-იანი წლებიდან.

1968 წლის 22 აპრილიდან 13 მაისამდე თეირანში მიმდინარეობდა საერთაშორისო კონფერენცია, რომელმაც გაანალიზა პროგრესი მიღწეული 20 წლის განმავლობაში ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიღებიდან და გამოიმუშაო მომავლის პროგრამა.

კონფერენციამ მხედველობაში მიიღო მსოფლიოში მიმდინარე უპრეცედენტო პოლიტიკური პროცესები, მნიშვნელოვანი პროგრესი მეცნიერებაში და ტექნოლოგიაში, მზარდი კონფლიქტები და ადამიანის უფლებების დარღვევები მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში, აღიარა მშვიდობა და სამართლიანობა ადამიანის უფლებების სრული განხორციელების უმთავრეს პირობად. გამომდინარე აქედან, კონფერენციამ თავის დასკვნით აქტში ჩამოაყალიბა ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების ხელშეწყობის, წახალისების და დაცვის პრინციპები.

1. რამდენადაც ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია გამოხატავს მსოფლიოს ხალხების საერთო შეთანხმებას თითოეულ ადამიანის გაუსხვისებელ და ხელშეუხებელ უფლებათა შესახებ, ამდენად ის არის სავალდებულო საერთაშორისო თანამეგობრობის ყველა წევრისათვის.

2. საერთაშორისო თანამეგობრობის წევრების ვალდებულებაა ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების ხელშეწყობა და წახალისება ყოველგვარი განსხვავების გარეშე, რო-

გორიცაა რასა, ფერი, სქესი, ენა, რელიგია, პოლიტიკური და სხვა შეხედულებები. აღნიშნული პრინციპი წარმოადგენს იმპერატიულ ნორმას.

3. ადამიანის მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ პაქტი, ადამიანის ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ პაქტი, დეკლარაცია კოლონიური ქვეყნების და ხალხების დამოუკიდებლობის მინიჭების შესახებ, რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღკვეთის შესახებ საერთაშორისო კონვენცია, ისევე როგორც სხვა კონვენციები და დეკლარაციები ადამიანის უფლებების დარგში, მიღებული გაეროს, მისი სპეციალიზებული დაწესებულებების და რეგიონული სამთავრობათშორისო ორგანიზაციების ეგიდით, აწესებენ ახალ სტანდარტებს და ვალდებულებებს, რომლებსაც უნდა მისდიონ სახელმწიფოებმა.

4. გაეროს უპირველესი ამოცანა ადამიანის უფლებების დარგში არის თვითეული ინდივიდის მიერ თავისუფლებისა და ღირსების დაცვის მაქსიმუმის მიღწევა. ამ მიზნის მისაღწევად ყოველი ქვეყნის კანონებმა უნდა მიაწოდონ თვითეულ ინდივიდს – განურჩევლად რასისა, ენისა, რელიგიური თუ პოლიტიკური რწმენისა – აზრის, ინფორმაციის, რწმენის და რელიგიის თავისუფლება, ისევე როგორც მისი ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, კულტურულ და სოციალურ ცხოვრებაში მონაწილეობის უფლება.

5. მკვეთრი განსხვავება ეკონომიკურად განვითარებულ და განვითარებად ქვეყნებს შორის აბრკოლებს საერთაშორისო მასშტაბით ადამიანის უფლებების რეალიზაციას. ამ თვალსაზრისით, მიღებული უნდა იქნას მაქსიმალურად შესაძლებელი ღონისძიებები ასეთი განსხვავების მოსახსნელად.

6. რამდენადაც ადამიანის უფლებები და ძირითადი თავისუფლებები განუყოფელნი არიან, ამდენად მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების სრული განხორციელება ეკონომიკური,

სოციალური და კულტურული უფლებების პატივისცემის გარეშე, შეუძლებელია. ადამიანის უფლებების განხორციელების დარგში შემდგომი პროგრესის მიღწევა დამოკიდებულია ეფექტურ ეროვნულ და საერთაშორისო პოლიტიკაზე ეკონომიკური და სოციალური განვითარების დარგში.

7. დაახლოებით 700 მილიონი უცოდინარის არსებობა მსოფლიოში წარმოადგენს მნიშვნელოვან დაბრკოლებას გაეროს წესდების და ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიზნებისა და პრინციპების რეალიზაციისათვის. საერთაშორისო აქციები უცოდინრობის აღმოსაფხვრელად და განათლების ხელშეწყობა ყველა დონეზე მოითხოვს უდიდეს ყურადღებას.

8. თანამედროვე სამეცნიერო აღმოჩენები და ტექნოლოგიური მიღწევები გზას უხსნიან სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ პროგრესს, რამაც, თავის მხრივ, ხელი უნდა შეუწყოს ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების განვითარებას და გაღრმავებას. ამასთან, შეიარაღება შთანთქმავს აურაცხელ ადამიანურ და მატერიალურ რესურსებს. ამიტომ განიარაღების შედეგად გამონთავისუფლებული რესურსები გამოყენებული უნდა იქნას ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების ხელშეწყობისათვის.

2. ადამიანის უფლებათა შესახებ ვენის დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამა

1993 წლის 25 ივნისს 171 სახელმწიფოს წარმომადგენლებმა ქ. ვენაში ადამიანის უფლებათა მსოფლიო კონფერენციაზე მიიღეს დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამა, რომელშიც ჩამოყალიბებულია მსოფლიოში ადამიანის უფლებების განმტკიცების საერთო გეგმა.

ვენის დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამა, უპირველეს ყოვლისა, წარმოადგენს ადამიანის უფლებების განხორციელების მექანიზმის ირგვლივ მსოფლიოში ჩატარებული გამოკვლევებისა და დისკუსიების ხანგრძლივი პროცესის კულმინაციას, დიალოგის შედეგს სახელმწიფოების მთავრობებსა და გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის უწყებებს, მათსა და არასამთავრობო ორგანიზაციებს შორის. კონფერენციის მოსამზადებელი პროცესი მოიცავდა რეგიონალურ შეკრებებს ტუნისში, სან-ჟოზეში და ბანკოკში, სადაც შესაბამისად მიღებული იყო დეკლარაციები აფრიკის, ლათინური ამერიკის და აზიის რეგიონების მასშტაბით. დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამა, გარდა ამისა, ერთგვარად აჯამებს ადამიანის უფლებათა დარღვევებში საერთაშორისო თანამშრომლობის შედეგებს ბოლო 45 წლის განმავლობაში ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიღების დროიდან.

ვენის დეკლარაციასა და მოქმედების პროგრამაში ჩამოყალიბებულია კონკრეტული რეკომენდაციები ადამიანის უფლებების დაცვაში გაეროს სისტემის მონიტორინგული ღონისძიებების განმტკიცებისა და ჰარმონიზირების მიმართულებით.

კონფერენციამ კვლავ დაამტკიცა თავისი ურყევი ერთგულება ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების მიმართ, რაც ჩამოყალიბებულია ადამიანის უფლებათა დეკლარაციაში და საერთაშორისო პაქტებში მოქალაქეობრივი, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ.

კონფერენციის გახსნისას მის მონაწილეებს სიტყვით მიმართა გაეროს გენერალურმა მდივანმა.

გენერალურმა მდივანმა კონფერენციის მონაწილეთა ყურადღება მიაპყრო იმ ახალ პერსპექტივებზე, რომელიც გაიშალა კაცობრიობის წინაშე ბერლინის კედლის დაცემის შემდეგ, რადგან ამ მომენტიდან დაიწყო ტოტალიტარიზმის რღვევის პროცე-

სი, ამ მომენტთან არის დაკავშირებული კაცობრიობის ისტორიული კურსის გაჯანსაღება.

კონფერენციის მონაწილეთა აზრით კონფერენციის გახსნის დროისათვის საერთაშორისო თანამეგობრობა გრძნობს იმის აუცილებლობას, რომ მთელი ყურადღება გადაიტანოს საკაცობრიო ღირებულებებზე და მათ დაცვაზე. ამავე დროს მან უნდა გააქეთოს შემაჯამებელი დასკვნა იმის შესახებ, თუ რა პროგრესი იქნა მიღწეული მსოფლიოში ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიღების შემდეგ, რა წინააღმდეგობანი ელობებიან ადამიანის უფლებებს და როგორ უნდა იქნან ისინი დამღეულნი, რამდენად ეფექტურნი არიან გაეროს მიერ ჩამოყალიბებული მეოთხედი და საშუალებები, რა ფინანსური სახსრები უნდა იქნას გაღებული ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დაცვისათვის.

ადამიანის უფლებების პირველი მნიშვნელოვანი ასპექტი მღვთარებს შემდეგში. თუ კი განვიხილავთ ადამიანის უფლებებს უნივერსალურ დონეზე, წავაწყდებით ღრმა დიალექტიკურ წინააღმდეგობას, რომელიც არსებობს ადამიანებში ერთგვარონობასა და განსხვავებულობას შორის. ადამიანის უფლებები ხსნიან ამ წინააღმდეგობას, მაღლებიან ინდივიდუალურ თავისებურებებზე, სძლევენ იდეოლოგიურ და კულტურულ ბარიერებს, ახამებენ ზოგადსა და კერძოს იმავდროულად. ამ თვალსაზრისით, ადამიანის უფლებები საკაცობრიო ღირებულებების კვინტესენციას ახდენენ, წარმოადგენენ კაცობრიობის საერთო ენას, რომელიც თანაბრად გასაგებია ყველასათვის. მიიღებენ რა ამ ენას. ხალხები შესძლებენ უკეთ გაუგონ ერთმანეთს და უკეთ უზრუნველყონ თავიანთი მომავალი. გამომდინარე აქედან, ადამიანის უფლებები წარმოადგენენ ნებისმიერ პოლიტიკის ფუძემდებლურ ნორმას.

ადამიანის უფლებების მეორე უმნიშვნელოვანესი ასპექტი იკვეთება პიროვნებისა და სახელმწიფოს ურთიერთობაში. სა-

კითხი ისმის შემდეგნაირად: რამდენად დაცულია ადამიანი სახელმწიფოსაგან?! ადამიანის უფლებების ყოფიერება დამოკიდებულია სახელმწიფოს რეალური პოლიტიკისაგან ადამიანის პიროვნების მიმართ. გამომდინარე აქედან, სახელმწიფოს დემოკრატიულობა არის ჭეშმარიტი გარანტი ადამიანის უფლებებისა. სახელმწიფოს პოლიტიკას შეუძლია შეუსაბამოს და შეარიგოს ინდივიდისა და კოლექტივის უფლებები, პიროვნებისა და ხალხის უფლებები. მასვე შეუძლია მათ შორის კონფლიქტის შექმნა, დათრგუნოს ადამიანის ინდივიდუალური და პიროვნული უფლებები.

ამ თვალსაზრისით გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება 1966 წელს მიღებულ ორ პაქტს ადამიანის უფლებების შესახებ, რომლებიც აკისრებენ კონკრეტულ მოვალეობებს წევრ სახელმწიფოებს. გენერალურმა მდივანმა ხაზი გაუსვა ამ ორი პაქტის თანაბარ მნიშვნელობას და ღირებულებას კაცობრიობისათვის და აღნიშნა, რომ მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებები, ერთის მხრივ, და ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებები, მეორეს მხრივ, თანაბრად მნიშვნელოვანნი და ყურადსაღებნი არიან როგორც ცალკეული ერის, ისე მთლიანად მსოფლიოსათვის.

ადამიანის უფლებების სისტემა არ შეჩერებულა აღნიშნული პაქტების დონეზე. გაერომ ადამიანის უნივერსალურ უფლებებს მიაკუთვნა აგრეთვე უფლება ჯანსაღ გარემოზე, უფლება საერთაშორისო მშვიდობაზე, უფლება მინიმალურ საკვებზე, უფლება განვითარებაზე. როგორც საშუალება მათი დაცვისა, კონფერენციამ ხაზი გაუსვა ამ უფლებათა გამო სახელმწიფოთა შესაბამის ვალდებულებებს. უფრო მეტი, აღიარებული იქნა დებულება იმის შესახებ, რომ არავითარი იდეოლოგიური განხეთქილება ან ეკონომიკური უთანასწორობა არ შეიძლება გახდეს საფუძველი ადამიანის ზემოაღნიშნული უფლებების დარღვევისა.

ადამიანის უფლებები თავისი უნივერსალური ბუნების გამო ხსნიან ყოველგვარ განსხვავებას საერთაშორისო წესრიგსა და შიდასახელმწიფო წესრიგს შორის, გამორიცხავენ როგორც სახელმწიფოს აბსოლუტურ სუვერენიტეტს, ისე შეუზღუდავ პოლიტიკურ ინტერვენციას სახელმწიფოს შინაურ საქმეებში. პირიქით, ისინი მკვიდრ საფუძველს უქმნიან სახელმწიფოებს და საერთაშორისო ორგანიზაციებს თანამშრომლობისა და კოორდინაციის გასამტკიცებლად და გასაღრმავებლად.

ამავე დროს, ადამიანის უფლებების გარანტირება ასევე ნიშნავს იმას, რომ არსებობს საერთაშორისო სამართლებრივი კონტროლი ადამიანის უფლებების დაცვის უზრუნველსაყოფად. ამ მიმართებით ნიშანდობლივია ევროპის კონტინენტზე ფუნქციონირებადი ადამიანის უფლებების ევროპული სასამართლო და ამერიკის კონტინენტზე მოქმედი ამერიკის სახელმწიფოთაშორისო სასამართლოს საქმიანობა, დაკავშირებული ადამიანის უფლებების დამრღვევი სახელმწიფოს საერთაშორისო გაკიცხვასთან. განსაკუთრებით ეს ეხება ავტორიტარულ რეჟიმების დაგმობას, რადგან ისტორიამ დაამტკიცა, რომ ავტორიტარული რეჟიმი წარმოადგენს ომის პოტენციურ ინსპირატორს. სწორედ ამიტომ გაეროს შეიარაღებულ ძალებს დაეკისრა მშვიდობის შენარჩუნების, დემოკრატიის დამყარების და ადამიანის უფლებების დაცვის ფუნქცია. ასეთმა მანდატმა თავისი დადებითი შედეგები გამოიღონა მიბიბიაში, აგრეთვე ანგოლაში, მოზამბიკში, სალვადორში, კამბოჯაში და სომალში.

ბევრ ქვეყანაში მართველობის დემოკრატიული ფორმის დასამკვიდრებლად გაერომ დიდი მუშაობა გასწია. განსაკუთრებით ეს გამოიხატა არჩევნების ჩატარების ორგანიზაციაში. 1990 წლიდან დღემდე გაეროს ეგიდით დემოკრატიული არჩევნები ჩატარდა ბევრ ქვეყანაში, მათ შორის: არგენტინაში, ცენტრალური აფრიკის რესპუბლიკაში, კოლუმბიაში, კენიაში, რუმინეთში და

სხვა ქვეყნებში. მისი ზელშეწყობით ასეთივე არჩევნები ჩატარდა აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში. გაეროს ტექნიკური დახმარება გამოიხატება სახელმწიფო სტრუქტურების ჩამოყალიბებასა და სრულყოფაში, მოსახლეობის განათლების დონის ამაღლებაში, თანამდებობის პირების სტაჟირებაში, იუსტიციის ორგანოების დამოუკიდებელი სისტემის შექმნაში, არმიის სამართლებრივ ორგანიზაციაში, პოლიციის ძალების მობილიზაციაში, ადამიანის უფლებების პროპაგანდაში.

გენერალურმა მდივანმა ჩამოაყალიბა შემდეგი 2 თეზისი:

1. ადამიანის უფლებები ქმნიან სოლიდარიზმისა და პასუხისმგებლობის განსაკუთრებულ კლიმატს.

2. ადამიანის უფლებები წარმოადგენენ კაცობრიობის საერთო სალაპარაკო ენას.

განვიხილოთ თავად ვენის დეკლარაციისა და მოქმედების პროგრამის ძირითადი დებულებები.

კონფერენციამ სცნო, რომ ადამიანის უფლებების ზელშეწყობა და დაცვა არის საერთაშორისო თანამეგობრობის საქმიანობის პრიორიტეტული მიმართულება, რაც უნდა ეფუძნებოდეს სამართლიანობისა და ბალანსირების პრინციპებს.

კონფერენციამ კვლავ განაცხადა თავისი ერთგულება ყველა ადამიანის უფლებების დაცვის დარგში თანამშრომლობის პრინციპისადმი, დამოუკიდებლად რასისა, სქესისა, ენისა ან რელიგიისა, აგრეთვე მიუხედავად იმისა, ღიდ თუ მცირე ერს მიეკუთვნება პიროვნება.

კონფერენციამ შეახსენა სახელმწიფოებს მათი ვალდებულებები სოციალური პროგრესისა და ცხოვრების უკეთესი სტანდარტების უზრუნველყოფის მიმართულებით.

კონფერენციამ მიიღო მხედველობაში საერთაშორისო არენაზე მომხდარი ცვლილებები. განსაკუთრებული ყურადღება მიაპყრო მშვიდობის, სოლიდარიზმის, დემოკრატიის, სამართლიანო-

ბის, პლურალიზმის, განვითარების, კანონიერების პრინციპების დამკვიდრებისათვის ხელშეწყობის აუცილებლობას.

გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან კონფერენციამ ჩამოაყალიბა შემდეგი პრინციპები და გამოიმუშავა მოქმედების შემდეგი პროგრამა:

„1. ადამიანის უფლებები და ძირითადი თავისუფლებები უნივერსალური ბუნებისაა, რის გამოც კაცობრიობისათვის მათ აქვთ ზესაკითხის მნიშვნელობა.

2. ადამიანის უფლებები და ძირითადი თავისუფლებები წარმოადგენენ ინდივიდის არსებობის საფუძველს, რის გამოც მათი ხელშეწყობა და დაცვა წარმოადგენს სახელმწიფოების უპირველეს ვალდებულებას.

3. ადამიანის უფლებები და ძირითადი თავისუფლებები გულისხმობს თვითგამორკვევის უფლებას. ყველა ხალხს აქვს თვითგამორკვევის უფლება, ამიტომ თვითგამორკვევის უფლების უარყოფა განიხილება როგორც იმ ინდივიდების უფლებების დარღვევა. რომლებიც ქმნიან ხალხს. ამასთან, ამ უფლების განხორციელებამ არ უნდა ხელყოს დამოუკიდებელ და სუვერენულ სახელმწიფოთა ტერიტორიული მთლიანობა და პოლიტიკური ერთიანობა, არც მთლიანად და არც ნაწილობრივ.

4. ადამიანის ყველა უფლება და ძირითადი თავისუფლება არის უნივერსალური, განუყოფელი, ერთმანეთზე დამოკიდებული და ერთმანეთთან დაკავშირებული. ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების ამ განზომილებებში განხილვა ყველა სახელმწიფოს ვალია, დამოუკიდებლად მათი პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული სისტემებისა.

5. დემოკრატია, განვითარება და ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების პატივისცემა ურთიერთდამოკიდებული და ურთიერთმომქმედი სისტემებია. რამდენადაც დემოკრატია ემყარება ხალხის თავისუფლად გამოხატულ ნებას დამოუკიდებ-

ლად განსაზღვროს საკუთარი პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული სისტემები და მონაწილეობდეს საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში, ამდენად ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების ხელშეწყობა და დაცვა უზრუნველყოფს დემოკრატიას, და ამის გამო საზოგადოებრივ პროგრესს საერთაშორისო და ეროვნულ დონეზე.

6. უფლება განვითარებაზე არის უნივერსალური და პიროვნების თანმდევი უფლება, რომელიც შეადგენს ადამიანის ძირითადი უფლებების ხერხემალს. სახელმწიფოები უნდა გაერთიანდნენ განვითარებაზე უფლების უზრუნველსაყოფად და განვითარების დამაბრკოლებელი გარემოებების დასაძლევად. საერთაშორისო თანამეგობრობამ თავის მხრივ უნდა ხელი შეუწყოს კაცობრიობის ძალისხმევას ამ მიმართულებით.

7. უფლება ჯანსაღ გარემოზე ასევე ძირითადი უფლებაა, რადგან უზრუნველყოფს სიცოცხლეზე და ჯანმრთელობაზე ყველა ადამიანის უფლებას. თანამედროვე და მომავალი თაობების სასიცოცხლო ინტერესებიდან გამომდინარე, კონფერენციამ მოუწოდა სახელმწიფოებს უზრუნველყონ არსებული კონვენციების განხორციელება გარემოს დაცვის საკითხებზე.

8. მსოფლიო კონფერენციამ ცნო ტერორიზმი ადამიანის ძირითადი უფლებებისა და თავისუფლებების, დემოკრატიის, განვითარების, სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის და უშიშროების, ხელისუფლების ლეგიტიმურობის ხელმყოფ ქმედობად.

9. ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების უზრუნველყოფას სახელმწიფოები უნდა აწარმოებდნენ ეროვნული ან ეთნიკური, რელიგიური და ენობრივი უმცირესობების წარმომადგენლების უფლებების შესახებ დეკლარაციებთან სრული შესაბამისობით.

10. ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების უზრუნველყოფა გულისხმობს მკვიდრი მოსახლეობის ეკონომი-

კურ, სოციალურ და კულტურულ კეთილდღეობას. სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ მკვიდრი მოსახლეობის სრული და თავისუფალი მონაწილეობა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში, როგორც ქვეყნის პოლიტიკური და სოციალური სტაბილურობის წინაპირობა.

11. ადამიანის უფლება სხვა ქვეყანაში ემეხოს თავშესაფარი დევნისაგან, ისევე როგორც უფლება დაბრუნდეს თავის სამშობლოში, არის ადამიანის ძირითადი უფლება, რომლის ხელყოფა განხილული უნდა იქნას როგორც ადამიანის უფლებების დიდი დარღვევა. კონფერენცია აღიარებს, რომ ლტოლვილთა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა გლობალური კრიზისის პირობებში გადაუდებლად საჭიროა სახელმწიფოთა, სამთავრობო და არასამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაციების, მთელი საერთაშორისო თანამეგობრობის და ჰუმანიტარული დაწესებულებების ძალების გაერთიანება აღნიშნულ პირთა უფლებების უზრუნველსაყოფად, რაც გულისხმობს მათ ნებაყოფლობით და გარანტირებულ დაბრუნებას და რეაბილიტაციას.

12. ადამიანის ძირითადი უფლებების დარღვევად კონფერენციამ აღიარა უკიდურესი სიღარიბე და სოციალური გარიყულობა და მოუწოდა ყველა სახელმწიფოს და ორგანიზაციას ბოლო მოუღოს ადამიანთა ღირსების ხელყოფის ასეთ უმძიმეს ფორმას. კონფერენციამ მოუწოდა სახელმწიფოებს ხელი შეუწყონ უღარიბესი ზალხის მონაწილეობას გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მათი ადგილსამყოფელის მიხედვით.

13. ადამიანთა ძირითადი უფლებების ხელშეწყობისა და დაცვის მიზნით კონფერენციამ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციას მოუწოდა შეიმუშაოს სპეციალური პროგრამა, რომელიც უზრუნველყოფს შესაბამის ქვეყნებში ძლიერი და დამოუკიდებელი ადმინისტრაციული იუსტიციის ჩამოყალიბებას.

14. მსოფლიო კონფერენციამ გამოხატა თავისი ღრმა შეშ-

ფოთება მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში ადამიანის უფლებების დარღვევის შედეგად დაზარალებულთა სასამართლო დაცვის არაეფექტურობის გამო.

15. მსოფლიო კონფერენციამ ასევე გამოხატა თავის ღრმა შემოთქება ადამიანის უფლებების სერიოზული და სისტემატური დარღვევის გამო, რაც გამოიხატება წამებასა და სისასტიკეში, არაადამიანურ და დამამცირებელ სასჯელებში, უკანონო დაცებასა და დაპატიმრებაში, ადამიანის გატაცებაში.

16. მსოფლიო კონფერენციამ მოუწოდა სახელმწიფოებს დაიცვან საერთაშორისო სამართლითა და ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციით გათვალისწინებული ზომები ცხოვრების დადგენილი სტანდარტების უზრუნველსაყოფად, კერძოდ, თითოეულის უფლება მინიმალურ საკვებზე და სამედიცინო მომსახურებაზე, საცხოვრისზე და აუცილებელ სოციალურ მომსახურებაზე. მსოფლიო კონფერენციამ განსაკუთრებით გაუსვა ხაზი იმას, რომ მატერიალური დახმარება არ შეიძლება გამოყენებული იქნას პოლიტიკური ზეწოლის მიზნით.

მსოფლიო კონფერენციამ დაადასტურა, რომ სახელმწიფოს პოლიტიკა განათლების დარგში უნდა ემსახუროდეს ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების მიმართ პატივისცემის განმტკიცებას. მსოფლიო კონფერენციამ მოუწოდა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციას ამ მიმართებით საქმიანობის გააქტიურების, მათ შორის რესურსების მობილიზაციისაკენ.

17. ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების უზრუნველყოფის მიზნით სახელმწიფოებმა და გაეროს სისტემაში შემავალმა სტრუქტურებმა, ისევე როგორც სხვა მსხვილმა საერთაშორისო ორგანიზაციებმა უნდა გაზარდონ სახსრები იმ პროგრამების უზრუნველსაყოფად, რაც მიმართულია ეროვნული კანონმდებლობის, ეროვნული ინსტიტუტების და სხვა ინფრას-

ტრუქტურული ერთეულების ჩამოყალიბებისა და განმტკიცებისაკენ, და რაც ემსახურება სამართლისა და დემოკრატიის დამკვიდრებას.

18. მსოფლიო კონფერენციამ მიიჩნია, რომ რეგიონალურ შეთანხმებებს აკისრიათ ძირითადი როლი ადამიანის უფლებების ხელშეწყობასა და დაცვაში. მათ უნდა გააძლიერონ ადამიანის უნივერსალური უფლებების დაცვის ეფექტურობა ადგილებზე.

19. მსოფლიო კონფერენციამ აღიარა არასამთავრობო ორგანიზაციების მნიშვნელოვანი როლი ადამიანის უფლებების ხელშეწყობაში და მათი ჰუმანიტარული აქტივობა ნაციონალურ, რეგიონალურ და საერთაშორისო დონეებზე. ამ ასპექტში, მსოფლიო კონფერენციამ ხაზი გაუსვა დიალოგის გაგრძელებასა და პოზიციების დაახლოებას სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციებს შორის; ამასთან, არასამთავრობო ორგანიზაციების საქმიანობა ადამიანის უფლებების დარღვევაში არ უნდა სცდებოდეს ეროვნული სამართლისა და ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაციის ჩარჩოებს.

20. მსოფლიო კონფერენციამ გამოხატა თავისი ნება რათა გაღრმავდეს კოორდინაცია ადამიანის უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების დაცვის მიმართულებით გაეროს სისტემაში. ამ თვალსაზრისით, მსოფლიო კონფერენციამ მოუწოდა გაეროს იმ ორგანოებს, დაწესებულებებს და სპეციალიზირებულ სააგენტოებს, რომელთა საქმიანობა დაკავშირებულია ადამიანის უფლებებთან, რათა განამტკიცონ, გააუმჯობესონ და გამართონ თავიანთი მოღვაწეობა, ამასთან მხედველობაში მიიღონ გაუმართლებელი დუბლირების დაუშვებლობა.

21. მსოფლიო კონფერენციამ მტკიცედ მოითხოვა, რათა ძალისხმევა კონცენტრირებული იქნეს ადამიანის საერთაშორისო უფლების შესახებ ყველა ხელშეკრულებისა და ოქმის რატიფიკაციის ხელშეწყობაზე იმ მიზნით, რომ უზრუნველყოფილი იქ-

ნეს მათი უნივერსალური მხარდაჭერა ყველა სახელმწიფოსაგან.

22. მსოფლიო კონფერენციამ აღიარა იმის საჭიროება, რომ ხარისხობრივად გაიზარდოს ადამიანის უფლებათა დაცვის არსებული საერთაშორისო სტანდარტები და შემუშავებულ იქნას ახალი საერთაშორისო სტანდარტები.

23. მსოფლიო კონფერენციამ ჩათვალა, რომ ეროვნულ და საერთაშორისო დონეზე განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს სახელმწიფოებისათვის დახმარებას პლურალისტული სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობასა და განმტკიცებაში. ამ კონტექსტში, დახმარება, უპირველეს ყოვლისა, უნდა გამოიხატოს შესაბამისი სახელმწიფოს თხოვნის საფუძველზე თავისუფალი და სამართლიანი არჩევნების ჩატარების ორგანიზაციაში. ასევე მნიშვნელოვანია დახმარება სამართლებრივი ნორმების განმტკიცებაში, თავისუფალი აზრის გამოვლენის ხელშეწყობაში, იუსტიციის მართვაში და ხალხის რეალურ და ეფექტურ მონაწილეობაში გადაწყვეტილების მიღების პროცესში.

24. მსოფლიო კონფერენციამ მოითხოვა, რათა გაერომ შექმნას ფართო პროგრამა, რომელიც დაეხმარება სახელმწიფოებს ჩამოაყალიბონ მათთვის ადეკვატური ნაციონალური სტრუქტურები დაფუძნებული სამართლის ბატონობაზე ადამიანის უფლებების დაცვის განმტკიცების მიმართულებით. ასეთი პროგრამა მოიცავს ფინანსურ და ტექნიკურ დახმარებას დასჯითი და გამასწორებელი სამუშაოების სისტემის რეფორმირებისათვის, ადამიანის უფლებების დარგში ადვოკატების, მოსამართლეების და უშიშროების ძალების ცოდნისა და გამოცდილების ამაღლებისათვის, ასევე სხვა სფეროებში, რაც დაკავშირებულია სამართლებრივი ნორმების ეფექტურ ფუნქციონირებასთან.

25. მსოფლიო კონფერენციამ მოუწოდა ადამიანის უფლებათა კომისიას ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა კომიტეტთან ერთად გააგრძელოს მუშაობა ეკონომიკურ,

სოციალურ და კულტურულ უფლებათა საერთაშორისო პაქტის ფაკულტატურ ოქმზე.

26. მსოფლიო კონფერენციამ აღიარა განათლება, აღზრდა და ინფორმირებულობა ადამიანის უფლებათა სფეროში, როგორც ერთა თანამეგობრობის სტაბილური და პარმონიული განვითარების საფუძველი, როგორც ხალხებს შორის ურთიერთგაგების, მიმტევებლობისა და მშვიდობის წინაპირობა. მსოფლიო კონფერენციამ მოუწოდა ყველა სახელმწიფოს და ადამიანთა გაერთიანებას ადამიანის უფლებები, ჰუმანიტარული სამართალი, დემოკრატიის პრინციპები და სამართლებრივი ნორმები ჩართონ სასწავლო დაწესებულებების პროგრამებში.

27. მსოფლიო კონფერენციამ მოუწოდა სახელმწიფოებს ადამიანის საერთაშორისო უფლებების ინსტრუმენტებში ფიქსირებული სტანდარტები ჩართონ საშინაო კანონმდებლობაში და განამტკიცონ ის ეროვნული სტრუქტურები, ინსტიტუტები და ორგანოები, რომლებიც ასრულებენ გარკვეულ როლს ადამიანის უფლებების ხელშეწყობასა და დაცვაში.

28. მსოფლიო კონფერენციამ მოუწოდა გაეროს გააძლიეროს თავისი აქტიურობა იმ სახელმწიფოთა დახმარების მიმართულებით, რომლებიც ითხოვენ და სურთ ჩამოაყალიბონ და განამტკიცონ საკუთარი ეროვნული ინსტიტუტები ადამიანის უფლებების ხელშეწყობისა და დაცვის უზრუნველსაყოფად.

29. მსოფლიო კონფერენციამ სთხოვა არასამთავრობო ინსტიტუტების წარმომადგენლებს ადამიანის უფლებათა ხელშეწყობისა და დაცვის უზრუნველყოფის მიზნით პერიოდულად მოიწვიონ შეკრებები ადამიანის უფლებათა ცენტრის ეგიდით, რათა გამოკვლული იქნას გზები და საშუალებები მათი საქმიანობის და გამოცდილების სრულყოფისათვის.

30. მსოფლიო კონფერენციამ გამოხატა თავის ღრმა შეშფოთება ადამიანის უფლებების მასობრივი დარღვევის გამო, განსა-

კუთრებით გენოციდის და „ეთნიკური წმენდის“ ფორმაში, რამაც წარმოშვა ლტოლვილთა და გადაადგილებულ პირთა მასობრივი ნაკადი. გადაჭრით დაგმო რა ასეთი საზიზღარი პრაქტიკა, მან კვლავ მოუწოდა დასაჯონ ის პირები, რომლებმაც ბრალი მიუძღვით ასეთ დანაშაულობებში, და დაუყონებლივ აღკვეთონ ასეთი პრაქტიკა.

აღსანიშნავია, რომ გაეროს გენერალური ასამბლეა და გაეროს სხვა კომპეტენტური სტრუქტურები თავიანთ რეზოლუციებში და რეკომენდაციებში ხშირად აპელირებენ ვენის დეკლარაციას და მოქმედების პროგრამის დებულებებთან, რის გამოც აღნიშნული დოკუმენტი იძენს ადამიანის საყოველთაო უფლებათა ჩვეულებითი სამართლის წყაროს ძალას.

ადამიანის უფლებები და არასამთავრობო ორგანიზაციები

1. არასამთავრობო ორგანიზაციების ცნება

გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს განმარტებით „არასამთავრობო ორგანიზაცია არის ადამიანთა გაერთიანება, რომელიც არ არის შექმნილი სამთავრობო შეთანხმებით“. ეს არის არასამთავრობო ორგანიზაციის ფართო გაგება. ამ აზრით, არასამთავრობო ორგანიზაციების ქვეშ იგულისხმება: კერძო ნებაყოფლობითი ორგანიზაციები, პროფესიული ან შრომითი ასოციაციები, მუშათა კავშირები, აკადემიური ან სამეცნიერო ორგანიზაციები და ა. შ., რომლებიც ერთობლიობაში ქმნიან სამოქალაქო საზოგადოებას.

ვიწრო აზრით, არასამთავრობო ორგანიზაცია არის ორგანიზაცია, რომელიც ხელს უწყობს ადამიანის უფლებების დაცვას, და რომლის შექმნაშიც არ მონაწილეობს სახელმწიფო, არც პირდაპირ და არც ირიბად. არასამთავრობო ორგანიზაცია, ვიწრო აზრით არაპოლიტიკური გაერთიანებაა, რადგან ამ უკანასკნელისაგან განსხვავებით, მის მიზანს არ წარმოადგენს პოლიტიკური ბრძოლა ხელისუფლებისათვის. სხვა არასამთავრობო ორგანიზაციისაგან განსხვავებით, ვიწრო აზრით არასამთავრობო ორგანიზაცია ხელს უწყობს არა თავისი წევრების ინტერესების, არამედ ყველა ადამიანის უფლებების დაცვას.

არასამთავრობო ორგანიზაციები უშუალოდ არ იცავენ ადამიანის უფლებებს, ისინი ხელს უწყობენ იმას, რომ სახელმწიფოებმა დაიცვან ისინი, რამდენადაც ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო პაქტების და სახელმწიფოთა საკონსტიტუციო პრაქტიკის შესაბამისად მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფოს ეკის-

რება იურიდიული ვალდებულება დაიცვას ადამიანის უფლებები. როდესაც სახელმწიფო არ იცავს ადამიანის უფლებებს, ე.ი. არ ასრულებს თავის უშუალო მოვალეობას, ეს ნიშნავს, რომ იგი ამით არღვევს ადამიანის უფლებებს (არ დაცვა = დარღვევა).

ამ აზრით, არასამთავრობო ორგანიზაციის ფუნქციაა, ჯერ-ერთი, ადამიანის უფლებების მონიტორინგი, ე.ი. თვალყურის დევნა იმაზე, თუ როგორ ასრულებს თავის იურიდიულ მოვალეობას სახელმწიფო, და, მეორე, ადამიანის უფლებათა დარღვევის პრევენცია, ე.ი. სახელმწიფოს მიერ ადამიანის უფლებების დარღვევის აღკვეთა. გამომდინარე აქედან, არასამთავრობო ორგანიზაციათა სისტემა წარმოადგენს სამოქალაქო საზოგადოებას, ერთგვარად აწონასწორებს, აბალანსებს სახელმწიფოს და ხალხის ურთიერთობებს.

მოქალაქეობრივი, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური, კულტურული უფლებების, ბავშვთა და ქალთა, ინვალიდთა და ვეტერანთა, მეცნიერთა და პედაგოგთა უფლებების, გარემოს დაცვასთან დაკავშირებული და სხვა არასამთავრობო ორგანიზაციები და ინდივიდუალური აქტივისტები ერთობლიობაში შეადგენენ შესაბამისი ქვეყნის სამოქალაქო საზოგადოებას. ამ თვალსაზრისით, სამთავრობო ორგანიზაციები არ წარმოადგენენ სამოქალაქო საზოგადოებას. ისინი ქმნიან საჯარო სექტორს. სამოქალაქო საზოგადოებას არც კორპორაციები და კომერციული საწარმოები და ინდივიდუალური მეწარმენი წარმოადგენენ. ეს უკანასკნელნი შეადგენენ კერძო სექტორს. ამრიგად, სამოქალაქო საზოგადოება იმყოფება საჯარო და კერძო სექტორებს შორის, ურთიერთმოქმედებს მათთან. ასეთია თანამედროვე დემოკრატიული ქვეყნის სტრუქტურა, რომელიც თავისუფალია კლასობრივი დიფერენციაციისაგან, მით უმეტეს, კლასობრივი ანტაგონიზმისაგან.

არასამთავრობო ორგანიზაციები, თავიანთი ბუნების გამო, ფლობენ აზრის თავისუფალი გამოხატვის ისეთ შესაძლებლობებს

და მოქმედების ისეთ მოქნილ ფორმებს, რაც საშუალებას აძლევს მათ შეასრულონ ის ამოცანები, რომელთა შესრულების უნარით ან სურვილით აღჭურვილი არ არიან სამთავრობო და სამთავრობოთაშორისო ორგანიზაციები. თუმცა სახელმწიფოებს ადამიანის უფლებათა შესახებ საერთაშორისო ინსტრუმენტების რატიფიკაციის შემდეგ შესაბამისი ცვლილებები შეაქვთ შინაურ კანონმდებლობაში, მაგრამ ეს საკმარისი არ არის ადამიანის უფლებათა ეფექტური განხორციელების უზრუნველსაყოფად, რადგან კანონმდებლობა ვერ ჩაენაცვლება იმ ავტონომიურ სოციალურ ძალებს, რომლებიც ამოძრავებენ სოციალურ ინფრასტრუქტურას.

პირები, რომლებიც მონაწილეობენ გარემოს დაცვის, შრომის უზრუნველყოფ, მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა დაცვის, ქალის და ბავშვის უფლებების დაცვის, მეცნიერთა და კულტურის მოღვაწეთა საქმიანობის ხელშემწყობ და სხვა არასამთავრობო ორგანიზაციებში ასევე შეადგენენ სამოქალაქო საზოგადოებას. ვიმეორებთ, ამ თვალსაზრისით კორპორაციები და სხვადასხვა კომერციული დაწესებულებები არ წარმოადგენენ სამოქალაქო საზოგადოების ნაწილს, რადგან მათ მიზანს შეადგენს მოგების მიღება. განსხვავებით ზემოთმითითებული ორგანიზაციებისაგან, საზოგადოებრივ ორგანიზა არ ამოძრავებთ ხელისუფლებაში მოსვლის წყურვილი, არამედ ამოძრავებთ ჰუმანიტარული მიზნები, უანგარო დახმარების ინტერესები. კორპორაციები, კომერციული და სხვა ამგვარი ორგანიზაციები წარმოადგენენ საზოგადოების კერძო სექტორს. ამრიგად, სამოქალაქო საზოგადოებას უკავია ადგილი ქვეყნის საჯარო და კერძო სექტორებს შორის.

ყველაზე განზოგადოებული სახით არასამთავრობო ორგანიზაციები იყოფიან საერთაშორისო და შიდასახელმწიფო ორგანიზაციებად. (სახელმძღვანელოში აქცენტი კეთდება საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციებზე, რადგან ისინი წარმოადგენენ მოდელს ქვეყნის შიდა არასამთავრობო ორგანიზაციებისათვის).

ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების სამ სახესთან კავშირში არასამთავრობო ორგანიზაციები პირობითად შეიძლება დაიყოს სამ ჯგუფად – არასამთავრობო ორგანიზაციებად, რომლებიც დაკავებული არიან:

- 1) მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებებით;
 - 2) ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებებით;
 - 3) უფლებათა მესამე თაობით ანუ განვითარების უფლებებით.
- რა სამართლებრივი სტატუსი გააჩნიათ საერთაშორისო არასამთავრობო ორგანიზაციებს?

გაეროს წესდების მუხლი 71-ის ძალით არასამთავრობო ორგანიზაციებს ენიჭებათ საკონსულტაციო სტატუსი გაეროს ეკონომიკურ და სოციალურ საბჭოსთან თანამშრომლობის პროცესში. უფრო მეტი, დამკვიდრებული და მიღებული პრაქტიკის თანახმად, საკონსულტაციო სტატუსი არასამთავრობო ორგანიზაციებს საშუალებას აძლევს მონაწილეობა მიიღონ გაეროს დეკლარაციების, კონვენციების და სხვა აქტების შემუშავებაში და მიღებაში.

და მართლაც, მაგალითად, გაეროს წესდების მიღებისას, არასამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენლების დახმარებით მასში ჩართული იყო ბევრი მუხლი ადამიანის უფლებების შესახებ, მათ შორის გათვალისწინებული იქნა ადამიანის უფლებების ხელშეწყობი კომისიის ჩამოყალიბება. ბევრმა არასამთავრობო ორგანიზაციამ, მათ შორის რელიგიურმა და შრომითმა კავშირებმა, იურიტთა და სხვა ასოციაციებმა მონაწილეობა მიიღეს ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მიღებაში. მნიშვნელოვანი იყო არასამთავრობო ორგანიზაციების როლი ადამიანის უფლებების შესახებ პაქტების მიღების პროცესში; წამების წინააღმდეგ კონვენციის შემუშავებაში და მიღებაში დიდი როლი შეასრულეს ისეთმა სოლიდურმა არასამთავრობო ორგანიზაცი-

ებმა, როგორც არის საერთაშორისო ამნისტია, იურისტთა საერთაშორისო კომისია და სასჯელის სამართლის საერთაშორისო ასოციაცია.

არასამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაციების საქმიანობა სამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაციებში კონსულტანტის სტატუსით, შესაძლებლობას აძლევს მათ წარმომადგენლებს წარადგინონ მოხსენებები, მოსმენილი იქნან შესაბამისი სამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაციის უმაღლეს, საშუალო თუ ქვემდგომ ორგანოებში, კომიტეტებში თუ კომისიებში და გავლენა მოახდინონ გადაწყვეტილების ხასიათზე და მიმართულებაზე.

განუზომელია მათი როლი ადამიანის უფლებების დარღვევების გამოვლენის და მათი მიზეზების აღმოფხვრის და პრევენციის საქმეში. განსაკუთრებით ეს ეხება გაეროს სახელმწიფოებო ორგანოებში – კომიტეტებში – წევრი სახელმწიფოების პერიოდული მოხსენებების განხილვის პროცესს. არც თუ ისე იშვიათად, კომიტეტები მოკლებულნი არიან შესაძლებლობას შეამოწმონ შესაბამისი მთავრობის მიერ წარდგენილი მოხსენების რეალობა ამა თუ იმ ქვეყანაში ადამიანის უფლებების დაცვის მდგომარეობის შესახებ. ამ თვალსაზრისით, შესაბამისი კომიტეტები ხშირად ეყრდნობიან არასამთავრობო საერთაშორისო თუ ადგილობრივი ორგანიზაციების მიერ მოძიებულ იმ ფაქტებს და ინფორმაციას, რაზეც არ იქნა პასუხი გაცემული წევრი სახელმწიფოს მოხსენებაში.

უკანასკნელი 30 წლის პერიოდში ბევრმა არასამთავრობო ორგანიზაციამ ჩამოაყალიბა სამართლებრივი მექანიზმი, რომელიც შესაძლებლობას აძლევს მათ მოახდინონ ინდივიდების, ჯგუფების თუ ადგილობრივი არასამთავრობო ორგანიზაციების საჩივრების რეგისტრაცია ადამიანის უფლებების სერიოზული დარღვევების შესახებ და შემდეგ წარმართონ ისინი საერთაშორისო სამთავრობო თუ სასამართლო ორგანოებში (გაეროს ადამიანის უფლებათა

კომიტეტი, ევროპული სასამართლო, პან-ამერიკული ადამიანის უფლებათა სასამართლო და ა. შ.). უფრო მეტი, ზოგიერთმა არასამთავრობო საერთაშორისო ორგანიზაციამ დაამკვიდრა პრაქტიკა გამორჩეული უცხოელი ადვოკატების და მოსამართლეების მივლინებისა როგორც დამკვირვებლებისა იმ პირთა სასამართლო პროცესებზე, რომლებსაც ბრალი ედებათ პოლიტიკური დანაშაულისათვის (მაგალითად, საერთაშორისო ამნისტია, იურისტთა საერთაშორისო ასოციაცია და სხვა). განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია წითელი ჯვრის საერთაშორისო ორგანიზაციის როლი დაკავებულთა და დაპატიმრებულთა უფლებათა დარღვევების აღკვეთის საქმეში.

გარდა ამისა, ბევრი არასამთავრობო ორგანიზაცია ინფორმაციით ამარაგებს გაეროს სხვადასხვა დონის იმ ექსპერტებს და ჰუმანიტარულ მომსახურებებს, რომლებიც დაკავებულნი არიან ადამიანის უფლებების მონიტორინგით. ისინი გავლენას ახდენენ გაეროს სხვადასხვა ორგანოს მიერ ადამიანის უფლებათა დარღვევების გადწვევების მიღებაზე. მკვეთრად გაიზარდა მათი მონაწილეობა ადამიანის უფლებათა კომისიის მუშაობაში.

არასამთავრობო ორგანიზაციათა დიდი უმრავლესობა კონცენტრირებულია ადამიანის უფლებებზე: ან ყველა უფლებაზე ან უფლებათა რომელიმე ჯგუფზე ან ერთ ძირითად უფლებაზე. ზოგიერთი არასამთავრობო ორგანიზაცია უშუალოდ არ არის დაკავებული ადამიანის უფლებებით ან რომელიმე უფლებით, მაგრამ სამოქმედო პროგრამაში ადამიანის უფლებებს მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს, (მაგალითად, კულტურულ ასოციაციებს).

რიგი არასამთავრობო ორგანიზაცია, მაგალითად ისეთები, როგორც არიან საერთაშორისო ამნისტია, ადამიანის უფლებათა დარღვევა, ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო ფედერაცია, უშუალოდ აწარმოებს ადამიანის უფლებათა დარღვევის გამოკვლევას.

არასამთავრობო ორგანიზაციების საინფორმაციო საქმიანობას დიდი ზემოქმედების ძალის ზეგავლენა აქვს. ისინი აქვეყნებენ ინფორმაციას ადამიანის უფლებების დარღვევის გამოკვლევის შედეგების შესახებ ცალკეულ ქვეყნებში და რეგიონებში, უზავნიან მათ გაეროს შესაბამის დაწესებულებებს, მთავრობებს, პრესის საშუალებით ბეჭდავენ ინფორმაციას კონკრეტული საქმეების შესახებ, ანზოგადებენ ინფორმაციას ამა თუ იმ ქვეყანაში ადამიანის უფლებების დაცვის მდგომარეობის შესახებ და ა.შ.

ადამიანის უფლებების დარღვევაში საინფორმაციო კომპანიას სათავეში უდგას „ადამიანის უფლებათა ინტერნეტი“, რომელიც წარმოადგენს საინფორმაციო ქსელთა სისტემას და მსოფლიოს მუდმივად აწოდებს ინფორმაციას ადამიანის უფლებების დარღვევის ფაქტების შესახებ.

2. საერთაშორისო ამნისტია

საერთაშორისო ამნისტია შეიქმნა ბრიტანელი ადვოკატის პიტერ ბენენსონის თაოსნობით 1961 წლის 28 მაისს. იგი წარმოადგენს ორგანიზაციას, რომელიც ემყარება საერთაშორისო ნებაყოფლობით წევრობას და შედგება განყოფილებებისაგან, ფილიალებისაგან და ინდივიდუალური წევრებისაგან.

საერთაშორისო ამნისტიის მმართველი ორგანოა საერთაშორისო საბჭო. საერთაშორისო საბჭოს სხდომებს შორის მის ფუნქციებს ასრულებს აღმასრულებელი კომიტეტი, რომელიც ასევე უზრუნველყოფს საბჭოს გადაწყვეტილებების აღსრულებას. ორგანიზაციის მიმდინარე საქმიანობას ახორციელებს საერთაშორისო სამდივნო, რომელსაც სათავეში უდგას გენერალური მდივანი. სამდივნოს შტაბ-ბინა იმყოფება ლონდონში. საერთაშორისო ამნისტია მოქმედებს წესდების საფუძველზე.

საერთაშორისო ამნისტიის მიზანია თვალყური ადევნოს სახელმწიფოების მიერ მსოფლიოში ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაციაში ჩამოყალიბებული ადამიანის უფლებების შესრულებას, ხელი შეუწყოს ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაციისა და ადამიანის უფლებათა შესახებ სხვა აღიარებული საერთაშორისო აქტების გაცნობას და დაცვას, აგრეთვე ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების განუყოფლობასა და ურთიერთდამოკიდებულებას, წინააღმდეგობა გაუწიოს ადამიანის უფლებების არსებით დარღვევებს, კერძოდ:

ა) ნებისმიერი პირის დაკავებას, დაპატიმრებას, დატუსაღებას ან თავისუფლების სხვაგვარ შეზღუდვას მათ მიერ პოლიტიკური, რელიგიური ან სინდისის სხვა სახის აღიარების გამო ან ეთნიკური წარმომავლობის, სქესის, ფერის ან ენის მიზეზით, (ასეთ პირებს უწოდებენ „სინდისის პატიმრებს“; საერთაშორისო ამნისტია იბრძვის სინდისის პატიმრების უპირობო განთავისუფლებისათვის და უწევს მათ ყოველმხრივ დახმარებას);

ბ) ნებისმიერი პოლიტიკური პატიმრის დაკავებას ან დაპატიმრებას არასამართლიანი სასამართლოს მიერ, გონიერი ვადის ან სასამართლო პროცედურების გარეშე, რაც არ შეესაბამება საყოველთაოდ აღიარებულ ნორმებს;

გ) სიკვდილით დასჯას და წამებას ან სხვა სასტიკ, არაადამიანურ ან დამამცირებელ მოპყრობას ან დასჯას დაკავებულ ან დატუსაღებულ ან სხვაგვარად თავისუფლებადკვეთილ პირების მიმართ;

დ) სასამართლოს გარეშე პირის გასამართლებას, დამოუკიდებლად იმისა, იგი დაკავებული, დატუსაღებული თუ სხვაგვარად თავისუფლებადკვეთილია.

ზემოაღნიშნული ამოცანების შესრულებას საერთაშორისო ამნისტია აღწევს შემდეგი მეთოდების გამოყენებით:

ა) მიუკერძოებლად ახორციელებს თავის ამოცანებს დამოუკიდებლად პოლიტიკურ იდეოლოგიაში სახელმწიფოებს შორის არსებული განსხვავებისა;

ბ) ხელს უწყობს ისეთი კონსტიტუციის, კონვენციის, ხელშეკრულების მიღებას, რაც უზრუნველყოფენ ზემოაღნიშნული ამოცანების მიღწევას;

გ) მხარს უჭერს სხვა საერთაშორისო ორგანიზაციების ქმედებებს ზემოაღნიშნული უფლებების განხორციელების საქმეში და თანამშრომლობს მათთან ამ მიმართებით;

დ) იღებს აუცილებელ ზომებს თავისი განყოფილებების, ფილიალების და ინდივიდუალური წევრების საქმიანობის ეფექტური ორგანიზაციის მიმართულებით;

ე) უზრუნველყოფს სინდისის პატიმართა ინტერესების დამცველი ჯგუფის წევრების ან მათ მხარდამჭერთა მიერ ზემოაღნიშნული ამოცანების ცოდნასა და გამოყენებას;

ვ) ფინანსურად ეხმარება სინდისის პატიმრებს და მათ მხარდამჭერებს, ან პირებს, რომლებიც, სრული საფუძველი არსებობს, იქცნენ სინდისის პატიმრებად, ან პირებს, რომლებიც იყვნენ სინდისის პატიმრები და სურთ დაბრუნდნენ თავის ქვეყანაში, აგრეთვე წამების მსხვერპლნი, მათ შორის სამედიცინო დახმარების აღმოჩენით;

ზ) იურიდიულ დახმარებას აღმოუჩენს სინდისის პატიმრებს და მათ მხარდამჭერებს, აგრეთვე პირებს, რომლებიც, სრული საფუძველი არსებობს, იქცნენ სინდისის პატიმრებად, და პირებს, რომლებიც იყვნენ სინდისის პატიმრები და სურთ დაბრუნდნენ თავის ქვეყანაში. ამასთან, როდესაც საჭიროა, აგზავნის თავის დამკვირვებელ სასამართლო პროცესზე დასასწრებლად;

თ) აქვეყნებს სინდისის პატიმართა საქმეს ან იმ პირთა საქმეს, რომლებიც შეიძლება იქცნენ ასეთებად;

ი) იკვლევს და აქვეყნებს იმ „გაუჩინარებულ“ პირთა საქმე-

ებს, რომლებიც, სრული საფუძველი არსებობს ვარაუდისა, გახ-
დნენ სინდისის პატიმრები;

კ) ეწინააღმდეგება პირის ერთი ქვეყნიდან მეორე ქვეყანაში
გადაცემას, როდესაც არსებობს სრული საფუძველი ვარაუდისა,
რომ ის იქცევა სინდისის პატიმრად ან აწამებენ ან სიკვდილით
დასჯიან;

ლ) აგზავნის თავის წარმომადგენელს, სადაც ეს საჭიროა, გამო-
იკვლიოს ზემოაღნიშნულ დებულებათა დარღვევის შემთხვევები;

მ) უგზავნის წარმომადგენლებს საერთაშორისო ორგანიზა-
ციებს და სახელმწიფოებს, როდესაც ეს საჭიროა, იმ მიზნით,
რომ განუცხადოს მათ იმის შესახებ, რომ ესა თუ ის პირი არის
სინდისის პატიმარი ან ის არის ზემოაღნიშნულ დებულებათა
დარღვევის მსხვერპლი;

ნ) ხელ უწყობს და მხარს უჭერს ამნისტიის მიღებას, მათ
შორის სინდისის პატიმართა მიმართ.

3. ადამიანის უფლებათა დარაჯი

ადამიანის უფლებათა დარაჯი როგორც არასამთავრობო ორ-
განიზაცია დაარსდა ჰელსინკში 1978 წელს. დღეისათვის იგი
მოიცავს 5 რეგიონს: აფრიკას, ამერიკას, აზიას, შუა აღმოსავ-
ლეთს და საკუთრივ ევროპას. მას აქვს ოფისები ნიუ-იორკში,
ვაშინგტონში, ლოს-ანჯელესში, ლონდონში, ბრიუსელში, მოს-
კოვში, დუშანბეში, რიო-დე-ჟანეიროში და ჰონკონგში, აგრეთვე
თბილისში, რომელიც ემსახურება კავკასიას.

ადამიანის უფლებათა დარაჯი არის დამოუკიდებელი, არა-
სამთავრობო ორგანიზაცია, რომელიც არსებობს კერძო შემოწი-
რულობებზე. იგი არ იღებს სამთავრობო დახმარებას, არც პირ-
დაპირ, არც არაპირდაპირ.

ადამიანის უფლებათა დარაჯის მიზანია, როგორც მის წესდებაშია მითითებული, რათა „მთავრობას მძიმე ფასად დაუჯდეს და სადაოდ გაუხადოს მისი არსებობის კანონიერება, თუ კი იგი არღვევს თავისი ხალხის უფლებებს.“ იგი უგზავნის ადამიანის უფლებათა დარგში მთავრობათა პრაქტიკის შესახებ ინფორმაციას ყველა პოლიტიკურ ძალას, ყველა გეოგრაფიულ რეგიონს, ყველა ეთნიკურ თუ რელიგიურ ჯგუფს.

ადამიანის უფლებათა დარაჯი იცავს ადამიანის უფლებებს სახელმწიფო საზღვრების მიუხედავად, სახელდობრ, იცავს ადამიანს: თვითნებური დასჯისაგან, თვითნებური დაკავებისაგან და დაპატიმრებისაგან, წამებისაგან, აზრის, ასოციაციის, რელიგიის თავისუფლების შეზღუდვისაგან, კანონის წინაშე უთანასწორობისაგან, გაუჩინარებისაგან, დისკრიმინაციის ყველა ფორმისაგან და ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული სხვა უფლებების ხელყოფისაგან. იგი იცავს ყველა ადამიანს, იმისაგან დამოუკიდებლად, არის იგი ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე თუ ქარხნის მუშა, ფერმერი გლეხი თუ ინტელიგენტი, ისევე როგორც იმიგრანტ მუშებს, პროსტიტუციაში ჩათრეულ ქალებს, ქუჩის ბავშვებს.

როგორ ახერხებს ადამიანის უფლებათა დარაჯი ადამიანის უფლებათა დარღვევის შეჩერებას? ამ ორგანიზაციის პირველი და ხშირად ეფექტური საშუალება არის მთავრობის მიერ ადამიანის უფლებათა დარღვევის მოკვლევა, დოკუმენტირება და გამოქვეყნება, მთავრობის მხილება თავის მოქალაქეთა და მსოფლიოს თვალში.

ვისი დახმარებით აღწევს ადამიანის უფლებათა დარაჯი თავის მიზნებს? რამდენადაც ადამიანის უფლებათა დაცვა საჭიროებს ძლიერ დამცველებს, ადამიანის უფლებათა დარაჯი ამყარებს მჭიდრო ურთიერთობას ადამიანის უფლებათა სხვა ორგანიზაციებთან მთელ მსოფლიოში. თავის პარტნიორებთან ერთად იგი აგროვებს დარღვევების ირგვლივ მტკიცებულებებს, შეიმუშავებს ცვლილებათა სტრატეგიას ადამიანის უფლებათა დარგში, მსოფ-

ლიო თანამეგობრობის ყურადღებას ამახვილებს ადგილობრივ პრობლემებზე ადამიანის უფლებათა მასობრივი დარღვევების შემთხვევაში.

როგორ მოიპოვებს ინფორმაციას ადამიანის უფლებათა დარაჯი? ადამიანის უფლებათა დარაჯი აგზავნის ფაქტების მოძიებელ მისიას ქვეყანაში, სადაც ადგილი აქვს ადამიანის უფლებების დარღვევას. ბევრ ქვეყანაში მას ჰყავს პირები, რომლებიც აგროვებენ ასეთ ინფორმაციას. ამ მიზნით ისინი ხვდებიან შესაბამისი ქვეყნის მთავრობის თანამდებობის პირებს, ოპოზიციის ლიდერებს, ადამიანის უფლებათა დაცვის ადგილობრივ ჯგუფებს, სამღვდლოების თანამდებობის პირებს, მუშათა ლიდერებს, ჟურნალისტებს, ადვოკატებს, ექიმებს და ყველას, ვისაც გააჩნია პირველი პირის ინფორმაცია ადამიანის უფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ. მაშინაც კი, როდესაც მთავრობა უარს ეუბნება მათ შესაბამის ქვეყანაში შესვლაზე, იგი მოიძიებს სხვა გზებს სწორი ინფორმაციის მოსაპოვებლად.

4. იურიისტთა საერთაშორისო კომისია

იურიისტთა საერთაშორისო კომისია არის არასამთავრობო ორგანიზაცია, რომლის მიზანია სამართლებრივი ნორმების შესახებ ცოდნის გავრცელება და მათი განხორციელებისადმი თვალყურის დევნა, აგრეთვე ადამიანის უფლებების იურიდიული დაცვა მთელ მსოფლიოში.

იურიისტთა საერთაშორისო კომისიას აქვს მინიჭებული საკონსულტაციო სტატუსი გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოსაგან, იუნესკოსაგან, აფრიკის გაერთიანების ორგანიზაციისაგან და ევროპის საბჭოსაგან.

კომისია დაფუძნდა ბერლინში 1952 წელს. კომისიასთან 1978

წელს შეიქმნა მოსამართლეთა და ადვოკატთა დამოუკიდებლობის ცენტრი, რომლის მიზანია ხელი შეუწყოს და დაიცვას იურიდიულ და სამართლებრივ პროფესიათა დამოუკიდებლობა.

იურისტთა საერთაშორისო კომისიის და მოსამართლეთა და ადვოკატთა დამოუკიდებლობის ცენტრის საქმიანობა მოიცავს ადამიანის საერთაშორისო უფლებების ინსტრუმენტების შემუშავებას და დახმარებას მთავრობების მიერ მათი დაცვის და განხორციელების მიზნით.

იურისტთა საერთაშორისო კომისია რეგულარულად აყალიბებს ფაქტების მომკვლევ მისიებს, რომელთა შემოწმების შედეგად კომისია ყურადღებას მიაქცევს ადამიანის უფლებათა დარღვევის ფაქტებს.

იურისტთა საერთაშორისო კომისია არის საერთაშორისო დამკვირვებლების გაგზავნის პრაქტიკის დამამკვიდრებელი პოლიტიკურ პროცესებზე. ასეთი მისიები საერთაშორისო საზოგადოებრიობის ყურადღებას მიაქცევს ამ პროცესების გამო და ეხმარება მას გააცნობიეროს ის, რომ ადამიანის პოლიტიკური უფლებები იმსახურებენ ყოველმხრივ დაცვას.

მოსამართლეთა და ადვოკატთა დამოუკიდებლობის ცენტრი ზემოქმედებს შესაბამისი ქვეყნის მთავრობაზე ამ უკანასკნელის მიერ მოსამართლეთა და ადვოკატთა მიერ თავისი ფუნქციების განხორციელებისას დაბრკოლებათა შექმნის ან მათი დევნის შემთხვევაში.

იურისტთა საერთაშორისო კომისია მხარს უჭერს გაეროს ქმედებებს იმ სახელმწიფოს წინააღმდეგ, რომელიც არღვევს ადამიანის უფლებებს.

იურისტთა საერთაშორისო კომისია ახორციელებს ტექნიკურ დახმარებას იმ მთავრობების მომსახურეობისათვის, რომლებიც ითხოვენ ადამიანის უფლებების დაცვის ხელშეწყობის ორგანიზაციას თავის ქვეყანაში. კომისიის ექსპერტები ეხმარები-

ან ქვეყნებს კონსტიტუციების და ადამიანის უფლებათა შესახებ კანონპროექტების შემუშავებაში, მოსამართლეთა და ადვოკატთა გადამზადებაში, კონსულტაციას აძლევენ პოლიციას.

იურისტთა საერთაშორისო კომისია არის მოთავე ბევრი საერთაშორისო და რეგიონალური სემინარების ჩატარებისა მსოფლიოს სხვადასხვა კონტინენტებზე. სემინარებში მონაწილეობას იღებენ ადვოკატები, სამართლის მასწავლებლები, ადამიანის უფლებების დამცველი ორგანიზაციების წარმომადგენლები, რომლებიც მსჯელობენ ადამიანის უფლებების დაცვის გაუმჯობესების გზებზე. გარდა ამისა, სემინარები ტარდება საზოგადოების სოციალურად დაუცველ ან ნაკლებად დაცულ ფენებთან იმ მიზნით, რომ ისინი ინფორმირებულნი იყვნენ მათი უფლებების შესახებ ან იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იქნას გამოყენებული კანონი ამ უფლებების დასაცავად.

მოსამართლეთა და ადვოკატთა დამოუკიდებლობის ცენტრი ატარებს რეგიონულ სემინარებს მოსამართლეებთან, ადვოკატებთან, მთავრობის თანამდებობის პირებთან და აკადემიურ წრეებთან. სემინარებზე განიხილება ის დაბრკოლებები, რომლებიც ხელს უშლიან ადამიანის უფლებების შესახებ გაეროს სტანდარტების განხორციელებას და გამომუშავდება ზომები, რომლებიც მიმართული არიან მათი დაძლევისაკენ.

იურისტთა საერთაშორისო კომისიას აქვს 78 ეროვნული განყოფილება და ფილიალი. მისი ბევრი ქვეკომისია აერთიანებს ადამიანის უფლებათა დაცვის ჯგუფებს.

იურისტთა საერთაშორისო კომისია რეგულარულად აქვეყნებს ჟურნალს სამ ენაზე, რომელიც მოიცავს ამა თუ იმ ქვეყანაში ადამიანის უფლებათა დაცვის მდგომარეობის მოკლე მიმოხილვას, ადამიანის უფლებათა რთული საკითხების კომენტირებას, დისკუსიის მასალებს ადამიანის უფლებათა სამართლის ნორმების ირგვლივ.

ადამიანის უფლებათა ძლიერი და ქმედითი ომბუდსმენის ინსტიტუტი წარმოადგენს ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა განხორციელების მთავარ მამოძრავებელ ეროვნულ ძალას. მისი ძირითადი ამოცანაა ადამიანის უფლებათა შესახებ კონსტიტუციური და საერთაშორისო სტანდარტების ეფექტური განხორციელება და უშუალო დანერგვა ქვეყანაში.

ჯერ კიდევ 1978 წელს ადამიანის უფლებათა გაეროს კომისიამ ჟენევაში მოიწვია სემინარი ადამიანის უფლებათა ხელშეწყობისა და დაცვის ეროვნული და ადგილობრივი ინსტიტუტების შესახებ, რომელმაც პირველად შეიმუშავა ომბუდსმენის ინსტიტუტის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები და მას განუსაზღვრა შემდეგი ამოცანები. ომბუდსმენმა უნდა:

- იმოქმედოს როგორც ადამიანის უფლებათა შესახებ ინფორმაციის წყარომ მთავრობისა და ხალხისათვის;
- ემსახუროს საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებას ადამიანის უფლებათა პატივისცემის შეგნების გასაღრმავებლად;
- შეისწავლოს და გაანალიზოს კანონმდებლობა, განაზოგადოს სასამართლო და ადმინისტრაციული პრაქტიკა ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სტანდარტების შუქზე, და მოამზადოს და წარუდგინოს მოხსენებები შესაბამის ხელისუფლებას.

ადამიანის უფლებათა ომბუდსმენის ინსტიტუტის განვითარების საერთაშორისო ხელშეწყობის მნიშვნელოვანი ეტაპი დაკავშირებულია 1991 წლის 7-9 ოქტომბერს პარიზში შემდგარ სამუშაო შეხვედრასთან, რომელმაც შეიმუშავა დასკვნები. ეს დასკვნები ჩამოყალიბებულია ადამიანის უფლებათა გაეროს კომისიის 1992/6–54 „პრინციპებში ეროვნული ინსტიტუტების სტატუსის შესახებ“, ხოლო მოგვიანებით გაეროს 1993 წლის 20 დეკემბერის 48/134 რეზოლუციაში. ეს პრინციპები აკისრებს

ეროვნულ ინსტიტუტებს, მათ შორის ომბუდსმენს პასუხისმგებლობას:

- წარუდგინოს მთავრობას, პარლამენტს ან ნებისმიერ სხვა ხელისუფლებას რეკომენდაციები, წინადადებები და მოხსენებები ადამიანის უფლებების ნებისმიერ საკითხზე;

- ხელი შეუწყოს ეროვნული კანონების და პრაქტიკის შესაბამისობას ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სტანდარტებთან;

- წახალისოს ადამიანის უფლებათა შესახებ საერთაშორისო აქტების რატიფიკაცია და დამკვიდრება;

- მონაწილეობა მიიღოს საერთაშორისო ორგანიზაციების წინაშე საანგარიშო პროცედურაში ქვეყანაში ადამიანის უფლებათა დაცვის მდგომარეობის შესახებ;

- დაეხმაროს ადამიანის უფლებათა სწავლების და კვლევით პროგრამების განხორციელებაში შესაბამის სამთავრობო და არასამთავრობო სტრუქტურებს უნივერსიტეტებში, სკოლებში და აკადემიურ წრეებში;

- ითანამშრომლოს გაეროსთან, ადამიანის უფლებათა რეგიონულ და სხვა ქვეყნების ეროვნულ ინსტიტუტებთან.

პრინციპები ასევე აღიარებენ ომბუდსმენის ინსტიტუტის უფლებას მიიღონ და რეაგირება მოახდინონ ინდივიდუალურ საჩივრებზე ადამიანის უფლებათა დარღვევების გამო. სახელდობრ, ომბუდსმენი:

- ეცდება საკითხის მეგობრულ მოგვარებას, მოლაპარაკებას, გადაწყვეტილების მიღების ან სხვა საშუალებებით;

- მომჩივნებს ინფორმაციას მოაწოდებს მათი უფლებების და მათი დაკმაყოფილების მექანიზმების შესახებ, ასევე ხელს შეუწყობს, რათა ეს მექანიზმები მათვის მისაწვდომი იყოს;

- რეკომენდაციით მიმართავს შესაბამის ხელისუფლებებს კანონებში, მმართველობით აქტებში და ადმინისტრაციულ პრაქ-

ტიკაში ცვლილებების და დამატებების შეტანის თაობაზე;

— საზოგადოების ყურადღებას უშუალოდ ან პრესის საშუალებით მიაქცევს ადამიანის უფლებათა დარღვევის ფაქტებზე;

— აყალიბებს მუშა ჯგუფებს თავიანთი წევრებისაგან ან ქმნის ადგილობრივ ან რეგიონულ სექციებს ადამიანის უფლებათა ხელშეწყობისა და დაცვის დარგში;

— კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში აწარმოებს ფაქტების მოძიებას და შესაბამისი წარდგინებით ან სარჩელით შედის შესაბამის სახელმწიფო სტრუქტურებში.

ადამიანის უფლებათა ვენის დეკლარაციაში და მოქმედების პროგრამაში (ვენა-1993) ხაზი გაესვა ომბუდსმენის ინსტიტუტის საკონსულტაციო სტატუსის ამალღების და გაფართოების აუცილებლობას ადამიანის უფლებათა დაცვის დარგში საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ხელისუფლებათა გაძლერების მიზნით.

მეორე სამუშაო შეხვედრა შედგა მადრიდში (1992 წლის მაისი), რომელმაც დაადასტურა პირველი შეხვედრის დროს შემუშავებული პრინციპებისადმი ერთგულება, ამასთან, განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიანიჭა ომბუდსმენის სრული დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას. მანვე აღიარა პრინციპი, რომლის თანახმადაც არ არსებობს საჯარო ადმინისტრაციის ისეთი სფერო, რომელზედაც არ ვრცელდებოდეს ომბუდსმენის იურისდიქცია.

მესამე საერთაშორისო სამუშაო შეხვედრაზე ტუნისში (1994) შემუშავდა პრინციპები, რომლითაც გაიმიჯნა სახელისუფლო სტრუქტურებისა და ომბუდსმენის ფუნქციები, ამ უკანასკნელს განესაზღვრა მართველობის სრულყოფის ამოცანა უსამართლო გადაწყვეტილებათა აღკვეთის მიმართულებით.

ამ პრინციპების თანახმად ომბუდსმენის ინსტიტუტები ასრულებენ ძირითადად 2-3 სპეციფიურ ფუნქციას, რომელიც მოიცავს საკონსულტაციო ფუნქციას მთავრობის მიმართ ადამი-

ანის უფლებათა პოლიტიკის დარგში, საგანმანათლებლო ფუნქციას მოსახლეობისათვის და ფაქტების მიუკერძოებელ დამდგენ ფუნქციას. (ყველა ეს ფუნქცია განსხვავებული მოცულობით არის წარმოდგენილი სხვადასხვა ქვეყნის კანონებში).

ომბუდსმენის ინსტიტუტები ფუნქციონირებენ მთავრობისაგან დამოუკიდებლად, თუმცა ისინი შეიძლება ანგარიშვალდებული იყვნენ პარლამენტის წინაშე.

ომბუდსმენის ინსტიტუტისათვის დამახასიათებელია კიდევ ერთი ფუნქცია, რომელიც დაკავშირებულია მისი როგორც მედიატორის საქმიანობასთან დაპირისპირებულ ძალებს შორის. ის ცდილობს მოარიგოს მხარეები, მიაღწიოს მათთვის ურთიერთდამაკმაყოფილებელ და ურთიერთმისაღებ შეთანხმებას.

ომბუდსმენის უპირველესი ფუნქციაა თვალი ადევნოს ხელისუფლებათა საქმიანობის კანონიერებას და სამართლიანობას. უფრო ზუსტად, ომბუდსმენის ინსტიტუტი არსებობს იმისათვის, რომ დაიცვას ინდივიდი, რომელიც თვლის რომ ის არის ხელისუფლების უსამართლო აქციის მსხვერპლი.

ბევრ ქვეყანაში ომბუდსმენი აღჭურვილია ფაქტების მოძიების და დადგენის ფუნქციით. ამ მიზნით მას აქვს უფლება დაუბრკოლებლად დაშვებული იქნას საჯარო სამსახურის განგებლობაში მყოფი ნებისმიერი დოკუმენტის გასაცნობად, აქვს მოწმეთა, მათ შორის თანამდებობის პირთა, გამოკითხვის უფლება ინფორმაციის მისაღებად.

ომბუდსმენის მიერ თავისი ფუნქციების შესრულების ეფექტურობა დამოკიდებულია შემდეგ ფაქტორებზე.

უპირველეს ყოვლისა, ომბუდსმენის ინსტიტუტი ეფექტური იქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ კი მას შესაძლებლობა მიეცემა და თვით იმოქმედოს მთავრობისაგან, პოლიტიკური პარტიებისაგან და ნებისმიერი სხვა ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებლად. თუმცა დამოუკიდებლობა შეფარდებითი ცნებაა, მაგრამ

ყველა შემთხვევაში კანონით ზუსტად უნდა გაიმიჯნოს სახელმწიფოს და ომბუდსმენის ინსტიტუტის უფლებამოსილების საზღვრები და მათი ურთიერთმოქმედების სფეროები. დამოუკიდებლობის ფარდობითობა ასევე გამოიხატება ომბუდსმენის ინსტიტუტის ანგარიშვალდებულებაში და არასრულ ფინანსურ დამოუკიდებლობაში. ეს განასხვავებს მას არასამთავრობო ორგანიზაციებისაგან. მაგრამ მთავარია, რომ ომბუდსმენის შერჩევისას პარლამენტმა პრიორიტეტი მიანიჭოს პოლიტიკურად ნეიტრალურ და მიუკერძოებელი თვისებების მქონე პიროვნებას. თუ ომბუდსმენი არ ემიჯნება პოლიტიკურ პარტიებს, განსაკუთრებით მართველ პარტიას, მაშინ მისგან არ შეიძლება ველოდოთ ადამიანის უფლებების მიუკერძოებელ, თანასწორობის პრინციპებზე დამყარებულ დაცვას: სახალხო დამცველმა უნდა დაიცვას არა სახელმწიფო ხალხისაგან, არამედ ხალხი სახელმწიფოსაგან. ამ თვალსაზრისით ომბუდსმენის ინსტიტუტი შეიძლება განვიხილოთ როგორც კვაზი-არასამთავრობო ორგანიზაცია.

ამრიგად, დამოუკიდებლობის ქეშ იგულისხმება სამართლებრივი დამოუკიდებლობა, რაც ომბუდსმენის ინსტიტუტის როგორც სამართლის დამოუკიდებელი სუბიექტის აღიარებასთან არის დაკავშირებული. ამ თვალსაზრისით, ომბუდსმენის ინსტიტუტი თავისუფალია გადაწყვეტილების მიღების დროს ნებისმიერი სამთავრობო თუ არასამთავრობო თუ კერძო სტრუქტურისაგან, და ამ სფეროში იგი სავსებით პასუხს აგებს თავისი ქმედებისათვის პარლამენტის წინაშე.

ომბუდსმენის ინსტიტუტის დამოუკიდებლობა გამოიხატება ასევე მის ყოველდღიურ ოპერატიულ საქმიანობაში, რაც ასევე ნიშნავს მის დამოუკიდებლობას ნებისმიერი გარეშე პირისაგან, ორგანიზაციისაგან, უწყებისაგან ან ორგანოსაგან. ომბუდსმენის ინსტიტუტს უნდა შეეძლოს გარედან ჩაურევლად თვითონ შეიმუშაოს ოპერატიული საქმიანობის წესები და პროცედურა. არავის

უფლება არ უნდა ჰქონდეს კორექტორება გაუკეთოს ომბუდსმენის ინსტიტუტის მიერ მიღებულ რეკომენდაციებს, მოხსენებებს ან გადაწყვეტილებებს. უფრო მეტი, კანონმდებლობით სამთავრობო სტრუქტურებს უნდა დაეკისროს ვალდებულება ხელი შეუწყონ და გაუადვილონ საქმიანობა ომბუდსმენის ინსტიტუტებს, მათ შორის სათანადო სრული ინფორმაციის ღროული მიწოდებით და ფაქტების დადგენის პროცესში.

ომბუდსმენის მონაწილეობა პოლიტიკურ პროცესებში უნდა ამოიწურებოდეს მხოლოდ ორი ასპექტით. უპირველეს ყოვლისა, მან უნდა დააბალანსოს სახელმწიფოს და ხალხის ინტერესები, აღკვეთოს მათ შორის დაპირისპირება, ხოლო კონფლიქტის შემთხვევაში ეცადოს განმუხტოს სიტუაცია ხალხის ინტერესების გათვალისწინებით. მეორეს მხრივ, მან უნდა აღკვეთოს „მორიგება“ ხელისუფლებებს შორის ადამიანის უფლებათა შეზღუდვის ხარჯზე, ხელი შეუწყოს ხელისუფლებათა შორის ჯანსაღ კონკურენციას.

ომბუდსმენის ინსტიტუტი პასუხისმგებელია თავისი წლიური ბიუჯეტის შემუშავებაზე და ხარჯვაზე. ბიუჯეტს ამტკიცებს პარლამენტი და მის წინაშე ანგარიშვალდებულია იგი. ამასთან, ომბუდსმენის ბიუჯეტი არ არის დაკავშირებული უშუალოდ სახელმწიფოს ბიუჯეტის ოდენობასთან. უფრო მეტი, ბიუჯეტი უნდა იყოს დაცული იმ თვალსაზრისით, რომ არავითარი სამთავრობო გადაწყვეტილებით არ შეიძლებოდეს მისი შეცვლა.

ომბუდსმენის ინსტიტუტი ასევე დამოუკიდებელია:

- თანამშრომელთა დანიშვნის მეთოდის;
- თანამშრომელთა დანიშვნის კრიტერიუმის;
- თანამშრომელთა დანიშვნის ვადის;
- თანამშრომელთა ხელახალი დანიშვნის;
- თანამშრომელთა სამუშაოდან დათხოვნის;

— თანამშრომელთა პრივილეგიების და იმუნიტეტის განსაზღვრისას.

მეორე უმთავრესი ფაქტორი ომბუდსმენის ინსტიტუტის ეფექტურობისა არის მისი მისაწვდომობა ინდივიდებისა და ჯგუფებისათვის.

მისაწვდომობა, უპირველეს ყოვლისა, ნიშნავს მოსახლეობის ინფორმირებულობას ინსტიტუტის ფუნქციების და შესაძლებლობების, იმ საშუალებების შესახებ, რომელიც გაადვილებს ადამიანის დარღვეული უფლების აღდგენას.

მისაწვდომობა უზრუნველყოფილია მაშინ, როდესაც ომბუდსმენის ინსტიტუტი დეცენტრალიზებულია სექციებად ქვეყნის მასშტაბით, რაც ხსნის ტერიტორიულ პრობლემას. როდესაც ომბუდსმენის ინსტიტუტს აქვს ერთი ან თუნდაც ორი ოფისი ქვეყანაში მისი ფიზიკური მისაწვდომობა მოშორებით მცხოვრები პირებისათვის ნულის ტოლია.

ომბუდსმენის ინსტიტუტის ეფექტურობის მესამე ფაქტორი არის მისი ფართო კონტაქტები და თანამშრომლობა საერთაშორისო და ქვეყნის შიდა ორგანიზაციებთან. უპირველეს ყოვლისა, ეს ეხება ომბუდსმენის ინსტიტუტის მჭიდრო კონტაქტს იმ საერთაშორისო და ეროვნულ არასამთავრობო ორგანიზაციებთან, რომლებიც პირდაპირ თუ არაპირდაპირ დაკავშირებული არიან ადამიანის უფლებების ხელშეწყობასა და დაცვასთან. ამ ორგანიზაციების მხარდაჭერა სასიცოცხლოდ საჭიროა ინსტიტუტის საერთოდ ფუნქციონირებისათვის. მათი როლი როგორც მრჩეველისა გადაწყვეტილების მიღების დროს განუზომლად დიდია, რაც განამტკიცებს და აძლიერებს მას, რადგან უხვეჭს მას ნდობას მოსახლეობაში. საქმე ისაა, რომ მოსახლეობას ომბუდსმენის ინსტიტუტი გაცნობიერებული აქვს როგორც ხელისუფლების ნაირსახეობა, ხოლო არასამთავრობო ორგანიზაცია როგორც საზოგადოების ნაწილი. ამიტომ არასამთავრობო ორგა-

ნიზაციას როგორც მედიატორს სახელმწიფოსა და საზოგადოებას შორის შეუძლია ომბუდსმენის ინსტიტუტის მეოხებით ეფექტურობა შესძინოს ადამიანის უფლებების დაცვას. არასამთავრობო ორგანიზაციებს მათი დიდი ოპერატიული მოქნილობის და პრაქტიკასთან სიახლოვის გამო დიდი სამსახური შეუძლია გაუწიოს ომბუდსმენის ინსტიტუტს ადეკვატური ინფორმაციის მიწოდების თვალსაზრისით ქვეყანაში ან რეგიონში ადამიანის უფლებების დაცვის მდგომარეობის თაობაზე, საკანონმდებლო და სტრუქტურული ხარვეზების შესახებ, ისევე როგორც სოციალურ-პოლიტიკურ ტენდენციებზე და ძვრებზე.

არასამთავრობო ორგანიზაციებს შეუძლიათ დიდი დახმარება აღმოუჩინონ ომბუდსმენის ინსტიტუტს კვალიფიციური კადრებით სტრუქტურის დაკომპლექტებაში, მცოდნე ექსპერტთა მოძიებაში, პროგრამების განხორციელებაში მათი ჩართვის გზით.

არასამთავრობო ორგანიზაციებთან ერთად სხვა საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს შეუძლიათ ხელი შეუწყონ ომბუდსმენის ინსტიტუტებს საჩივრის მექანიზმის დახვეწაში და ეფექტური სამუშაო მეთოდის შემუშავებაში.

განუზომლად დიდია საზოგადოებრივი ორგანიზაციების წარმომადგენელთა მონაწილეობა ომბუდსმენის ინსტიტუტის მიერ ორგანიზებულ სემინარებში, კონფერენციებში და სამუშაო შეხვედრებში, ერთიანი პოლიტიკის და სტრატეგიის განსაზღვრაში ადამიანის უფლებათა დარგში.

ომბუდსმენის ინსტიტუტს შეუძლია გააძლიეროს და გააღრმავოს თავისი საქმიანობის ეფექტურობა საერთაშორისო სამთავრობო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობის გზით, რადგან საერთაშორისო ორგანიზაციები ფლობენ უშუალო ინფორმაციას და დიდ გამოცდილებას.

ომბუდსმენის ინსტიტუტის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი სფეროა საგანმანათლებლო საქმიანობა ადამიანის უფლებათა დარგ-

ში. ამ სფეროში ეროვნული ინსტიტუტის მოქმედების პროგრამის ძირითადი პარამეტრი შემდეგია. ომბუდსმენის მიერ თავისი ფუნქციების შესრულების ამოსავალია ადამიანის უფლებების შესახებ საერთაშორისო სტანდარტების, საკონსტიტუციო კანონმდებლობის, მატერიალური და საპროცესო სამართლის პრინციპების და ძირითადი ნორმების ცოდნა და გამოყენების გამოცდილება. პრინციპი მარტივია: „სხვა რომ გაანათლო, თვითონ უნდა იყო განათლებული.“

უფრო მეტი, ომბუდსმენს ეკისრება მოქმედი კანონმდებლობის ანალიზი და კანონშემოქმედებით საქმიანობაში მონაწილეობა. ის რა თქმა უნდა ვერ შეცვლის პარლამენტს, ისევე როგორც აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებას, მაგრამ მან უნდა შეასრულოს დამატებითი ძალის და კატალიზატორის ფუნქცია ამ სფეროში. გამომდინარე ადამიანის უფლებების ზესახელმწიფოებრივი, საკაცობრიო მნიშვნელობიდან ომბუდსმენის ინსტიტუტებს უნარი უნდა შესწევდეთ გარკვეული აზრით აკონტროლონ ეროვნული კანონმდებლობის და მთავრობის პოლიტიკის და პრაქტიკის შესაბამისობა ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებათა სტანდარტებთან, შეასრულონ ადამიანის უფლებათა „დარაჯის“ ფუნქცია. ამის გარდა, მათ შეუძლიათ შეამოწმონ მოქმედი კანონმდებლობის ეფექტურობა ადამიანის უფლებებთან მიმართებაში და შეასრულონ კანონმდებლობის შემდგომი განვითარების და სრულყოფის კატალიზატორის ფუნქცია სამართლის სხვადასხვა სფეროში.

განუზომლად დიდია ომბუდსმენის ინიციატივების მნიშვნელობა არჩევნების პროცედურების დახვეწის მიმართულებით ამომრჩეველთა ნების თავისუფალი გამოვლენის და არჩევნების გაყალბების აღკვეთის უზრუნველსაყოფად.

არც თუ იშვიათად ომბუდსმენის ინსტიტუტების მიერ შემუშავებული რეკომენდაციები ავსებენ მთავრობის პოლიტიკური

ნების სისუსტეს ადამიანის უფლებების ხელშეწობის და დაცვის გაღრმავების მიმართულებით. ეს პრობლემა ბევრ შემთხვევაში ძელი გადასაწყვეტია. ამიტომ ომბუდსმენის ინსტიტუტებს კანონით ევალებათ ჩაერთონ დიალოგში ან დისკუსიაში მთავრობასთან კანონით გათვალისწინებული მათი როლის და ფუნქციების შესრულების ხელშეშლელი პირობების დასაძლევად.

მთავრობასთან ურთიერთობის ასპექტში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ომბუდსმენის ინსტიტუტის მიერ მთავრობის კონკრეტულ გადაწყვეტილებათა კომენტირება. ამ კერძო ფუნქციას შეუძლია ყოველდღიურად გააუმჯობესოს ადამიანის უფლებათა დაცვის მდგომარეობა ქვეყანაში, ამ სფეროში ყველაზე აქტუალურია მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მეცხრე მუხლის მოთხოვნათა შესრულება აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ, განსაკუთრებით პოლიციის საქმიანობაში. იგი შეესება დაკავება-დაპატიმრებასთან დაკავშირებული საერთაშორისო სტანდარტების შესრულებას. ეს სტანდარტები მოიცავს: დაკავება-დაპატიმრებისას დემოკრატიული პროცედურის აღსრულებას; დაკავება-დაპატიმრებისთანავე ასეთი აქტის მიზეზის შესახებ პირის ინფორმირებულობას; ბრალდების შინაარსის დაუყონებლივ შეტყობინებას; დაკავება-დაპატიმრების კანონიერების გადასაწყვეტად პირის დაუყონებლივ მოსამართლისათვის წარდგენას და გონიერ ვადებში აღნიშნული საკითხის გადაწყვეტას და ა. შ.

ასევე მნიშვნელოვანია ომბუდსმენის ინსტიტუტების მიერ სასამართლოების იმ პროცესუალური საქმიანობის კომენტირება, რომელიც რეგლამენტირებულია მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ მეთოთხმეტე მუხლით: ადამიანის უფლება კომპეტენტურ, დამოუკიდებელ და მიუკერძოებელ სასამართლოზე; უდანაშაულობის პრეზუმფცია; უფლება დაცვაზე და თარჯიმნის უფასო მომსახურებაზე და ა. შ. ეროვნული ინსტიტუტების

აღნიშნული საქმიანობა არ ჩაითვლება მართლმსაჯულების განხორციელებაში ჩარევად, რადგან შეეხება სასამართლოს არა მატერიალურ, არამედ წმინდა პროცესუალურ საქმიანობას, დაკავშირებულს საყოველთაოდ აღიარებულ ზესახელმწიფოებრივ უფლებებთან. სასამართლო მექანიზმის, საერთოდ სამართლებრივი სისტემის რეფორმის საქმეში აქტუალური როლი სწორედ ომბუდსმენის ინსტიტუტებმა უნდა შეასრულოს, რადგან მისი მიღწომის ერთდერთი კრიტერიუმი – ადამიანის უფლებებია.

ზოგიერთი ქვეყანა თავის კონსტიტუციაში აღიარებს ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებული უფლებების უშუალოდ მოქმედი სამათლის ძალას ან საშინაო კანონმდებლობაში ავტომატურად ახდენს ასეთი უფლებების ინკორპორირებას ან ადამიანის უფლებების საერთაშორისო აქტებთან მიერთების და რატიფიკაციის ძალით სავალდებულოდ აღიარებს მათ შესრულებას. ომბუდსმენის ინსტიტუტების ამოცანაა წახალისოს და ხელი შეუწყოს ხელისუფლების მიერ საერთაშორისო სტანდარტების კონკრეტულ და რეალურ გამოყენებას მათ ყოველდღიურ საქმიანობაში.

ომბუდსმენის ინსტიტუტების ყველაზე მნიშვნელოვანი ფუნქციაა ადამიანის უფლებების დარღვევის ფაქტების გამოძიება. გარკვეული აზრით, ეს არის გამოწვევა მთავრობის მიმართ, რათა იგი მთელი სერიოზულობით მოეცილოს ადამიანის უფლებების დარღვი საერთაშორისო და საშინაო ვალდებულებებს. მრავალი ქვეყნის ომბუდსმენის ინსტიტუტი ორიენტირებულია ძირითადად მთავრობის საქმინობის კანონიერებისა და სამართლიანობის შეფასებაზე, კონკრეტული სამთავრობო სტრუქტურების ოპერატიული საქმიანობის შესაბამისობაზე ადამიანის უფლებათა სტანდარტებთან, ამ სფეროში თანამდებობის პირთა მიერ მიღებულ კანონიერ გადაწყვეტილებათა აღსრულების ხელშეწყობაზე. შესაბამისად. ძირითადად ამ ქვეყნებში ინდივიდუალური და კოლექტიური საჩივრები განიხილება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ კი

ისინი შეეხებიან მთავრობის ქმედებებს. ამ დროს მთავრობის ქმედებების შეფასება სწარმოებს კონსტიტუციის და იმ საერთაშორისო კონვენციების პოზიციებიდან, რომლის რატიფიკაციას მათ მოახდინეს.

არც ერთ შემთხვევაში, ომბუდსმენი არ განიხილავს მოქალაქეთა დავებს კერძო სამოქალაქო სტრუქტურებთან, აგრეთვე დავებს სახელმწიფო ორგანოებს შორის.

ყველა შემთხვევაში, როდესაც საჩივარს უარი ეთქმება, ომბუდსმენმა უნდა ნათლად დაასაბუთოს უარი და მიუთითოს შესაბამის მოტივებზე. სათანადო შემთხვევაში, ომბუდსმენმა ასევე ინფორმაცია უნდა მისცეს მომჩივანს სხვა ალტერნატიული პროცედურების არსებობების შესახებ. ამასთან, უარყოფითი პასუხი უნდა იყოს სწრაფი, რომ არ დაყოვნდეს სხვა პროცესუალური საშუალებების გამოყენება.

ომბუდსმენის ინსტიტუტებს თავად გააჩნიათ დავის გადაწყვეტის მექანიზმები. არსებობს დავის გადაწყვეტის სამი ვარიანტი. ესენია: არბიტრირება, რომლის დროსაც ომბუდსმენის ინტიტუტს შეუძლია გამოიტანოს მხარეებისათვის საკონსულტაციო გადაწყვეტილება; მორიგება, რომლის დროსაც ომბუდსმენის ინსტიტუტი იძლევა, თუმცა არა სავალდებულო, მაგრამ მკაცრ რეკომენდაციას; მედიტირება, როდესაც ომბუდსმენის ინსტიტუტი აკონტროლებს დავის მიმდინარეობას რაიმე გადაწყვეტილების მიუღებლად.

ეფექტური გამოძიებისთვის ომბუდსმენის ინსტიტუტი ალტერნატიული უნდა იყოს სათანადო ტექნიკით, საკმარისი ფინანსური საშუალებებით და კვალიფიკაცია-ამაღლებული თანამშრომლებით. გარდა ამისა, მას უნდა გააჩნდეს ძალაუფლება:

– თავისუფლად გაეცნოს ნებისმიერ დოკუმენტს, რომელიც საგამოძიებო სტრუქტურის აზრით აუცილებელია საჩივარში მოყვანილი მოტივების შესამოწმებლად;

– მიიღოს შესაფერისი ინფორმაცია როგორც წერილობითი, ისე ზეპირი ფორმით ნებისმიერი თანამდებობის თუ კერძო პირისაგან ამავე მიზნით;

– თავისუფლად შეაღწიოს ნებისმიერ დაწესებულებაში, მათ შორის დაკავების, დაპატიმრების თუ სასჯელის მოხდის დაწესებულებაში;

– მიანიჭოს იმუნიტეტი დევნისაგან იმ პირებს, რომლებიც იძლევიან ჩვენებას ან სხვადასხვაგვარად გამოდიან მოწმის რანგში;

– მოუსმინოს და დაკითხოს ნებისმიერი ინდივიდი, ექსპერტი, მთავრობის წარმომადგენელი თუ კერძო პირი, რომელნიც საგამოძიებო სტრუქტურის აზრით ფლობენ ცოდნას ადამიანის უფლების დარღვევის შესახებ.

ზოგიერთი ქვეყნის ომბუდსმენის ინსტიტუტი აღჭურვილია ძალაუფლებით დააკისროს სანქცია პირებს თუ დაწესებულებებს იმ შემთხვევაში, როდესაც ისინი აბრკოლებენ ან ხელს უშლიან გამოძიებას.

თითქმის ყველა შემთხვევაში, ომბუდსმენის ინსტიტუტი უფლებამოსილია გამოძიების შედეგების საფუძველზე წარუდგინოს რეკომენდაცია სამთავრობო უწყებას, თანამდებობის პირს, ორგანიზაციას თუ კერძო პირს. მას შეუძლია წინადადებით შევიდეს, რათა მიღებული იქნას ზომები ადამიანის უფლებათა დარღვევის აღკვეთის ან მინიმზირების მიმართულებით; წინადადება მისცეს გადაწვეტილების გადასახედად, პრაქტიკის ან პროცედურის შესაცვლელად; ზარალის ასანაზღაურებლად ან ალტერნატიული პროცედურის გამოსაყენებლად.

ომბუდსმენის ინსტიტუტს გამოძიებული საქმე შეუძლია გაუგზავნოს შესაბამის პასუხისმგებელ ორგანოს: მინისტრს, სამთავრობო უწყებას, სასამართლოს, პარლამენტს ან ორგანოს, რომელიც, მაგალითად, დაკავებულია სისხლის სამართლის დევნის უფლებამოსილებით. სასამართლოსათვის გადაგზა-

ენილ საქმეზე მას შეუძლია გამოვიდეს როგორც მხარე.

ამრიგად, თუ კი შევაჯებთ ყველა ზემოთაღნიშნულს, აღ-
მაინის უფლებათა დაცვის ეროვნული ინსტიტუტების, მათ შორის
ომბუდსმენის, საქმიანობის ამოსავალი პრინციპებია:

დამოუკიდებლობა;

მიუკერძოებლობა;

სამართლიანობა;

კონფედენციურობა;

ხალხის ნდობა.

1. დამოუკიდებლობა ნიშნავს ეროვნული ინსტიტუტების
დამოუკიდებლობას მთავრობისაგან და პოლიტიკური პროცესე-
ბიდან, ასევე შესაძლებლობას იყოს თავისუფალი ნებისმიერი
ზეწოლისაგან. შესაბამისად, დამოუკიდებლობა ნიშნავს ყველა
ღონის ოფიციალური სტრუქტურის ვალდებულებას ხელი არ
შეუშალოს ეროვნულ ინსტიტუტს თავისი უფლებამოსილების
განხორციელებისას და იურიდიული პასუხისმგებლობა დააკისროს
მას ზემოაღნიშნული ვალდებულების შეუსრულებლობის შემთხ-
ვევაში.

დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გარანტიაა
ეროვნული ინსტიტუტის თავკაცის მაღალი მუდმივი ხელფასი
და ოფისის თანამედროვე ტექნიკური აღჭურვილობა. მისი თანამ-
დებობიდან გადაყენება დასაშვებია განსაკუთრებულ შემთხვევა-
ში, და ისიც პარლამენტის მიერ ხმების დიდი უმრავლესობით.
ოფისის თანამშრომლების ხელფასი უნდა იყოს ასევე მაღალი,
ხოლო ბიუჯეტი რაღურად უზრუნველყოფდეს კონსტიტუციით
და კანონით განსაზღვრული ფუნქციების ეფექტურ შესრულებას.
ოფისის თავკაცს უფლება აქვს სრული დამოუკიდებლობის
პირობებში დანიშნოს ან გაანთავისუფლოს თანამშრომლები. თავკაცი
ასევე სარგებლობს იმუნიტეტით პასუხისმგებლობისაგან და სისხ-
ლის სამართლის დევნისაგან კანონით დადგენილი ფუნქციების

შესრულებისას. მისი აქტები არ შეიძლება გახდეს სასამართლოს განსჯის საგანი თუ არა თვით მისი ინიციატივით.

დამოუკიდებლობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გარანტიაა ეროვნული ინსტიტუტის უფლება მიმართოს საკონსტიტუციო სასამართლოს ან უზენაეს სასამართლოს კანონის არაკონსტიტუციურად ცნობის შესახებ ან სხვა სასამართლოებს ქვემდგომი სასამართლოს გადაწყვეტილების გადასინჯვის თაობაზე.

2,3. ეროვნული ინსტიტუტების მიუკერძოებლობის და სამართლიანობის უმთავრესი წინაპირობაა პატიოსნება და შრომისმოყვარეობა, განსაკუთრებით, მზაობა ნებისმიერ დროს და ნებისმიერ შემთხვევაში ობიექტურად და ყოველმხრივ გამოიძიოს მოქალაქეთა საჩივრები ხელისუფლებათა წინააღმდეგ. (დაწვრილებით იხილეთ ეუთოს 1991 წლის მოსკოვის კონფერენციის მასალები).

ინსტიტუტის თავკაცის დანიშვნა ან არჩევა უნდა წარმოებდეს უპირატესად საკანონმდებლო ხელისუფლების დიდი უმრავლესობის გადაწყვეტილებით, ამასთან, ომბუდსმენის დანიშვნას ან არჩევას საფუძვლად არავითარ შემთხვევაში არ უნდა დაედოს პოლიტიკური მოტივები.

ინსტიტუტის თავკაცს ეკრძალება ოფისის პოლიტიკური თამაშების არენაზე გადაყვანა. დაუშვებელია ცალკეული პოლიტიკური ჯგუფების მომჩივნ-წარმომადგენელთათვის რაიმე პრივილეგიების მინიჭება, ინსტიტუტის თავკაცს შეუძლია გააკონტროლოს ნებისმიერი უწყება თუ თანამდებობის პირი მისი იურისდიქციის ფარგლებში. იგი არ არის რომელიმე პირის ან ჯგუფის ადვოკატი, თუმცა გამოძიების შემდეგ შეუძლია მხარი დაუჭიროს მის მიერ გამოტანილ რეკომენდაციას მომჩივნის სასარგებლოდ.

4. კონფიდენციაურობა როგორც ეროვნული ინსტიტუტის ფუნქციონირების ერთ-ერთი პრინციპი არ არის აღიარებული

ბევრი ქვეყნის კანონმდებლობით. ჩვეულებრივ ითვლება, რომ თუ კი მომჩივანი ითხოვს კონფიდენციალობის დაცვას, ასეთი მოთხოვნა დაკმაყოფილებული უნდა იქნას. ბევრი ქვეყნის სამართალი კრძალავს ეროვნული ინსტიტუტის წარმომადგენელის დაკითხვას მის საქმიანობასთან დაკავშირებით და ანთავისუფლებს მას მოვალეობისაგან იყოს მოწმე სასამართლო პროცესში, რაც უზრუნველყოფს მომჩივანთა სურვილს მთლიანად ან ნაწილობრივ კონფიდენციაური ღარჩეს ინფორმაცია.

5. ხალხის ნდობის მოპოვება დამოკიდებულია იმისაგან, თუ რამდენად მისაწვდომია მომჩივანთათვის ეროვნული ინსტიტუტი, რამდენად ყურადღებით უსმენენ მომჩივნებს, რამდენად ღრმად იკვლევენ ფაქტებს, რამდენად მომთხოვნი არიან მთავრობის მიმართ და რამდენად აქტიურად იცავენ ადამიანის უფლებებს სასამართლოში და სხვა საჯარო ინსტიტუტებში. თუმცა საჩივარი არის ეროვნული ინსტიტუტის საქმიანობის ძირითადი მამოძრავებელი ძალა, მაგრამ მას შუძლია შეუდგეს გამოძიებას საჩივრის გარეშეც, თავისი ინიციატივით. დაუშვებელია ეროვნული ინსტიტუტის საგამოძიებო საქმიანობის კონტროლი.

კერძო ნაწილი

თავი I

საერთაშორისო პაქტი მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ

1. უფლება სიცოცხლეზე

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 3 ადგენს: „თითოეულ ადამიანის აქვს უფლება სიცოცხლეზე...“

მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მუხლი 6 აკონკრეტებს დეკლარაციის მუხლი 3-ის ნორმას და ადგენს:

„1. სიცოცხლის უფლება არის თითოეული ადამიანისაგან განუყოფელი უფლება. ეს უფლება დაცულია კანონით. არაუადრეს შეიძლება თვითნებურად წაერთვას სიცოცხლე.

2. ქვეყნებში, სადაც არ არის გაუქმებული სიკვდილით დასჯა, სიკვდილის განაჩენი შეიძლება გამოყენებულ იქნას განსაკუთრებით სერიოზული დანაშაულისათვის. თანახმად დანაშაულის ჩადენის დროისათვის ძალაში შესული კანონისა და ამ პაქტის დებულებათა და გენოციდის დანაშაულის აღკვეთისა და დასჯის შესახებ კონვენციის შესაბამისად, ასეთი სასჯელი შეიძლება აღსრულებული იქნას კომპეტენტური სასამართლოს საბოლოო გადაწყვეტილების საფუძველზე.

3. როდესაც სიცოცხლის ხელყოფა წარმოადგენს გენოციდის დანაშაულს, მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული ის, რომ არაფერი ამ მუხლში არ აღჭურავს მონაწილე სახელმწიფოს უფლებით ამ პაქტის თანახმად რაიმე ზომით დაარღვიოს ნებისმიერი ვალდებულება, რომელიც ნაკისრი აქვს მას თანახმად კონვენციისა გენოციდის დანაშაულის აღკვეთისა და დასჯის შესახებ.

4. ყოველ სიკვდილმისჯილს უფლება აქვს ითხოვოს შეწყალება ან განაჩენის შემსუბუქება. ამიტომ, შეწყალება ან სიკვდილის განაჩენის შემსუბუქება შეიძლება ბოძებული იქნას ყველა შემთხვევაში.

5. სიკვდილის განაჩენი არ გამოიტანება პირის მიმართ, რომელმაც დანაშაული ჩაიდინა 18 წლის ასაკამდე და არ შეიძლება აღსრულებული იქნას ორსული ქალის მიმართ.

6. არაფერი ამ მუხლში არ შეიძლება გახდეს ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოს მიერ სიკვდილით დასჯის გადავადების ან გაუქმების აკრძალვის საფუძველი“.

პაქტის 1-ლი პუნქტის კომენტარს იძლევა ადამიანის მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების კომიტეტი. ადამიანის მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების კომიტეტის აზრით მონაწილე სახელმწიფოებმა უნდა მიიღონ ზომები სიცოცხლის თვითნებური ხელყოფის აღსაკვეთად უპირველეს ყოვლისა მათვე უშიშროების ძალების მხრიდან. სიცოცხლის ხელყოფა სახელმწიფოს ხელისუფლებების მხრიდან განხილული უნდა იქნას როგორც განსაკუთრებული შემთხვევა. ამიტომ, კანონი მკაცრად უნდა აკონტროლებდეს და ზღუდავდეს გარემოებებს, რომლის დროსაც პირს შეიძლება წაერთვას სიცოცხლე.

წევრმა სახელმწიფოებმა ასევე უნდა მიიღონ სპეციალური და ეფექტური ზომები პიროვნებათა თვითნებური გაუჩინარების აღსაკვეთად, რომელსაც საუბედუროდ ხშირად მოჰყვება სიცოცხლის თვითნებური ხელყოფა. უფრო მეტი, სახელმწიფოებმა უნდა დაადგინონ ეფექტური პროცედურები ასეთ საქმეთა გამოძიებისას.

კომიტეტმა ასევე აღნიშნა, რომ სიცოცხლე როგორც განუყოფელი უფლება არ უნდა იქნას გაგებული ვიწროდ. ამ აზრით, კომიტეტს მიაჩნია, რომ წევრმა სახელმწიფოებმა უნდა მიიღონ ყველა შესაძლო ზომა ბავშვთა სიკვდილიანობის, საკ-

ვების უკმარობის და ეპიდემიების შესამცირებლად.

გამომდინარე პაქტის მუხლი 6-ის პუნქტი ორიდან, წვერი სახელმწიფოები თუმცა ვალდებულნი არ არიან საერთოდ გააუქმონ სიკვდილით დასჯა, მაგრამ ვალდებულნი არიან შემოფარგლონ მათი გამოყენება განსაკუთრებით სერიოზული დანაშაულებით. ყველა ზომა, რაც მიმართულია სიკვდილით დასჯის აკრძალვისაკენ, უნდა განხილული იქნეს როგორც პროგრესული მოვლენა. რიგმა სახელმწიფოებმა აკრძალეს სიკვდილით დასჯა ან შეაჩერეს მათი გამოყენება, ამიტომ იქ სადაც სიკვდილით დასჯა შენარჩუნებულია, მისი გამოყენება უნდა განხილული იქნას როგორც გამონაკლისი.

სიცოცხლის უფლება პაქტში ადამიანის მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ მოხსენებულია რიგით პირველ ინდივიდუალურ უფლებად, ეს უფლება არის ყველა სხვა უფლების წინაპირობა, საფუძველი, რის გამოც მისი ხელყოფა დაუშვებელია მასობრივი არეულობის დროსაც კი. ამასთან დაკავშირებით, სახელმწიფოთა უპირველესი და უზენაესი ვალდებულებაა აღკვეთონ შეიარაღებული კონფლიქტები და ომები, რადგან ისინი წარმოადგენენ კაცობრიობის ყველაზე დიდ უბედურებას, რომელსაც ყოველ წელს მიაქვს ათასობით უდანაშაულო ადამიანთა სიცოცხლე. ამიტომაც არის, რომ გენერალური ანსამბლეს სხდომებზე პლანეტის ყველა რეგიონის წარმომადგენლებმა არაერთხელ დაგმეს მასობრივი განადგურების იარაღი, რადგან მისი გამოყენება ხელყოფს რა ადამიანთა სიცოცხლის უფლებას, ამასთან შთანთქავს აუარებელ რესურსებს, რომელიც საჭიროა კაცობრიობის არსებობისათვის, განსაკუთრებით განვითარებადი ქვეყნებისათვის. გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან, სახელმწიფოებმა გაეროს სახელზე თავიანთ მოხსენებებში უნდა აღწერონ ის ზომები, რომლებსაც ისინი ღებულობენ ან მიიღეს ომის საშიშროების თავიდან ასაცილებლად, აგრეთვე ბავშვთა

სიკვდილიანობის, საკვების უკმარობის, ეპიდემიების და გარემოს დაბინძურების შესამცირებლად.

წევრმა-სახელმწიფოებმა თავიანთ მოხსენებებში უნდა მიუთითონ იმ ზომებზე, რომლებსაც ისინი იღებენ თვითნებური მკვლელობის და ადამიანთა გაუჩინარების აღსაკვეთად და დასასჯელად. გარდა საკანონმდებლო ზომებისა, სახელმწიფოებმა უნდა მიუთითონ ადმინისტრაციულ წესებზე, რომლებიც არეგულირებენ პოლიციის, უშიშროების სამსახურის და შეიარაღებული ძალების მიერ ცეცხლსასროლი იარაღის გამოყენების პირობებს. სიცოცხლის უფლების უმნიშვნელოვანესი ღირებულების გამო გაეროს ადამიანის უფლებათა კომიტეტი მოიძიებს ინფორმაციას ჩატარებული გამოძიების შესახებ ასეთ საქმეებზე და ამ საქმეებზე სასჯელის შესახებ ინფორმაციას.

თუმცა პაქტი არ მოითხოვს სიკვდილით დასჯის აკრძალვას, მაგრამ წევრი-სახელმწიფოებისაგან გაერო მოითხოვს ამ მიმართებით შინაური სიტუაციის აღწერას და ინიციატივებს და გეგმას სიკვდილით დასჯის შემცირების ან საერთოდ აკრძალვის მიმართულებით. კომიტეტი ასევე ითხოვს ინფორმაციას სიკვდილმისჯილის უფლებების განხორციელების გარანტიების შესახებ. მოხსენება უნდა შეიცავდეს ინფორმაციას, თუ რამდენი სასიკვდილო განაჩენი იქნა გამოტანილი და რა დანაშაულებითაა, რამდენი სასიკვდილო განაჩენი იქნა აღსრულებული და რა დანაშაულებითაა საანგარიშო პერიოდში.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს შემდეგი. მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო პაქტის მუხლი 6-ის პუნქტი 6-ის დებულება, რომლის თანახმადაც „არაფერი ამ მუხლში არ შეიძლება გახდეს სიკვდილით დასჯის გადავადების ან გაუქმების აკრძალვის საფუძველი“, იმთავითვე წარმოადგენდა გაეროს მინიშნებას სიკვდილით დასჯის გაუქმების სასურველობაზე. სწორედ ამიტომ, გაეროს გენერალურმა ანსამბლემ 1989

წლის 15 დეკემბერს მიიღო „მეორე ფაკულტატური ოქმი მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებათა საერთაშორისო პაქტთან სიკვდილის დასჯის გაუქმების შესახებ“.

თანახმად ოქმისა, სიკვდილით დასჯის აკრძალვა განამტკიცებს ადამიანის ღირსებას და ხელს უწყობს ადამიანის უფლებების პროგრესულ განვითარებას. ყველა ზომა, რაც დაკავშირებულია სიკვდილით დასჯის გაუქმებასთან, განხილული უნდა იქნას, როგორც წარმატება სიცოცხლეზე უფლების პატივისცემის მიმართულებით. ოქმის მონაწილე სახელმწიფოები შეთანხმდნენ, რომ მათი იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ტერიტორიაზე არაფერი არ დაისჯება სიკვდილით. გამონაკლისი დაიშვება მხოლოდ ომიანობის დროს განსაკუთრებით სერიოზული სამხედრო დანაშაულისათვის, და ისიც იმ პირობით, რომ დათქმას ასეთი გამონაკლისის შესახებ მონაწილე სახელმწიფო გააკეთებს ოქმის რატიფიკაციის ან მასთან მიერთების მომენტში. ამასთან, მონაწილე სახელმწიფო, რომელიც აკეთებს დათქმას რატიფიკაციის ან შეერთების დროს, უგზავნის გაეროს გენარალურ მდივანს ომიანობის პერიოდისათვის გათვალისწინებულ ეროვნული კანონმდებლობის ძირითად დებულებებს. შესაბამის შემთხვევაში, მონაწილე სახელმწიფო, რომელმაც გააკეთა ასეთი დათქმა, აცნობებს გაეროს გენარალურ მდივანს მის ტერიტორიაზე ომის მდგომარეობის დაწყების ან დამთავრების შესახებ.

მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტიდან გამომდინარე, ადამიანის უფლებათა კომიტეტის კომპეტენციაში შედის სახელმწიფოთა შეტყობინებების წარმოებაში მიღება და განხილვა იმის შესახებ, რომ მეორე მონაწილე სახელმწიფო არ ასრულებს ამ ოქმით გათვალისწინებულ ვალდებულებებს. ამავე წესით, მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტის პირველი ფაკულტატური ოქმიდან გამომდინარე ადამიანის უფლებათა კომიტე-

ტის კომპეტენციაში შედის ინდივიდუალურ პირთა შეტყობინებების წარმოებაში მიღება და განხილვა იმის შესახებ, რომ შესაბამისი მონაწილე სახელმწიფო არ ასრულებს მეორე ფაქულტატიური ოქმით გათვალისწინებულ ვალდებულებებს.

ოქმით გათვალისწინებული დებულებები განიხილება როგორც მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტის დამატება.

აღნიშნული ოქმი შევიდა ძალაში 1991 წლის 11 ივლისს, ე.ი. მას შემდეგ, რაც მას (ოქმის მუხლი 8-ის თანახმად) ხელი მოაწერა ან შეუერთდა 10 სახელმწიფო. ოქმს ხელი მოაწერა ან შეუერთდა 29 სახელმწიფო, მათ შორის კოსტა-რიკა, ეკვადორი, ჰონდურასი, მაკედონია, მოზამბიკი, ნამიბია, ნიკარაგუა, პანამა, რუმინეთი, სეიშელი, სლოვენია, ურუგვაი, ვენესუელა და სხვები, მოგვიანებით საქართველო.

მნიშვნელოვანი პროგრესი სიკვდილით დასჯის საერთოდ აკრძალვის მიმართულებით მოხდა ევროპის საბჭოს სივრცეში, 1983 წელს მიღებულ იქნა ადამიანის უფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის ოქმი 6, რომლის ძალითაც სიკვდილით დასჯა საერთოდ გაუქმებულად გამოცხადდა.

კონვენციის მუხლი 2 სიცოცხლის ხელყოფას დაშვებულად მიიჩნევს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ასეთი აბსოლუტურად აუცილებელია: ა) ნებისმიერი პირის მართლსაწინააღმდეგო ძალადობისაგან დასაცავად; ბ) კანონიერი დაპატიმრების განსახორციელებლად ან კანონიერი საფუძვლით დაკავებული პირის გაქცევის აღსაკვეთად; დ) კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში ამბოხების ან აჯანყების ჩასახშობად.

2. თავისუფლება წამების ან სასტიკი, არაჰუმანური ან ადამიანის ღირსების დამამცირებელი მოპყრობისაგან ან დასჯისაგან

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 5 ადგენს: „არავინ არ შეიძლება განიცდიდეს წამებას ან სასტიკ, არაჰუმანურ ან ადამიანის ღირსების დამამცირებელ მოპყრობას ან დასჯას“.

მოქალაქეობრივი ან პოლიტიკური უფლებების შესახებ პაქტის მუხლი 7 შეიცავს იგივე ნორმას, ამასთან, დამატებით ადგენს: „არავის მიმართ არ შეიძლება ჩატარებული იქნას სამედიცინო ან სამეცნიერო ექსპერიმენტი, თუ არა მისი თავისუფალი ნების გარეშე“.

გაეროს გენერალური ასამბლეამ 1984 წლის 10 დეკემბრის რეზოლუციის საფუძველზე მიიღო კონვენცია „წამების და სხვა სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების დამამცირებელი მოპყრობისა ან დასჯის წინააღმდეგ“, რომელიც აკონკრეტებს და განმარტავს დეკლარაციისა და პაქტის შესაბამისი მუხლების ნორმების შინაარსს.

წამება არის ნებისმიერი მოქმედება, რითაც რომელიმე პირს განზრახ მიეყენება ტკივილი ან ტანჯვა, ფიზიკური ან ზნეობრივი, იმ მიზნით, რომ მიღებული იქნას მისგან ან მესამე პირისაგან ცნობები ან აღიარება, იმ მიზნით რომ დაისაჯოს იმ ქმედობისათვის, რომელიც მან ან მესამე პირმა შესაძლებელია ჩაიდინა ან რომლის ჩადენაშიც იგი ეჭვმიტანილია, აგრეთვე დაშინებული ან იძულებული იქნას იგი ან მესამე პირი, ან სხვა მიზნით, რაც ემყარება ნებისმიერი ხასიათის დისკრიმინაციას, როდესაც ასეთ ტკივილს ან ტანჯვას ადგილი აქვს სახელმწიფო თანამდებობის პირის მხრიდან ან სხვა პირის მხრიდან, რომელიც ოფიციალურ რანგში გამოდის, ან როდესაც ადგილი

აქვს წაქეზებას მათი მხრიდან ან მდუმარე თანხმობას.

თითოეულმა სახელმწიფომ უნდა მიიღოს ევექტური საკანონმდებლო, ადმინისტრაციული, სასამართლო ან სხვა ზომები წამების აქტების აღკვეთისათვის მისი იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ტერიტორიაზე. არავითარ განსაკუთრებულ გარემოებებს, როგორიც არ უნდა იყვნენ ისინი, იქნება ეს ომის მდგომარეობა, შინაგანი პოლიტიკური არასტაბილობა ან ნებისმიერი სხვა საგანგებო მდგომარეობა, არ შეუძლიათ გაამართლონ წამება. ზემდგომი ხელმძღვანელის ბრძანებამ ასევე არ შეიძლება გაამართლოს წამება.

თითოეულმა სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს, რომ ინფორმაცია წამების აკრძალვის შესახებ სრულად იყოს ჩართული სამართალდამცავი ორგანოების სამოქალაქო ან სამხედრო და სამედიცინო პერსონალის ან დაკავებასთან და დაპატიმრებასთან დაკავშირებულ სხვა პირთა მომზადების პროგრამებში. თითოეულმა სახელმწიფომ სისტემატურად უნდა განიხილოს და სრულყოს წესები, ინსტრუქციები, მეთოდები და პრაქტიკა, რაც დაკავშირებულია იმ პირების დაკითხვასთან, პატიმრობაში ყოფნასთან და მოპყრობასთან, რომლებიც არიან დაკავებული, დაპატიმრებული ან საპატიმრო ადგილებში მოთავსებული.

თითოეულმა სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს, რომ მისმა კომპეტენტურმა ორგანოებმა ჩაატარონ სწრაფი და დაუბრკოლებელი გამოძიება, როდესაც არსებობს საკმაო საფუძველი ვარაუდისა, რომ წამება გამოყენებული იყო სახელმწიფოს იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ტერიტორიაზე.

თითოეულმა სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს თითოეული პირის უფლება, რომელიც ამტკიცებს, რომ მის მიმართ გამოყენებული იყო წამება, წარუდგინოს საჩივარი იმ სახელმწიფოს კომპეტენტურ ორგანოს, და უფლება ასეთი საჩივრის სწრაფ და მიუკერძოებელ განხილვაზე. სახელმწიფოები ამისათვის იღებენ ზომებს მომჩივნისა და მოწმეების დაცვის უზრუნველსაყოფად

ნებისმიერი ფორმით ცუდად მოპყრობისაგან ან დაშინებისაგან საჩივრის შეტანის და მოწმეთა ჩვენებების გამო.

თითოეულმა სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს თავის სამართლებრივ სისტემაში, რომ წამების მსხვერპლმა მიიღოს ნორმის სანქციით გარანტირებული სამართლიანი და ადეკვატური კომპენსაცია, რაც შეიძლება სრული რეაბილიტაციის ჩათვლით.

თითოეულმა სახელმწიფომ უნდა უზრუნველყოს, რომ ნებისმიერი ჩვენება, რომელიც, როგორც დადასტურებული იქნა, მიღებული იყო წამების ქვეშ, არ იქნას გამოყენებული როგორც ბრალდების მტკიცებულება ნებისმიერი სასამართლო განხილვისას, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც იგი გამოიყენება იმ პირის წინააღმდეგ, რომელსაც ბრალი ედება წამების ჩადენაში.

თითოეული სახელმწიფო ვალდებულია კისრულობს მისი იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ტერიტორიაზე აღკვეთოს სხვა სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების დამამცირებელი მოპყრობის და დასჯის აქტები, როდესაც ასეთი აქტები ჩადენილია სახელმწიფოს თანამდებობის პირის მიერ ან იმ პირის მიერ, რომელიც გამოდის ოფიციალურ რანგში, ან მათი წაქეზებით ან მღუმარე თანხმობით. წამების შესახებ ზემოაღნიშნული დამატებები ვრცელდება სასტიკ, არაადამიანურ ან ღირსების დამამცირებელ მოპყრობის და დასჯის აქტებზეც.

დეკლარაციას და პაქტის აღნიშნული მუხლები არავითარ გამონაკლისს წესიდან არ უშვებენ. საგანგებო მდგომარეობის დროსაც კი (პაქტის მუხლი 4, პუნქტი 2) წევრ-სახელმწიფოებს უფლება არა აქვთ თავიანთ ვალდებულებებს გადაუხვიონ და გამოიყენონ წამება ან სასტიკი, არაჰუმანური ან დამამცირებელი მოპყრობა ან სასჯელი ნებისმიერი პირის მიმართ.

ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ წევრი-სახელმწიფოების სისხლის სამართლის კოდექსები თუმცა ითვალისწინებენ პასუხისმგებლობას ამგვარი დანაშაულისათვის, მაგრამ ეს საკმარისი

არა არის, საჭიროა ამ უფლების უზრუნველყოფა ეფექტური საკონტროლო მექანიზმის შემოღებით ამ პაქტის პუნქტი 2-ის მოთხოვნის დაცვით. ამ დანაშაულის ჩამდგმა უცილობლად უნდა აგოს პასუხი, ხოლო დაზარალებულს უნდა გააჩნდეს ეფექტური სასამართლოს საშუალებები, მათ შორის კომპენსაციის მიღების უფლება.

აღნიშნული მუხლი იცავს არა მარტო დაკავებულებს და პატიმრებს, არამედ აგრეთვე მოსწავლეებს და პაციენტებს შესაბამისად საგანმანათლებლო და სამედიცინო დაწესებულებებში. უფრო მეტი, ხელისუფლების ორგანოების ვალია კანონის გამოყენებით უზრუნველყოს ამ უფლების დაცვა იმ შემთხვევაშიც, როდესაც ასეთი ჩადენილია არასახელმწიფო თანამდებობის პირების მიერ და არასახელმწიფო დაწესებულებების გარეთ.

ადამიანის მოქალაქეობრივ და პოლიტიკური უფლებათა კომიტეტი აღნიშნავს, რომ წევრი-სახელმწიფოების მოხსენებები ხშირად შეიცავენ მცირე ინფორმაციას ან საერთოდ არავითარ ინფორმაციას არ შეიცავენ შესაბამის ქვეყანაში ამ უფლების დაცვის მდგომარეობის შესახებ. წევრი-სახელმწიფოები ვალდებული არიან აღწერონ ამ დარგში არსებული საკანონმდებლო ზომები და პრაქტიკა, აგრეთვე მიუთითონ იმ ღონისძიებებზე, რომელთა განხორციელებას ისინი გეგმავენ. კერძოდ, კომიტეტი ითხოვს ინფორმაციას: თუ როგორ განსაზღვრავს წამებას შიდა-სახელმწიფო კანონმდებლობა, რა შემთხვევებში განიხილება წამება როგორც დანაშაული, რა სასჯელებს ითვალისწინებს სისხლის და ადმინისტრაციული სამართალი ამ დანაშაულის ჩამდგმთათვის და რა ხასიათის კომპენსაციას ითვალისწინებს კანონი ამ უფლების დარღვევისათვის.

მოხსენება უნდა შეიცავდეს ანალოგიურ ინფორმაციას სასტიკი, არაჰუმანური და დამამცირებელი მოპყრობის ან დასჯის შესახებ. იმ წევრმა-სახელმწიფოებმა, რომლებიც იყენ-

ბენ სიკვდილით დასჯას, თავიანთ მოხსენებებში უნდა ჩართონ აგრეთვე ინფორმაცია სიკვდილით დასჯის აღსრულების პროცედურის შესახებ.

კომიტეტი განსაკუთრებით ითხოვს დეტალურ ინფორმაციას დაკავებულთა მიმართ მოპყრობის პრაქტიკის შესახებ, მათ შორის სამართალდამცავი თანამდებობის პირების მხრიდან. ინფორმაცია უნდა მოიცავდეს თავისუფლების აღკვეთის ადგილებზე ზედამხედველი ორგანოების პრაქტიკის მიმოხილვას დაკავშირებულს დაკავებულთა უფლებების უზრუნველყოფასთან, მათ შორის დაკავებულის ახლობლებთან და გარე სამყაროსთან კონტაქტის მიმართულებით, აგრეთვე ამ ორგანოების კონტროლის მექანიზმის აღწერას. და ბოლოს, მოხსენება უნდა შეიცავდეს ინფორმაციას ამ უფლების ხელყოფის საქმეთა გამოძიების და მისი შედეგების შესახებ.

კომიტეტი ასევე ითხოვს, რათა მოხსენება შეიცავდეს ქვეყანაში არსებული იმ კანონმდებლობისა და პრაქტიკის დეტალურ აღწერას, რომელიც აწესრიგებს ადამიანზე სამეცნიერო და სამედიცინო ექსპერიმენტის ჩატარების პროცესს. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს არსებული საკონტროლო მექანიზმის აღწერას, რაც უზრუნველყოფს იმას, რომ ადამიანზე სამედიცინო თუ სამეცნიერო ექსპერიმენტის ჩატარება პირობადებული იყოს ცდის პირის ნების თავისუფალი გამოვლენით.

ევროპის საბჭოს სივრცის სასამართლო პრაქტიკაში ჩამოყალიბდა განსხვავება წამებას, არაადამიანურ მოპყრობას და ღირსების დამამცირებელ მოპყრობას შორის:

1. წამება: განზრახი, არაადამიანური მოპყრობა, რომელიც იწვევს ძალზე სერიოზულ და სასტიკ ტანჯვას.
2. არაადამიანური მოპყრობა: ძლიერი ფიზიკური და ზნეობრივი ტანჯვის მიყენება;
3. ღირსების დამამცირებელი მოპყრობა: ცუდი მოყრობა,

მიმართული იმისაკენ, რომ მსვერპლმა განიცადოს შიში, ტკივილი ან იგრძნოს თავი დათრგუნულად რაც ამცირებს და არცხვენს მას, იმ მიზნით, რომ გასტეხონ მისი ფიზიკური და მორალური წინააღმდეგობა.

წამების მაგალითად შეიძლება გამოდგეს: ხის ან მეტალის ნაჭრით ან ჯოხით ფეხის გულზე რტყმევა, ელექტროშოკის გამოყენება, სისტემატური და უხეში დაცინვა და აბუჩად აგდება, სიკვდილის მუქარა. (სამწუხაროდ, გაეროს ადამიანის უფლებათა “ღარაჯმა“, აშშ-ის სახელმწიფო დეპარტამენტმა თავიანთი უკანასკნელი წლების მიმოხილვებში, დააფიქსირეს საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს სისტემაში ამ მეთოდების გამოყენების დამკვიდრებული პრაქტიკა).

არაადამიანური მოპყრობის მაგალითად შეიძლება გამოდგეს: დატყვევებულთა მოთავსება კამერაში, სადაც არ არის ბუნებრივი განათება და არის მხოლოდ ელექტროგანათება, საინფორმაციო საშუალებების მიუწვდომლობა, სიცოცხლისათვის არასაშიში პირველადი ნივთების ტარების, ექიმთან, ახლობლებთან და სხვა პატიმრებთან კონტაქტის შეუძლებლობა.

3. უფლება თავისუფლებაზე და პირად ხელშეუხებლობაზე. თავისუფლება თვითნებური დაპატიმრებისა ან დაპატიმრებისაგან. პატიმართა უფლებები

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 3-ის თანახმად: „თითოეულ ადამიანს აქვს უფლება... თავისუფლებაზე და პირად ხელშეუხებლობაზე“. ამავე დეკლარაციის მუხლი 9-ის თანახმად „არავინ არ შეიძლება დაკავებული, დაპატიმრებული ან განდევნილი იქნას თვითნებურად“.

დეკლარაციის ამ მუხლებს აკონკრეტებს მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მუხლი 9:

„1. თითოეულ ადამიანს აქვს თავისუფლების და პირადი ხელშეუხებლობის უფლება. არავინ არ შეიძლება დაპატიმრებული ან დაკავებული იქნას თვითნებურად. არავის არ შეიძლება წაერთვას თავისუფლება თუ არა კანონით დადგენილი საფუძვლებით და პროცედურით.

2. თითოეულ დაპატიმრებულს დაპატიმრებისთანავე შეატყობინებენ მისი დაპატიმრების მიზეზებს და დაუყოვნებლივ აცნობებენ თუ რაში ედება ბრალი.

3. თითოეული სისხლის სამართლის ბრალდებით დაპატიმრებული ან დაკავებული დაუყოვნებლივ წარედგინება მოსამართლეს ან სასამართლო უფლებამოსილებით აღჭურვილ სხვა თანამდებობის პირს და იგი უნდა გასამართლდეს გონიერ ვადებში ან განთავისუფლდეს. სასამართლო განხილვის მომლოდინე პირის პატიმრობაში ყოფნა არ უნდა იყოს საერთო წესი, ამასთან, მისი სასამართლო განხილვამდე განთავისუფლება დაკავშირებული უნდა იქნას სასამართლოში მისი გამოცხადების გარანტიების წარდგენასთან, ისევე როგორც სასამართლო განხილვის ნებისმიერ სტადიაზე გამოცხადების უზრუნველყოფასთან, ხოლო აუცილებელ შემთხვევაში გამოცხადებასთან განაჩენის აღსრულებასთან დაკავშირებით.

4. თითოეული, ვისაც აღეკვეთა თავისუფლება დაპატიმრების ან დაკავების გამო, უფლებამოსილია წარდგეს სასამართლოს წინაშე იმისათვის, რომ სასამართლომ გადაუდებლად გამოიტანოს გადაწყვეტილება მისი დაკავების კანონიერების შესახებ ან გამოიტანოს განჩინება მისი განთავისუფლების შესახებ, თუ დაკავება იყო არაკანონიერი.

5. თითოეულს, ვინც გახდა უკანონო დაპატიმრების ან დაკა-

გების მსხვერპლი, აქვს სარჩელის უფლება კომპენსაციაზე.“

ამ მუხლის პირველი პუნქტი შეეხება ყველა თავისუფლება-
აღკვეთილ პირს, როგორც სისხლის სამართლის საქმეებზე, ისე
სხვა საქმეებზე (როგორიც არის სულთ ავადმყოფობა, მაწანწა-
ლობა, ნარკომანია, საიმპერაციო კონტროლის დარღვევა და სხვა).
ამ მუხლის მეორე პუნქტის ნაწილი და მთლიანად მესამე პუნ-
ქტი შეეხება პირებს, რომელთა მიმართაც აღიძრა სისხლის სა-
მართლის საქმე. ამ მუხლის მეოთხე პუნქტი შეეხება დაპატიმ-
რებულთა და დაკავებულთა უფლებების სასამართლო დაცვას. ამ
მუხლის მეხუთე პუნქტი იცავს წინა ოთხი პუნქტით გათვალის-
წინებულ უფლებებს.

დაკავებულთა მდგომარეობა ძალზე მძიმე, ზოგჯერ კი აუ-
ტანელია, უფრო მეტი, მათი სამართლებრივი მდგომარეობა ბო-
ლომდე გარკვეული არ არის. ცნობილია, რომ დაკავებული გან-
იცდის მძიმე ფიზიკურ, ფსიქიკურ და ემოციურ სტრესს დაკავე-
ბის პირველ საათებში. ამას ემატება გარე სამყაროსაგან სრული
იზოლაცია, სიმარტოვე, და სიტუაცია, როდესაც ოპერატიულ
მუშაკთა მთელი არმადა „ამუშავენს“ მას სასურველი აღიარების
მისაღებად, და ამ დროს მას ქომაგი არ ჰყავს ანუ იგი პრაქ-
ტიკულად დაუცველია. ამრიგად, უპირველესი და უმთავრესი
საზრუნავია არა მსჯავრდებულ პატიმართა, არამედ დაკავებულ
პატიმართა უფლებების დაცვა. მათი სტატუსი სრულიად განსხ-
ვავებულია: პირველთა უფლებები მდგომარეობა გათვალისწინებ-
ულია საპროცესო კანონმდებლობით და პრეზუმირებული არიან
უდანაშაულოდ, მეორეთა—შრომა-გასწორების კოდექსით და ისი-
ნი ცნობილი არიან დამნაშავედ. ამრიგად, ერთმანეთისაგან უნდა
გაიმიჯნოს განსასჯელი და განსჯილი.

გაეროს გენერალური ასამბლეამ თავის 1988 წლის 9
დეკემბრის რეზოლუციაში „პრინციპების კრებული ყველა იმ
პირის დასაცავად, რომლებიც ნებისმიერი ფორმით არიან დაკა-

ვებულნი ან დაპატიმრებულნი“ დააკონკრეტა და განმარტა დეკლარაციისა და პაქტის ზემოაღნიშნული მუხლები:

– ნებისმიერი ფორმით დაკავებულ ან დაპატიმრებულ ყველა პირს უფლება აქვს მოექცნენ ჰუმანურად და ადამიანის პიროვნებისათვის დამახასიათებელი ღირსების პატივისცემით.

– ნებისმიერი ფორმით პირის დაკავება ან დაპატიმრება და პიროვნების უფლებების ყოველგვარი შეზღუდვა, დაკავშირებული დაკავებასა და დაპატიმრებასთან, უნდა ხორციელდებოდეს დადგენილების საფუძველზე და ექვემდებარებოდეს სასამართლოს ან სხვა ორგანოს ეფექტურ კონტროლს.

– სახელმწიფოებმა საკანონდებლო წესით უნდა აკრძალონ თანამდებობის პირების მიერ პრინციპების ამ კრებულში ჩამოყალიბებული მოვალეობების შეუსრულებლობა, ასეთი ქმედებისათვის დაადონ შესაბამისი სანქციები და ჩაატარონ მიუკერძოებელი გამოძიება მათ გამო არსებულ საჩივრებზე.

– ნებისმიერი თავისუფლებააღკვეთილი პირი დაუყოვნებლივ უნდა იქნას ინფორმირებული მისთვის გასაგებ ენაზე მისი დაკავების ან დაპატიმრების მიზეზის შესახებ, აგრეთვე მისთვის წარდგენილი ყველა ბრალდების ირგვლივ.

– ნებისმიერი თავისუფლებააღკვეთილი პირი დაუყოვნებლივ უნდა იქნას ინფორმირებული მისთვის გასაგებ ენაზე მისი უფლებების შესახებ და იმის შესახებ, თუ როგორ შეუძლია მათი განხორციელება თანახმად ეროვნული კანონმდებლობისა.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს უფლება აქვს დაუყოვნებლივ წარდგენილ იქნას მოსამართლის ან იმ თანამდებობის პირის წინაშე, რომელიც უფლებამოსილია განსაზღვროს მისი დაკავების ან დაპატიმრების კანონიერება, და აქვს უფლება, რომ უკანონო დაკავების ან დაპატიმრების შემთხვევაში იგი დაუყოვნებლივ იქნას განთავისუფლებული.

– ნებისმიერ პირს, რომელსაც ბრალი ედება სისხლის სა-

მართლის დანაშაულში, უფლება აქვს დაიცვას თავი დამოუკიდებლად ან ადვოკატის დახმარებით პირადი არჩევით ან, იმ შემთხვევაში, როდესაც პირი არ ფლობს საკმარის სახსრებს ადვოკატის მომსახურების ასანაზღაურებლად, ასეთი მომსახურება გაეწიოს მას უფასოდ.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს უფლება აქვს მოითხოვოს კომპეტენტური ორგანოსაგან გაუმართლებელი დაყოვნების გარეშე აცნობონ მისთვის სასურველ პირს მისი დაკავების ან დაპატიმრების ადგილის შესახებ.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს უფლება აქვს იმაზე, რომ მისი თავისუფლების აღკვეთა სამართალდამცავი ორგანოების მიერ არ იქნას გამოყენებული აღიარების, თვითგათქმის ან სხვა პირის წინააღმდეგ ჩვენების მიცემის იძულებისათვის.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს უფლება აქვს, რომ ნებისმიერი დაკითხვის ხანგრძლივობა და შესვენება შეტანილი იქნას ოქმში თანახმად ეროვნული კანონმდებლობისა.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს უფლება აქვს, რომ მისი ან თავისი ადვოკატის შუამდგომლობა ან საჩივარი მის მიმართ მოპყრობის თაობაზე დაუყონებლივ წარედგინოს თავისუფლების აღკვეთის ადგილებზე პასუხისმგებელ ორგანოს და ზემდგომ ინსტანციას, და რომ ასეთი შუამდგომლობა ან საჩივარი განხილული იქნას ოპერატიულად და დაუსაბუთებელი დაყოვნების გარეშე გაეცეს მათ პასუხი, ზოლო შუამდგომლობის ან არამართლზომიერი დაყოვნების შემთხვევაში მიმართოს სასამართლოს ან სხვა ორგანოს.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს უფლება აქვს, რომ მიღებული იქნას ზომები თავისუფლების აღკვეთის პირობების გასაუმჯობესებლად.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს, რომელსაც არასაკმარისად ესმის ან არ ლაპარაკობს სახელმწიფო ენა-

ზე, უფლება აქვს რაც შეიძლება სწრაფად მიიღოს მისთვის გასაგებ ენაზე თავის დაცვისათვის აუცილებელი ინფორმაცია და ისარგებლოს თარჯიმნის დახმარებით.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს უფლება აქვს თავის ადვოკატთან კონსულტაციების ჩატარებისათვის აუცილებელი დროის და პირობების გამოყოფაზე, სრული კონფიდენციალობის დაცვით.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს უფლება აქვს, რათა იგი მოინახულონ ოჯახის წევრებმა და აწარმოოს მიმოწერა მათთან, ურთიერთობა ჰქონდეს გარე სამყაროსთან გონიერი პირობების შესაბამისად და იმ შეზღუდვებით, რაც გათვალისწინებულია კანონით და კანონშესაბამისი წესებით.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს უფლება აქვს, რომ დაკითხვისას და გამოძიებისას მის მიმართ არ იქნას გამოყენებული ძალადობა, მუქარა ან მოკვლევის ისეთი მეთოდები, რომლებიც ზღუდავენ მის უნარს მიიღოს გადაწყვეტილება ან იქონიოს განსჯა.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს უნდა მიეცეს საშუალება გაიაროს სათანადო სამედიცინო შემოწმება დაკავების ან საპატიმრო ადგილას წარდგენისთანავე. შემდგომში მას უტარდება სამედიცინო დახმარება ან მკურნალობა, როდესაც ამის აუცილებლობა წარმოიშობა. ყველა შემთხვევაში მომსახურება უფასოა, დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს ან მის ადვოკატს უფლება აქვთ მიმართონ სასამართლოს ან სხვა ორგანოს განმეორებითი სამედიცინო შემოწმების შესახებ. დაკავებული ან დაპატიმრებული პირის მიერ სამედიცინო შემოწმების ყოველი ფაქტი, ექიმის გვარი და ასეთი შემოწმების შედეგები სათანადო წესით ფიქსირდება ოქმში.

– ნებისმიერ დაკავებულ ან დაპატიმრებულ პირს ან მის ადვოკატს უფლება აქვთ ნებისმიერ დროს აღძრან შუამდგომ-

ლობა სასამართლო ან სხვა ორგანოს წინაშე მათი დაკავების ან დაპატიმრების კანონიერების შესახებ მისი განთავისუფლების მოთხოვნით. ასეთი განხილვა უნდა იყოს მარტივი და სწრაფი, აგრეთვე უფასო იმათთვის, ვინ შესაბამის სახსრებს არ ფლობს. ამასთან, ორგანო, რომელმაც დააკავა ან დააპატიმრა პირი, ვალდებული არის დაყოვნების გარეშე წარუდგინოს ასეთი პირი იმ ორგანოს, რომელიც განიხილავს საქმეს.

– ზემოაღნიშნული პრინციპების შეუსრულებლობა მტკიცებულებების მოპოვების დროს, მიიღება მხედველობაში ამ მტკიცებულებათა დაშვებულობის საკითხის გადაწყვეტისას დაკავებულის ან დაპატიმრებულის მიმართ.

ამ სფეროში ადამიანის უფლებების განვითარება დაკავშირებულია რომის კრიმინალური სასამართლოს სტატუსთან (1998), რომელიც ითვალისწინებს ახალ უფლებებს. გარდა ზემოაღნიშნულისა, ნებისმიერი ბრალდების გამო პირი უფლებამოსილია იმაზე, რომ:

ა) არა იყოს იძულებული ჩვენება მისცეს თავის საწინააღმდეგოდ ან აღიაროს ბრალი, ასევე იმაზე, რომ საერთოდ გაჩუმდეს, ამასთან, ასეთი სიჩუმე არ იქნება განხილული როგორც მისი ბრალეულობის ან არაბრალეულობის მტკიცებულება;

ბ) არ მისცეს ზეპირი ან წერილობითი ფიცი თავისი დაცვის მიზნით;

გ) არ დაეკისროს მას ბრალდების საწინააღმდეგოს მტკიცების ტვირთი ან ბრალდების უარყოფის ვალდებულება.

დაკავებისა და დაპატიმრების საკითხებთან უშუალოდ დაკავშირებულია საერთოდ პატიმართა უფლებები. ამ საკითხზე არსებობს გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს 1957 წლის 31 ივლისის რეზოლუცია „პატიმრებთან მოპყრობის მინიმალური სტანდარტული წესების“ შესახებ. „წესები“ შედგება ორი ნაწილისაგან. პირველ ნაწილში ჩამოყალიბებულია ყველა სახის თავისუფ-

ფლების აღკვეთის ადგილის მართვის ზოგადი წესები, რომლებიც გამოიყენება პატიმართა ყველა კატეგორიის მიმართ (დაკავებული, დაპატიმრებულის, განსასჯელის და უკვე განსჯილის მიმართ). მეორე თავი ითვალისწინებს წესებს, რომლებიც გამოიყენება ცალკეული კატეგორიების პატიმართა მიმართ.

„წესების“ პირველი თავი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს პატიმართა საცხოვრებელ პირობებს. იქ, სადაც პატიმრები იძინებენ კამერებში, თითოეულ მათგანს უნდა დაეთმოს ცალკე კამერა. იქ, სადაც საერთო საცხოვრებელი სადგომებია, საჭიროა პატიმრების გულდასმითი დაჯგუფება. ყველა ადგილი, რომლითაც სარგებლობენ პატიმრები, განსაკუთრებით საძინებელი, უნდა აკმაყოფილებდეს ყველა სანიტარულ მოთხოვნას, ამასთან, სათანადო ყურადღება უნდა მიექცეს კლიმატურ პირობებს, განსაკუთრებით სადგომის გათბობას, ვენტილაციას და განათებას. საბანაო დანადგარები და შხაპის რაოდენობა უნდა იყოს საკმარისი. საცვლების რეცხვა უნდა წარმოებდეს ღროის ისეთი იტერვალებით, რომ უზრუნველყოფდეს პირადი ჰიგიენის დაცვას. თითოეული პატიმარი დაწესებულ ღროს უნდა იღებდეს კალორიულ და ხარისხიან საჭმელს. თითოეულ საპატიმრო დაწესებულებას უნდა ყავდეს სულ ცოტა ერთი კვალიფიციური ექიმი, რომელსაც ასევე უნდა გააჩნდეს ცოდნა ფსიქიატრიაში. პატიმარი, რომელიც საჭიროებს სპეციალისტის მომსახურებას, გადაყვანილი უნდა იქნას საპატიმროს საავადმყოფოში ანდა სამოქალაქო საავადმყოფოში. საპატიმრო საავადმყოფოს უნდა გააჩნდეს აუცილებელი სამკურნალო პრეპარატები და დანადგარები, აგრეთვე, ყავდეს საკმარისად კვალიფიციერებული პერსონალი. თითოეულ პატიმარს შესაძლებლობა უნდა ჰქონდეს რათა მას დაუბრკოლებლად მოემსახუროს კბილის ექიმი.

საპატიმროს ექიმი რეგულარულად უნდა აწარმოებდეს პატიმრისათვის განკუთვნილი საკვების შენობის, ტანსაცმლის, საძინებ-

ლის ინსპექტირებასა და შედეგების შესახებ ახსენებდეს დირექტორს, რომელიც თავის მხრივ სათანადოდ უნდა რეაგირებდეს.

საპატიმროს შინაგანაწესის დარღვევისათვის სასჯელი გათვალისწინებული უნდა იყოს კანონით. იკრძალება სხეულებრივი სასჯელი, ბნელ კამერაში მოთავსება და ადამიანის ღირსების დამამცირებელი სხვაგვარი მოპყრობა. რეჟიმის დარღვევისათვის მკაცრი სასჯელების გამოყენება დასაშვებია მხოლოდ ექიმის მიერ პატიმრის წინასწარი შემოწმების შემდეგ, რის შესახებაც ღებება წერილობითი ოქმი. დადებით შემთხვევაში, ექიმი ვალდებულია ყოველ დღე მოინახულოს ასეთი პატიმარი.

თითოეულ პატიმარს უნდა ქონდეს შესაძლებლობა დაუბრკოლებლად მიმართოს საპატიმროს დირექტორს სამუშაო დღეებში საჩივრით ან განცხადებით. საპატიმრო ადგილის ინსპექტირებისას თითოეულ პატიმარს უფლება აქვს კონფედენციურად შეხედეს მას, დაუშვებელია სახელმწიფოს ხელისუფლების მისამართით წარდგენილი კორესპონდენციების ცენზურა.

ამ პატიმართა უფლებების შესახებ უფრო დეტალურ და ფართო წესებს ადგენს გაეროს მერვე კონგრესის მიერ 1990 წლის 7 სექტემბერს მიღებული რეზოლუცია „დანაშაულობის აღკვეთის და სამართალდამრღვევებთან მოპყრობის წესების შესახებ“, რომელშიც სისტემური სახე აქვს მიცემული პატიმრებთან, განსაკუთრებით არამსჯავრდებულ პირებთან მოპყრობის მომწესრიგებელ ნორმებს. ამ ნორმებში ასახულია შემდეგი პრინციპები:

1) პირები, რომლებიც ეჭვმიტანილნი არიან სამართალდარღვევაში და აღკვეთილი აქვთ თავისუფლება, უნდა უმოკლეს ვადაში წაედგინონ მოსამართლეს, რომელმაც უნდა მოუსმინოს მათ ყურადღებით და დაუყონებლივ გამოიტანოს დადგენილება წინასწარი დაკავების კანონიერების შესახებ;

2) წინასწარ პატიმრობა შეიძლება დაინიშნოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც:

ა) არსებობს საკმაო საფუძვლები ვარაუდისა, რომ მოცემული პირები მონაწილეობდნენ სამართალდარღვევაში;

ბ) არსებობს რეალური საშიშროება იმისა, რომ ისინი დამატებითი სასამართლოს ან ჩაიდნენ სხვა სერიოზულ დანაშაულს;

გ) არსებობს რეალური საშიშროება იმისა, რომ მართლმსაჯულების პროცესი იქნება სერიოზულად შეფერხებული, თუ ისინი დარჩებიან თავისუფლებაში;

3) წინასწარი პატიმრობის საკითხის გადაწყვეტისას გათვალისწინებული უნდა იქნას კონკრეტული საქმის გარემოებები, კერძოდ, სავარაუდო დანაშაულის ხასიათი და სიმძიმე, მოპოვებულ მტკიცებულებათა ძალა და ხარისხი, სავარაუდო სასჯელის ზომა, მოცემულ პირთა ქცევა, აგრეთვე პირადი და სოციალური მახასიათებლები;

4) ყველა შემთხვევაში სასამართლომ უნდა იმსჯელოს ალტერნატიული ზომების გამოყენების შესახებ, ისეთი როგორიცაა გირაო და პირადი თავდებობა, ხოლო არასრულწლოვანთა საქმეებზე მკაცრი ზედამხედველობა, ოჯახის პასუხისმგებლობის ან აღმზრდელობითი დაწესებულებისათვის გადაცემა. (თუ კი ამ ალტერნატივების გამოყენება სასამართლოს შეუძლებლად მიაჩნია, იგი ვალდებულია მიუთითოს მოტივები);

5) პირები, რომლებმაც დაენიშნებათ წინასწარი პატიმრობა, უნდა ინფორმირებული იქნან თავისი უფლებების შესახებ. მათ აქვთ:

ა) უფლება ადვოკატის დაუყონებლივ დახმარებაზე;

ბ) უფლება გადაწყვეტილების გასაჩივრებაზე და დაპატიმრების კანონიერების დადასტურებაზე;

გ) უფლება ადვოკატთან დაუბრკოლებელ შეხვედრებზე, და რეალურ და ეფექტურ დაცვაზე;

დ) უფლება ოჯახის წევრებთან შეხვედრებზე, მხოლოდ კანონით დადგენილი შეზღუდვებით;

ე) უფლება სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების უმოკლეს ვადებში გამოტანაზე.

შემდეგი საკითხი, რომელიც ძალზე აქტუალურია ეს არის წამება, რომელსაც განსაკუთრებით იყენებენ სასამართლოს მიერ პატიმრობის საკითხის განხილვამდე, იმ მიზნით, რომ პირმა აღიაროს დანაშაული ან მისცეს რაიმე ინფორმაცია ან დაემორჩილოს მწვალებლის ნებას. ამ გზით შესაბამისი ორგანო ცდილობს „უზრუნველყოს“ სასამართლოს მიერ საპატიმრო ღონისძიების გამოყენება და ე.წ. „საქმის გატანა“.

საკითხი შეეხება არამსჯავრდებულ პატიმართა პირობებს, რომელშიც მათ ბევრ შემთხვევაში განზრახ ამყოფებენ. ეს არის წამების ერთ-ერთი ხერხი. ცნობილია, რომ დაკავებულებს ხშირად ამყოფებენ სანიტარული და ჰიგიენური თვალსაზრისით მძიმე პირობებში, რაც ზემოქმედებს მათ ფსიქიკაზე, და რასაც თან სდევს დეპრესია, და არც თუ იშვიათად, თვითმკვლელობა. ჩატარებული გამოკვლევებით საპატიმრო ადგილებში თვითმკვლელობის 73% მოდის დაკავებულ პირებზე. ეს შემამოფრთხილებელი სტატისტიკაა.

მათი პირობები გაცილებით უარესია, ვიდრე პირობები, რომელშიც იმყოფებიან მსჯავრდებულები კოლონიებში. არა და, არამსჯავრდებული და საერთოდ პირი, რომელიც იმყოფება წინასწარ პატიმრობაში ითვლება უდანაშაულოდ განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლამდე. თუ კი პირი უდანაშაულოდ არის პრეზუმირებული, მაშინ რა უფლება აქვს სახელმწიფოს ამყოფოს იგი უფრო უარეს მდგომარეობაში ვიდრე პირი, რომელიც დამნაშავედ არის ცნობილი?! უფრო მეტი, როგორ შეიძლება გავათანაბროდ დამნაშავე და უდანაშაულო პირი?! რა თქმა უნდა, ორივე შემთხვევაში ადამიანის ღირსება ხელშეუვალია, მაგრამ უდანაშაულო პირის სტატუსი მეტ გარანტიებს ითხოვს ვიდრე დამნაშავესა.

არამსჯავრდებული პატიმარი უნდა იმყოფებოდეს განცალკევებული მსჯავრდებული პირისაგან. ახალგაზრდა არამსჯავრდებუ-

ლი უნდა ამყოფებოდეს მოზრდილი არამსჯავრდებულისაგან განცალკევებული. არამსჯავრდებულ პატიმარს უნდა სძინავდეს განმარტობით ცალკე ოთახში.

არამსჯავრდებულ პირს შეუძლია, თუ კი იგი ამას ისურვებს, შეიძინოს საკვები თავისი ხარჯით აღმინისტრაციის ან მისი ოჯახის ან მეგობრების მეოხებით. სხვა შემთხვევაში, აღმინისტრაცია ვალდებულია უზრუნველყოს ის კალორიული, სუფთად დამზადებული, გემრიელი საკვებით და სათანადოდ სერვირებული.

არამსჯავრდებულ პატიმარს ნება ეძლევა ატაროს საკუთარი ტანსაცმელი, თუ იგი არის სუფთა და შესაფერისი. თუ კი იგი ატარებს სახაზინო ტანსაცმელს, იგი უნდა იყოს განსხვავებული მსჯავრდებული პირის ტანსაცმლისაგან. ყველა შემთხვევაში ტანსაცმელი უნდა აკმაყოფილებდეს კლიმატურ პირობებს და უზრუნველყოფილ იქნას მათი სისუფთავე.

არამსჯავრდებულ პატიმარს ყოველთვის მიეცემა საშუალება იმუშაოს, მაგრამ მას არ ეკისრება ვალდებულება იშრომოს. და თუ მან აირჩია სამუშაო, მაშინ მისი შრომა უნდა ანაზღაურდეს.

არამსჯავრდებულ პირს ნება ეძლევა თავისი ან სხვა პირთა ხარჯით შეიძინოს ისეთი წიგნები, გაზეთები ან წერილობითი მასალა, რაც არ ეწინააღმდეგება მართლმსაჯულების ინტერესებს და თავისუფლების აღკვეთის ადგილის უსაფრთხოებას და მართლწესრიგს.

თავისუფლების აღკვეთის ადგილზე, როგორც წესი, შტატში უნდა ირიცხებოდეს თუნდაც ერთი ექიმი, რომელსაც ასევე აქვს ცოდნა ფსიქიატრიაში. ავადმყოფი პატიმარი, თუ კი მისი ჯანმრთელობა მოითხოვს სპეციალისტის ჩარევას, გადაყვანილი უნდა იქნას სპეციალურ დაწესებულებაში ან სამოქალაქო საავადმყოფოში. არამსჯავრდებული პირი უფლებამოსილია, რათა მას ეწვიოს მისი ექიმი და გამოკვლეული იქნას მის მიერ.

თავისუფლებააღკვეთილ პირთა სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის უფლების დაცვის უზრუნველყოფის მიზნით დაწესებულების ექიმი, როდესაც ამას აუცილებლად მიიჩნევს, მოხსენებით მიმართავს დაწესებულების დირექტორს პატიმართა ფიზიკური და ფსიქიკური მდგომარეობის შესაძლო გართულების თავიდან ასაცილებლად ან ნებისმიერი სხვა საპატიმრო გარემოების და პირობების შესახებ.

დაწესებულების ექიმი ვალდებულია რეგულარულად შეამოწმოს და რჩევით მიმართოს დირექტორს:

1) საკვების რაოდენობის, ხარისხის, მომზადების და მომსახურების მდგომარეობის თაობაზე;

2) საპატიმროს და პატიმართა ჰიგიენის და დასუფთავების მდგომარეობის შესახებ;

3) დაწესებულების გათბობის, განათების და ვენტილაციის შესახებ;

4) პატიმართა ტანსაცმლის და საწოლების სისუფთავის და შესაფერისობის თაობაზე;

5) ფიზიკური აღზრდის ან სპორტის დანერგვის თაობაზე.

შესაბამისად, დაწესებულების დირექტორი ვალდებულია მხედველობაში მიიღოს მოხსენებაში წამოჭრილი საკითხები და რჩევები, და გადაუდებლად მიიღოს ზომები მათ განსახორციელებლად.

საცხოვრებელი და დასამინებელი ადგილი უნდა აკმაყოფილებდეს ჯანმრთელობის დაცვის მოთხოვნებს კლიმატური პირობების, განსაკუთრებით ჰაერის კუბატურის გათვალისწინებით, ფართობის, განათების, გათბობის და ვენტილაციის მხედველობაში მიღებით. ფანჯრები უნდა იყოს იმდენად ფართო, რომ საშუალებას აძლევდეს ადამიანს იკითხოს ან იმუშაოს ბუნებრივი განათების პირობებში, და უზრუნველყოფდეს სუფთა ჰაერის მუდმივ შეღწევას სადგომში. საკანალიზაციო სისტემა უნდა იმყოფებოდეს ისეთ მდგომარეობაში, რომ შეუფერხებლად უზრუნველყ-

ოფდეს ადამიანის ბუნებრივი საჭიროების დაკმაყოფილებას ჰიგიენის და სანიტარიის ნორმების სრული დაცვით. დასაბანი და საშხაპო სისტემა უნდა იყოს ისეთ მდგომარეობაში, რაც უნდა უზრუნველყოფდეს სხეულის სისუფთავის შენარჩუნებას წყლის ისეთი ტემპერატურით, რაც შეესაბამება კლიმატს, სეზონს და გეოგრაფიულ მდგომარეობას. არამსჯავრდებული პატიმრები მუდმივად უზრუნველყოფილი უნდა იქნან სუფთა წყლით და საბანაო საშუალებებით, რაც აუცილებელია ჯანმრთელობისათვის და სისუფთავისათვის.

ყველა არამსჯავრდებული პატიმარი პირი, რომელიც არ მუშაობს გარეთ, უფლებამოსილია დღეში ერთხელ მაინც, არანაკლებ ერთი საათისა, იმყოფებოდეს სუფთა ჰაერზე, ხოლო ახალგაზრდა პატიმარ პირებს საშუალება უნდა ჰქონდეთ, გარდა ამისა, ისარგებლონ ფიზიკური და აღდგენითი სავარჯიშო მოწყობილობებით.

დაუშვებელია პატიმრის მიმართ დისციპლინური სასჯელის სახით რაიმე სამუშაოს შესრულების იძულება. სხეულებრივი სასჯელი, ბნელ სადგომში მოთავსება და ყველა სასტიკი, არაადამიანური ან დამამცირებელი სასჯელები მკაცრად აკრძალულია, ისევე როგორც კარცერში მოთავსება ან დიეტის შემცირება.

საჯელის სახით არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება გამოყენებული იქნას ხელბორკილი, ჯაჭვი და მოსათვინიერებელი ხალათი. ზემოაღნიშნული საშუალებების გამოყენება დაიშვება არა როგორც სასჯელი, არამედ პრევენციული ღონისძიება, როდესაც:

- 1) პატიმარი გადაჰყავთ, იმისათვის, რომ წარსდგეს სასამართლოს წინაშე;
- 2) სამედიცინო მოსაზრებით, როდესაც ამის შესახებ არსებობს ექიმის მითითება;
- 3) დაწესებულების დირექტორის განკარგულებით, როდესაც ყველა სხვა საშუალება ამოწურულია იმის აღსაკვეთად,

რომ პატიმარმა არ მიაყენოს ზიანი თავის თავს ან სხვას ან ქონებას. (ასეთ შემთხვევაში ღირეპქტორი კონსულტაციას ატარებს ექიმთან და საქმის კურსში შეყავს ზემდგომი თანამდებობის პირი).

თვითუღ პატიმარს უფლება აქვს კვირაში ერთხელ მოთხოვნით ან საჩივრით მიმართოს დაწესებულების ადმინისტრაციას. ასეთივე უფლება აქვს მას იმ ინსპექტორის მიმართ, რომელიც ინსპექტირებას აწარმოებს. გარდა ამისა, მას უფლება აქვს ინსპექტორს შეხვდეს ადგილობრივი ადმინისტრაციის დაუსწრებლად. მასვე აქვს უფლება განცხადებით ან საჩივრით მიმართოს ცენტრალურ ადმინისტრაციულ, სასამართლო ან სხვა ხელისუფლებას ყოველგვარი ცენზურის გარეშე.

თითოეული მოთხოვნა ან საჩივარი სწრაფად უნდა იქნას განხილული და გაუჭიანურებლად იქნას ნაპასუხები.

პატიმრებს ნება უნდა ღაერთოთ პერიოდულად სათანადო ზედამხედველობის პირობებში შეხვდნენ თავიანთ ოჯახებს და დადებითი რეპუტაციის მქონე მეგობარ-ამხანაგებს და იქონიონ მათთან მიმოწერა.

თითოეულ დაწესებულებას უნდა გააჩნდეს ბიბლიოთეკა სხვადასხვა კატეგორიის პატიმრების ინფორმირებულობის ბუნებრივი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია დაწესებულების ადმინისტრაციის სავალდებულო საქმიანი და ზნეობრივი თვისებები.

საპატიმროს ადმინისტრაცია ექვემდებარება შერჩევას ნებისმიერი ღონის თანამდებობაზე, გამომდინარე პატიოსნებიდან, ჰუმანურობიდან, პროფესიული უნარიდან და სამსახურის ხასიათისადმი შეთავსებადობიდან.

სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების დაწყებამდე, პერსონალმა უნდა გაიაროს წვრთნა ზოგადი და კერძო ვალდებულების სფეროში და ჩააბაროს თეორიული და პრაქტიკული

ტესტები. სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების შემდეგ და მის პროცესში პერსონალმა უნდა განიმტკიცოს და სრულყოს თავისი ცოდნა და პროფესიული უნარი შესაბამისი კურსების გავლით პერიოდულად.

პერსონალის ყველა წევრი ყოველთვის უნდა იქცეოდეს და ასრულებდეს თავის მოვალეობას ისე, რომ აძლევდეს პატიმრებს სანიმუშო ქცევის მაგალითს.

დაწესებულების ღირექტორი უნდა იყოს შესაბამისად კვალიფიცირებული და სათანადო ხასიათის ადმინისტრაციული უნარის მქონე, შესაფერისად გაწვრთნილი და სათანადო გამოცდილებით საპატიმროს ადმინისტრაციას პერიოდულად უნდა უტარდებოდეს ისპექტირება კვალიფიციური და გამოცდილი ინსპექტორების მიერ, რომლებიც დაინიშნებიან კომპეტენტური ხელისუფლების მიერ.

შემდეგი საკითხი, რომელიც ასევე მნიშვნელოვანია, არის საკითხი დაკავების ხანგრძლიობის შესახებ. ბევრ ქვეყანაში არ არსებობს სასამართლო განხილვამდე განთავისუფლების მექანიზმი, რაც წინასწარი გამოძიების გაუმართლებელი გაჭიანურების პირობებში იწვევს ადამიანის რამდენიმე ფუნდამენტური უფლების დარღვევას. ამიტომ, საერთაშორისო დონეზე აღიარებულია სტანდარტი იმის შესახებ, რომ სასამართლო ვალდებულია პერიოდულად დაუბრუნდეს საკითხს პირის წინასწარ პატიმრობაში ყოფნის კანონიერების და მიზანშეწონილობის შესახებ. ამ დროს საერთაშორისო ექსპერტები, რომლებსაც ვემხრობი მეც, თვლიან, რომ საწინააღმდეგო შემთხვევაში ირღვევა ისეთი უნივერსალური საერთაშორისო აქტი, როგორც არის საერთაშორისო პაქტი მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, სახელდობრ მუხლი 9, პუნქტი 3, რომლის ძალითაც: „სასამართლო განხილვის მომლოდინე პირის პატიმრობიდან განთავისუფლება დამოკიდებული უნდა იყოს სასამართლოში გამოცხადებ-

ის გარანტიების წარდგენასთან.“ ამ დებულებას აკონკრეტებენ ე. წ. „ტოკიური წესები“.

შემდეგი საკითხი, რომელიც ასევე მნიშვნელოვანია, ეს არის წინასწარ პატიმრობაში მყოფი პირის უფლება რეალურ და ეფექტურ დაცვაზე. წინასწარი პატიმრობის პირობები ხელს უშლის დაპატიმრებულს თავის ადვოკატთან რეალურ და ეფექტურ კონტაქტს. დაპატიმრებულებს შესაძლებლობა უნდა ქონდეთ ტელეფონით თვითონ დაუკავშირდნენ მათთვის სასურველ ადვოკატს, ან პირს, რომელიც დაეხმარება მას სასურველი ადვოკატის დაძებნაში. შეხვედრები ადვოკატებთან ხშირად ტარდება ამისათვის სრულიად გამოუსადეგარ ოთახებში და ისიც ზედამხედველობის ქვეშ დაშინების მიზნით. ადვოკატთა დიდი მასა ასე ვთქვათ „შეკრულია“ მომკვლეელი ორგანოების თანამდებობის პირებთან და გამომძიებლებლებთან მართლმსაჯულების საზიანოდ. მათი განათლების დონე ადამიანის საერთაშორისო უფლებების სფეროში ძალზე დაბალია. მათთან არავითარი მუშაობა არ სწარმოებს ამ მიმართულებით, და ეს მაშინ, როდესაც არსებობს საქ-ს კონსტიტუციის მუხლი 7, რომლის ძალითაც ადამიანის საყოველთაოდ აღიარებულ უფლებებს აქვთ უშუალო სამართლის მოქმედების ძალა, რომელიც მათ უფლებას აძლევს მოსთხოვონ ან განაჩენის გამოტანისას უშუალოდ იხელმძღვანელონ საერთაშორისო ნორმატული აქტებით. ამას ნიშნავს სამართლის უშუალო მოქმედების ძალა.

განვიხილოთ არამსჯავრებული პატიმრის უფლებების დაცვის ზოგიერთი საერთაშორისო სტანდარტი.

უპირველესი და ფუძემდებლური სტანდარტი არის, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, უდანაშაულობის პრეზუმფცია, რომელიც ფიქსირებულია საყოველთაო დეკლარაციის მე-11 მუხლში და საერთაშორისო პაქტის 14 მუხლში. უფრო მეტი, მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის

მუხლი 10-ის მე-2 პუნქტის ძალით: „ბრალდებულისათვის გარანტირებულია უფლება განსხვავებულ რეჟიმზე, რაც პასუხობს მისი როგორც გაუსამართლებელი პირის სტატუსს“.

პატიმრებთან მოპყრობის მინიმალური სტანდარტების 84-ე მუხლის მე-2 პუნქტის ძალით: „ძიებაში მყოფი პატიმრები ითვლებიან უდანაშაულო პირებად, და მათ უნდა ეპყრობოდნენ ამის შესაბამისად“.

ადამიანის უფლებათა გაეროს კომიტეტის ახსნა-განმარტების თანახმად: „გამომდინარე უდანაშაულობის პრეზუმფციიდან, მტკიცების ტვირთი აწევს ბრალდების მხარეს და ბრალდებულის სიტყვები მიიღება სარწმუნოდ, თუ კი არ არსებობს საწინააღმდეგოს მამტკიცებელი საბუთი. გარდა ამისა, უდანაშაულობის პრეზუმფცია გულისხმობს დაკავებულის უფლებას მასთან მოპყრობაზე ამ პრინციპის შესაბამისად. ამიტომ ყველა სახელმწიფო ორგანო ვალდებულია თავი შეიკავოს სასამართლო განხილვის შედეგების წინასწარი შეფასებისაგან. განსასჯელის და მსჯავრდებულის სტატუსი განსხვავებულია და შესაბამისად მათ მიმართ მოპყრობა განსხვავებული უნდა იყოს“.

როგორია ევროპული სტანდარტი განსახილველ საკითხთან მიმართებაში?

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მუხლი 5, პუნქტი 1-ის ძალით: არავის არ შეიძლება აღეკვეთოს თავისუფლება, თუ არა კანონით დადგენილ შემდეგ შემთხვევებში:

1) პირის კანონიერი დაპატიმრება ან დაკავება იმ მიზნით, რათა იგი წარედგინოს კომპეტენტურ სასამართლო ორგანოს მის მიერ დანაშაულის ჩადენაში დასაბუთებული ეჭვის საფუძველზე ან იმ შემთხვევაში, როდესაც დასაბუთებულად მიჩნეულია ასეთის აუცილებლობა მის მიერ ახალი დანაშაულის ჩადენის ან დანაშაულის ჩადენის შემდეგ მიმალვის აღსაკვეთად;

2) კანონიერი დაკავება პირისა, გადამღები ავადმყოფობის

;გაერცელების აღსაკვეთად, აგრეთვე ფსიქიურად დაავადებულთა, ალკოჰოლოკების, ნარკომანების და მოხეტიალეთა;

3) პირის კანონიერი დაპატიმრება ან დაკავება სასამართლოს კანონიერი დადგენილების შეუსრულებლობისათვის ან კანონით განსაზღვრული რაიმე ვალდებულების შესრულების უზრუნველსაყოფად;

4) პირის კანონიერი აყვანა პატიმრობაში კომპეტენტური სასამართლოს მიერ გამოტანილი განაჩენის საფუძველზე;

5) პირის კანონიერი დაპატიმრება ან დაკავება იმ მიზნით, რომ არ იქნას დაშვებული მისი ქვეყნიდან უკანონო გასვლა ან იმ პირისა, რომლის მიმართაც იღებენ ზომებს ქვეყნიდან მისი გასახლების ან გაცემისათვის.

შემდეგი საკითხი შეეხება დაკავების პროცედურას. პაქტის თანახმად დაკავებისას თვითიუღ დაპატიმრებულს დაუყონებლივ აცნობებენ მისი დაპატიმრების მიზეზებს და წარდგენილ ბრალდებას. დაკავებასთან დაკავშირებული მე-13 პრინციპის თანახმად, გარდა ზემოაღნიშნულისა, დაკავებულს დაპატიმრების მომენტში ან უშუალოდ მის შემდეგ განუმარტავენ მის უფლებებს და მათი განხორციელების საშუალებებს. იგივე მოთხოვნას აყენებს ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია, ამასთან, ეს უკანასკნელი მოითხოვს იმას, რომ განმარტება უნდა შეიცავდეს მონაცემებს, რომელიც აუცილებელია დაცვის მოსამზადებლად.

შემდეგი საკითხი შეეხება სასამართლო განხილვის მომლოდინე პირის პატიმრობაში ყოფნის ხარგრძლივობას.

საერთაშორისო პაქტის თანახმად პირის პატიმრობაში ყოფნა არ უნდა იყოს საერთო წესი, ხოლო პატიმრობიდან განთავისუფლება დაკავშირებული უნდა იყოს სასამართლოში გამოცხადების გარანტიების წარდგენასთან სასამართლო განხილვის ნებისმიერ სტადიაზე.

ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ადამიანის უფლებათა

გაეროს კომიტეტის პოზიცია ერთ კონკრეტულ საქმეზე, რომლის გამოც სასამართლო განხილვამდე დაკავების კანონიერების გადასაწყვეტად პირის 48 საათიანი პატიმრობაში ყოფნა კომიტეტმა მიიჩნია გაუმართლებლად ხანგრძლივად და მოუწოდა შესაბამის სახელმწიფოს შეემცირებინა ეს ვადა. არც ერთ შემთხვევაში ასეთმა დაკავებამ არ უნდა მიიღოს დასჯის ფორმა.

და ბოლოს, რეკომენდირებულია, რომ დაკავებულთა ადგილსამყოფელი არ უნდა მდებარეობდეს იმ შენობაში, სადაც განთავსებულია ორგანო, რომელიც აწარმოებს სისხლის სამართლის საქმის გამოძიებას, არამედ იმ შენობაში, სადაც განთავსებულია საზედამხებელო ორგანო. ყველა შემთხვევაში, წინასწარ პატიმრობა სასამართლო განხილვამდე უნდა იყოს კანონიერი, გონიერი, და აუცილებელი.

შემდეგი საკითხი შეეხება ადვოკატთან ურთიერთობის საკითხს. საერთაშორისო პაქტის მუხლი 14, პუნქტი 3-ის თანახმად თითოეულს აქვს უფლება წარდგენილი ბრალდებისაგან თავდასაცავად ქონდეს საკმაო დრო და შესაძლებლობა დაცვის მოსამზადებლად და მის მიერ თავისუფლად არჩეულ ადვოკატთან ურთიერთობისა, ამასთან, დაცვა უნდა იყოს რეალური და ეფექტური, დამოუკიდებლად იმისა, დამცველის სამსახურის ანაზღაურების საშუალება აქვს თუ არა ბრალდებულს. ადვოკატთან ურთიერთობის დაწყების ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 48 საათს. უზრუნველყოფილი უნდა იყოს ადვოკატთან ურთიერთობის კონფიდენციალობა.

ბრალდებულს და მისი დაცვის ქვეშ მყოფს უნდა მიეცეს ყველა მასალა, მათ შორის გამოძიებლის ან მომკვლევის ღოსიე, რაც დაკავშირებულია ბრალდებასთან.

4. უფლება სასამართლოში საქმის საჯარო, სამართლიან და მიუკერძოებელ განხილვაზე. პეკინური წესები

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 10 ადგენს: „თითოეულ ადამიანს, მისი უფლებების და მოვალეობების განსაზღვრის და მასზე წარდგენილი სისხლის სამართლის ბრალდების დადგენის მიზნით, სრული თანასწორობის საფუძველზე, აქვს უფლება, რომ მისი საქმე განიხილოს საჯაროდ და სამართლიანობის ყველა მოთხოვნის დაცვით დამოუკიდებელმა და მიუკერძოებელმა სასამართლომ“.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 11 ადგენს:

„1. თითოეულ ადამიანს, რომელსაც ბრალი ედება დანაშაულის ჩადენაში, უფლება აქვს არ ითვლებოდეს დამნაშავედ მანამ, სანამ მისი ბრალი არ იქნება დადგენილი საკანონმდებლო წესით საჯარო სასამართლო განხილვის გზით, რა დროსაც იგი უზრუნველყოფილი უნდა იქნას დაცვის ყველა საშუალებით.

2. არავინ არ შეიძლება ცნობილი იქნას დამნაშავედ იმ ქმედობის ან უმოქმედობისათვის, რაც მათი ჩადენის დროს არ წარმოადგენდა დანაშაულს თანახმად ეროვნული კანონმდებლობისა ან საერთაშორისო სამართლისა. პირს არ შეიძლება დაედოს სასჯელი უფრო მკაცრი, ვიდრე ის, რომელიც შეიძლება გამოყენებული ყოფილიყო, როდესაც დანაშაული იყო ჩადენილი.“

დეკლარაციის ამ მუხლებს აკონკრეტებს „მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის“ მუხლი 14:

„1. ყველა პირი თანასწორია სასამართლოების და ტრიბუნალების წინაშე. სისხლის სამართლის საქმეზე პირის წინააღმდეგ წარდგენილი ბრალდების ან სასარჩელო საქმეზე უფლე-

ბებისა და მოვალეობების განსაზღვრისას, თითოეული პირი უფლებამოსილია საქმის სამართლიან და საჯარო განხილვაზე კანონის საფუძველზე შექმნილი კომპეტენტური, დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს ან ტრიბუნალის მიერ. პრესა და საზოგადოება შეიძლება არ იქნას დაშვებული სამსჯავრო განხილვაზე მთლიანად ან მის ნაწილზე მორალის, საზოგადოებრივი წესრიგის ან ეროვნული უშიშროების მოსაზრებით დემოკრატიულ საზოგადოებაში, ან როდესაც ამას ითხოვს მხარეთა კერძო ცხოვრების ინტერესი, ან იმ ზომით, რაც სასამართლოს აზრით, მკაცრად აუცილებელია ისეთი განსაკუთრებული გარემოებების არსებობისას, როდესაც საჯაროობას შეუძლია ზიანი მიაყენოს სამართლიანობის ინტერესებს. მაგრამ ნებისმიერი გადაწყვეტილება სისხლის სამართლის საქმეზე ან სასარჩელო საქმეზე ქვეყნდება საჯაროდ, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც არასრულწლოვანთა ინტერესები სხვას მოითხოვენ ან როდესაც საქმე ეხება მატრიმონიალურ დავებს ან მეურვეობას ბავშვებზე.

2. დანაშაულში ბრალდებულ ყოველ პირს უფლება აქვს ითვლებოდეს უდანაშაულოდ, მანამ მისი ბრალი არ იქნება დამტკიცებული კანონის შესაბამისად.

3. პირის წინააღმდეგ დანაშაულში ბრალდების წარდგენისას, იგი უფლებამოსილია შემდეგ მინიმალურ გარანტიებზე სრული თანასწორობის დაცვით:

ა) მისთვის გასაგებ ენაზე დაუყოვნებლივ და დეტალურად იყოს ინფორმირებული მის წინააღმდეგ წარდგენილი ბრალდების ხასიათისა და საფუძვლის შესახებ;

ბ) ჰქონდეს საკმარისი დრო და სათანადო პირობები დაცვის მოსამზადებლად და მის მიერ შერჩეულ მრჩეველთან ურთიერთობისა;

გ) გასამართლდეს გაუმართლებელი დაყოვნების გარეშე;

დ) გასამართლდეს მისი თანდასწრებით და დაიცვას თავი თვითონ ან მის მიერ შერჩეული ოფიციალური დამცველის მეშვეობით; იყოს ინფორმირებული, თუ არა ჰყავს ოფიციალური დამცველი, ასეთის ყოლის უფლების შესახებ; იყოლიოს დანიშნითი დამცველი ყველა შემთხვევაში, როდესაც მართლმსაჯულების ინტერესები ამას ითხოვენ, ანაზღაურების გარეშე ყველა შემთხვევაში, თუ მას არა აქვს საკმარისი სახსრები ასეთი დამცველის მომსახურების გადასახდელად;

ე) დაკითხოს ან დაკითხული იქნენ ის მოწმეები, რომლებიც აჩვენებენ მის წინააღმდეგ, ჩვენებების მისაცემად გამოძახებული და დაკითხული იქნან მისი მოწმეები იმავე პირობებში, რომლებშიც დაკითხნენ მის წინააღმდეგ ჩვენების მიძღვნილი მოწმეები;

ვ) დაუბრკოლებლად ისარგებლოს თარჯიმნის მომსახურებით, თუ მას არ შეუძლია გაიგოს ის ენა ან ილაპარაკოს იმ ენაზე, რომელიც იხმარება სასამართლოში;

ზ) არ იყოს იძულებული მისცეს ჩვენება თავის საწინააღმდეგოდ ან აღიაროს ბრალი.

4. არასრულწლოვანთა საქმეებზე პროცესი უნდა იყოს ისეთი, რომ მხედველობაში იღებდეს წლოვანებას და ხელს უწყობდეს მათ გამოსწორებას.

5. დანაშაულისათვის მსჯავრდებულ ყოველ პირს უფლება აქვს, რათა მისი ბრალდება და სასჯელი გადასინჯული იქნას ზემდგომი სასამართლოს მიერ კანონის შესაბამისად.

6. თუ კი რომელიმე პირი საბოლოო გადაწყვეტილებით მსჯავრდებული იქნა დანაშაულისათვის, მაგრამ მის მიმართ გამოტანილი განაჩენი შემდგომში გაუქმდა ან იგი შეიწყალეს ანაზღაურებით ან ახლად აღმოჩენილი ფაქტის გამო, რაც ადასტურებს სასამართლო შეცდომის არსებობას, მაშინ პირი, რომელსაც დაედო სასჯელი ასეთი ბრალდების გამო, იღებს კომპენსაციას კანონის შესაბამისად, თუ კი არ იქნა დამტკიცებული, რომ ეს

უცნობი ფაქტი თავის დროზე არ იქნა აღმოჩენილი მთლიანად ან ნაწილობრივ მისივე ბრალით.

7. არავინ არ შეიძლება გასამართლებული ან დასჯილი იქნეს განმეორებით დანაშაულისათვის, რომლისათვისაც იგი საბოლოოდ მსჯავრდებული ან გამართლებული იყო კანონის და სისხლის სამართლის პროცესის შესაბამისად.“

პაქტის 14 მუხლი რთული ბუნებისაა და ამიტომ ამ მუხლის სხვადასხვა ასპექტები ითხოვენ სპეციალ კომენტარს.

ასეთი ხასიათის კომენტარს შეიცავს გაეროს გენერალური ასამბლეის 1985 წლის 25 ნოემბრის რეზოლუცია „სასამართლოების დამოუკიდებლობის ძირითადი პრინციპების“ შესახებ. მოგვყავს ზოგიერთი, არსებითი მნიშვნელობის დებულება.

1. სასამართლოების დამოუკიდებლობას უზრუნველყოფს სახელმწიფო და ასეთი შეიტანება ქვეყნის კონსტიტუციაში და კანონებში. ყველა სახელმწიფო და სხვა ინსტიტუტების მოვალეობაა პატივი სცენ და დაიცვან სასამართლოების დამოუკიდებლობა.

2. სასამართლოები გადაწყვეტენ მათთვის გადაცემულ საქმეებს მიუკერძოებლად, ფაქტების საფუძველზე და კანონის შესაბამისად, ყოველგვარი შეზღუდვის, არამართლზომიერი ზეგავლენის, ზეწოლის, დაშინების ან პირდაპირი ან არაპირდაპირი ჩარევის გარეშე, ვისგანაც არ უნდა მომდინარეობდეს ან რა მიზეზითაც არ უნდა იყოს გამოწვეული ასეთი.

3. სასამართლოები ფლობენ კომპეტენციას სასამართლო ხასიათის ყველა საკითხის გამო და აქვთ განსაკუთრებული უფლება გადაწყვიტონ: შედის თუ არა კანონით დადგენილ მათ კომპეტენციაში გადაცემული საკითხი.

4. სასამართლოების დამოუკიდებლობის პრინციპი უფლებას აძლევს და ავალდებულებს სასამართლოებს უზრუნველყონ სასამართლო განხილვის სამართლიანი წარმოება და მხარეთა უფლებები.

5. თითოეული სახელმწიფო ვალდებულია უზრუნველყოს შესაბამისი სახსრებით სასამართლოები, რაც საშუალებას მისცემს მათ სათანადოდ შეასრულონ თავიანთი ფუნქციები.

6. ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის თანახმად სასამართლოს წევრები, ისევე როგორც მოქალაქენი, ფლობენ სიტყვის, რწმენის, ასოციაციების და შეკრებების თავისუფლებას; მაგრამ ამ უფლებებით სარგებლობისას, მოსამართლეები უნდა მოიქცნენ ისე, რომ უზრუნველყონ თავისი თანამდებობისადმი პატივისცემა და შეინარჩუნონ მიუკერძოებლობა და დამოუკიდებლობა.

7. მოსამართლეები ფლობენ თავისუფლებას შექმნან მოსამართლეთა ასოციაცია ან სხვა ორგანიზაციები და გაერთიანდნენ მათში თავიანთი ინტერესების დასაცავად, პროფესიული მომზადების გასაუმჯობესებლად და სასამართლო დამოუკიდებლობის შესანარჩუნებლად.

8. პირებს, რომლებიც შეირჩევიან მოსამართლის თანამდებობაზე, უნდა გააჩნდეთ მაღალი მორალური თვისებები, სათანადო მომზადება და კვალიფიკაცია სამართლის დარგში.

9. მოსამართლეები ვალდებული არიან შეინახონ პროფესიული საიდუმლოება და კონფიდენციური ინფორმაცია თავიანთი სამსახურეობრივი მოვალეობის შესრულების დროს და არ უნდა იქნენ იძულებულნი მისცენ ჩვენება ასეთ საკითხებზე.

10. მოსამართლეებმა უნდა ისარგებლონ პირადი იმუნიტეტით სასამართლოს დევნისაგან იმ ფინანსური ზარალისათვის, რომელიც მიყენებული იყო მათი არასწორი ქმედებით ან დაუდევრობით თავიანთი სასამართლო ფუნქციების განხორციელების შედეგად.

11. ბრალდება ან საჩივარი მოსამართლის წინააღმდეგ მის მიერ სასამართლო ან პროფესიული მოვალეობების შესრულებისთან დაკავშირებით, უნდა გადაუდებლად და მიუკერძოებლად

განხილული იქნეს შესაბამისი პროცედურების დაცვით. მოსამართლეს აქვს უფლება შეპასუხებაზე და საკითხის სამართლიან განხილვაზე. საწყის ეტაპზე ბრალდების ან საჩივრის განხილვა უნდა წარმოებდეს კონფიდენციაურად, თუ სხვას არ ითხოვს იგი.

გენარალური ანსამბლეს შემოხსენებულ რეზოლუციის დებულებებს ავითარებს გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს 1990 წლის 24 ოქტომბრის რეზოლუცია „სასამართლოების დამოუკიდებლობის ძირითადი პრინციპების ეფექტური განხორციელების პროცედურები“-ს შესახებ.

1. ყველა სახელმწიფო თავისი კონსტიტუციური პროცესისა და შიდასახელმწიფო პრაქტიკის შესაბამისად აღიარებს და ამკვიდრებს სასამართლოების დამოუკიდებლობის ძირითად პრინციპებს.

2. არც ერთი მოსამართლე არ ინიშნება და არ აირჩევა, თუ მისი პიროვნება შეუთავსებელია ძირითადი პრინციპებისადმი, და არც ერთ დანიშნულ ან არჩეულ მოსამართლეს არ მოეთხოვება შეასრულოს ძირითადი პრინციპების საწინააღმდეგო ფუნქციები.

3. სახელმწიფოები უზრუნველყოფენ ძირითადი პრინციპების ფართო გამოქვეყნებას თუნდაც ქვეყნის ძირითად ან ოფიციალურ ენაზე. მოსამართლეები, ადვოკატები, საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ორგანოების წარმომადგენლები და ფართო საზოგადოებრიობა მისაწვდომი ფორმით იღებენ ინფორმაციას ძირითადი პრინციპების შინაარსისა და მნიშვნელობის შესახებ.

4. სახელმწიფოები განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ სასამართლო სისტემის ფუნქციონირებისათვის ადეკვატური სახსრების აუცილებელ გამოყოფას, საქმეთა რაოდენობის თანაზომიერად განაწილებას, მოსამართლეთა რაოდენობის განსაზღვრას, სასამართლოების უზრუნველყოფას საჭირო ტექნიკური პერსონალით და მოწყობილობით, მოსამართლეთა პირადი უსაფრთხოების და მატერიალური ანაზღაურების უზრუნველყოფას.

5. 'სახელმწიფოები მხარს უჭერენ და ახალისებენ ეროვნულ და რეგიონალურ დონეზე სემინარების და კურსების ჩატარებას სასამართლოების როლის და მათი დამოუკიდებლობის მნიშვნელობის შესახებ საზოგადოებაში.

პაქტის ამ მუხლის დებულებები ვრცელდება ყველა სასამართლოზე და ტრიბუნალზე, როგორც ჩვეულებრივზე, ისე სპეციალიზირებულზე. ამასთან, უნდა აღინიშნოს, რომ ბევრ ქვეყანაში არსებობს სამხედრო და სპეციალური სასამართლოები, რომლებიც განსჯიან მოქალაქეებს. ეს უქმნის სერიოზულ პრობლემებს სამართლიანობის განხორციელებას თანასწორობის, მიუკერძოებლობის და დამოუკიდებლობის პრინციპების გარანტიების თვალსაზრისით, რადგან ვერ უზრუნველყოფს ადამიანის უფლებების ეფექტურ დაცვას. თუ წვერი-სახელმწიფო მასობრივი არეულობის დროს იძულებულია შექმნას ასეთი სასამართლოები და გაამარტივოს სასამართლო პროცესი, მაშინაც კი იგი ვალდებულია უზრუნველყოს პაქტის მუხლი 14-ის დებულებების დაცვა.

პაქტის მუხლი 14-ის დებულებებს აკონკრეტებს გაეროს „მინიმალური სტანდარტული წესები არასრულწლოვანთა მიმართ მართლმსაჯულების განხორციელებასთან დაკავშირებით“.

აღნიშნული წესები მიღებული იქნა გაეროს მეშვიდე კონგრესის რეგონთაშორისო თათბირზე 1984 წლის 17 მაისს პეკინში და დამტკიცებული იქნა გაეროს გენერალური ასამბლეის მიერ 1985 წლის 29 ნოემბერს, რის გამოც მათ ეწოდა „პეკინური წესები“.

თანახმად წესების შესავალი დებულებისა არასრულწლოვანთა მიმართ მართლმსაჯულების განხორციელება უნდა იქცეს ეროვნული განვითარების შემადგენელ ნაწილად და იგი მოწოდებულია უზრუნველყოს ახალგაზრდობის დაცვა და საზოგადოებაში სტაბილობის და მშვიდობის შენარჩუნება.

თანახმად წესებისა:

1) არასრულწლოვანი არის ბავშვი ან ახალგაზრდა, რომელიც არსებული სამართლებრივი სისტემის ფარგლებში შეიძლება მიეცეს პასუხისგებაში სამართალდარღვევისათვის ისეთი ფორმით, რაც განსხვავდება პასუხისმგებლობის იმ ფორმისგან, რომელიც გამოიყენება ზრდასრულის მიმართ;

სამართალდარღვევა არის ნებისმიერი გადაცდომა, რომელიც იწვევს სასჯელს არსებული სამართლებრივი სისტემის ფარგლებში;

2) არასრულწლოვანი სამართალდამრღვევი არის ბავშვი ან ახალგაზრდა, რომელმაც, როგორც დადგენილია, ჩაიდინა გადაცდომა. (ასაკობრივი ღიაპაზონია 7-18 წელი).

თანახმად წესებისა ძირითადი პროცესუალური გარანტიები ვრცელდება არასრულწლოვანზე სრულად. უფრო მეტი, არ არის რეკომენდირებული საქმის გარემოებათა გამჟღავნება საბოლოო გადაწყვეტილების მიღებამდე, ხოლო გადაწყვეტილების მიღების შემდეგ ინფორმაციის პუბლიკაცია. (არ არის რეკომენდირებული არასრულწლოვანის მოხსენიება ტერმინით „არასრულწლოვანი სამართალდამრღვევი“, „არასრულწლოვანი დამნაშავე“). სასამართლოზე, კომისიაზე, საბჭოზე საკითხი რეკომენდირებულია განხილული იქნას დახურულად. მშობლის, მზრუნველის, მეურვის, ან ასეთის არყოლის შემთხვევაში, ახლო ნათესავის მონაწილეობა სამართალწარმოების ყველა სტადიაზე სავალდებულოა.

3) თანახმად წესებისა, არასრულწლოვანის დაკავება დაუყოვნებლივ ეცნობება ზემოაღნიშნულ პირებს. მოსამართლემ ან სხვა კომპეტენტურმა პირმა დაუყოვნებლივ უნდა განიხილოს საკითხი არასრულწლოვანის განთავისუფლების მიზანშეწონილობის შესახებ. სასამართლო განიხილვამდე არასრულწლოვანის პატიმრობაში ყოფნა შეიძლება გამოყენებულ იქნეს, როგორც უკიდურესი ზომა, ამასთან მხედველობაში მიიღება არა იმდენად

ჩადენილი დანაშაულის სიმძიმე, არამედ არასრულწლოვანის ფსიქო-ფიზიკური და ემოციური მახასიათებლები. პატიმრობაში ყოფნის მთელ პერიოდში არასრულწლოვანები უზრუნველყოფილი უნდა იქნან ზრდასრულისაგან განსხვავებული სოციალური, ფსიქოლოგიური, სამედიცინო და ყოფითი პირობებით.

5. ხელისუფლებისაგან დაზარალებულთა უფლებები.

პოლიციის პასუხისმგებლობის პრინციპები.

კორუფციის საქმეთა წარმოება სასამართლოში

ადამიანის საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 8 ადგენს: „თითოეულ ადამიანს აქვს უფლება ეროვნული სასამართლოს მიერ უფლებებში ეფექტურ აღდგენაზე კონსტიტუციით ან კანონით დადგენილი მისი ძირითადი უფლებების დარღვევის შემთხვევაში.“

დეკლარაციის ეს მუხლი ადგენს ადამიანის ძირითადი უფლებების დარღვევის შემთხვევაში მათი აღდგენის პრინციპს. ეს მუხლი ეხება სამართალდარღვევისგან დაზარალებული პირების უფლებათა აღდგენას. იურიდიულ ლიტერატურაში დაზარალებული მოიხსენიება მსხვერპლის ტერმინით.

გაეროს გენერალური ასამბლეის 1985 წლის 29 ნოემბრის დეკლარაცია „მართლმსაჯულების ძირითადი პრინციპების შესახებ დანაშაულის და ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების მსხვერპლთათვის“ აკონკრეტებს და ავითარებს დეკლარაციის მუხლი 8-ის ნორმას.

ტერმინი „მსხვერპლის“ ქვეშ იგულისხმება პირი, რომელსაც ინდივიდუალურად ან კოლექტიურად მიაღვა ზიანი, სხეულებრივი და მორალური ზიანის ჩათვლით, სულიერი ტანჯვა, მატერიალური ზარალი ან არსებითად დაირღვა მისი ძირითადი უფლებები იმ ქმედობის ან უმოქმედობის შედეგად, რომელიც

არღვევს მოქმედ ეროვნულ სისხლის სამართლის კანონს, მათ შორის კანონს, რომელიც კრძალავს ხელისუფლების დანაშაულებრივ ბოროტად გამოყენებას.

„მსხვერპლად“ ჩაითვლება პირი, დამოუკიდებლად იმისა, ზიანის მიმყენებელი დადგენილი, დაპატიმრებული, სამართალში მიცემული ან დასჯილი იქნა თუ არა, აგრეთვე დამოუკიდებლად ნათესაური კავშირისა ზიანის მიმყენებელსა და მსხვერპლს შორის. ტერმინი „მსხვერპლი“ შესაბამის შემთხვევებში მოიცავს მსხვერპლის ახლო ნათესავებსაც ან კმაყოფაზე მყოფთაც, აგრეთვე პირებს, რომლებსაც მიაღება ზიანი იმ მსხვერპლისათვის დახმარების აღმოჩენის მცდელობისას, რომლებიც იმყოფებოდნენ განსაცდელში, აგრეთვე პირებს, რომლებიც აღკვეთდნენ ზიანს.

მსხვერპლს უნდა ეპყრობოდნენ თანაგრძნობით და პატივის სცემდნენ მის ღირსებას.

საჭიროა შეიქმნას და განმტკიცდეს სასამართლო და ადმინისტრაციული მექანიზმები იმისათვის, რომ მსხვერპლი უზრუნველყოფილი იქნას კომპენსაციის ოპერატიულად მიღების შესაძლებლობით ოფიციალური და არაოფიციალური პროცედურებით, რაც იქნებოდა სამართლიანი, არაძვირადღირებული და მისაწვდომი.

იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს შესაძლებელია, საჭიროა გამოყენებულ იქნას დავის მოწესრიგების არაოფიციალური მექანიზმები, შუამავლობის, არბიტრაჟის და ჩვეულებრივი სასამართლოების ან ადგილობრივი პრაქტიკის ჩათვლით, იმ მიზნით, რომ ხელი შეეწყოს მხარეთა შერიგებას და მსხვერპლისათვის ზარალის ანაზღაურებას.

მსხვერპლთათვის, აგრეთვე მათი ოჯახებისათვის და კმაყოფაზე მყოფთათვის ზარალის ანაზღაურება გულისხმობს აგრეთვე რესტიტუციას, რაც მოიცავს საკუთრების დაბრუნებას ანდა ზიანით მიყენებული ზარალის ღირებულების გადახდას, გაწეული

პარკების ანაზღაურებას, მომსახურების გაწევას ან უფლებებში ღაღგენას.

სახელმწიფოებმა სასურველია განიხილონ საკითხი რესტიტუციის დასანერგად პრაქტიკაში, დებულებებში და კანონებში რეორგანიზაციის სისხლის სამართლის სასჯელის ერთ-ერთი ზომა, რეორგანიზაციის ძირითადი, ისე დამატებითი.

როდესაც სახელმწიფოს თანამდებობის პირები ან სხვა წარმომადგენლები, რომლებიც მოქმედებენ ოფიციალურ ან ნახევრადოფიციალურ რანგში, არღვევენ ეროვნულ სისხლის სამართლის კანონებს, მსხვერპლმა უნდა მიიღოს რესტიტუცია სახელმწიფოსაგან, ხოლო თანამდებობის პირები და წარმომადგენლები პასუხს აგებენ მიყენებული ზარალისათვის.

ხელი უნდა შეეწყოს სახელმწიფო ფონდების შექმნას, განმტკიცებას და გაფართოებას მსხვერპლთათვის კომპენსაციის უზრუნველსაყოფად. ამ მიზნით საჭიროების შემთხვევაში შეიძლება შექმნას სხვა ფონდებიც, მათ შორის იმ შემთხვევაში, როდესაც სახელმწიფოს არ ძალუძს აუნაზღაუროს მსხვერპლს მიყენებული ზარალი.

მსხვერპლს უნდა აღმოეჩინოს აუცილებელი მატერიალური, სამედიცინო, ფსიქოლოგიური და სოციალური დახმარება სამთავრობო, ნებაყოფლობით და ადგილობრივ დონეზე.

პოლიციის, მართლმსაჯულების, ჯანმრთელობის დაცვის, სოციალური დახმარების და სხვა შესაბამისმა პერსონალმა უნდა გააიაროს მომზადება, რათა უზრუნველყოფილი იქნას მათ მიერ მსხვერპლთა მოთხოვნილებების აუცილებლობის გათვალისწინებით.

გაეროს სტრუქტურებში დაგროვილი ინფორმაციის საფუძველზე საჭირო გახდა გაეროს მიერ სპეციალური რეზოლუცია, რომელიც ხელს შეუწყობდა საზოგადოებრივი წესრიგის დამცავი თანამდებობის პირების მიერ ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების შედეგად ადამიანისათვის ზიანის მიყენების აღკვე-

თას. გაეროს გენერალური ანსამბლეს 1979 წლის 17 დეკემბრის რეზოლუციის საფუძველზე მიღებული იქნა „სამართალდამცავი თანამდებობის პირების ქცევის კოდექსი“. ქვემოთ ჩამოყალიბებულია გაეროს ამ რეზოლუციის ძირითადი დებულებები.

საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის სფეროში სამართალდამცავი თანამდებობის პირების ფუნქციების ხასიათი და მათი განხორციელების მდგომარეობა უშუალო ზეგავლენას ახდენს ცალკეულ პირთა და მთლიანად საზოგადოების ცხოვრების ხარისხზე.

სამართალდამცავი თითოეული თანამდებობის პირი წარმოადგენს მართლმსაჯულების სისტემის ნაწილს, რის გამოც თითოეული თანამდებობის პირის ქცევა ზეგავლენას ახდენს მთელ სისტემაზე, მის ავტორიტეტზე.

სამართალდამცავი თითოეული თანამდებობის პირი წარმოადგენს მთლიანად საზოგადოებას და პასუხისმგებელი და ანგარიშვალდებულია მის წინაშე. ამიტომ სამართალდამცავი თანამდებობის პირთა ქცევა უნდა განიცდიდეს დეტალურ კონტროლს საზოგადოებრიობის მხრიდან, რაც შეიძლება განხორციელდეს საბჭოს, სამინისტროს, პროკურატურის, სასამართლოს, ომბუდსმენის, მოქალაქეთა რაიმე კავშირის მიერ ან ამ ორგანოთა ნებისმიერი შერწყმით.

სამართალდამცავი თანამდებობის პირების ქცევის ქვემოთ ჩამოყალიბებულ ნორმებს არ ექნებათ პრაქტიკული ღირებულება მანამ, სანამ მათი შინაარსი და მნიშვნელობა სწავლების და მომზადების, აგრეთვე კონტროლის განხორციელების გზით არ იქცევა საზოგადოებრივი წესრიგის დამცავი თითოეული თანამდებობის პირის კრედო.

1. უპირველეს ყოვლისა, ტერმინი „საზოგადოებრივი წესრიგის დამცავი თანამდებობის პირი“ მოიცავს ყველა დანიშნით ან არჩევით თანამდებობის პირს, რომელიც აღჭურვილია პოლიციუ-

რი ძალაუფლებით, განსაკუთრებით დაკავების ან დაპატიმრების ძალაუფლებით. იმ ქვეყნებში, სადაც პოლიტიკურ ძალაუფლებას, აგრეთვე ახორციელებენ სამხედრო ხელისუფალნი ანდა სახელმწიფო უშიშროების ძალები, სამართალდამცავი თანამდებობის პირის ცნება მოიცავს ამ სამსახურების თანამდებობის პირებსაც.

2. თავიანთი მოვალეობის შესრულებისას, სამართალდამცავმა თანამდებობის პირებმა პატივი უნდა სცენ და დაიცვან ადამიანის ღირსება და მხარი დაუჭირონ და ხელი შეუწყონ თითოეული ადამიანის უფლებებს, რაც ჩამოყალიბებულია საერთაშორისო დეკლარაციებში და კონვენციებში.

სახელმწიფოებმა პერიოდულად უნდა გადახედონ მოქმედ კანონებს და არსებულ პრაქტიკას იმისათვის, რომ უზრუნველყოფილი იქნას მათი რეაგირების ეფექტურობა შეცვლილ პირობებზე. სახელმწიფოებმა სამოქმედოდ უნდა შემოიღონ კანონმდებლობა, რომელიც აკრძალავდა იმ ქმედობებს, რომელნიც წარმოადგენენ პოლიტიკური და ეკონომიკური ძალაუფლების ბოროტად გამოყენებას, რითაც ხელს შეუწყობენ ასეთ ქმედებათა აღკვეთის პოლიტიკისა და მექანიზმის ჩამოყალიბებას, განავითარებენ და ფართოდ უზრუნველყოფენ შესაბამისს უფლებებს და საშუალებებს ასეთ ქმედებათა მსხვერპლთა სამართლებრივი დაცვისათვის.

3. საზოგადოებრივი წესრიგის დამცავ თანამდებობის პირებს შეუძლიათ გამოიყენონ ფიზიკური ძალა მხოლოდ უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობაში და იმ ზომით, რაც საჭიროა მათი მოვალეობის შესასრულებლად. უკიდურესი აუცილებლობის მდგომარეობად ჩაითვლება: 1) დანაშაულის აღკვეთა, ან 2) სამართალდამრღვევის ან სამართალდარღვევაში ეჭვმიტანილის მართლზომიერი დაკავება, ან 3) მათი დაკავებისას დახმარების აღმოჩენა.

საზოგადოებრივი წესრიგის დამცავ თანამდებობის პირებს

შეუძლიათ გამოიყენონ შეიარაღებული ძალა (ცეცხლსასროლი იარაღი) როგორც უკიდურესი ზომა. როგორც წესი ცეცხლსასროლი იარაღი არ უნდა იქნას გამოყენებული, გარდა ორი შემთხვევისა: 1) როდესაც სამართალდამრღვევი ან ეჭვმიტანილი სამართალდამრღვევი შეიარაღებულ წინააღმდეგობას უწევს ან სხვაგვარად საფრთხეს უქმნის სხვათა სიცოცხლეს, და 2) როდესაც სხვა უკიდურესი ზომები არ არის საკმარისი მის დასაშოშმინებლად ან დასაკავებლად.

4. საზოგადოებრივი წესრიგის დამცავი თანამდებობის პირები ვალდებული არიან უზრუნველყონ საპატიმროში მოთავსებულთა ჯანმრთელობის სრული დაცვა, კერძოდ, მიიღონ დაუყოვნებლივი ზომები სამედიცინო დახმარების აღმოსაჩენად, როდესაც ასეთს ითხოვენ. ამასთან, სამართალდამცველმა თანამდებობის პირებმა უნდა გაითვალისწინონ საპატიმროს სამედიცინო პერსონალის აზრი გარედან, მათთან უშუალო ურთიერთობაში ახლომყოფი, სამედიცინო პერსონალის მოწვევის შესახებ კონსულტაციის მისაღებად ან სამედიცინო დახმარების აღმოსაჩენად.

5. კანონი უნდა გამოყენებულ იქნას სრული ძალით ნებისმიერი საზოგადოებრივი წესრიგის დამცავი თანამდებობის პირის მიმართ, ვინც ჩაიდენს კორუფციის რაიმე აქტს, რამეთუ მთავრობა არ უნდა ელოდოს მოქალაქეთაგან კანონის მორჩილებას, თუ კი მას არ შეუძლია ან არ სურს უზრუნველყოს კანონის შესრულება მისივე წარმომადგენლებისაგან და მისივე უწყებებში.

გაეროს მიერ მიღებული „საზოგადოებრივი წესრიგის დამცავი თანამდებობის პირების ქცევის კოდექსის“ განხორციელების უზრუნველყოფის მიზნით გაეროს ეკონომიკურმა და სოციალურმა საბჭომ 1989 წლის 24 მაისის რეზოლუციის საფუძველზე მიიღო „სამართალდამცავი თანამდებობის პირების ქცევის კოდექსის ეფექტური განხორციელების სახელმძღვანელო პრინციპები.“ ეს პრინციპები შეიძლება ჩამოყალიბდეს რამდენიმე პუნქტად:

1. მთავრობები იღებენ აუცილებელ ზომებს საზოგადოებრივი წესრიგის დამცავი თანამდებობის პირების სწავლების, გადამზადების და კვალიფიკაციის ამაღლების პროცესში მათ მიერ ამ კოდექსთან დაკავშირებული ეროვნული კანონმდებლობის, აგრეთვე ადამიანის უფლებათა შესახებ სხვა ფუძემდებლური დოკუმენტების გაცნობის მიზნით.

2. პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება საზოგადოებრივი წესრიგის დამცავი თანამდებობის პირების შერჩევას, სწავლებას და მომზადებას, აგრეთვე სათანადო ანაზღაურების და შრომის პირობებს. ამასთან, იქმნება ეფექტური მექანიზმები შინაგანი დისციპლინის და გარე კონტროლის უზრუნველსაყოფად, მათ შორის თანამდებობის პირებზე საჩივრების მიღებისა და განხილვის განსაკუთრებული დებულებების შემუშავების მიმართულებებით.

3. შიდასახელმწიფო დონეზე კანონის ეფექტური განხორციელების მიზნით საზოგადოებრივი წესრიგის დამცავი ყველა თანამდებობის პირი უნდა ფლობდეს ამ კოდექსს მშობლიურ ენაზე. მთავრობები ავრცელებენ კოდექსს და მასთან დაკავშირებულ შინაგან კანონებს იმისათვის, რომ ფართო საზოგადოება გაეცნოს მათში ჩამოყალიბებულ პრინციპებს და უფლებებს. კოდექსის გამოყენების ხელშეწყობის მიზნით მთავრობები აწყობენ სიმპოზიუმებს სამართალდამცავი თანამდებობის პირების როლის და ფუნქციების შესახებ ადამიანის უფლებათა დაცვისა და დანაშაულობის აღკვეთის საქმეში.

4. მთავრობები ახსენებენ გენერალურ მდივანს ხუთ წელიწადში ერთხელ მაინც კოდექსის განხორციელების მდგომარეობის შესახებ, ამასთან მთავრობები გენერალურ მდივანს უგზავნიან ამონაწერებს კანონებიდან, დადგენილებიდან და აღმინისტრაციული ინსტრუქციებიდან კოდექსის გამოყენებასთან დაკავშირებით, და ნებისმიერ სხვა ინფორმაციას მისი განხორციელების

შესახებ, აგრეთვე ცნობებს მისი განხორციელების დაბრკოლებათა შესახებ.

ხელისუფლების, განსაკუთრებით პოლიციის მიერ, ადამიანის უფლებების ხელყოფის ისეთ საშიშ ფორმას, როგორც კორუფცია, განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს ევროპის საბჭო. უკანასკნელ წლებში, განსაკუთრებით პოსტ-საბჭოთა სივრცეში შექმნილმა განუკითხაობამ ევროპის საბჭოს უკარნახა სპეციალურად მიეღო ორი კონვენცია: „სისხლის სამართლის კონვენცია კორუფციის შესახებ“ (27.01.99) და „სამოქალაქო სამართლის კონვენცია კორუფციის შესახებ“ (05.12.99).

ევროპის საბჭოს წევრი-სახელმწიფოების მთავრობების განსაკუთრებულ ყურადღებას კონვენცია მიაქცევს იმას, რომ კორუფცია უშუალოდ ხელყოფს კანონის უზენაესობას, დემოკრატიულ ღირებულებებს და ადამიანის უფლებებს, იწვევს პოლიტიკურ და ეკონომიკურ არასტაბილურობას, აღვივებს სოციალური უსამართლობის წინააღმდეგ შეიარაღებული ბრძოლის სურვილს, არყევს საზოგადოების ზნეობრივ საფუძვლებს, მკვეთრად ზრდის დამნაშავეობას.

• შეეჩერდებით სისხლის სამართლის თეორიისათვის მნიშვნელოვან ზოგიერთ საკითხზე.

კონვენციამ სისხლის სამართლის წესით დასჯად, კორუფციის ჩამდენ სუბიექტთა წრეში, ქვეყნის საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლების თანამდებობის პირთა გარდა, ჩართო ქვეყანაში მოღვაწე უცხოელი საჯარო სამსახურის თანამდებობის პირები.

სისხლის სამართლის სისხლის სამართლის წესით დასჯად კორუფციის ჩამდენ სუბიექტთა წრეში, საჯარო სამსახურში მოღვაწე, თანამდებობის პირთა გარდა, კონვენციამ ჩართო კერძო სექტორში მოღვაწე ის პირები, რომლებიც კერძო სამართლებრივი მოვალეობის დარღვევით ჩაიდენენ კორუფციის აქტს. კონვენცია-

ში ასევე გაითვალისწინება ფიზიკურ პირთა სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობა კორუფციაში თანამონაწილეობისათვის.

კონვენციამ სისხლის სამართლის წესით დასჯად კორუფციის ჩამდენ სუბიექტთა წრეში ჩართო საერთაშორისო საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო ორგანიზაციების თანამდებობის პირები, რომლებიც თავის სამსახურებრივ მოვალეობის შესრულებასთან დაკავშირებით ჩაიდენენ კორუფციის აქტს.

კონვენცია სამართლის წესით დასჯად კორუფციის ჩამდენ სუბიექტთა მიმართ წმინდა სისხლის სამართლებრივ სასჯელგანაღმებლად ითვალისწინებს ქონებრივი სანქციების გამოყენების შესაძლებლობას.

საერთაშორისო თანამშრომლობის ასპექტში კონვენცია ავალდებულებს წევრ სახელმწიფოებს მიიღონ ყველა საჭირო ზომა იმისათვის, რომ დაცული იქნას ყველა ის პირი, რომელიც თანამშრომლობს მათთან კორუფციის გამოვლენის სფეროში და აძლევს ჩვენებას კორუფციის ფაქტთან დაკავშირებით.

კონვენცია უშვებს საგამოძიებო ტექნიკის გამოყენებას კორუფციის შესახებ მტკიცებულებათა შეკრებისას. უფრო მეტი, ამ მიზნით, კონვენცია დასაშვებად მიიჩნევს ყოველგვარი საბანკო, საფინანსო და კომერციული საიდუმლოების შემცველი ინფორმაციის ხელმისაწვდომობას.

წევრი სახელმწიფოების მიერ კონვენციით ნაკისრი ვალდებულებების შესრულების თვალყურს ადევნებს ე.წ. „კორუფციის წინააღმდეგ მოქმედი სახელმწიფოთა ჯგუფი“.

კონვენციის საფუძველზე წევრმა სახელმწიფოებმა ვალდებულება იკისრეს ხელი შეუწყონ ერთმანეთსა კორუფციასთან ბრძოლაში მათი კანონმდებლობის უნიფიკაციის და დაახლოების მიმართულებით, აგრეთვე კორუფციის საქმეთა სწრაფ გამოძიებაში. მათ უნდა სწამდეთ, რომ კორუფციასთან ბრძოლის შესუსტება საფრთხეს უქმნის მათივე სახელმწიფო სუვერენიტეტს,

ეროვნულ უშიშროებას და საზოგადოებრივ წესრიგს.

კორუფციასთან ბრძოლის საერთაშორისო თანამშრომლობა მოიცავს კორუფციაში ბრალდებულ ან მსჯავრდებულ პირთა ექსტრადიციას, აგრეთვე საქმეთა გადაცემას გამოძიების ჩატარების მიზნით. კონვენცია ითვალისწინებს კორუფციის წინააღმდეგ წერილობით სახელმწიფოების თანამშრომლობის ტექნიკურ საკითხსაც.

„სამოქალაქო სამართლის კონვენცია კორუფციის შესახებ“ ითვალისწინებს კორუფციისაგან დაზარალებულ პირთა ეფექტური სასამართლო დაცვის საშუალებებს, ზარალის ანაზღაურების ჩათვლით, რაც თავის მხრივ გულისხმობს როგორც მატერიალური ისე მორალური ზიანის ანაზღაურებას სრული ოდენობით სახელმწიფოსაგან ან კერძო სტრუქტურისაგან.

მონაწილე სახელმწიფოებმა ვალდებულება იკისრეს აღკვეთონ კორუფციის მხილების გამო მუშაკთა სამუშაოდან დათხოვნა, ხელი არ შეუშალონ პერიოდული აუდიტის ჩატარებას შესაბამის დარგებში.

საერთაშორისო თანამშრომლობის ასპექტში წევრმა სახელმწიფოებმა იკისრეს ვალდებულება ეფექტურად ითანამშრომლონ სამოქალაქო საქმეების წარმოების პროცესში დოკუმენტაციის, მტკიცებულებათა და ინფორმაციის გაცვლის მიმართულებით.

6. რწმენის და აზრის თავისუფლება.

პრესის თავისუფლება

მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მუხლი 18 ადგენს:

„1. თითოეულ ადამიანს აქვს უფლება აზრის, სინდისის ან რელიგიის თავისუფლებაზე. ეს უფლება მოიცავს თავისუფლებას სწამდეს ან იწამოს რელიგია ან გაიზიაროს მრწამსი თავისი მიხედვლებით, იქადაგოს თავისი რელიგია ან მრწამსი ინდივიდუალურად ან სხვებთან ერთად საჯარო ან კერძო წესით, შეასრულოს რელიგიური რიტუალი, ეწეოდეს ღვთისმსახურებას და საღმრთო სწავლებას.

2. არავინ არ შეიძლება განიცადოს იძულება, რომელიც ზღუდავს თავისუფლებას სწამდეს ან იწამოს რელიგია ან მრწამსი თავისი მიხედვლებით.

3. რაიმე რელიგიის ან მრწამსის ქადაგება შეიძლება შეიზღუდოს მხოლოდ კანონით და როდესაც ეს აუცილებელია საზოგადოებრივი უსაფრთხოების, წესრიგის, ჯანმრთელობის ან მორალის ან სხვათა უფლებებისა და ძირითადი თავისუფლებების დასაცავად.

4. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები პატივს სცემენ მშობელთა, აგრეთვე, როდესაც ეს დასაშვებია, კანონიერ მეურვეთა თავისუფლებას, უზრუნველყონ თავიანთი ბავშვების რელიგიური და ზნეობრივი აღზრდა თავიანთი მრწამსის შესაბამისად.“

მუხლი 18 ორ ასპექტში მოიაზრება. პირველი ასპექტი მოიცავს პიროვნების თავისუფლებას სწამდეს ან იწამოს ნებისმიერი რელიგია ან მრწამსი, მეორე ასპექტი მოიცავს შესაბამისი რელიგიის ან მრწამსის ქადაგებას, და მასთან დაკავშირებული რიტუალის შესრულებას, ღვთისმსახურებას და სწავლებას. აღნიშ-

ნული უფლების პირველი ასპექტი აბსოლუტური ხასიათისაა, მისი შეზღუდვა დაუმეგებელია, თუნდაც ეროვნული უშიშროების თუ მასობრივი არეულობის საბაბით. მეორე ასპექტი – შეფარდებითია, მისი შეზღუდვა დასაშვებია, მაგრამ კანონით ზუსტად განსაზღვრულ შემთხვევებში, რაც უმთავრესად დაკავშირებულია ექსტრემალურ სიტუაციებთან.

გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან, მონაწილე-სახელმწიფოების კანონები უნდა შეიცავდენ ნორმებს, რომელნიც ადასტურებენ ამ უფლების პირველი ასპექტის აბსოლუტურობას და იმ შეზღუდვებს, რაც დაკავშირებულია მეორე ასპექტთან.

იმ შემთხვევაში, როდესაც არსებობს სახელმწიფო რელიგია, კანონში უნდა ნაჩვენები იყოს რამდენად გარანტირებულია იმ პიროვნების თავისუფლება, რომელსაც არ სწამს არც ერთი რელიგია და რამდენად დაცულია ადამიანი დისკრიმინაციისაგან რელიგიურ ნიადაგზე. უფრო მეტი, კანონში აღწერილი უნდა იქნას ის პროცედურები, რომელნიც თან სდევნენ ქვეყანაში დომინირებულ სხვადასხვა რელიგიების საკანონმდებლო აღიარებას, დაშვებას ან მიმტევებლობას მათ მიმართ. კანონი უნდა ცხადყოფდეს იმას, რომ ეს პროცედურები პრაქტიკულად გამოიყენება, როდესაც პირს უარს ეუბნებიან მუხლი 18-ით გათვალისწინებული უფლებების აღიარებაზე ან როდესაც ესა თუ ის რელიგია იმყოფება დისკრიმინირებულ მდგომარეობაში სხვა რელიგიებთან შედარებით.

მუხლი 18 ვრცელდება არა მარტო ტრადიციულ რელიგიებზე და რწმენებზე, არამედ მათზეც, რომლებსაც მისდევნენ რელიგიური უმცირესობანი, აგრეთვე ახლადშექმნილ რელიგიებზე.

რელიგიური რიტუალების შესრულება და ღვთისმსახურების წარმოება გულისხმობს ცერემონიებს, რომლებშიც რწმენა ავლენს თავს უშუალოდ, აგრეთვე ღვთისმსახურების ადგილების

შშენებლობას, რიტუალური ფორმულების და საგნების გამოყენებას, სიმბოლოების დემონსტრაციას, სადღესასწაულო და დასვენების დღეების დაცვას. რელიგიური რიტუალის შესრულება და ღვთისმსახურების წარმოება შეიძლება მოიცავდეს განმასხვავებელი ტანსაცმლის ან თავსაბურველის ტარების, სიტყვათა ჯარკვეული ლექსიკის ხმარებას, საკვების რაციონის დაცვას. ღვთისმსახურების სწავლება შეიძლება მოიცავდეს სასულიერო სემინარიების და რელიგიური სკოლების შექმნას, აგრეთვე რელიგიური ტექსტებისა და პუბლიკაციების შედგენას, ბეჭვდას და ჯავრცელებას.

რელიგიის თავისუფლება ნიშნავს, როგორც რელიგიის და რწმენის არჩევას, ისე მათ შეცვლას ან მისგან განდგომას ან უარს საერთოდ მათ მიღებაზე. დაუშვებელია ფსიქიური თუ ფიზიკური იძულება ასეთ ქმედებებზე, როგორც პირდაპირი ისე ჯარაპირდაპირი, მაგალითად, რელიგიური ან რწმენის ნიშნით სხვა უფლებებში შეზღუდვა. ამავე წესით, თუ ესა თუ ის სისტემა აღიარებულია როგორც ოფიციალური იდეოლოგია, ეს არ უნდა ახდენდეს გავლენას იმ პირთა სამართლებრივ მდგომარეობაზე, რომლებიც განსხვავებულ იდეოლოგიას იზიარებენ.

სპეციალურ ნორმას შეიცავს ამ მუხლის პუნქტი 4, რომელიც ადგენს მშობელთა უფლებას ბავშვების რელიგიური აღზრდის სფეროში. გამომდინარე აქედან, კანონში უნდა დეტალურად იქნას აღწერილი რელიგიური განათლების სამართლებრივი რეგულირება, განსაკუთრებით იმ ქვეყნებში, სადაც რელიგია ისწავლება სახელმწიფო სკოლებში.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის და საერთაშორისო პაქტების პრაქტიკის განზოგადოების შედეგად ჩამოყალიბდა რელიგიური თავისუფლების საერთაშორისო სტანდარტი.

საერთაშორისო სტანდარტების თანახმად სახელმწიფოს ანუ საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუ-

ფლებას ეკრძალება შეუზღუდოს ადამიანს უფლება:

1. მისდიოს საერთოდ რელიგიას ან კონკრეტულ რელიგიას;
2. იქადაგოს ნებისმიერი რელიგია საჯარო ან კერძო წესით;
3. იქადაგოს ნებისმიერი რელიგია ინდივიდუალურად კოლექტიურად;
4. შეასრულოს რელიგიური კულტი;
5. ეწეოდეს ღვთისმსახურებას;
6. ეწეოდეს რელიგიურ პროპაგანდას და განათლებას;
7. თავისუფლად აირჩიოს ან შეიცვალოს რელიგია;
8. ისარგებლოს სხვა ძირითადი უფლებებით ან თავისუფლებით რელიგიური ნიშნით;
9. განსაზღვროს თავისი ბავშვის ცხოვრების წესი და განათლება თავისი რელიგიური მრწამსის შესაბამისად;
10. სხვებთან ერთად შექმნას ადგილი ზემოაღნიშნულ რელიგიურ თავისუფლებათა განსახორციელებლად;
11. რელიგიური მიზნით ჩამოაყალიბოს საქველმოქმედო ან ჰუმანიტარული დაწესებულება;
12. ამ მიზნით გამოსცეს, შეიძინოს ან გამოიყენოს საჭირო საგნები და მასალები;
13. ამ მიზნით გამოსცეს და გაავრცელოს შესაბამისი პუბლიკაციები;
14. ამ მიზნით თხოვნით მიმართოს ან მიიღოს ცალკეული პირებისა და ორგანიზაციებისაგან ნებაყოფლობითი ფინანსური და სხვაგვარი შეწირულობანი;
15. მოამზადონ, დანიშნონ, მათ შორის მემკვიდრეობის წესით, აირჩიონ შესაბამისი ხელმძღვანელები კონკრეტული რელიგიის ნორმების შესაბამისად;
16. დაიცვან რელიგიური დასვენების დღეები და აღნიშნონ რელიგიური დღესასწაულები;
17. დაამყარონ და შეინარჩუნონ რელიგიური კავშირები

ცალკეულ პირებთან და გაერთიანებებთან როგორც ქვეყნის შიგნით ისე გარეთ.

საერთაშორისო სტანდარტი უშვებს რელიგიური თავისუფლების შეზღუდვის ორ გამონაკლისს.

პირველი. საწმენდის შეუძლია შეზღუდოს კანონით, და ისიც სასამართლო წესით. არა ყოველგვარი რელიგიური თავისუფლება, არამედ მხოლოდ: რელიგიის ინდივიდუალური ან კოლექტიური ქადაგება (საჯარო ან კერძო წესით), პროპაგანდა ან განათლება, ასევე უფლება შექმნას ადგილი რელიგიურ თავისუფლებათა განსახორციელებლად, ჩამოაყალიბოს საქველმოქმედო ან ჰუმანიტარული დაწესებულება, გამოსცეს, შეიძინოს ან გაავრცელოს შესაბამისი პუბლიკაციები, ასევე დაამყაროს კავშირები ცალკეულ რელიგიურ პირებთან და გაერთიანებებთან ქვეყნის შიგნით ან გარეთ, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ასეთი შეზღუდვა აუცილებელია საზოგადოებრივი უსაფრთხოების და წესრიგის, ჯანმრთელობის და ზნეობის, ან სხვათა უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად. ყველა შემთხვევაში ასეთი გადაწყვეტილება სათანადოდ უნდა დასაბუთდეს. საერთაშორისო სტანდარტი არ უშვებს ზემოაღნიშნულ ქმედებათა შეზღუდვას სახელმწიფო ან ინდივიდუალური უსაფრთხოების, წესრიგის, ჯანმრთელობის და ზნეობის დაცვის საბაბით, არამედ მხოლოდ საზოგადოების დასაცავად.

მეორე. ზემოაღნიშნული რელიგიური თავისუფლებები შეიძლება დროებით გაუქმდეს ქვეყანაში მხოლოდ საგანგებო მდგომარეობის ჟამს, რა დროსაც ერის არსებობა საფრთხეშია, მაგრამ იმ ზომით, რაც მდგომარეობის სიმწვავეს ადექვატურია, იმ პირობით, რომ ასეთი ზომა შეუთავსებელ არ იქნება საერთაშორისო სამართლით გათვალისწინებული სახელმწიფოს ვალდებულებებთან, და არ გამოიწვევს დისკრიმინაციას რასის, ფერის, სქესის, ენის, რელიგიის ან სოციალური მდგომარეობის ნიშნით.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სტანდარტები ასევე ადგენენ რელიგიის თავისუფლების ორ ასპექტს.

პირველი ასპექტი გულისხმობს რელიგიის მიღების, შეცვლის ან მასზე უარის თქმის თავისუფლებას.

მეორე ასპექტი გულისხმობს რელიგიის ქადაგების თავისუფლებას.

პირველი ასპექტი ანუ რელიგიის მიღების, შეცვლის ან მასზე უარის თქმის თავისუფლება ნიშნავს იმას, რომ პირს შეუძლია აირჩიოს ნებისმიერი რელიგია, ან ერთი რელიგიიდან გადავიდეს მეორე რელიგიაზე, ან საერთოდ უერი თქვას ნებისმიერ რელიგიაზე, როგორც ინდივიდუალურად ისე სხვებთან ერთად, როგორც საჯაროდ ისე კერძო წესით.

მეორე ასპექტი ანუ რელიგიის ქადაგების თავისუფლება ნიშნავს იმას, რომ პირს უფლება აქვს იქადაგოს თავისი რელიგია ღვთისმსახურების, სწავლების, რელიგიური წესწვეულებების შესრულებისას და დაცვისას, როგორც მარტოდ ისე სხვებთან ერთად, როგორც საჯაროდ ისე კერძო წესით.

პირველი ასპექტი ანუ რელიგიის მიღების, შეცვლის ან მასზე უარის თქმის თავისუფლება აბსოლუტური უფლებაა, რაც ნიშნავს იმას, რომ მისი შეზღუდვა არცერთ პირობებში არ დაიშვება.

მეორე ასპექტი ანუ რელიგიის ქადაგების თავისუფლება შეფარდებითი უფლებაა, ანუ მისი შეზღუდვა დასაშვებია გარკვეულ პირობებში. კერძოდ:

1. რელიგიის ქადაგების თავისუფლება შეიძლება შეიზღუდოს მხოლოდ კანონით, რაც ნიშნავს იმას, რომ იგი არ შეიძლება შეიზღუდოს კანონქვემდებარე აქტით, სასამართლოს გადაწყვეტილებით ან სხვა რაიმე აქტით.

2. რელიგიის ქადაგების თავისუფლება შეიძლება შეიზღუდოს, როდესაც ასეთი აუცილებელია საზოგადოების უსაფრთხოების ინტერესებისათვის.

3. რელიგიის ქადაგების თავისუფლება შეიძლება შეიზღუდოს კანონით, როდესაც ასეთი აუცილებელია საზოგადოებრივი წესრიგის ინტერესებისათვის.

4. რელიგიის ქადაგების თავისუფლება შეიძლება შეიზღუდოს კანონით, როდესაც ასეთი აუცილებელია საზოგადოების ჯანმრთელობის დასაცავად.

5. რელიგიის ქადაგების თავისუფლება შეიძლება შეიზღუდოს კანონით, როდესაც ასეთი აუცილებელია საზოგადოებრივი მორალის დასაცავად.

6. რელიგიის ქადაგების თავისუფლება შეიძლება შეიზღუდოს კანონით როდესაც ასეთი აუცილებელია სხვათა უფლებების და თავისუფლებების დასაცავად.

7. რელიგიის ქადაგების თავისუფლება შეიძლება შეიზღუდოს კანონით, თუ კი ასეთი ქმედება სცდება ღვთისმსახურების, რელიგიური და რიტუალური წეს-ჩვეულებათა ფარგლებს.

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მუხლი არ ითვალისწინებს რელიგიის თავისუფალი ქადაგების უფლების განხორციელების შეზღუდვას სახელმწიფოს უშიშროების მოსაზრებით. ეს მუხლი იცავს საზოგადოებას და არა სახელმწიფოს, ადამიანს, მათ შორის სახელმწიფოსაგან.

როგორია სასამართლო პრაქტიკა აღნიშნული კატეგორიის საქმეებზე?

ამ მიმართულებით სანიშნოდ შეიძლება მოყვანილი იქნას კოკინაკისის საქმე.

სტრასბურგის სასამართლომ განიხილა კოკინაკისის საქმე საბერძნეთის წინააღმდეგ. ცოლ-ქმარი კოკინაკისები, იყვნენ რა იეღოველთა სექტის წევრები, მივიდნენ მართმადიდებელი ქრისტიანის ბინაზე. ქმარმა მიაღწია იმას, რომ ბინის პატრონმა ისინი შეუშვა ბინაში, სადაც მან დაიწყო ქადაგება და არწმუნებდა ბინის პარტონს მიეღო იეღოველთა რწმენა და გამხ-

დარიყო მათი წევრი. ბინის პატრონმა მოსთხოვა მათ დაეტოვე-
ბინათ ბინა, მაგრამ მეუღლეებმა გააგრძელეს ქადაგება. ბინის
პატრონმა გამოიძახა პოლიცია, რომელმაც დააპატიმრა მეუღლე-
ბი. საბერძნეთის სასამართლომ მიუსაჯა მათ პატიმრობა და
დააჯარიმა. სტრასბურგის სასამართლოს მხარი დაუჭირა სა-
ბერძნეთის სასამართლოს ქმედების კვალიფიკაციის ნაწილში,
სახელდობრ იმაში, რომ იელოველი ცოლ-ქმრის მხრიდან ადგ-
ილი ქონდა ევროპული კონვენციის მე-9 მუხლის დარღვევას,
სახელდობრ, რელიგიის მიღების, შეცვლის ან მასზე უარის
თქმის უფლების დარღვევას. ამასთან, სტრასბურგის სასამართ-
ლომ პატიმრობა მკაცრად და მიზანშეუწონილად მიიჩნია.

საერთოდ, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ
აღნიშნული კატეგორიის საქმეებზე სასამართლო პრაქტიკის გან-
ზოგადოების შედეგად ჩამოაყალიბა ratio decidendi, სამართ-
ლებრივი დებულება, რომლის თანახმად:

„დაუშვებელია ფიზიკური ან სულიერი იძულება, ან რაიმე
მატერიალური ან სოციალური სიკეთის ან გამორჩენის შეთ-
ავაზება რომელიმე რელიგიაზე ან რწმენაზე პირის მოქცევის
მიზნით“.

მეორე მაგალითი. სტრასბურგის ორგანოებმა მხარი არ დაუ-
ჭირეს სინგხების მოთხოვნას, რომ ბრიტანეთის მთავრობას ისი-
ნი გაენთავისუფლებინა მოვალეობისაგან ეტარებათ შლეში მო-
ტოციკლის მართვისას, რადგან მათ რელიგია ავალდებულებს არ
ატარონ ჩალმა. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა კომისიამ მხ-
არი დაუჭირა ბრიტანეთს და მიიჩნია, რომ სინგხებისათვის ასე-
თი გამონაკლისის დაშვება საფრთხეს შეუქმნიდა საზოგადოების
ჯანმრთელობას და საზოგადოებრივ წესრიგს.

მესამე მაგალითი. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა კომი-
სიამ განიხილა საკითხი, არის თუ არა შვედეთის კანონი ღის-
კრიმინაციული სხვა რელიგიური კონფესიების მიმართ, როდეს

საც მან დაუშვა გამონაკლისი იელოველთა სექტის მიმართ. ამ კანონის თანახმად, იელოველთა სექტის წევრები თავისუფლდებიან როგორც სამხედრო სამსახურიდან, ესე ალტერნატიული სამსახურიდან. ამ საკითხის გადასაწყვეტად, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა კომისიამ ჩაატარა სექტის წეს-ჩვეულებების ანალიზი და მივიდა შემდეგ დასკვნამდე. „იელოვას მოწმეთა“ წევრები მკაცრად იცავენ ქცევის წესებს, რაც მოიცავს მათ ყოველდღიური ცხოვრების ბევრ ასპექტს. ამ წესების დაცვა წარმოადგენს სექტის სხვა წევრების მხრიდან მკაცრი არაოფიციალური საზოგადოებრივი კონტროლის ობიექტს. ერთ-ერთი წესი ითხოვს უარს სამხედრო და ალტერნატიულ სამსახურზე.

აქედან გამომდინარე, ასეთი სექტის წევრობა წარმოადგენს იმის დამაჯერებელ საბუთს და მტკიცებულებას, რომ სამხედრო და ალტერნატიული სამსახურისაგან უარი ემყარება ჭეშმარიტ რელიგიურ რწმენას. ამასთან, ევროპის კომისიამ განსაზღვრა ანალოგიურ საქმეებზე მომავალში მკაცრი მტკიცებულებითი სტანდარტი იმისათვის, რომ არ მოხდეს მხოლოდ რაიმე რელიგიური კონფეციისადმი კუთვნილების მოტივით სამხედრო ან ალტერნატიული სამსახურიდან თავის არიდება. მთავარია, რომ სასამართლომ უნდა ჩაატაროს შესაბამისი რელიგიური მიმდინარეობის ანალიზი. ასეთი სტანდარტი არ მოითხოვს თვითუღალკეულ შემთხვევაში იმის ანალიზს, თუ რამდენად იცავს ესა თუ ის პირი შესაბამისი რელიგიის წეს-ჩვეულებებს, რადგან ასეთი მისი პირადი საქმეა.

საერთოდ, სავალდებულო სამხედრო სამსახურზე ბევრმა ქვეყანამ დასავლეთში უარი თქვა და მიემხრო პრინციპს, რომლის თანახმადაც პროფესიის არჩევა პირის თავისუფალ ნებასთან უნდა იყოს დაკავშირებული.

რაც შეეხება საქართველოს კონსტიტუციის ნორმას, რომლის თანახმადაც: „სახელმწიფო აღიარებს ქართული მართლმ-

დიდებლური ეკლესიის განსაკუთრებულ როლს საქართველოს ისტორიაში“.

განსხვავებით საქართველოს კონსტიტუციისაგან, რუსეთის კონსტიტუცია აფიქსირებს პრინციპს, რომლის თანახმად: „არც ერთი რელიგია არ შეიძლება აღიარებული იქნას სახელმწიფო რელიგიად“. რომელიმე რელიგიის სახელმწიფო რელიგიად აღიარება აწვევს რელიგიის დამოუკიდებლობის, და სახელმწიფოსა და რელიგიის გამიჯვნის პრინციპს. საქართველოსათვის, როგორც პოლიტიკური ისე სტრატეგიული მნიშვნელობით, მიუღებელია მართლმადიდებელი რელიგიისათვის პრიორიტეტის მინიჭება, რადგან ასეთ შემთხვევაში ხელოვნური ზღუდე ექნება საქართველოს ევროპაში ინტეგრაციის პროცესს, სტოვებს მას მართლმადიდებელი რუსეთის ზეგავლენის სფეროში.

ერთი კერძო საკითხი. იგი ეხება რელიგიური მოტივით სავალდებულო სამხედრო სამსახურიდან, მათ შორის ალტერნატიული სამსახურიდან განთავისუფლებას. აღნიშნული საკითხი სხვადასხვაგვარად წესრიგდება ევროპის ქვეყნების კანონმდებლობის მიერ. 1985 წლამდე არც სტრასბურგის ორგანოებს ჰქონდათ ერთგვაროვანი პრაქტიკა. მაგრამ 1985 წლის შემდეგ ჩამოყალიბდა პრაქტიკა, რომლის მიხედვითაც სავალდებულო სამსახურიდან პირის განთავისუფლება დაკავშირებულია კონკრეტული რელიგიის ნორმების ინტერპრეტაციასთან. ადამიანის უფლებათა ევროპულმა კომისიამ კონკრეტული სარჩელის გამო განიხილა საკითხი, წარმოადგენდა თუ არა შვეციის შესაბამისი კანონი დისკრიმინაციულს? შვეციამ მიიღო კანონი, რომლის მიხედვითაც სავალდებულო სამსახურიდან და ალტერნატიული სამსახურიდან განთავისუფლებას დაექვემდებარა „იულოველთა კონფესიის“ ახალგაზრდობა. კომისიამ ჩათვალა, რომ შვეციის მიერ ამ კანონის გამოყენება არ ეწინააღმდეგება ევროპულ კონვენციას. ამასთან ერთად, მანვე დაადგინა ასევე ძალზე მკაცრი

მტკიცებულებითი სტანდარტი მომავალ საჩივართა განხილვისას.

ევროსაბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა უფრო გააფართოვა სავალდებულო სამხედრო სამსახურიდან განთავისუფლების კრიტერიუმები და რელიგიურის გარდა ასეთად მიიჩნია ეთიკური, ზნეობრივი, ჰუმანიტარული და ფილოსოფიური ხასიათის მოტივები. ასე მაგალითად, „ეროუსმიტის საქმეზე ინგლისის წინააღმდეგ“ საკითხი ეხებოდა პაციფიზმს, როგორც ფილოსოფიურ მიმდინარეობას. რელიგიური თავისუფლება არის ადამიანის ძირითადი უფლება, უფრო მეტი, მისგან განუყოფელი, თანდაყოლილი და გაუსხვისებელი ანუ ბუნებრივი თავისუფლება. ამდენად, საკითხი, უპირველეს ყოვლისა, სამართლის ფილოსოფიის სიბრტყეში გაიაზრება. რელიგიური თავისუფლება ნიშნავს თავისუფლებას იმისგან, რომ სახელმწიფომ არ ხელყოს იგი, რა ფორმითაც არ უნდა ხორციელდებოდეს ასეთი.

საქართველო შეუერთდა პაქტს მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ, რითაც ერთა თანამეგობრობის წინაშე იურიდიული ვალდებულება იკისრა დაიცვას ამ პაქტით გათვალისწინებული უფლებები თავისი იურისდიქციის ტერიტორიაზე, მათ შორის რელიგიური თავისუფლება. საქართველოს კონსტიტუციის მე-6 მუხლის ძალით ამ საერთაშორისო პაქტს უპირატესობა ენიჭება შიდა კანონმდებლობის მიმართ, ხოლო მე-7 მუხლის ძალით მას აქვს უშუალოდ მოქმედი სამართლის ძალა.

რაც შეეხება აზრის თავისუფლებას, ამ მიმართებით საყურადღებოა ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის 1999 წლის 19 იანვრის გადაწყვეტილება, რომლითაც წევრ-სახელმწიფოებს რეკომენდაცია მიეცათ მიიღონ ეფექტური ზომები მასმედიის პლურაზმის უზრუნველსაყოფად. ამ მიზნით წევრ სახელმწიფოებს რჩევა მიეცათ განიხილონ რეკომენდაციის დანართში ჩამოყალიბებული დებულებების საშინაო კანონმდებლობაში ჩართვის და მათი პრაქტიკაში დანერგვის საკითხი.

მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციის თანახმად წევრ სახელმწიფოებს ევალებათ შეიმუშაონ კანონმდებლობა, რომელიც აღკვეთავს მასმედიაზე კონტროლის კონცენტრაციას ერთი-ორი რომელიმე საჯარო ან კერძო სექტორის კომპანიის ან მათი გაერთიანებების მიერ. ამ მიზნით, წევრი სახელმწიფოები ვალდებული არიან საკანონმდებლო ან ადმინისტრაციული, სალიცენზიო ან სხვა მსგავსი წესით მოახდინონ შესაბამისი სექტორების კომპანიების ან მათი გაერთიანებების მასმედიაზე კონტროლის ლიმიტირება ერთი ან ორი მასმედიათ.

მთავრობამ მნიშვნელოვნად უნდა შეუწყოს ხელი განსხვავებული პოლიტიკური, სოციალური თუ კულტურული ორიენტაციის მასმედიის საშუალებებს, განსაკუთრებით რეგიონულ და ადგილობრივ დონეზე და მათი დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას. ჟურნალისტთა უფლებების განმტკიცებას ემსახურება ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის 2000 წლის 8 მარტის რეკომენდაცია სათაურით – „ჟურნალისტების უფლება არ გაამჟღავნონ ინფორმაციის წყაროები“. აღნიშნული უფლება ემსახურება დამოუკიდებელი, თავისუფალი და პლურალისტული მედიის ჩამოყალიბებას იმ საზოგადოებაში, სადაც ხალხი მოითხოვს იყოს ინფორმირებული ყველა იმ საკითხის გამო, რომელიც მის ეკონომიკურ, სოციალურ და პოლიტიკურ ინტერესებს უშუალოდ შეეხება. გარდა ამისა, ეს უფლება გამოხატავს თავად ჟურნალისტის პროფესიის არსს. საქმე ისაა, რომ ინფორმაცია, რომელსაც იღებს ჟურნალისტი, განსაკუთრებით კონფიდენციალურად, წარმოადგენს მისი საქმიანობის გადამწყვეტ პირობას, და საერთოდ იგი ჟურნალისტის როგორც პროფესიის არსებობის საკითხთან არის დაკავშირებული.

მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციას თან ახლავს დანართი, რომელიც წარმოადგენს მის განუყოფელ ნაწილს და რომელსაც ისეთივე სავალდებულო ძალა აქვს როგორიც თავად რეკომენდაციას.

აღნიშნულ სამართლებრივ აქტზე დაწერილებით შეეჩერდებოთ, რადგან ჟურნალისტის უფლებების დაცვის მდგომარეობა არის მაჩვენებელი ქვეყანაში დემოკრატიის რეალური დონისა და ხარისხისა.

რეკომენდაციის თანახმად „ჟურნალისტი“ ნიშნავს ფიზიკურ ან იურიდიულ პირს, რომელიც რეგულარულად ან პროფესიულად ჩართულია საზოგადოებისათვის ინფორმაციის შეგროვებასა და გავრცელებაში მასობრივი საშუალებების მეოხებით. /

„ინფორმაცია“ ნიშნავს ფაქტის, აზრის ან იდეის ნებისმიერ დაფიქსირებას ტექსტის, ხმის ანდა გამოსახულების მეოხებით.

„წყარო“ ნიშნავს ნებისმიერ პირს, რომელიც აძლევს ინფორმაციას ჟურნალისტს.

ჟურნალისტის უფლება არ გააძეღაენოს ინფორმაციის წყარო ეფუძნება ადამიანის ეფლებათა ევროპული კონვენციის მუხლი 10-ის ზოგად ნორმას, რომლის თანახმადაც: „ნებისმიერ ადამიანს აქვს უფლება მიიღოს და გაავრცელოს ინფორმაცია და იდეები სახელმწიფოს ორგანოებისაგან ჩაურევლად და სახელმწიფო საზღვრების მიუხედავად“. ეს უფლება, ისევე როგორც ჟურნალისტის უფლება, შეიძლება დაექვემდებაროს შეზღუდვას ან საჯარიმო სანქციებს მხოლოდ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში სახელმწიფო უშიშროების, ტერიტორიული მთლიანობის და საზოგადოებრივი სიმშვიდის, აგრეთვე არეულობის ან დანაშაულობის თავიდან აცილების, ჯანმრთელობის და ზნეობის დაცვის, აგრეთვე მართლმსაჯულების ავტორიტეტის და მიუკერძოებლ იბის უზრუნველყოფის მიზნით.

უკან სკნელ შემთხვევაში, ჟურნალისტის წინააღმდეგ საქმის წარმოების პროცესში ჭეშმარიტების დადგენის მიზნით, ხელისუფლებამ უნდა განიხილოს ყველა არსებული მტკიცება, და მხოლოდ აქმეზე სამართლიანი გადაწყვეტილების გამოტანის მოტივით უძღლია მოითხოვოს ჟურნალისტისაგან წყაროს დასახ-

ელება. თუმცა ჟურნალისტის უარი ინფორმაციის გამჟღავნებაზე შეიძლება გახდეს მისი პასუხისმგებლობის საფუძველი, მაგრამ მხოლოდ სასამართლოს გადაწყვეტილებით, და ისიც კონვენციის მუხლი 6-ით გათვალისწინებული პროცესუალური ნორმების სრული დაცვით.

ჟურნალისტის მიერ ინფორმაციის წყაროს სავალდებულო გამჟღავნების შემთხვევაში, შესაბამისმა ხელისუფლებამ უნდა იმსჯელოს წყაროს გამჟღავნების მასშტაბების შესახებ, მათ შორის იმაზეც, რომ წყაროს ვინაობა არ გახდეს ცნობილი ფართო საზოგადოებისათვის.

განსაკუთრებულ ყურადღებას ევროპის საბჭო უთმობს ჟურნალისტთა უფლებებს საკანონმდებლო თუ აღმასრულებელი ხელისუფლების არჩევნების პერიოდში ცენტრში თუ ადგილებზე, რადგან აღნიშნული უფლებების რეალიზაცია უშუალოდ არის დაკავშირებული ხალხის უფლებასთან მონაწილეობა მიიღოს ქვეყნის მართვაში სამართლიანი, გაუყალბებელი და თავისუფალი არჩევნების მეშვეობით, და ამ გზით გამოხატოს თავისი ჭეშმარიტი ნება. ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა 1999 წლის 9 სექტემბერს წევრი სახელმწიფოების მთავრობების ყურადღება მიაქცია „ჟურნალისტთა უფლებებზე საარჩევნო კომპანიების გაშუქების დროს“, რომლის დანართში ჩამოაყალიბა ჟურნალისტთა ძირითადი უფლებების და სახელმწიფო ორგანოთა მოვალეობები საარჩევნო კომპანიების დროს.

სახელდობრ, წევრმა სახელმწიფოებმა უნდა მიიღონ ყველა ზომა, რათა მათი კონტროლის ქვეშ მყოფი ბეჭდური პრესა საარჩევნო კომპანიას აშუქებდეს თავისუფლად, ბალანსირებულად და მიუკერძოებლად, ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე ან რომელიმე პარტიის ან კანდიდატის სასარგებლოდ. ის სახელმწიფო მედია, რომელიც ჩართულია არჩევნების გაშუქებაში, ვალდებულია უზრუნველყოს ყველა პარტიის ან კანდიდატის

წარმოჩენა პრესის ფურცლებზე მათი თხოვნით, თანასწორობის პრინციპის სრული დაცვით და ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე. არავითარი პრივილეგია არ შეიძლება მიენიჭოს ოფიციალურ ხელისუფლების წარმომადგენლებს.

იმ წევრ-სახელმწიფოებში, სადაც პოლიტიკურ პარტიებს და კანდიდატებს ნებადართული აქვთ შეისყდონ საეთერო დრო არჩევნების მიზნებისათვის, ასეთის საშუალება მათ უნდა მიეცეთ თანასწორობის პრინციპის დაცვით, მათ შორის ხარჯების ოდენობის ნაწილში.

ხელისუფლების მხრიდან, ყოველგვარი შეზღუდვა, რაც დაკავშირებულია ამომრჩეველთა სიების, ამომრჩეველთა რეგისტრაციის, ხმის მიცემის, ხმის დათვლის, ხმების რაოდენობის და სხვა მონაცემების გამოქვეყნებასთან, განხილული იქნება როგორც ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მუხლი 10-ის დარღვევა.

საერთაშორისო პაქტი ეკონომიკურ, სოციალურ
და კულტურულ უფლებათა შესახებ

1. შრომის უფლება და უფლება შრომის ხელსაყრელ
პირობებზე

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 23
აღგენს:

„1. თითოეულ ადამიანს აქვს უფლება შრომაზე, სამუშაოს
თავისუფალ არჩევანზე, შრომის სამართლიან და ხელსაყრელ
პირობებზე და უმუშევრობისაგან დაცვაზე.

2. თითოეულ ადამიანს, ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარე-
შე, აქვს უფლება თანაბარი შრომის თანაბარ ანაზღაურებაზე.

3. თითოეულ მუშაკს აქვს უფლება შრომის სამართლიან და
ხელსაყრელ ანაზღაურებაზე, რაც უზრუნველყოფს ადამიანისათ-
ვის ღირსეულ არსებობას მისთვის და მისი ოჯახისათვის, და
რასაც, აუცილებლობის შემთხვევაში, ემატება სოციალური უზ-
რუნველყოფის სხვა საშუალებები.

4. თითოეულ ადამიანს აქვს უფლება პროფესიული კავშირე-
ბის შექმნაზე და მათში გაერთიანებაზე თავისი ინტერესების
დასაცავად“.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 23-
ის კონკრეტიზაციას ახდენს ეკონომიკური, სოციალური და კულ-
ტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მუხლები
6,7 და 8.

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების
შესახებ საერთაშორისო პაქტის მუხლი 6-ის თანახმად:

„1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ უფლე-

ბას შრომაზე, რომელიც მოიცავს თითოეული ადამიანის უფლებას უზრუნველყოს თავისი სიცოცხლე შრომით, რომელსაც იგი თავისუფლად ირჩევს ან რომელზედაც ის თავისუფლად თანხმდება, და გადადგამენ სათანადო ნაბიჯებს ამ უფლების უზრუნველსაყოფად.

2. ნაბიჯები, რომლებსაც ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები გადადგამენ ამ უფლების სრული რეალიზაციის მისაღწევად, მოიცავს პროფესიულ-ტექნიკური განათლების და მომზადების პროგრამებს, განუხრელი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული განვითარების და სრული საწარმოო დასაქმების მიღწევის გზებსა და მეთოდებს იმ პირობებში, რაც უზრუნველყოფს ინდივიდის ძირითად პოლიტიკურ და ეკონომიკურ თავისუფლებებს.“

ამ პაქტის მუხლი 7-ის თანახმად:

„ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეული ადამიანის უფლებას შრომის სამართლიან და ხელსაყრელ პირობებზე, რაც უზრუნველყოფს, კერძოდ:

1) ანაზღაურებას, რაც თავის მხრივ ყველა მუშაკისათვის, როგორც მინიმუმი, უზრუნველყოფს:

ა) სამართლიან ხელფასს და თანასწორ ანაზღაურებას თანაზომიერი ღირებულების შრომისათვის ყოველგვარი განსხვავების გარეშე, ამასთან, ქალები გარანტირებული უნდა იქნან შრომის პირობებით არა ნაკლებ მამაკაცისა, თანაბარი შრომის თანაბარი ანაზღაურებით;

ბ) მისი და მისი ოჯახის დამაკმაყოფილებელ არსებობას ამ პაქტის დებულებათა შესაბამისად;

2) უსაფრთხოების და ჰიგიენის მოთხოვნების შესაბამის შრომის პირობებს;

3) სამუშაოზე შედარებით უფრო მაღალ სამსახურეობრივ საფეხურზე წინსვლას ყველასათვის თანასწორი შესაძლებლობე-

ბის ხელშეწყობას, შრომის სტაჟის და კვალიფიკაციის გათვალისწინებით;

4) დასვენების, მოცალების და სამუშაო საათების გონიერ შემცირებას და პერიოდული წახალისების შესაძლებლობას, ისევე როგორც სადღესასწაულო დღეების ანაზღაურებას.“

ამ პაქტის მუხლი 8-ის თანახმად:

„1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ უზრუნველყონ:

ა) თითოეული ადამიანის უფლება შექმნას პროფესიული კავშირი და გაერთიანდეს მასში მისი არჩევანით, ამ ორგანიზაციის წესდების შესრულების ერთდერთი ვალდებულებით, თავისი ეკონომიკური და სოციალური ინტერესების დაცვის მიზნით. არავითარ შეზღუდვებს არ შეიძლება ჰქონდეთ ადგილი ამ უფლებით სარგებლობისას გარდა კანონით დადგენილისა, და რაც აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უშიშროების ან საზოგადოებრივი წესრიგის ან სხვათა უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად;

ბ) პროფესიული კავშირების უფლება ჩამოაყალიბონ ეროვნული ფედერაციები ან კონფედერაციები და ამ უკანასკნელთა უფლება დააფუძნონ საერთაშორისო პროფესიული ორგანიზაციები ან შეუერთდნენ მათ;

გ) პროფესიული კავშირების უფლება საქმიანობდნენ თავისუფლად, გარდა კანონით დადგენილი შეზღუდვებისა, და რაც აუცილებელია დემოკრატიულ საზოგადოებაში ეროვნული უშიშროების ან საზოგადოებრივი წესრიგის ინტერესებისათვის ან სხვათა უფლებებისა და თავისუფლებების დასაცავად;

დ) უფლება გაფიცვაზე, რომლითაც სარგებლობა შესაბამისობაში იქნება თითოეული ქვეყნის კანონებთან.

2. ეს მუხლი არ კრძალავს კანონიერი შეზღუდვების დაკისრებას შეიარაღებული ძალების, მთავრობის ან პოლიციის წარ-

მომადგენლების მიერ ზემოაღნიშნული უფლებებით სარგებლობისას.

3. არაფერი ამ მუხლში არ აძლევს სახელმწიფოებს, რომელებიც არიან „ასოციაციების თავისუფლებისა და მათი შექმნის უფლების დაცვის შესახებ შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის“ 1948 წლის კონვენციის მონაწილენი, უფლებას მიიღონ საკანონმდებლო ზომები, რომელებიც არღვევენ ან ეწინააღმდეგებიან კანონს ისეთი სახით, რაც ხელყოფს კონვენციით გათვალისწინებულ გარანტიებს“.

დეკლარაციის და პაქტის ზემოაღნიშნული მუხლების გამო შეიძლება გაკეთდეს შემდეგი კომენტარი.

უფლება შრომაზე არის ფუნდამენტური მნიშვნელობის არა მარტო თავისთავად, არამედ როგორც სხვა უფლებათა განხორციელების წინაპირობა, რადგან შრომა და შრომის პროდუქტი არის ადამიანის ფიზიკური და სულიერი არსებობის საფუძველი.

მუხლი 6 შედგება ორი ნაწილისაგან. პირველ ნაწილში ((პუნქტი 1) ზოგადად ჩამოყალიბებულია შრომაზე უფლების შინაარსი, რომელიც მოიცავს: შრომის სახეობის თავისუფალ არჩევანს, მუშაობის სამართლიან და ხელსაყრელ პირობებს და უმუშევრობისაგან დაცვას. ამ მუხლის მეორე პუნქტი, ისევე როგორც პაქტის მუხლი 7 და 8 ახდენენ მუხლი 6-ის პირველი პუნქტის დეტალიზაციას და კონკრეტიზაციას სახელმწიფოსთან მიმართებაში, რომელიც ვალდებულია მიიღოს ყველა შესაძლებელი ზომა, რომელთა მეოხებითაც ის შეიტანდა წვლილს ამ უფლებათა სრული განხორციელებისათვის.

განვიხილოთ თითოეული პუნქტი ცალ-ცალკე.

1. მუხლი 6-ის პირველი პუნქტი ადგენს თითოეული ადამიანის იურიდიულ შესაძლებლობას შრომით უზრუნველყოს თავისი სიცოცხლე.

უფლება შრომაზე გულისხმობს უფლებას არა კონკრეტულ

სიკეთეზე, მაგალითად, კონკრეტულ სამუშაო ადგილზე, არამედ უფლებას თითოეული ადამიანის ინდივიდუალური შრომითი უნარის განხორციელების გარანტირებაზე, აგრეთვე სამუშაოს თავისუფალი არჩევანის, შრომის სამართლიანი და ხელსაყრელი პირობების და უმუშევრობისაგან დაცვის მიღებაზე. განსხვავებით ეკონომიური, სოციალური და კულტურული უფლებებისაგან. მოქალაქეობრივი ან პოლიტიკური უფლებებით გათვალისწინებული სიკეთეები ადამიანს რეალურად გააჩნია და მათი შეძენის შესაძლებლობაზე არ შეიძლება ლაპარაკი (სიცოცხლე, ჯანმრთელობა, რწმენა, სინდისი და ა.შ.), არამედ ამ სიკეთეებით სარგებლობაზე. ამიტომ, შრომის უფლება იურიდიული თვალსაზრისით უფლებაუნარიანობის (უფლება მოიპოვო უფლება) კატეგორიით აღინიშნება, მაშინ როდესაც მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებები აღნიშნავენ არა შესაბამისი სიკეთეების შეძენის იურიდიულ შესაძლებლობას (უფლებაუნარიანობას), არამედ მათ ფაქტიურ ფლობას, და დაკავშირებულნი არიან მხოლოდ ამ სიკეთეებით თავისუფალ სარგებლობასთან და ხელყოფისაგან მათ დაცვასთან. საერთოდ, განსხვავება, ერთის მხრივ, ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებებსა და, მეორეს მხრივ, მოქალაქეობრივ და პოლიტიკურ უფლებებს შორის, შესაბამისად უფლებაუნარიანობასა და აბსოლუტურ უფლებას შორის განსხვავების მოდელზე იგება. (იხ. ზოგადი ნაწილი, თავი I, §4).

შრომაზე უფლების სპეციფიკა მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებებისაგან განსხვავებით, მდგომარეობს აგრეთვე იმაში, რომ სახელმწიფოს მიერ შრომაზე უფლების შესაბამისი მოვალეობის შეუსრულებლობა, რაც მდგომარეობს მოსახლეობის დასაქმების უზრუნველყოფასა და უმუშევრობის შემცირების ვალდებულებაში, არ არის უზრუნველყოფილი სასამართლო სარჩელის უფლებით, კერძოდ, კონკრეტულ მოქალაქეს უფლება არ

აქვე სასამართლოში გაასაჩივროს სახელმწიფოს (შრომითი მოწყობის ბიუროს) უარი თავისუფალი არჩევანის შედეგად გაკეთებულ მოთხოვნაზე შრომითი მოწყობის შესახებ, მაშინ როდესაც მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების თავისუფალი რეალიზაციის შეზღუდვა უზრუნველყოფილია სარჩელის უფლებით.

2. პაქტის მუხლი 6-ის მეორე პუნქტი აყალიბებს შრომის უფლების სახელმწიფო უზრუნველყოფის უმნიშვნელოვანეს საშუალებას — პროფესიულ-ტექნიკური განათლების და მომზადების უფლების უზრუნველყოფას. ამ პუნქტთან დაკავშირებით სახელმწიფოებმა უნდა წარადგინონ გაეროში დეტალური ინფორმაცია მათი ზომების შესახებ პროფესიულ-ტექნიკური განათლების და მომზადების, საწარმოო დასაქმების და, საერთოდ, ამ მიმართებით ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული განვითარების შესახებ. ცალკე უნდა აღნიშნონ, თუ პროგრესი შრომის უფლების უზრუნველყოფის დარგში, როგორ აისახება პოლიტიკური თავისუფლებების უზრუნველყოფის სფეროში.

3. პაქტის მუხლი 7-ის თანახმად წევრი სახელმწიფოები ვალდებული არიან ხელი შეუწყონ ხელფასის მინიმუმის განსაზღვრას საარსებო მინიმუმის ინდექსის გათვალისწინებით ქვეყანაში. ამ მიზნით წევრი სახელმწიფოები აღრიცხავენ და გამოყოფენ სოციალურად დაუცველ ფენებს და შესაბამისად გამოიმუშავენ საკანონმდებლო და სხვა ზომებს ხელფასის მინიმუმის განსაზღვრისათვის.

ეკონომიკის პერმანენტული დინამიკის, და შესაბამისად მოსახლეობის ცხოვრების დონის მერყეობის პირობებში სახელმწიფოებმა უნდა გამოიმუშაონ საკანონმდებლო და სხვა ზომები მუშაკთა და მათი ოჯახის წევრების საჭიროების, ისევე როგორც ეკონომიკური ფაქტორების ადექვატური ხერხები და მეთოდები იმისათვის, რომ მოხდეს მინიმალური ხელფასის პერიოდული კორექტირება.

მუხლი 7-ის მოთხოვნათა უზრუნველსაყოფად წევრმა სახელმწიფოებმა უნდა მიიღონ საკანონმდებლო, ადმინისტრაციული და სხვა ზომები ქალთა შრომითი უფლებების დაცვისათვის მაშაყატა თანასწორად და რეალურად აღკვეთონ ამ მიმართებით ნებისმიერ დისკრიმინაცია.

ზემოაღნიშნული ზომების ეფექტური განხორციელების მიზნით წევრმა სახელმწიფოებმა პერიოდულად უნდა აღწერონ მომუშავეთა შორის შემოსავლის განაწილების მდგომარეობა, როგორც საჯარო, ისე კერძო სექტორში. ამასთან, სასურველია, რომ ჩატარდეს ანაზღაურების შედარებითი ანალიზი საჯარო და კერძო სექტორებს შორის. ამის შემდეგ, უნდა გამოიმუშავდეს საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული ზომები თითოეული სექტორის მიმართ.

მუხლი 7-ის განხორციელების უზრუნველსაყოფად სათანადო საკანონმდებლო და ადმინისტრაციული დებულებების შემოღებით წევრმა სახელმწიფოებმა უნდა სრულყონ ჯანმრთელობისა და შრომის უსაფრთხო პირობები. უფრო მეტი, წევრმა სახელმწიფოებმა პერიოდულად უნდა ამოწმონ ამ მუხლის მოთხოვნების პრაქტიკაში განხორციელების მდგომარეობა და გამოვლენილ დარღვევებზე მოახდინონ სათანადო რეაგირება.

ყველა ზემოაღნიშნული ღონისძიება დეტალურად უნდა დაფიქსირდეს წევრი სახელმწიფოების მოხსენებებში, რომელთაც ისინი წარუდგენენ გაეროს.

წევრი სახელმწიფოების მოხსენებებში დამოუკიდებლად უნდა აღიწეროს დასვენების, შვებულების, სამუშაო დროის გონიერი შემცირების, პერიოდული გამოსასვლელი და უქმე დღეების ანაზღაურების საკანონმდებლო ზომები და მათი განხორციელების პრაქტიკა. აქვე მითითებული უნდა იქნას იმ ფაქტორებზე და სიძნელებებზე, რომლებიც გავლენას ახდენენ ამ უფლებათა განხორციელების დონეზე და მოცულობაზე. მოხსენებებში კონ-

კრეტიზირებული უნდა იქნას იმ მუშაკთა კატეგორიები, რომლებიც ნაკლებად დაცულნი არიან ამ მიმართებით.

მუხლი 7-ით გათვალისწინებულ უფლებათა რეალური განხორციელების უზრუნველსაყოფად წევრმა სახელმწიფოებმა უნდა მიიღონ საკანონმდებლო ზომები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ამ უფლებათა ეფექტურ სასამართლო დაცვას.

4. მუხლი 8-ით გათვალისწინებულ უფლებათა განხორციელების უზრუნველსაყოფად მონაწილე სახელმწიფოებმა უნდა მიიღონ სპეციალური კანონები, რომლებიც მოაწესრიგებენ პროფესიული კავშირების შექმნის და მათში გაერთიანების საკითხებს, და ზედამხედველობას გაუწევენ მათი პრაქტიკაში ფაქტიური რეალიზაციის პროცესს. გამომდინარე აქედან, მონაწილე სახელმწიფოებმა გაეროს უნდა მიაწოდონ ინფორმაცია იმ საკანონმდებლო აკრძალვების შესახებ, რომლებიც ზღუდავენ პროფესიული კავშირების შექმნისა და მათში გაერთიანების უფლებას, ასევე აღწერონ დეტალურად ფაქტიური ხასიათის დაბრკოლებები და მათი დაძლევის გზები ამ უფლებათა განხორციელების პროცესში. წევრმა სახელმწიფოებმა, ამასთან დაკავშირებით, კონკრეტულად უნდა მიუთითონ პროფესიული კავშირების რეგისტრაციაზე უარის თქმის ფაქტები და მოტივები. მონაწილე სახელმწიფოები გაეროს აწვდიან მონაცემებს პროფესიული კავშირების რაოდენობისა და სტრუქტურების შესახებ.

მონაწილე სახელმწიფოებმა თავიანთ კონსტიტუციებში ან საკანონმდებლობაში უპირობოდ უნდა აღიარონ გაფიცვის უფლება. თუ ასეთი რომელიმე მონაწილე სახელმწიფოს გაკეთებული არა აქვს, მაშინ თავის მოხსენებაში მან უნდა მიუთითოს: არსებობენ თუ არა სხვა აქტები ან ფაქტობრივი ხასიათის გარემოებები, რომლებიც რეალურად უზრუნველყოფენ მუშაკთა გაფიცვის უფლების დაცვას, თუ არა, რა ზომების მიღებას აპირებს მონაწილე სახელმწიფო ამ უფლების განხორციელების უზრუნველსაყოფად მომავალში.

ყველა შემთხვევაში, მონაწილე სახელმწიფომ თავის ინფორმაციაში დეტალურად უნდა აღწეროს ის საკანონმდებლო შეზღუდვები, რაც მიმართულია გაფიცვის უფლების განხორციელების აკრძალვისაკენ, მათ შორის მუშაკთა სპეციალური კატეგორიის მიმართ და დაასაბუთოს ასეთი აკრძალვის აუცილებლობა.

საერთოდ კი, ყველა შემთხვევაში, მონაწილე სახელმწიფოს ევალება დასძლიოს ყველა დაბრკოლება, რომელიც ზღუდავს საკანონმდებლო წესით აღიარებული გაფიცვის უფლების ფაქტიურ განხორციელებას. ამიტომ მონაწილე სახელმწიფომ თავის მოხსენებაში უნდა აღნიშნოს ასეთი დაბრკოლებების შესახებ და მიუთითოს მათი დაძლევის გზებზე.

შრომის უფლების შესახებ სპეციალური საერთაშორისო ნორმატული აქტი არის შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის გენერალური კონფერენციის მიერ 1988 წლის 21 ივნისს მიღებული კონვენცია: „დასაქმების ხელშეწყობის და უმუშევრობისაგან დაცვის შესახებ“.

კონვენციის თანახმად თითოეულ წევრ სახელმწიფოს ევალება მიიღოს სათანადო ზომები სრული, ნაყოფიერი და თავისუფალი დასაქმებისათვის, კერძოდ, გადადგას ნაბიჯები, რათა:

1. შეამციროს ნაწილობრივ უმუშევართა კონტიგენტი;
2. გაზარდოს სოციალურად დაცულ პირთა რიცხვი;
3. გაზარდოს სოციალურ სიკეთეთა რაოდენობა;
4. შეამციროს სამუშაოზე მიღების პერიოდი;
5. გაზარდოს უმუშევართა მატერიალური უზრუნველყოფა;
6. მიუსადაგოს სოციალური დაცვის პროგრამები ვადიან მუშაკთა დასაქმების პირობებს;
7. ეცადოს უზრუნველყოს მინიმალური სამედიცინო დახმარება უმუშევართა და მის კმაყოფაზე მყოფთათვის.

კონვენციის თანახმად თითოეული წევრი სახელმწიფო მიიღებს ზომებს იმისათვის, რომ ეროვნული კანონის და პრაქ-

ტიკის საფუძველზე მიიღოს სპეციალური პროგრამები, რათა ხელი შეუწყოს დამატებითი სამუშაო ადგილების შექმნას სოციალურად შედარებით დაუცველი ფენის წარმომადგენელთათვის ან პირთათვის, რომელთაც აქვთ სიძნელეები სამუშაოს მიღებაში, როგორებიც არიან ქალები, ახალგაზრდები, შრომისუნარიანი, ხანშიშესულნი, ხანგრძლივი დროით უმუშევარი, მიგრანტი მუშები და სამუშაოდან დათხოვნილები.

კონვენციის მუხლის 15-ის თანახმად: სრული უმუშევრობის ან ხელფასის დროებითი შეჩერების შემთხვევაში პირს დახმარება უნდა გაეწიოს პერიოდული დახმარების ფორმით შემდეგი კვარიებებით:

1. არანაკლებ 50 პროცენტისა უკანასკნელი ხელფასის ოდენობიდან;

2. არანაკლებ 50 პროცენტი კანონით გათვალისწინებული მზინიუმდიდან ან საშუალო ხელფასიდან, როდესაც არ არსებობს ასათვლელი პოზიცია სრული უმუშევრობიდან ან დროებით შეჩერებულ ხელფასიდან.

თუ კი შესაბამისი სახელმწიფოს კანონმდებლობა ითვალს-წინებს დახმარებას სრული უმუშევრობისათვის მოსაცდელი პერიოდის შემდეგ, ეს პერიოდი არ შეიძლება აღემატებოდეს 7 დღეს.

ამასთან, სრული უმუშევრობის დროს ზემოაღნიშნული კატეგორიის პირთათვის მატერიალური დახმარების აღმოჩენის საწყისი ხანგრძლივობა შეიძლება შემცირდეს 25 კვირამდე. თუ კი უმუშევრობა გრძელდება ამ ვადის ზევით, მაშინ მათთვის უზრუნველყოფილი უნდა იქნას ჯანმრთელობის და ცხოვრების მინიმალური ეროვნული სტანდარტები.

ყველა ზემოაღნიშნულ შემთხვევაში მხედველობაში მიიღება უმუშევარის წლოვანება, წელთა ნამსახურობა, გამოცდილება, უმუშევრობის ხანგრძლივობა, შრომის ბაზრის მდგომარეობა,

უმუშევრობის გავლენის ხარისხი მისი და ოჯახის ცხოვრების პირობებზე.

პირველი რიგის დახმარებას საჭიროებენ შემდეგი კატეგორიის უმუშევრები:

1. ახალგაზრდები, რომლებმაც დაამთავრეს სწავლა;
2. ახალგაზრდები, რომლებმაც აიმაღლეს კვალიფიკაცია;
3. ახალგაზრდები, რომლებმაც დაასრულეს სავალდებულო სამხედრო სამსახური;
4. პირები, რომლებიც გარკვეული პერიოდის განმავლობაში მონაწილეობდნენ ბავშვის აღზრდაში ან ზრუნავდნენ ავადმყოფზე, შრომისუუნაროზე ან მოხუცებულზე;
5. პირები, რომლებმაც გარდაეცვალათ მეუღლე;
6. განქორწინებული ან მარტოხელა პირები;
7. განთავისუფლებული პატიმრები;
8. მიგრანტი მუშები, რომლებიც დაბრუნდნენ თავის ქვეყანაში.

2. უფლება ცხოვრების მინიმალურ დონეზე და ფსიქიკური და ფიზიკური ჯანმრთელობის სათანადო დონეზე

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 25-ის თანახმად:

„1. თითოეულს აქვს უფლება თავისი და თავისი ოჯახის-თვის ჯანმრთელობის და კეთილდღეობის თანაზომიერ ცხოვრების დონეზე, რაც მოიცავს საკვებს, ტანსაცმელს, საცხოვრებელს, სამედიცინო მოვლას და აუცილებელ სოციალურ მომსახურებას, და უფლებას იყოს უზრუნველყოფილი უმუშევრობის, ავადმყოფობის, უუნარობის, ქვრივობის, მოხუცებულობის ან არსებობის საშუალებების დაკარგვის სხვა შემ-

თხვევებში მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო.

2. დედობა და ჩვილობა იძლევა მზრუნველობის და დახმარების განსაკუთრებულ უფლებას. ქორწინებაში და ქორწინების ყარეშე დაბადებული ყველა ბავშვი უნდა სარგებლობდეს ერთნაირი სოციალური დაცვით“.

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტი ახდენს დეკლარაციის მუხლი 25-ის დეტალიზაციას და კონკრეტიზაციას. სახელდობრ, პაქტის მუხლი 11-ის ძალით:

„1. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეულის უფლებას თავისი და თავისი ოჯახის არსებობის შესაბამისს ცხოვრების დონეზე, რაც მოიცავს თანაზომიერ საკვებს, ჯანსაღ მელს და საცხოვრებელს, და ცხოვრების პირობების მუდმივ გაუმჯობესებას. მონაწილე სახელმწიფოები გადადგამენ სათანადო ნაბიჯებს ამ უფლების განხორციელების უზრუნველსაყოფად, აღიარებენ რა ამ მიმართებით თავისუფალ თანხმობაზე დაფუძნებული საერთაშორისო თანამშრომლობის არსებით მნიშვნელობას.

2. ამ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები, აღიარებენ რა შიმშილისაგან თავისუფლების ძირითად უფლებას, საერთაშორისო თანამშრომლობის გზით ინდივიდუალურად და კოლექტიურად მიიღებენ ამ უფლების რეალიზაციისათვის ზომებს, რაც მოიცავს სპეციალურ პროგრამებს იმისათვის, რომ:

ა) გაუმჯობესდეს სურსათის წარმოების, შენახვისა და განაწილების შესახებ ტექნიკური და სამეცნიერო ცოდნის სრული გამოყენების მეთოდები, კვების პრინციპების და აგრარული სისტემების გაუმჯობესების ან რეფორმის შესახებ ცოდნის გავრცელება ბუნებრივი რესურსების ეფექტური ათვისების და გამოყენების მისაღწევად;

ბ) მსოფლიო სურსათის თანაბარი განაწილების უზრუნველ-

საყოფად, მხედველობაში მიიღოს როგორც სურსათის შემომტანი. ისე სურსათის გამტანი ქვეყნების პრობლემები თითოეულის საჭიროების გათვალისწინებით“.

დეკლარაციის და პაქტის ზემოაღნიშნული მუხლების გამო შეიძლება გაკეთდეს შემდეგი კომენტარი.

დეკლარაციით და პაქტით გათვალისწინებული ზემოთ ჩამოყალიბებული დებულებების განხორციელების უზრუნველსაყოფად მონაწილე სახელმწიფოებმა, უპირველეს ყოვლისა, უნდა დაადგინონ ცხოვრების ის სტანდარტი, რომლითაც არსებობს საზოგადოება მთლიანად და მისი ცალკეული ჯგუფები კერძოდ. ცხოვრების სტანდარტის დადგენა მოიცავს „სიღარიბის ზღვარის“ განსაზღვრასაც. ამასთან, მონაწილე სახელმწიფოებმა უნდა დაადგინონ ცხოვრების ხარისხის ინდექსი.

უფლება „თანაზომიერი ცხოვრების ღონეზე“ მოიცავს: უფლებას თანაზომიერ საკვებზე, თანაზომიერ საცხოვრებელზე და სხვა ელემენტარულ სიკეთეებზე. განვიხილოთ მათგან ორი უმთავრესი.

საკვების თანაზომიერების მდგომარეობის ანალიზი, უპირველეს ყოვლისა, გულისხმობს მოსახლეობის სოციალურად დაუცველი და ნაკლებუზრუნველყოფილი ჯგუფების შესწავლას. ეს ჯგუფებია: უმიწო გლეხობა, მარგინალი გლეხობა, სოფლის მუშები, სოფლის უმუშევრები, ქალაქის უმუშევრები, ქალაქის ღარიბობა, ეროვნული უმცირესობა, ბავშვები, ხანშიშესულები და სხვა განსაკუთრებით დაუცველი ან ნაკლებუზრუნველყოფილი ჯგუფები. თითოეულ ამ ჯგუფში ცალკე უნდა გაანალიზდეს შესაბამისად მამაკაცების და ქალების მდგომარეობა.

გამომდინარე აქედან, წევრმა სახელმწიფოებმა უნდა გამოიმუშაონ ადექვატური ეკონომიკური პოლიტიკა და კანონმდებლობა მოსახლეობის სოციალურად დაუცველი და ნაკლებუზრუნველყოფილი ჯგუფების მიმართ, რის შესახებ უნდა აცნობონ გაეროს

შესაბამის კომიტეტს. მონაწილე სახელმწიფოების ინფორმაციამ უნდა მოიცვას: მთავრობის მიერ მიღებული ზომები მოსახლეობის მინიმალური საკვებით უზრუნველყოფის სფეროში, მონაცემები საკვების წარმოების, შენახვისა და განაწილების შესახებ, ამ დარგში ტექნიკური და სამეცნიერო ცოდნის დანერგვის მდგომარეობის შესახებ და იმ ზომების შესახებ, რაც მიმართულია ასეთი ცოდნის დეფიციტის შესავსებად, აგრეთვე ინფორმაცია აგრარული რეფორმის ძირითადი პარამეტრების შესახებ და მთავრობის იმ მოკლევადიანი პროგრამების შესახებ, რომელნიც ორიენტირებული არიან სურსათის წარმოების, შენახვისა და განაწილების სფეროში ნაკლოვანებათა აღმოფხვრაზე.

მეორე მიმართულება შეეხება მონაწილე სახელმწიფოების ვალდებულებას გადადგან სათანადო ნაბიჯები საცხოვრებელზე უფლების უზრუნველსაყოფად. ამ მიზნით წვერი სახელმწიფოები, უპირველეს ყოვლისა, ავლენენ, აღრიცხავენ და ანალიზებენ უბინაო და ბინით ნაკლებადუზრუნველყოფილ პირებს და მათი ცხოვრების პირობებს.

უბინაო პირებს და ოჯახებს განეკუთვნებიან ისინი, ვისაც:

1. საერთოდ არ გააჩნიათ დროებითი თავშესაფარი;
2. დროებით შესახლებულნი არიან საერთო საცხოვრებლებში, სასტუმროებში და სხვა ამდაგვარი ტიპის შენობებში;
3. უკანონოდ არიან შესახლებულნი სხვადასხვა საცხოვრებლებში.

ბინით ნაკლებად უზრუნველყოფილ პირებს და ოჯახებს განეკუთვნებიან ისინი, ვისაც:

1. ბინაში არ გააჩნიათ წყალი, გათბობა, ელექტრობა, კავშირგაბმულობა და სხვა ელემენტარული პირობები;

2. ბინები საცხოვრებლად უვარგისია ავარიულობისა ან ჯანმრთელობისათვის საზიანობის ან სხვა ამდაგვარი გარემოების გამო.

უბინაო და ბინით ნაკლებადუზრუნველყოფილი პირების და ოჯახების გამოვლენის, აღრიცხვისა და ანალიზის შემდეგ მონაწილე სახელმწიფოები ვალდებული არიან მიიღონ საკანონმდებლო ზომები საცხოვრებელზე უფლების რეალიზაციის უზრუნველსაყოფად, კერძოდ მიიღონ:

- ორგანული კანონები, რომლებიც აყალიბებენ საცხოვრებელზე უფლების პრინციპებს და განსაზღვრავენ ამ უფლების შინაარსს;

- საბინაო კოდექსი, უბინაო პირთა შესახებ საკანონმდებლო აქტები, მუნიციპალური აქტები და სხვა;

- საკანონმდებლო აქტები მიწათსარგებლობის და მიწის განაწილების, მიწის ქვემდებარეობის, მიწის ზონებად დაყოფის, მიწით ვაჭრობის, მიწის ექსპროპრიაციის, მიწის დაგეგმარების შესახებ;

- აქტები მიწის მესაკუთრის უსაფრთხო მფლობელობის შესახებ და მიწის მხოლოდ სასამართლო წესით ჩამორთმევის შესახებ;

- საკანონმდებლო აქტები ბინათმშენებლობის შესახებ, ბინათმშენებლობის მართვის და სტანდარტების შესახებ;

- საკანონმდებლო აქტები, რომლებიც კრძალავენ საბინაო სექტორში დისკრიმინაციის ყველა ფორმას, რომელიც ტრადიციულად მოიცავს დაუცველ ჯგუფებს;

- საკანონმდებლო აქტები, რომლებიც კრძალავენ ბინებით სპეკულაციას, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ასეთ სპეკულაციას აქვს ნეგატიური გავლენა საცხოვრებელზე უფლებით სარგებლობაზე როგორც საჯარო, ისე კერძო სექტორში;

- საკანონმდებლო აქტები, რომლებიც აწესრიგებენ ბუნების დაცვის და ჯანმრთელობის დაცვის ნორმების გათვალისწინებით ბინათმშენებლობის დაგეგმარებას;

- საკანონმდებლო აქტები, რომლებიც ორიენტირებული

არიან ბინის უფლების შეზღუდვის წინააღმდეგ საკანონმდებლო რეფორმაზე.

უბინაო და ბინით ნაკლებადუზრუნველყოფილი პირების საცხოვრებელი უზრუნველსაყოფად საკანონმდებლო აქტების მიღების შემდეგ სახელმწიფოები ვალდებული არიან მიიღონ შესაბამისი საკანონმდებლო აქტების განხორციელებისათვის საჭირო ზომები:

- საცხოვრებელი კომპლექსების მშენებლობისათვის, მათ შორის საიჯარო დანიშნულების ბინათმშენებლობის ზრდისათვის;

- სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ბინათმშენებლობის დაფინანსებისათვის;

- გამოუყენებელი მიწების სახელმწიფოს საკუთრებიდან გამოთავისუფლებისათვის;

- მცირე და საშუალო დასახლებული ცენტრების განვითარების ხელშესაწყობად;

- ბინათმშენებლობის დარგში კერძო ორგანიზაციებისა და კერძო პირების საქმიანობის ხელშეწყობისათვის.

საკმარის საცხოვრებელ ღონეზე ადამიანის უფლებასთან უშუალოდ დაკავშირებულია თითოეულის უფლება ფიზიკური და ფსიქიკური ჯამრთელობის მაქსიმალურად მიღწევად ღონეზე.

პაქტის მუხლი 12-ის თანახმად:

„1. პაქტში მონაწილე-სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეული ადამიანის უფლებას ფიზიკური და ფსიქიკური ჯამრთელობის მაქსიმალურად მიღწევად ღონეზე.

2. ზომები, რაც მიღებული უნდა იქნას პაქტში მონაწილე სახელმწიფოების მიერ ამ უფლების სრული განხორციელების უზრუნველსაყოფად, მოიცავენ ღონისძიებებს, რაც აუცილებელია:

ა) მკვდრადშობილობის და ბავშვთა სიკვდილიანობის შემცირების უზრუნველსაყოფად;

ბ) გარემოს ჰიგიენის ყველა ასპექტის და მრეწველობაში შრომის ჰიგიენის გასაუმჯობესებლად;

გ) ეპიდემიური, ენდემიური, პროფესიული და სხვა დაავადებების აღსაკეთად და სამკურნალოდ და მათთან საბრძოლველად;

დ) ისეთი პირობების შესაქმნელად, რაც უზრუნველყოფდა ყველასათვის სამედიცინო დახმარებას და სამედიცინო მოვლას აკადემოფობისას.“

პაქტის ამ მუხლის პირველი პუნქტის განხორციელების უზრუნველყოფის მიზნით პაქტის თითოეული მონაწილე სახელმწიფო ვალდებულია, უპირველეს ყოვლისა, შეისწავლოს თავისი მოსახლეობის ფიზიკური და ფსიქიკური ჯამრთელობის მდგომარეობა, როგორც მთლიანად ისე ცალკეული ჯგუფების მიხედვით. შემდეგ, გამოიმუშაოს ეროვნული პოლიტიკა ჯამრთელობის დარგში, მათ შორის პრიორიტეტული მიმართულებები და გადაუდებელი ღონისძიებები ამ დარგში. შემდგომ ეტაპზე განსაზღვროს ამ მიზნისათვის ბიუჯეტიდან გამოსაყოფი თანხა და გამოიმუშაოს შესაბამისი საკანონმდებლო, ადმინისტრაციული და სხვა ზომები მისი ეფექტური გამოყენების მიზნით.

პაქტის ამ მუხლის მეორე პუნქტის განხორციელების უზრუნველყოფის მიზნით პაქტის მონაწილე სახელმწიფო ვალდებულია შეისწავლოს:

ა) მკვდრადშობილთა და ბავშვთა სიკვდილიანობის დონე ქალაქების, სოფლის რაიონების, აგრეთვე ეთნიკური და სოციალ-ეკონომიკური ჯგუფების მიხედვით;

ბ) ჯანსაღი წყლით მოსახლეობის მომარაგების დონე ქალაქების და გეოგრაფიული რეგიონების მიხედვით;

დ) დიფტერიის, ტეტანუსის, პოლეომელიტის, ტუბერკულოზის და სხვა ინფექციურ დაავადებებისაგან ბავშვთა იმუნიზირების მდგომარეობა;

ე) დაზიანების ან დასაზიჩრებისას გადაუდებელი და პირვე-

ლადი სამედიცინო დახმარების აღმოჩენის შესახებ მოსახლეობის ინფორმირებულობის მდგომარეობა;

ვ) ორსული ქალების ინფორმირებულობის დონე ორსულობის პერიოდში სათანადო რეჟიმის დაცვის შესახებ, აგრეთვე მშობიარობას გადაყოლილ ქალთა პროცენტული რაოდენობა.

ადამიანის ეკონომიკური და სოციალური უფლებები განსაკუთრებული ზრუნვის საგანია ევროპის საბჭოს წევრი-სახელმწიფოებისათვის. სანიმუშოდ შეიძლება მოვიყვანოთ ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის 2000 წლის 19 იანვრის რეკომენდაცია სათაურით – „უკიდურესი გაჭირვების მდგომარეობაში მყოფ პირთა უფლება ძირითად მატერიალურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებაზე“. ამ აქტის თანახმად წევრმა-სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ ყველა ადამიანი როგორც მინიმუმი: უფასო საკვებით, ტანისამოსით, თავშესაფარით და ელემენტალური სამედიცინო დახმარებით, რაც უნარჩუნებს ადამიანს ღირსებას და შეადგენს ყოველი ადამიანის არსებობის და მისი კეთილდღეობის წინაპირობას და სხვა უფლებათა და ძირიდან თავისუფლებათა განხორციელების საფუძველს. ევროპის საბჭომ ჩათვალა, რომ აღნიშნული უფლება წევრმა-სახელმწიფოებმა უნდა აღიარონ თავიანთ კანონმდებლობაში და განუხრელად დანერგონ პრაქტიკაში.

მინისტრთა კომიტეტის რეზოლუციას თან ახლავს დანართი, როგორც მისი განუყოფელი ნაწილი და სავალდებულოა შესასრულებლად წევრი სახელმწიფოების მიერ.

უფლება ძირითად მატერიალურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებაზე, გულისხმობს ადამიანის უფლებას მოსთხოვოს მთავრობას საარსებო მინიმუმის დაკმაყოფილება, ხოლო თუ საჭიროა სასამართლოს წესით აიძულოს იგი შესარულოს ნაკისრი ვალდებულება.

3. პიროვნების და ოჯახის უფლება სოციალურ უზრუნველყოფაზე, დაცვაზე და დახმარებაზე. ძალთა და ბავშვთა უფლებები

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 22-ის თანახმად:

„თითოეულ ადამიანს, როგორც საზოგადოების წევრს, აქვს უფლება სოციალურ უზრუნველყოფაზე და უფლებამოსილია განხორციელოს მისი ღირსებისა და პიროვნების თავისუფალი განვითარებისათვის აუცილებელი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებები ეროვნული ძალისხმევის და საერთაშორისო თანამშრომლობის მეოხებით სახელმწიფოს ორგანიზაციის და რესურსების გათვალისწინებით.“

ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა შესახებ პაქტის მუხლი 9-ის თანახმად:

„პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეული ადამიანის უფლებას სოციალურ უზრუნველყოფაზე, სოციალური დაზღვევის ჩათვლით“.

ზემოაღნიშნული დებულებების გამო შეიძლება გაკეთდეს შემდეგი კომენტარი.

საერთოდ სოციალური უზრუნველყოფა მოიცავს: სამედიცინო დახმარებას ავადმყოფობისას, ახალშობილის დედისათვის დახმარებას, მოხუცებულთა დახმარებას, ინვალიდთა დახმარებას, უბედური შემთხვევის შედეგად დაზარებულთა დახმარებას, უმუშევართა და უმუშევრობის შედეგად მიღებული ზარალის გამო დახმარებას, საოჯახო დახმარებას.

სოციალური დაცვის ყველა ზემოაღნიშნული ღონისძიების მიღება ევალება მონაწილე სახელმწიფოს, რაც უმთავრესად დაკავშირებულია სოციალური დაცვის ხარჯების სახელმწიფო ბიუჯეტში გათვალისწინებასთან.

გამომდინარე სახელმწიფოს პოლიტიკური რეჟიმიდან და ეკონომიკური შესაძლებლობებიდან დახმარების თითოეული სახისათვის სახსრების ოდენობა განსხვავებულია თითოეული ქვეყნისათვის, განსაკუთრებით ეს ითქმის განვითარებადი ქვეყნების მიმართ. გამომდინარე აქედან, სახელმწიფოებმა გაეზარდეს უნდა აცნობონ თუ სახელმწიფო ბიუჯეტიდან რა პროცენტი არის გამოყოფილი სოციალურ დახმარებაზე, მათგან რა პროცენტი გამოიყოფა თითოეული ზემოაღნიშნულ პირთა ჯგუფისათვის. თუ პროცენტი დაბალია ან ზოგიერთი ჯგუფისათვის საერთოდ არ არის გათვალისწინებული დახმარება, მონაწილე სახელმწიფომ უნდა მიუთითოს შესაბამის დაბრკოლებებზე და მათი დაძლევის გზებზე. ცალკე უნდა გამოიყოს მაჩვენებლები ქალთა მიმართ და გაკეთდეს შესაბამისი ანალიზი.

დეკლარაციისა და პაქტის შესაბამისი მუხლების რეალური და ეფექტური განხორციელების უზრუნველსაყოფად მონაწილე სახელმწიფოებს ევალებათ მიიღონ შესაბამისი საკანონმდებლო, ადმინისტრაციული და სასამართლო ზომები. გამომდინარე აქედან, მოხსენებებმა უნდა მოიცვას ინფორმაცია ამ ზომების შესახებ. მოხსენებაში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს ინფორმაციას შესაბამისი ზომების განხორციელების შედეგებზე, მიღწეულ ეფექტზე. ამ მიზნით ინფორმაცია უნდა შეიცავდეს ეროვნული კანონმდებლობის, სამთავრობო დადგენილებების და სასამართლო პრაქტიკის მოკლე მიმოხილვას, აგრეთვე დეკლარაციის და პაქტის შესაბამისი მუხლებით გათვალისწინებული სოციალური უზრუნველყოფის სფეროში დარღვეული უფლების აღდგენის პროცედურების და პრაქტიკის შესახებ ინფორმაციას.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 16-ის მესამე პუნქტის თანახმად: „ოჯახი არის საზოგადოების ბუნებრივი და ძირითადი ჯგუფური ერთეული და ექვემდებარება საზოგადოებისაგან და სახელმწიფოსაგან დაცვას“.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 25-ის მეორე პუნქტის თანახმად: „დედობა და ბავშვობა ექვემდებარება განსაკუთრებულ ზრუნვას და დაცვას. ქორწინებაში ან ქორწინების გარეშე დაბადებული ყველა ბავშვი იმსახურებს ერთნაირ სოციალურ დაცვას“.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მონაწილე სახელმწიფოები ვალდებული არიან შეისწავლონ ქვეყანაში არსებული მდგომარეობა:

დედობის დაცვის შესახებ, კერძოდ:

- ა) დედობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამის შესახებ;
- ბ) ბავშვის დაბადებამდე და მისი დაბადების შემდეგ დედის შევსებულების ხანგრძლივობის შესახებ;
- გ) ამ პერიოდის განმავლობაში მატერიალური, სამედიცინო და სოციალური დახმარების სხვა ღონისძიებების შესახებ;
- დ) ასეთი დახმარების პერიოდის გაზრდის შესახებ;
- ე) იმ ზომების შესახებ, რომლებიც მიმართულია ამ სფეროში არსებული დაბრკოლებების დასაძლევად და იმ ეფექტის შესახებ, რომელიც მიღწეული იქნა ამ დარგში საანგარიშო პერიოდში;

2. ბავშვების და მოზარდების დაცვის შესახებ, კერძოდ:

- ა) იმ ასაკობრივი ზღვარის შესახებ, რომლის ქვემოთაც თუნდაც ანაზღაურებადი ბავშვის შრომა კანონით აკრძალულია;
- ბ) იმ ბავშვთა რაოდენობის შესახებ, რომლებიც ეწევიან ანაზღაურებად შრომას (ასაკობრივი ჯგუფების მითითებით);
- გ) იმ ბავშვთა შესახებ, რომლებიც შრომობენ ოჯახში, ფერმებში და ბიზნესის სფეროში;
- დ) იმ ზომების შესახებ, რომლებიც უზრუნველყოფენ ბავშვების და მოზარდების სოციალურ დაცვას;
- ე) იმ ზომების შესახებ, რომლებიც მიმართულია ამ სფეროში არსებული დაბრკოლებების დასაძლევად და იმ ეფექტის შესახებ, რაც მიღწეული იქნა ამ დარგში საანგარიშო პერიოდში.

ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა შესახებ საერთაშორისო პაქტის მუხლი 10 აყალიბებს ოჯახის უფლებას სოციალურ უზრუნველყოფაზე, დაცვაზე და დახმარებაზე. კერძოდ, ამ მუხლის თანახმად:

„პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ:

ა) ოჯახს, რომელიც არის საზოგადოების ბუნებრივი და ღირსი ჯგუფური ერთეული, უნდა ენიჭებოდეს რაც შეიძლება ფართო დაცვა და დახმარება, განსაკუთრებით მისი შექმნისას, და სანამ იგი პასუხისმგებელია მისგან დამოკიდებული ბავშვის ზრუნვაზე და განათლებაზე. ქორწინება უნდა ემყარებოდეს მეუღლეთა თავისუფალ თანხმობას.

ბ) განსაკუთრებული დაცვით უნდა ისარგებლონ დედებმა ბავშვის დაბადებამდე და დაბადების შემდეგ გონიერი პერიოდის განმავლობაში. ამ პერიოდის განმავლობაში მომუშავე დედებმა უნდა ისარგებლონ ფასიანი შვებულებით ან თანაზომიერი სოციალურად უზრუნველყოფილი შვებულებით.

გ) დაცვის და დახმარების განსაკუთრებული ზომები მიღებული უნდა იქნას ყველა ბავშვის და მოზარდის მიმართ ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე ოჯახური წარმომავლობის ან სხვა საბაბით. ბავშვები და მოზარდები დაცული უნდა იქნან ეკონომიკური და სოციალური ექსპლუატაციისაგან. მათი შრომის გამოყენება მათი მორალის ან ჯანმრთელობის საზიანოდ ან სიცოცხლისათვის საშიფათოდ ან მათი ნორმალური განვითარების დამაბრკოლებლად უნდა ისჯებოდეს კანონით. სახელმწიფოებმა აგრეთვე უნდა დაადგინონ ასაკობრივი ზღვარი, რომლის ქვემოთაც ანაზღაურებადი ბავშვის შრომა აკრძალულია და ისჯება კანონით“.

პაქტის მუხლი 10-ის განხორციელების უზრუნველყოფის მიზნით მონაწილე სახელმწიფოები ვალდებული არიან მიიღონ საკანონმდებლო, ადმინისტრაციული და სხვა ზომები. ამისათ-

ვის, მონაწილე სახელმწიფოებმა უნდა გამოავლინონ და აღრიცხონ ოჯახები, რომლებიც მოკლებულნი არიან სოციალურ დაცვას და დახმარებას, ან, რომლებიც იმყოფებიან იმ ზღვარზე დაბლა, ვიდრე მოსახლეობის უმრავლესობა და მიიღონ ადექვატური ზომები არსებული დაბრკოლებების დასაძლევად.

პიროვნების და ოჯახის უფლებასთან სოციალურ უზრუნველყოფაზე, დაცვაზე და დახმარებაზე უშუალო კავშირშია ქალის უფლებები, რადგან ქალთა უფლებებში დისკრიმინაცია ადამიანის უფლებების არსებითი დარღვევაა.

თანასწორობა არის ნებისმიერი იმ ქვეყნის წარმატების საწინდარი რომელიც ისწრაფვის სოციალური სამართლიანობის, ეკონომიკური კეთილდღეობის და კულტურული სრულყოფისაკენ. თუ ქვეყანას სურს დასძლიოს სოციალური უსამართლობა, ეკონომიკური სიღარიბე და კულტურული ჩამორჩენილობა, მან უპირველესა ყოვლისა უნდა დასძლიოს უთანასწორობა ქალსა და მამაკაცს შორის.

საგანგაშოა სტატისტიკა: სტატისტიკით ქალი შინ და გარეთ ერთად აღებული შრომობს დღეში საშუალოდ 10-11 საათი, და ამ დროს იგი იღებს 30-35 პროცენტით ნაკლებს ვიდრე მამაკაცი თანაზომიერი სამუშაოსათვის. საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ორგანოებში ქალებს უკავიათ პასუხისმგებელი პოსტების 10-15%, და ეს მაშინ, როდესაც ქალებს ოჯახში უფრო მოწესრიგებული აქვთ საქმე, ვიდრე მამაკაცებს სამსახურში.

ქალის დისკრიმინირებული მდგომარეობის აღმოფხვრის მიზნით ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციაში (1948), პაქტებში ადამიანის უფლებების შესახებ (1966) აღიარებული იქნა ქალის და მამაკაცის თანასწორობის პრინციპი ყველა სფეროში: ეკონომიკურ, სოციალურ, პოლიტიკურ, პირად და კულტურულ სფეროებში.

ერთა თანამეგობრობა არ დასჯერდა ნორმატიულ დონეზე ქალთა უფლებების ფორმალურ აღიარებას და ჯერ კიდევ 1946 წელს გაეროს დონეზე შეიქმნა „კომისია ქალის სტატუსის შესახებ“. მის ფუნქციად განისაზღვრა ქალთა უფლებების ხელშეწყობა პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ, მოქალაქეობრივ და განათლების სფეროებში მოხსენებების და რეკომენდაციების მომზადების გზით გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოსათვის, რაც მიმართული იქნებოდა მამაკაცის და ქალის თანასწორობის უზრუნველსაყოფად რეალურ ცხოვრებაში.

1972 წელს გაეროს გენერალურმა მდივანმა „კომისიას ქალის სტატუსის შესახებ“ სთხოვა შეემუშავებინა პროექტი კონვენციისა ქალთა უფლებების შესახებ. პროექტზე მუშაობა დასრულდა 1977 წელს, პროექტისათვის საბოლოო სახის მისაცემად შეიქმნა მუშა ჯგუფი. გაეროს გენერალურმა ანსამბლემ 1979 წელს მიიღო კონვენცია „ქალის დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ“, რომელიც ძალაში შევიდა 1981 წელს.

თანახმად კონვენციისა „დისკრიმინაცია ქალების მიმართ“ ნიშნავს სქესის ნიშნით ნებისმიერ განსხვავებას, გამორჩევას და შეზღუდვას, რაც მიმართულია ქალების მიერ ადამიანის აღიარებული უფლებებითა და ძირითადი თავისუფლებებით სარგებლობის ან განხორციელების შემცირების ან გაუქმებისაკენ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, სოციალურ, კულტურულ, მოქალაქეობრივ ან ნებისმიერ სხვა დარგში.

ამ მიზნით კონვენცია ავალებს თითოეულ წევრ სახელმწიფოს:

1. თავიანთ კონსტიტუციაში აღიაროს მამაკაცის და ქალის თანასწორობის პრინციპი, ხოლო საკანონმდებლო და სხვა ზომებით უზრუნველყოს ამ პრინციპის რეალური განხორციელება;

2. საკანონმდებლო და სხვა ზომებით აკრძალოს, მათ შორის

სასჯელის გამოყენების გზით, ქალის ნებისმიერი დისკრიმინაცია;

3. ეროვნული სასამართლოების და სხვა კომპეტენტური ორგანოების მეშვეობით უზრუნველყოს ქალის დარღვეული უფლებების ეფექტური აღდგენა;

4. მიიღოს ყველა ზომა, მათ შორის საკანონმდებლო, იმ კანონების ან სხვა მორმატიული აქტების ჩვეულებების ან პრაქტიკის შესაცვლელად ან გასაუქმებლად, რომლებიც ადგენენ ქალის დისკრიმინაციის ნებისმიერ ფორმას;

5. მიიღოს ზომები ნებისმიერი პირის, ორგანიზაციის თუ საწარმოს მიერ ქალის დისკრიმინაციის ლიკვიდაციის მიზნით.

კონვენცია ცალკე მუხლს უთმობს სახელმწიფოს მხრიდან ქალების განვითარების და პროგრესის ხელშეწყობის საკითხს იმ მიზნით, რომ მათ უფრო სრულად და ყოველმხრივ ისარგებლონ და განახორციელონ მათთვის მინიჭებული უფლებებით და თავისუფლებებით.

ამ მიზნით სახელმწიფოები მიიღებენ ზომებს, რათა შეცვალონ მამაკაცთა და ქალთა ქცევის სოციალური და კულტურული მოდელები იმ ცრურწმენების და დამკვიდრებული ჩვეულებების აღმოსაფხვრელად, რომელიც ემყარება ქალის არასრულყოფილების იდეას.

პოლიტიკის სფეროში სახელმწიფოები იღებენ სათანადო ზომებს დისკრიმინაციის აღმოსაფხვრელად საარჩევნო უფლების განხორციელებისათვის დაბრკოლების შექმნისას, განსაკუთრებით ქალის უფლებისა – არჩეული იქნას წარმომადგენლობით ორგანოში, ასევე ზომებს, რათა კონკურსის წესით ქალებმა დაიკავონ პოსტები აღმასრულებელ და სასამართლო ორგანოთა სისტემაში, ასევე გაერთიანდნენ და მონაწილეობა მიიღონ ეროვნულ და საერთაშორისო ორგანიზაციებში.

სოციალურ სფეროში სახელმწიფოები ვალდებული არიან

შიილონ ზომები, რათა არ იქნას შეზღუდული შრომის და მასთან დაკავშირებული უფლებები, დახარჯული შრომის რაოდენობის და ხარისხის მიხედვით ანაზღაურების, შრომის ჯანსაღი პირობების, სოციალური უზრუნველყოფის მშობიარობამდე, მშობიარობის და მშობიარობის შემდგომ პერიოდთან დაკავშირებული უფლებების დაცვის ჩათვლით.

პირად და საოჯახო სფეროში სახელმწიფოები ვალდებული არიან საკანონმდებლო და სხვა ზომებით უზრუნველყონ ქალთა საქონიერ უფლებები, თანასწორობა დაკავშირებული შვილების დაბადება-აღზრდასთან, საკუთრების ფლობა-განკარგვასთან და სხვა.

კონვენციით გათვალისწინებული უფლებების დაცვის უზრუნველყოფის მიზნით შეიქმნა ქალთა დისკრიმინაციის სალიკვიდაციო კომიტეტი, რომელიც შედგება 23 ექსპერტისაგან, და აირჩევა იმ პირთაგან, რომელთაც წარადგენენ სახელმწიფოები. კანდიდატთა შერჩევისას მხედველობაში მიიღება სამართლიანი გეოგრაფიული განაწილება და ცივილიზაციის განსხვავებული ფორმების წარმომადგენლობა, ასევე სამართლის ძირითადი სისტემები. კომიტეტის წევრები აირჩევიან 4 წლის ვადით ფარული კენჭისყრის წესით მონაწილე სახელმწიფოების წარმომადგენელთა სხდომაზე.

კომიტეტი ყოველ წელს გაეროს ეკონომიკური და სოციალური საბჭოს მეოხებით გენერალურ მდივანს წარუდგენს მოხსენება-ანგარიშს გაწეული მუშაობის შესახებ და შეაქვს რეკომენდაციები კონვენციის მონაწილე სახელმწიფოების მიერ ნაკისრი ვალდებულებების შესრულების მდგომარეობის თაობაზე.

4. უფლება განათლებაზე და აკადემიური თავისუფლება. უფლება სათანადო საუნივერსიტეტო განათლებაზე. უფლება კულტურულ განვითარებაზე

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 26-ის თანახმად:

„1. თითოეულ ადამიანს აქვს უფლება განათლებაზე. განათლება უნდა იყოს უფასო; დაწყებითი და ზოგადი განათლება მაინც. დაწყებითი განათლება უნდა იყოს სავალდებულო. ტექნიკური და პროფესიული განათლება უნდა იყოს საყოველთაოდ ხელმისაწვდომი, ხოლო უმაღლესი განათლება – თანაბრად ხელმისაწვდომი ყველასათვის უნარისდა მიხედვით.

2. განათლება უნდა მიმართული იყოს ადამიანის პიროვნების სრული განვითარებისაკენ და ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების პატივისცემის განმტკიცებისაკენ. მან უნდა ხელი შეუწყოს ყველა ხალხებს, რასობრივ და რელიგიურ ჯგუფებს შორის ურთიერთგაგებას, შემწყნარებლობას და მეგობრობას, და დაეხმაროს გაერთიანებულ ერებს მშვიდობის შენარჩუნებაში.

3. მშობლებს აქვთ უპირატესი უფლება განათლების სახის არჩევაში მათი არასრულწლოვანი ბავშვებისათვის“.

ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა შესახებ საერთაშორისო პაქტის მუხლი 13 აკონკრეტებს და ანვითარებს დეკლარაციის მუხლი 26-ის დებულებებს. პაქტის მუხლი 13 ადგენს:

„პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეულის უფლებას განათლებაზე. ისინი თანხმდებიან, რომ განათლება მიმართული უნდა იყოს ადამიანის პიროვნების და მისი ღირსების შეგნების სრული განვითარებისაკენ, და ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლებების პატივისცემის განმტკიცებისაკენ. ისინი ასევე თანხმდებიან, რომ განათლება შესაძლებლობას აძლევს ყველა

პიროვნებას ეფექტურად მონაწილეობდეს თავისუფალი საზოგადოების ჩამოყალიბებაში, ხელს უწყობს ყველა ხალხს, რასობრივ, ეთნიკურ ან რელიგიურ ჯგუფებს შორის ურთიერთგაგებას, შემწყნარებლობას და მეგობრობას, და ეხმარება გაერთიანებულ ერებს მშვიდობის შენარჩუნებაში.

2. პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ, რომ ამ უფლების სრული რეალიზაციის მიღწევის თვალსაზრისით:

ა) დაწყებითი განათლება უნდა იყოს სავალდებულო და თავისუფლად მისაწვდომი ყველასათვის;

ბ) საშუალო განათლება, მის სხვადასხვა ფორმაში, რომელიც მოიცავს ტექნიკურ და პროფესიულ საშუალო განათლებას, უნდა იყოს ერთნაირად მისაწვდომი და მიღწევადი ყველა საშუალების მიღებით, კერძოდ, უფასო განათლების თანდათანობით შემოღებით;

გ) უმაღლესი განათლება უნდა იყოს თანაბრად ხელმისაწვდომი ყველასათვის, თითოეულის უნარის საფუძველზე, ყველა საშუალების გამოყენებით, მათ შორის, უფასო განათლების თანდათანობით შემოღებით;

დ) საბაზისო განათლება, რამდენად ეს შესაძლებელია, უნდა წახალისდეს ან გაძლიერდეს იმ პირობათვის, ვისაც არ გაუვლია ან არ დაუსრულებია დაწყებითი განათლების სრული კურსი;

ე) ყველა დონის სასკოლო განათლების სისტემის განვითარება უნდა აქტიურად მიმდინარეობდეს, უნდა ჩამოყალიბდეს სტიპენდიების ადეკვატური სისტემა და პედაგოგიური პერსონალის მატერიალური პირობები უნდა მუდმივად უმჯობესდებოდეს.

3. პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ პატივი სცენ მშობლების, მათი არყოლის შემთხვევაში, კანონიერი მეურვეების თავისუფლებას თავისი ბავშვებისათვის აირჩიონ საჯარო სკოლების გარდა არსებული ის სკოლები, რომლებიც შეესაბამებინ განათლების იმ მინიმალურ მოთხოვნებს, რაც დადგენილია

ან მიღებულია სახელმწიფოს მიერ, და თავისი რწმენის შესაბამისად უზრუნველყონ თავისი ბავშვების რელიგიური და ზნეობრივი აღზრდა.

4. ამ მუხლის არც ერთი ნაწილი არ შეიძლება განმარტებული იქნას როგორც ინდივიდების ან დაწესებულებების თავისუფლების შემზღუდავი უფლება შექმნან და უხელმძღვანელონ საგანმანათლებლო ინსტიტუტებს, ამ მუხლის პირველი პუნქტით დადგენილი უცვლელი პრინციპის დაცვით და მოთხოვნის გათვალისწინებით, რომ ასეთ ინსტიტუტებში მიღებული განათლება შეესაბამებოდეს სტანდარტების მინიმუმს მაინც, რაც შეიძლება დადგენილი იქნას სახელმწიფოს მიერ“.

დეკლარაციის და პაქტის შესაბამისი მუხლების მიმართ შეიძლება გაკეთდეს შემდეგი კომენტარი.

უფლება განათლებაზე აკისრებს სახელმწიფოს პოზიტიურ ვალდებულებას, კერძოდ:

ა) უზრუნველყოს დაწყებითი განათლების სავალდებულობა და საყოველთაო მისაწვდომობა ცოდნის უფასოდ მიღების თვალსაზრისით;

ბ) უზრუნველყოს საშუალო განათლების საყოველთაო მისაწვდომობა და უფასო სწავლების თანდათანობით შემოღება;

გ) უზრუნველყოს უმაღლესი განათლების მიღების უფლება თითოეულის უნარის გათვალისწინებით, უფასო სწავლების თანდათანობით შემოღებით;

დ) უზრუნველყოს ელემენტარული განათლების საყოველთაო გავრცელება;

ე) უზრუნველყოს განათლების დონის პროგრესული ზრდა, მათ შორის მოსწავლეთა სტიპენდიების ეფექტური სისტემის და პედაგოგიური პერსონალის ხელფასის მუდმივი გაუმჯობესების გზით.

ზემოაღნიშნულ ვალდებულებათა განხორციელების უზრუნ-

ველყოფის მიზნით, თითოეულმა სახელმწიფომ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა შეისწავლოს განათლების მდგომარეობა ქვეყანაში, კერძოდ, ჩაატაროს წერა-კითხვის და ფუნდამენტალური განათლების აღწერა, განსაკუთრებით სოფლის რაიონებში და შეადგინოს სტატისტიკური მონაცემები, გამოყოს მონაცემები სქესის, რელიგიის და სხვა მონაცემების მიხედვით, აღწეროს სასკოლო მშენებლობის მდგომარეობა.

შემდგომი ეტაპი მოიცავს საკითხებს, რომლებიც დაკავშირებულია სახელმწიფო ბიუჯეტთან, სახსრებთან, რომლებიც გამოიყოფა ამ ვალდებულებათა რეალური განხორციელების უზრუნველსაყოფად. უნდა დაზუსტდეს ფაქტიურად რა სახსრები გამოიყოფა სახელმწიფო ბიუჯეტიდან განათლებისათვის ქვეყნის მასშტაბებით, შემდეგ რეგიონების, შემდეგ კი მიკრორეგიონების მიხედვით.

სახელმწიფოს ვალდებულება მოიცავს სახელმწიფო ენაზე მოსახლეობის განათლების უზრუნველყოფასაც, ამასთან ერთად, უნდა შესწავლილი იქნას, თუ რამდენად უზრუნველყოფილი არის სტუდენტობა მშობლიურ ენაზე სწავლებით, მეორეს მხრივ, ხომ არ აქვს ადგილი სახელმწიფოს მხრიდან სხვა ენების განვითარებისათვის დაბრკოლებების შექმნას.

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მუხლი 13-ში ჩამოყალიბებულია სახელმწიფოს ვალდებულებები აქტიურ მოქმედებაზე განათლების დარგში, რომელთაც შეესაბამება ადამიანის უფლებები სათანადო დაწყებითი, საშუალო და უმაღლესი განათლების მიღების დარგში.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, კონკრეტული საერთაშორისო აქტები ითვალისწინებენ განათლებაზე უფლების ცალკეულ ასპექტებს. მაგალითად, განათლების საერთაშორისო კონგრესის რეკომენდაციების (30.03.1990) თანახმად: „ყველა დონის მს-

მენელს უფლება აქვს დემოკრატიულ საწყისებზე მონაწილეობა მიიღოს განათლების სისტემის სრულყოფაში და მოითხოვოს განათლების ხარისხის ამაღლება. ამავე აქტში ცალკე გამოყოფილია სტუდენტთა უფლება კვალიფიციური განათლების მიღებაზე მეცნიერების თანამედროვე მიღწევების გათვალისწინებით“.

პედაგოგიური პერსონალის მატერიალური უზრუნველყოფის მუდმივი გაუმჯობესების მიზნით, მონაწილე სახელმწიფოებმა პერიოდულად უნდა აწარმოონ მათი ანაზღაურების ინდექსაცია ინფლაციის პროცენტთან შეფარდებით.

სახელმწიფოებმა პერიოდულად უნდა აღწერონ სკოლების მშენებლობის სახელმწიფო გეგმის შეუსრულებლობის მდგომარეობა ქვეყანაში და მიუთითონ შესაბამის დაბრკოლებებზე და მათი დაძლევის გზებზე და ვადებზე.

განათლების უფლებასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული განათლების თავისუფლება. განათლება მოიცავს ცოდნის მიღების და გადაცემის პროცესს. შესაბამისად ერთმანეთისაგან განსხვავებენ ცოდნის მიღების უფლებას და ცოდნის გადაცემის თავისუფლებას. ცოდნის მიღების უფლებას უწოდებენ უფლებას განათლებაზე, ხოლო ცოდნის გადაცემის თავისუფლებას – განათლების თავისუფლებას. მოკლედ, თითოეულს აქვს უფლება ისწავლოს და ასწავლოს. უფლება ისწავლოს ნიშნავს უფლებას ინფორმაციის მიღებაზე, უფლება ასწავლოს ნიშნავს უფლებას ინფორმაციის გადაცემაზე. მიღებულ ტერმინოლოგიას თუ გამოვიყენებთ, საუბარია განათლების მიღების უფლებაზე და განათლების გადაცემის თავისუფლებაზე.

ამრიგად, აქაც ისევე როგორც სხვა შემთხვევებში, ერთმანეთისაგან უნდა გაიმიჯნოს უფლება და თავისუფლება. შეგახსენებთ განსხვავებას უფლებასა და თავისუფლებას შორის: როდესაც საუბარია უფლებაზე, ისმის კითხვა: „უფლება-რაზე?“;

როდესაც საუბარია თავისუფლებაზე ისმის კითხვა: „თავისუფლება-რისგან?“ უფლება ნიშნავს უფლებას სახელმწიფოს მოქმედებაზე, თავისუფლება ნიშნავს თავისუფლებას სახელმწიფოს მოქმედებისაგან.

უფლება განათლებაზე ნიშნავს ადამიანის უფლებას იმაზე, რომ სახელმწიფომ თავისი ღონისძიებებით უზრუნველყოს თითოეული მოქალაქის მიერ განათლების მიღება (მათ შორის, დაწყებითი, საშუალო და უმაღლესი).

განათლების თავისუფლება ნიშნავს ცოდნის გადაცემის თავისუფლებას ანუ პირის თავისუფლებას სახელმწიფოს ჩაურევლად გადასცეს ცოდნა, ანუ ადამიანის უფლებას სახელმწიფოს „უმოქმედობაზე“. განათლების თავისუფლებას ზოგჯერ უწოდებენ აკადემიურ თავისუფლებას.

უფრო გასაგებად და მარტივად, უფლება განათლებაზე ნიშნავს მოსწავლის უფლებას მიიღოს განათლება. (მოსწავლის ქვეშ იგულისხმება არა მხოლოდ დაწყებითი, საშუალო თუ უმაღლესი განათლების მოსწავლე, არამედ ნებისმიერი მსმენელი, რომლის მიზანია მიიღოს ცოდნა).

ასევე, უფრო გასაგებად და მარტივად, განათლების თავისუფლება ნიშნავს მასწავლებლის უფლებას თავისუფლად გადასცეს ცოდნა მსმენელს (მასწავლებლის ქვეშ იგულისხმება არა მარტო დაწყებითი, საშუალო და უმაღლესი სკოლის მასწავლებელი, არამედ ნებისმიერი პირი, რომელიც უფლებამოსილია გადასცეს ცოდნა).

ამრიგად, უფლება განათლებაზე და განათლების თავისუფლება სხვადასხვა რანგის უფლებებია. უფლება განათლებაზე ანუ განათლების მიღების უფლება ზემოთმითითებული შინაარსით შედის კულტურულ უფლებათა სიაში, ის კულტურული უფლებაა. განათლების თავისუფლება ზემოთმითითებული შინაარსით ანუ როგორც სახელმწიფოს ჩარევისაგან ცოდნის თავისუფალი

გადაცემის უფლება -პოლიტიკური თავისუფლებაა, პოლიტიკურ უფლებათა სიაში მოიაზრება.

განათლებაზე უფლების შინაარსის შესახებ მეტნაკლებად ინფორმირებულია საზოგადოება, რაც შეეხება განათლების თავისუფლებას ანუ ლექტორის უფლებას სახელმწიფოსაგან ჩარევის გარეშე თავისუფლად გადასცეს ცოდნა, ამ სფეროში საზოგადოება ნაკლებად არის ინფორმირებული, შეიძლება ითქვას – თითქმის არ არის ინფორმირებული. საუბარია აკადემიურ თავისუფლებაზე.

ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის მუხლი 15, ნაწილი 3-ის თანახმად: „პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები ვალდებულია კისრულობენ პატივი სცენ თავისუფლებას, რაც უპირობოდ აუცილებელია სამეცნიერო კვლევისა და პედაგოგიური მოღვაწეობისათვის“.

„მასწავლებელთა სტატუსის შესახებ“ (5.10.19) იუნესკოს რეკომენდაციის თანახმად: „მასწავლებლები უნდა სარგებლობდნენ აკადემიური თავისუფლებით თავისი პროფესიული მოვალეობის შესრულებისას. რამდენადაც მასწავლებლები კვალიფიცირებული არიან მსმენელებისათვის შესაფერისი სასწავლო დახმარების და მეთოდის განსაზღვრაში, მათ უნდა მიენიჭოთ უმთავრესი როლი სასწავლო მასალის, სახელმძღვანელოების, სასწავლო მეთოდის შერჩევის და გამოყენების სფეროში“.

მსოფლიო საუნივერსიტეტო სამსახურის „აკადემიური თავისუფლების და უმაღლესი საგანმანათლებლო სასწავლებლების დამოუკიდებლობის შესახებ ლიმის დეკლარაციის“ მუხლი 1-ის თანახმად: „აკადემიური თავისუფლება ნიშნავს აკადემიური გაერთიანების წევრის უფლებას, როგორც ინდივიდუალურად ისე კოლექტიურად, თავისუფლად გაიაზროს, განავითაროს და გადასცეს ცოდნა – კვლევის, დისკუსიის, დოკუმენტების, ლიტერატურის, შემოქმედების, სწავლების, ლექციების და წერილობითი გზით“.

ამავე დეკლარაციის მუხლი 3-ის თანახმად: „აკადემიური დაწესებულების ყველა წევრს აქვს უფლება თავისი ფუნქციები შეასრულოს სახელმწიფოს ან სხვა უწყების მხრიდან ნებისმიერი დისკრიმინაციის და დაშინების ან რეპრესიის გარეშე“.

დეკლარაციის მუხლი 5-ის თანახმად: „სახელმწიფო და ნებისმიერი უმაღლესი სასწავლებელი უზრუნველყოფს თავის ლექტორთა და მკვლევართა შრომის სტაბილურ და უსაფრთხო ჰეროებს. აკადემიური დაწესებულების არც ერთი წევრი არ შეიძლება დათხოვნილი იქნას სამსახურიდან აკადემიური გაერთიანების წევრთა მიერ მის დაუსწრებლად და თავისუფალი განხილვის გარეშე“.

და ბოლოს, განათლების თავისუფლების უმაღლესი პრინციპი ჩამოყალიბებულია ამავე დეკლარაციის მუხლი 7-ის ნორმაში: „აკადემიური გაერთიანების თითოეულ წევრს უფლება აქვს აწარმოოს კვლევითი მუშაობა ნებისმიერი ჩარევისა და ზეწოლის გარეშე, თანახმად სამეცნიერო საქმიანობის უნივერსალური პრინციპებისა და მეთოდებისა. მათ ასევე უფლება აქვთ თავიანთი კვლევის შედეგები თავისუფლად გააცნონ სხვებს და გამოაქვეყნონ ისინი ყოველგვარი ცენზურის გარეშე“.

ადამიანის განათლების, და საერთოდ კულტურული უფლებების უზრუნველყოფა ბევრად არის დამოკიდებული მეცნიერებოთ, საერთოდ, და სოციალურ მეცნიერებების, კერძოდ, განვითარებისაგან განსაკუთრებით იმ ქვეყნებში, რომლებიც იმყოფებიან გარადამავალ პრიოდში.

სოციალურ მენციერებათა განვითარების პრობლემას განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტმა, რომელმაც 2000 წლის 13 ივლისს მიიღო სპეციალური რეზოლუცია ამ საკითხზე.

მინისტრთა კომიტეტმა ხაზი გაუსმა იმ მდგომარეობას, რაც შეიქმნა პოსტ კომუნისტურ ქვეყნებში, კერძოდ იმას, რომ გან-

საკუთრებული ზიანი კომუნისტურმა ღოგამ და კრიტიკული აზრის ჩაზნობამ მიაყენა სოციალურ მეცნიერებას, განსაკუთრებით ეკონომიკურ, სამართლებრივ და პოლიტიკურ მეცნიერებებს, რის გამოც საზოგადოება მზად არ აღმოჩნდა პასუხი გაეცა იმ მწვავე პრობლემებისათვის, რომელიც წარმოიშვა ტოტალიტარული რეჟიმის რღვევამ. მინისტრთა კომიტეტს მიაჩნია, რომ ტოტალიტარული რეჟიმიდან დემოკრატიაზე გადასვლა მოითხოვს დამოუკიდებელი, და რაც მთავარია, ეფექტური სოციალური მეცნიერებების ფორმირებას, რაც მნიშვნელოვან წილად განპირობებულია საუნივერსიტეტო განათლების და კვლევის ფორმისაგან (მათ შორის კომუნისტური ღოგებისაგან განთავისუფლების ასპექტში) ძირითადში სოციოლოგიაში, ანთროპოლოგიაში, პოლიტოლოგიაში, ისტორიოგრაფიაში, ეკონომიკურ და იურიდიულ მეცნიერებაში.

წევრი სახელმწიფოების მთავრობებმა მჭიდრო თანამშრომლობა უნდა დაამყარონ უნივერსიტეტებთან და პროგრესულად მოაზროვნე მეცნიერებთან, რათა ამაღლდეს სწავლების და კვლევის ხარისხი და პროფესიონალიზმი თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე, გაიზარდოს ლექტორთა პასუხისმგებლობა სტუდენტთა წინაშე, მეტი დრო დაეთმოს სატელევიზიო და რადიოგადაცემებს მოსახლეობის განათლების დარგში, განსაკუთრებით ადამიანის უფლებების პროპაგანდის მიმართულებით.

წევრი-სახელმწიფოს მთავრობებმა სახელმწიფო და კერძო უმაღლეს სასწავლებლებს უნდა განუსაზღვრონ მიზნები და პრიორიტეტები. სოციალურ მეცნიერებათა თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე განვითარებისათვის, ყველაზე პოპულარულ და პროგრესულ უნივერსიტეტების პროგრამებზე და გამოცდილებაზე ორიენტირებით.

საუნივერსიტეტო დონეზე უნდა გაიზარდოს ადმინისტრაციის საქმიანობის გამჭვირვალობა და სტუდენტთა ეფექტური მონაწილეობა.

ოლეობა უნივერსიტეტის მართვაში, განსაკუთრებით ლექციების ზხარისხის და ლექტორთა კვალიფიკაციის ამაღლების მიმართულებით. ამისათვის, უნდა მოხდეს ლექტორთა სელექცია იმ მიზნით, რომ საგანმანათლებლო საქმიანობას წაუძღვენ პროფესორ-ასისტენტები, ორიენტირებული თანამედროვე პრობლემებზე. ამ თვალსაზრისით, მთავრობა და უნივერსიტეტები პასუხისმგებელნი უნდა იყვნენ იმაზე, რომ აკადემიურ წოდებას ფლობდნენ სწორედ ასეთი პირები, მათ შორის იმისათვისაც, რომ სწორედ მათი მეშვეობით შეიძლება აღიზარდოს და ჩამოყალიბდეს ახალგაზრდა ასეთივე მაღალი კვალიფიკაციის სამეცნიერო და პედაგოგიური კადრები.

განსაკუთრებულ მხარდაჭერას და ხელშეწყობას ითხოვენ ის ახალგაზრდა პედაგოგი/მეცნიერები, რომლებიც აშკარად ავლენენ თავიანთ ტალანტს.

მეცნიერების განვითარების დარგში მეტად მნიშვნელოვანია ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის 2000 წლის 30 მარტის რეკომენდაცია „წევრი სახელმწიფოების უნივერსიტეტების კვლევითი მისიის შესახებ“.

მინისტრთა საბჭომ იხელმძღვანელა რა „ევროპის კულტურული კონვენციით“ და მინისტრთა კომიტეტის: გ(85)21 დადგენილებით „აკადემიის თანამშრომელთა გადაადგილების შესახებ“; გ(90)15 რეკომენდაციით „მკვლევართა გადაადგილების ხელშეწყობის შესახებ“; გ(95)7 რეკომენდაციით „ინტელექტის გაღიების შესახებ უმაღლესი განმათლების სისტემაში“.

შემდეგი რეკომენდაციით მიმართა წევრ სახელმწიფოებს:

1. უნივერსიტეტები ქმნიან ისეთ კვლევით ბაზას, რაც სასიცოცხლოდ აუცილებელია სოციალური პრობლემების გადასაწყვეტად, განსაკუთრებით იქ, სადაც ჯერ კიდევ არ არსებობს საბაზრო ეკონომიკა. მთავრობებმა უნდა მხარი დაუჭირონ ინიციატივებს თავისუფალი და ფუნდამენტური კვლევის მიმართულებით.

2. მთავრობებმა ხელი უნდა შეუწყონ იმ უნივერსიტეტებს, სადაც ერთმანეთს ეხამება სწავლება და კვლევა, ხოლო თავად უნივერსიტეტის პედაგოგიურ პერსონალს ევალება ოპტიმალურად ერთმანეთს შეუთავსოს სწავლა და კვლევა თანაზომიერად.

3. მთავრობებს და უნივერსიტეტებს ევალებათ შეაფასონ პედაგოგიური პერსონალის კვლევითი კვალიფიკაცია იმ თვალსაზრისით თუ არსებული მედგომარეობა რამდენად პასუხობს დროის მოთხოვნებს.

4. მთავრობებმა და უნივერსიტეტებმა უნდა უზრუნველყონ დამწყები მკვლევარების სათანადო ზედამხედველობა და წვრთნა.

5. მთავრობებმა და უნივერსიტეტებმა უნდა წაახალისონ დისციპლინათშორისო კონტაქტები უნივერსიტეტის შიგნით და გარეთ.

6. მთავრობებმა და უნივერსიტეტებმა როგორც წესი უნდა წაახალისონ უნივერსიტეტების მასწავლებელთა მიერ ხარისხის დაცვა. მხოლოდ უნივერსიტეტები არიან უფლებამოსილი მაძიებლებს მიანიჭონ დოქტორის ხარისხი, ხოლო კვალიფიკაციის დონის გათვალისწინებით დანიშნონ პროფესორის პოსტზე. ამასთან, გათვალისწინებული უნდა იქნას კომპეტენცია და პოტენციალი როგორც სასწავლო ისე კვლევით დარგში.

7. მთავრობებმა და უნივერსიტეტებმა უნდა წაახალისონ ისეთი წესების მიღება, რომელიც ასახავს სამეცნიერო მუშაობის სპეციფიკას შესაბამის დარგში და ხელს შეუწყობს მკვლევართა აკადემიურ თავისუფლებას მათი კარიერის ყველა ეტაპზე. უნივერსიტეტის მკვლევართა უფლება-მოვალეობანი ზუსტად უნდა განისაზღვროს კანონით ანდა უნივერსიტეტის სტატუსით.

8. უნივერსიტეტებმა უნდა დანერგონ მთავრობის და ფართო საზოგადოების იმფორმირება კვლევის შედეგების შესახებ თანამედროვეობის უმთავრეს პრობლემების თაობაზე. მთავრობებმა

და უნივერსიტეტმა ერთობლივად უნდა ხელი შეუწყოს მნიშვნელოვანი ნაშრომების გამოქვეყნებას.

9. უნივერსიტეტები ანგარიშვალდებულნი არიან მათ მიერ საბიუჯეტო სახსრების გამოყენების დარგში. უნივერსიტეტებმა ხელი უნდა შეუწყონ შეჯიბრს მეცნიერული კვლევის პროცესში და მხოლოდ მეცნიერული ნაშრომის ღირებულების თვალსაზრისით აანაზღაურონ გაწეული შრომა. დაფინანსების ერთდ-ერთი კრიტერიუმია ნაშრომის ორიგინალობა და ხარისხი.

განათლების უფლებასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული უფლება კულტურულ ცხოვრებაში მონაწილეობასა და სამეცნიერო პროგრესის შედეგებით სარგებლობაზე.

ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის მუხლი 27-ის თანახმად:

„1. თითოეულს აქვს უფლება თავისუფლად მონაწილეობდეს საზოგადოების კულტურულ ცხოვრებაში, ტკებოდეს ხელოვნებით, მონაწილეობდეს მეცნიერების წინსვლაში და ისარგებლოს მისი სიკეთებით.

2. თითოეულს აქვს უფლება მორალური და მატერიალური ინტერესების დაცვაზე, რაც დაკავშირებულია იმ მეცნიერული, ლიტერატურული და მხატვრული შემოქმედების შედეგებთან, რომლის ავტორიც ის არის“.

ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ უფლებათა შესახებ საერთაშორისო პაქტის მუხლი 15 ნაწილობრივ აკონკრეტებს და ავითარებს დეკლარაციის მუხლი 27-ის დებულებებს. ამ მუხლის თანახმად:

„1. პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ თითოეულის უფლებას:

ა) მიიღოს მონაწილეობა კულტურულ ცხოვრებაში;

ბ) ტკებოდეს მეცნიერული პროგრესის სიკეთეებით და მისი შედეგების გამოყენებით;

გ) სარგებლობდეს მორალური და მატერიალური ინტერესების დაცვით, რაც დაკავშირებულია იმ მეცნიერული, ლიტერატურული და მხატვრული შემოქმედების შედეგებთან, რომლის ავტორიც ის არის.

2. ნაბიჯები, რომლებსაც გადადგამენ პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები ამ უფლებათა სრული განხორციელების უზრუნველსაყოფად მოიცავენ ისეთებს, რაც აუცილებელია მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევების შენარჩუნების, განვითარების და გავრცელებისათვის.

3. პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები კისრულობენ პატივი სცენ თავისუფლებას, რაც უპირობოდ აუცილებელია მეცნიერული კვლევისა და შემოქმედებითი მოღვაწეობისათვის.

4. პაქტის მონაწილე სახელმწიფოები აღიარებენ იმ სარგებელს, რომელიც მოჰყვება მეცნიერებისა და კულტურის დარგში საერთაშორისო კავშირების და თანამშრომლობის ხელშეწყობას და განვითარებას“.

დეკლარაცია და პაქტით გათვალისწინებული ამ უფლებების განხორციელების უზრუნველსაყოფად პაქტის მონაწილე სახელმწიფოებმა უნდა მიიღონ შემდეგი ზომები:

ა) გამოყონ სათანადო ფონდები კულტურული განვითარებისა და კულტურულ ცხოვრებაში მოსახლეობის მონაწილეობის ხელშეწყობისათვის, ასევე შეუქმნან ხელსაყრელი პირობები ამ მიმართულებით კერძო ინიციატივის გამოვლენას;

ბ) ჩამოაყალიბონ ინსტიტუციური ინფრასტრუქტურა კულტურული ცენტრების, მუზეუმების, ბიბლიოთეკების, თეატრების, კინოდარბაზების სახით, რაც ხელს შეუწყობს კულტურულ ცხოვრებაში მოსახლეობის ჩაბმას;

გ) ხელი შეუწყონ კულტურული ინდივიდუალობის ფორმირებას როგორც ურთიერთგამდიდრების უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს მოსახლეობის ჯგუფებს, ეთნოსებს და რეგიონებს შორის;

დ) ხელი შეუწყონ ეროვნული ეთნიკური ჯგუფების და უმცირესობების, აგრეთვე მკვიდრი მოსახლეობის კულტურული მემკვიდრეობის პატივისცემას;

ე) ხელი შეუწყონ მასობრივი ინფორმაციის საშუალებების და კავშირგაბმულობის საშუალებების როლის ზრდას, როგორც კულტურულ ცხოვრებაში მონაწილეობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორს;

ვ) ხელი შეუწყონ კაცობრიობის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვას და გავრცელებას;

ზ) ხელი შეუწყონ პროფესიულ დაოსტატებას კულტურისა და ხელოვნების დარგში;

თ) მიიღონ სხვა ზომები კულტურის შენარჩუნების, განვითარების და გავრცელებისათვის.

ზემოაღნიშნული ორგანიზაციული ზომების განხორციელების უზრუნველსაყოფად სახელმწიფოებმა უნდა მიიღონ საკანონმდებლო, ადმინისტრაციული და სხვა დაცვითი ზომები, რომლებიც მიმართული იქნებიან:

ა) კულტურული ინსტიტუციური ინფრასტრუქტურების ქსელის გაფართოებისა და დაცვისაკენ;

ბ) ეროვნული, ეთნიკური ჯგუფების და უმცირესობების, აგრეთვე მკვიდრი მოსახლეობის კულტურული განვითარების უზრუნველყოფი უფლებების დაცვისაკენ;

გ) კულტურული განვითარებისაკენ მიმართული საფინანსო ფონდების ხარჯვის კონტროლისაკენ;

დ) ქვეყანაში კაცობრიობის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვისაკენ;

ე) მეცნიერული კვლევისა და შემოქმედებითი მოღვაწეობის პროცესში ჩარევის აღკვეთისაკენ;

ვ) კულტურის დარგში რეგიონული და საერთაშორისო ხელშეკრულებების, შეთანხმებების და სხვა ინსტრუმენტების დანერგვის ხელშეწყობისაკენ;

ზ) მეცნიერთა, მწერალთა, ხელოვანთა და კულტურის სხვა მუშაკთა საერთაშორისო მეცნიერული კვლევისა და შემოქმედებით პროცესში ჩაბმის ხელშეწყობისაკენ, მათ შორის საერთაშორისო სამეცნიერო და კულტურულ კონფერენციებში, სემინარებში, სიმპოზიუმებში მონაწილეობის ხელშეწყობისაკენ.

პაქტის მონაწილე ყველა სახელმწიფომ გაეროს უნდა წარუდგინოს დეტალური ინფორმაცია ყველა ზემოაღნიშნული საკითხის ირგვლივ იმ ზომების შესახებ, რომლებიც მათ მიერ მიღებული იქნა საანგარიშო პერიოდში, და იმ დაბრკოლებების შესახებ, რომლებმაც ხელი შეუშალეს პაქტის ამ მუხლით გათვალისწინებული უფლებების განხორციელებას, და იმ ზომების შესახებ, რომლებსაც ისინი გეგმავენ ამ დაბრკოლებათა დასაძლევად.

ხალხის უფლებები

1. ხალხის უფლება თვითგამორკვევაზე

„საზოგადოების წევრების მიერ ფუნდამენტური ხასიათის უფლებების ფლობის საფუძველია ამ საზოგადოების უფლება თვითგამორკვევაზე ანუ თავისუფალ ეკონომიკურ, სოციალურ, პოლიტიკურ და კულტურულ განვითარებაზე. ამ თვალსაზრისით, თვითგამორკვევის უფლება და თავისუფალი განვითარების უფლება ურთიერთგადამკვეთი. ცნებებია. ამასთან, ორივეს ერთიადიმავე დროს აქვს როგორც კოლექტიური ისე ინდივიდუალური განზომილება. ყველა შემთხვევაში ორივე განზომილება მრავალასპექტიანია, რადგან მოიცავს საზოგადოების და ინდივიდის ცხოვრების ყველა მხარეს, რაც იმავდროულად გულისხმობს ინტერესთა ბალანსის მიღწევას“.¹

მოქალაქეობრივი, პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების შესახებ ორივე საერთაშორისო პაქტი (1966) განსაზღვრავს ხალხის უფლებას თვითგამორკვევაზე. ორივე პაქტის პირველივე მუხლები შეიცავენ თანმთხვევდებულებას.

სახელდობრ:

„1. ყველა ხალხს აქვს უფლება თვითგამორკვევაზე. ამ უფლების ძალით ისინი თავისუფლად განსაზღვრავენ თავიანთ პოლიტიკურ სტატუსს და თავისუფლად უზრუნველყოფენ თავის ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ განვითარებას.

2. ყველა ხალხს თავისი მიზნის მისაღწევად შეუძლია თავისუფლად განკარგოს თავისი ბუნებრივი სიმდიდრეები და რესურ-

¹ Report of the Working group to the Commission on Human Rights. U. N. Doc. E/CH.4/1489, 5, 1982.

სები იმ ვალდებულებების დაურღვევლად, რომლებიც გამომდინარეობენ საერთაშორისო სამართლიდან და ურთიერთხელსაყრელობის პრინციპიდან გამომდინარე საერთაშორისო ეკონომიკური თანამშრომლობიდან.

3. ამ პაქტში მონაწილე ყველა სახელმწიფომ, მათ შორის იმათმა, რომელნიც პასუხს აგებენ არათვითმართვითი და სამეურვეო ტერიტორიების მართვისათვის, გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის დებულებების შესაბამისად, უნდა წაახალისოს უფლება თვითგამორკვევაზე და პატივი სცეს ამ უფლებას.“

ხალხის უფლება თვითგამორკვევაზე სათავეს იღებს XVII-XVIII საუკუნეების რევოლუციური და დემოკრატიული იდეებიდან (ლოკი, რუსო, ჯეფერსონი). ეს უფლება უკავშირდებოდა ბუნებითი უფლებების კონცეფციას, ხალხის სუვერენიტეტის პრინციპს, საზოგადოებრივი ხელშეკრულების თეორიას, ხალხის უფლებას რევოლუციაზე დამთრგუნველი რეჟიმის წინააღმდეგ.

XIX საუკუნეში ხალხის უფლება თვითგამორკვევაზე იღებს ეროვნულ ელფერს და ყალიბდება ერის თვითგამორკვევის უფლების სახით. ერის თვითგამორკვევის უფლება ასახავდა პროტესტს ეროვნული ჩაგვრის წინააღმდეგ, დაკავშირებული იყო იმპერიული ტყვეობისაგან ერების დახსნის საკითხთან, იმ ხელოვნული ზღუდის მოხსნასთან, რაც ხელს უშლიდა ეთნოკულტურული ერების ბუნებრივ განვითარებას. არსებითად ეროვნული თვითგამორკვევის პრინციპი ორიენტირებული იყო ახალ მსოფლიო წესრიგზე, რომლის დროსაც პოლიტიკური და ეთნიკური საზღვრები ერთმანეთს დაემთხვეოდნენ და ბუნებრივად ჩამოყალიბებული ეროვნული სახელმწიფოები უზრუნველყოფდნენ მყარ საერთაშორისო მშვიდობას და სტაბილობას. და მართლაც, მეცხრამეტე საუკუნის ბოლოს საბერძნეთში, ლათინური ამერიკის ქვეყნებში, კანადაში და ავსტრალიაში, პოლონეთში, ჩეხეთში, უნგრეთში, ნორვეგიაში, საქართველოში და

ირლანდიაში ჩამოყალიბდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა, რასაც მოგვიანებით მოჰყვა ამ ქვეყნებში პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენა დე ფაქტო, და შემდეგ დე იურე.

უკვე XX საუკუნის დასაწყისში ეროვნული თვითგამორკვევა უნივერსალიზებული და ლეგალიზებული იქნა საერთაშორისო პრინციპის სახით, ხოლო მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მან მიიღო საერთაშორისო სამართლით აღიარებული უფლების ფორმა. გაერთიანებული ერების წესდებაში აღიარებული იქნა ხალხთა თანასწორი უფლებები და თვითგამორკვევის უფლება, ხოლო საერთაშორისო პაქტებში ჩამოყალიბებული იქნა თვითგამორკვევის უფლების ლეგალური განმარტება და ამ უფლების ძირითადი ელემენტები.

თვითგამორკვევაზე ხალხის უფლების რეალიზაციას, როგორც ზემოთ აღინიშნა, საერთაშორისო სამართალი უკავშირებს კოლონიური ქვეყნების მიერ ეროვნული დამოუკიდებლობის მოპოვების უფლებას. ამ უფლების ბუნება განსაკუთრებული რელიეფურობით გამოიკვეთა აფრიკის კონტინენტის ხალხების მიერ პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის პროცესში, ხოლო 80-იან წლებში – სსრკ-ში შემავალი ერების რუსეთისაგან გამოყოფისათვის წარმოებულ აქციებში, რაც იურიდიულად დაგვირგვინდა 1991 წლის 16 დეკემბერს ბელოგეჟის ტევრში ხელმოწერილი შეთანხმებით, რომლის თანახმადაც სსრკ-ი დაშლილად გამოცხადდა. აღდგა ისტორიული სამართლიანობა.

აფრიკის კონტინენტის ხალხებისათვის ეროვნული თვითგამორკვევის პრინციპი პირველად გაცხადებული იქნა I მსოფლიო ომის შემდეგ. პან-აფრიკულმა კონგრესმა, რომელიც შედგა პარიზში 1919 წელს, დააფიქსირა მოწოდება: „აფრიკა აფრიკელებისათვის“, ხოლო 1920 წელს ეგვიპტელმა ნაციონალისტებმა მოითხოვეს ეროვნული თვითგამორკვევის უფლებიდან გამომდინარე დამოუკიდებლობა. მიუხედავად ამისა, მეორე მსოფლიო

ომის დამთავრებამდე, ეროვნული თვითგამორკვევის უფლების მნიშვნელობა განიხილებოდა ძირითადად ევროპის კონტინენტზე ახალი წესრიგის დამყარების ასპექტში, და არა აფრიკისა და აზიის კოლონიების ინტერესების გათვალისწინებით.

მეხუთე პან-აფრიკულმა კონგრესმა, რომელიც შედგა 1945 წელს მანჩესტერში. აღიარა „ხალხის უფლება მართოს საკუთარი ბედი“ და მოითხოვა ავტონომია და დამოუკიდებლობა „შავი“ აფრიკისათვის. 50-იანი წლების დასაწყისში ევროპის ლიბერალურმა, დემოკრატიულმა და ეროვნულმა იდეებმა შეაღწია აფრიკის კონტინენტზე და მობილიზებული იქნა ევროპის კოლონიური ბატონობის წინააღმდეგ. შეუვალ პრინციპად გამოცხადებული იქნა დებულება, რომლის თანახმად: „თვითგამორკვევის უფლება არის ღმერთით ბოძებული, და ვერც ერთი კაცი და ერი ვერ შეეცილება ღმერთს სხვათა ბედის გადაწყვეტაში“.

ერის თვითგამორკვევის უფლების ერთიანი ცნების ფარგლებში მეცნიერები გამოიყენებენ საგარეო თვითგამორკვევის უფლებას და საშინაო თვითგამორკვევის უფლებას. საგარეო თვითგამორკვევის უფლება ნიშნავს ერის უფლებას აირჩიოს სუვერენიტეტი ფორმა, ხოლო საშინაო თვითგამორკვევის უფლება — შეარჩიოს მართველობის ფორმა. საგარეო თვითგამორკვევის უფლება ნიშნავს აგრეთვე ნომინალურად დამოუკიდებელი სახელმწიფოს უფლებას საგარეო ურთიერთობათა სფეროში ფაქტიურ დამოუკიდებლობაზე. საშინაო თვითგამორკვევის უფლება ნიშნავს აგრეთვე წყობილების ფორმის თავისუფალ განსაზღვრას ანუ ერის უფლებას დამოუკიდებლად აირჩიოს ქვეყნის მოწყობის უნიტარული ან ფედერალური ფორმა ან მათი კონბინაცია.

ერის თვითგამორკვევის უფლების ერთიანი ცნების ფარგლებში ერთმანეთისაგან განასხვავებენ პოლიტიკურ თვითგამორკვევას და ეკონომიკურ თვითგამორკვევას. საერთაშორისო პაქტების პირველი მუხლების თანახმად პოლიტიკური თვითგა-

მორკვევის უფლება ნიშნავს ხალხის უფლებას თავისუფლად განსაზღვროს თავისი პოლიტიკური სტატუსი, ხოლო ეკონომიკური თვითგამორკვევის უფლება ნიშნავს ხალხის უფლებას თავისუფლად განკარგოს თავისი ბუნებრივი რესურსები და სიმდიდრეები.

განასხვავებენ აგრეთვე ერის კულტურული თვითგამორკვევის უფლებას, რაც გულისხმობს უფლებას ისწავლოს და ასწავლოს მშობლიურ ენაზე, განავითაროს თვითმყოფი კულტურა და წინააღმდეგობა გაუწიოს დომინირებულ ძალასთან ასიმილაციას.

პოლიტოლოგებსა და სამართალმცოდნეებს შორის არ არის თანხმობა ეროვნული თვითგამორკვევის ცნების შესახებ. ერთნი ამტკიცებენ, რომ ეროვნული თვითგამორკვევა ნიშნავს ეროვნულ მთავრობას, მეორენი თვლიან, რომ იგი ნიშნავს დემოკრატიულ თვითმართელობას, მესამენი კი მას განიხილავენ როგორც პირველი ორის კომბინაციას. განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

დემოკრატიული სკოლა განსაზღვრავს ეროვნულ თვითგამორკვევას როგორც მართვას მართულთა თანხმობით, მათი ინტერესების გათვალისწინებით. ამ სკოლის წარმომადგენელთა აზრით, ერის დამახასიათებელი ნიშანია ტერიტორია და არა ეთნიკური მთლიანობა, მართვის დემოკრატიული ფორმა და არა ერის ცენტრალიზაცია. ამ აზრით ეროვნული თვითგამორკვევა და დემოკრატიული თვითმართელობა თანმთხვევი ცნებებია. ეს თეორია ძირითადადში ორიენტირებულია ამერიკელი ხალხის ერად ჩამოყალიბების პროცესზე, დებულებაზე, რომლის თანახმადაც დემოკრატია განიხილება როგორც ხალხის ერად ჩამოყალიბების ყველაზე მისაღები გზა. ამ თეორიას ზოგჯერ ინგლისურ-საქსონურ თეორიასაც უწოდებენ.

დემოკრატიული თეორიის თანახმად დიქტატორული მართელობა გამორიცხავს ერის და, მთლიანად, ხალხის თვითგამორკვევას, რადგან დიქტატორული რეჟიმი არის ხალხისათვის

უცხო მთავრობა, რადგან მას ცენტრში და ადგილებზე უზურპირებული აქვს ძალაუფლება.

დემოკრატიულ სკოლასთან ახლო მდგომი ლიბერალურ-დემოკრატიული კონცეფციის მიხედვით ეროვნული თვითგამორკვევის არსებობა დამოკიდებულია ადამიანის ძირითადი უფლებების პატივისცემისაგან, უმცირესობათა დაცვისაგან, ინდივიდების და ჯგუფების თანასწორობისაგან, არჩევნების თავისუფლებისაგან და ქვეყნის მართვაში მონაწილეობისაგან.

თვითგამორკვევის ნაციონალისტური კონცეფციის თანახმად თვითგამორკვევა არის არა მიზანი, არამედ ეროვნული დამოუკიდებლობის მიღწევის საშუალება. აქ აქცენტი გადატანილია არა ინდივიდუალურ თავისუფლებაზე, არამედ უცხო მართველობისაგან ქვეყნის თავისუფლებაზე. ამ თვალსაზრისით, აფრიკაში წინააღმდეგობა დემოკრატიულ და ნაციონალისტურ მიდგომას შორის ამ უკანასკნელის სასარგებლოდ თვალში საცემი იყო, რის გამოც დემოკრატიული თვითგამორკვევისაგან აფრიკა 80-იან წლებშიც კი შორს იყო. ანალოგიურ მდგომარეობაშია ყოფილი კომუნისტური რუსეთის ზოგიერთი „მოკავშირე“ რესპუბლიკა, თუმცა ბევრ მათგანში ეს ორი ტენდენცია დღეს თანაარსებობის ნიშნებს ავლენს, რაც პროგრესულ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.

აფრიკის კონტინენტზე თვითგამორკვევის ნაციონალისტური კონცეფციის პრევალირება სრულიად ბუნებრივი მოვლენა იყო, რადგან უკავშირდებოდა კოლონიური ჩაგვრისაგან განთავისუფლებას, თუმცა ყოველთვის არ იყო დაკავშირებული პოლიტიკური დამოუკიდებლობის აღდგენასთან, რადგან ბევრ აფრიკულ ქვეყანას სახელმწიფოებრიობა კოლონიზაციამდე არ გააჩნდა. პოსტკომუნისტურ სივრცეში პირიქით: თვითგამორკვევის უფლების განხორციელებისათვის ბრძოლა დაკავშირებული იყო და არის დაკარგული სახელმწიფოებრიობის აღდგენასთან, აგრეთვე რსფსრ-ს ტერიტორიაზე მცხოვრები ზოგიერთი იმ ეროვნული უმცი-

ერესობის ბრძოლასთან პოლიტიკური, და აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური დამოუკიდებლობისათვის, რომლებიც, მათი აზრით, დაპყრობილი იქნენ მეფის რუსეთის მიერ (მაგალითად, ჩეჩნები). ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე საჭიროა გაიმიჯნოს ერთმანეთისაგან ეროვნული თვითმყოფობა (National self) და ეთნიკური თვითმყოფობა (Ethnic self).

ჯერ კიდევ ძველი ბერძნები მკაცრად განასხვავებდნენ ერთმანეთისაგან პოლისს და ეთნოსს. ისტორიულად ეთნოკულტურული თვითმყოფობა ემყარებოდა და ემყარება ან ენობრივ განსხვავებას (მაგალითად, გერმანელები და იტალიელები), ან რელიგიურ განსხვავებას (მაგალითად, ებრაელები და არაბები), ან რასობრივ განსხვავებას (მაგალითად, შავკანიანები და ინდოელები გვიანაში). რაც შეეხება ეროვნულ თვითმყოფობას, ძირითადად იგი დაკავშირებულია ეროვნული სახელმწიფოს ცნებასთან. ეროვნული სახელმწიფო არის სახელმწიფო, სადაც ერი ისტორიულად ორგანიზებულია სახელმწიფოდ (მაგალითად, საფრანგეთი არის ფრანგი ერის სახელმწიფო, საქართველო არის ქართველი ერის სახელმწიფო და ა.შ.).

ეროვნული თვითგამორკვევის უფლების განხორციელება უშუალო კავშირშია დამოუკიდებელ სახელმწიფოდ გამოყოფის უფლებასთან. მეოცე საუკუნის დასაწყისში ევროპის ბევრმა ქვეყანამ მიაღწია დამოუკიდებლობას გამოყოფის და ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის გზით (მაგალითად, პოლონეთი, ირლანდია, ნორვეგია), მაშინ როდესაც გამოყოფისათვის და ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის ბრძოლა ზოგიერთ ქვეყანაში მარცხით დამთავრდა (უკრაინა, საქართველო).

საკითხი იმის შესახებ, თვითგამორკვევის უფლება მოიცავს თუ არა გამოყოფის უფლებას, სადაო იყო. ლენინი თავის ნაშრომებში მტკიცედ იცავდა გამოყოფის უფლებას, მაშინ როდესაც რენერი, ბაუერი და ლუქსენბურგი ამ უფლებას განიხილავდნენ

ერთიანი სახელმწიფოს ფარგლებში. ლენინისათვის თვითგამორკვევის უფლება სხვა არაფერს ნიშნავდა თუ არა პოლიტიკური თვითგამორკვევის, პოლიტიკური დამოუკიდებლობის და ეროვნული სახელმწიფოს შექმნის უფლებას, რაც აისახა კიდეც საბჭოთა კავშირის 1924, 1936 და 1977 წლების კონსტიტუციებში. რომელნიც ნებას რთავდნენ მოკავშირე სახელმწიფოებს გამოყოფოდნენ სსრკ-ს. მაგრამ ეს უფლება მხოლოდ აბსტრაქტულ თეორიულ და საკანონმდებლო დეკლარაციის დონეზე გაიყინა, რამდენადაც ამ უფლების განხორციელების ოდნავი მცდელობაც კი ცეცხლითა და მახვილით ნადგურდებოდა ჩანასახშივე. ამასთან, კომუნისტური რუსეთი მტკიცედ უჭერდა მხარს თვითგამორკვევის უფლებას გამოყოფის ფორმით, მაგრამ რაც შეიძლება შორს (!) მისი საზღვრებიდან. ეს ტრადიცია შენარჩუნებული იქნა.

ჯეფერსონი და ლინკოლნი თუმცა განადიდებდნენ სრულ დემოკრატიას, მაგრამ გამოყოფის ფორმით თვითგამორკვევის წინააღმდეგი იყვნენ. იგივე პოზიცია ეკავა ვუდრო ვილსონსაც კი. ევროპელები ასევე წინააღმდეგი იყვნენ ეთნიკური სეპარატიზმის და ასაბუთებდნენ ეროვნულ თვითმყოფობას ეროვნული სახელმწიფოებრიობის განუყოფლობის პრინციპით.

გაეროს წესდებამ თუმცა აღიარა „ყველა ხალხის უფლება თვითგამორკვევაზე“, მაგრამ სან-ფრანცისკოს 1945 წლის კონფერენციაზე მიღებულმა დოკუმენტმა მხარი არ დაუჭირა ყველა ხალხის თვითგამორკვევას ცალკე სახელმწიფოდ გამოყოფის ფორმით. ამ დოკუმენტის თანახმად: თვითგამორკვევა გაგებული უნდა იქნას როგორც უფლება თვითმართველობაზე და არა გამოყოფაზე.

გაეროს გენერალური ასამბლეის 1960 წლის 14 დეკემბრის რეზოლუციის საფუძველზე მიღებული „კოლონიური ქვეყნებისა და ხალხებისათვის დამოუკიდებლობის მინიჭების შესა-

ხებ დეკლარაციის“ მუხლი 6 ადგენს: „ყოველგვარი ცდა, მიმართული იმისკენ, რომ ნაწილობრივ ან მთლიანად იქნას ხელყოფილი ქვეყნის ეროვნული ერთიანობა და ტერიტორიული მთლიანობა, შეუთავსებელია გაერთიანებული ერების წესდების მიზნებისა და პრინციპებისადმი“.

გაეროს გენერალური ასამბლეის 1970 წლის 24 ოქტომბრის რეზოლუციის საფუძველზე მიღებული „სახელმწიფოთა შორის მეგობრული ურთიერთობების და თანამშრომლობის შესახებ დეკლარაციის“ მუხლი 7-ის თანახმად: „ნებისმიერი სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობა და პოლიტიკური დამოუკიდებლობა განუყოფელია... დაუშვებელია ნებისმიერი ქმედება, მიმართული სუვერენული და დამოუკიდებელი სახელმწიფოების ტერიტორიული მთლიანობის და პოლიტიკური ერთიანობის სრული ან ნაწილობრივი რღვევის ან შესუსტებისაკენ“.

ამრიგად, ერთმანეთისაგან უნდა გაიმიჯნოს ერთი ქვეყნის მიერ მეორე ქვეყნის დაპყრობის შედეგად დაპყრობილი ქვეყნის ხალხის უფლება თვითგამორკვევაზე დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნის ან აღდგენის ფორმით, და ერთი ქვეყნის ფარგლებში მცხოვრები რომელიმე ხალხის, მაგალითად, ეროვნული უმცირესობის უფლება განახორციელოს თვითგამორკვევა თვითმართველობის ფორმით, ამ ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის და ეროვნული ერთიანობის დაურღვევლად. პირველ შემთხვევაში საუბარია კოლონიური უღლის მოშორებაზე, მეორე შემთხვევაში — მკვიდრი მოსახლეობის ან უმცირესობათა უფლებების დაცვაზე.

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციას ამ საკითხში ზოგჯერ ორაზროვანი პოზიცია უკავია. ერთის მხრივ, გაერო პრინციპში გადაჭრით უარყოფს სეცესიის უფლებას და მიესალმება გაერთიანებებს, მაგრამ მეორეს მხრივ, იგი თავს იკავებს შეუზღუდოს თვითგამორკვევა მინიმალური ზომის ტერიტორიებს ან

მინიმალური ოდენობის მოსახლეობას. ასე, გაერო, კეთილგანწყობილია ტოკელაუს, პიტკაირნის და ახალი კუნძულების დამოუკიდებლობის მიმართ, სადაც მოსახლეობა მხოლოდ რამდენიმე ასეულს ითვლის, და ამავე დროს, იგი გადაჭრით უარს ეუბნება ამაზე ქურთებს და სამხრეთ სუდანელებს, რომელთა რიცხვი მილიონებია. სწორედ ამიტომ ეროვნული თვითგამორკვევის უფლებას უწოდეს „ქამელეონური უფლება“, უფლება ორმაგი სტანდარტით.

აქ იკვეთება დაუძლეველი წინააღმდეგობა ეროვნულ თვითგამორკვევის პრინციპსა და სახელმწიფოს მიერ თავისი მთლიანობის შენარჩუნებისა და დაცვის უფლებებს შორის, ხალხის უფლებასა თავისუფლად განკარგოს თავისი ბუნებრივი სიმდიდრეები და რესურსები და სახელმწიფოს ტერიტორიულ იურისდიქციას შორის. უახლეს პერიოდში ამ პრობლემამ მწვავედ იჩინა თავი არაბულ სამყაროში, ყოფილ საბჭოთა კავშირში, ინდოეთში, ჩინეთში, ესპანეთში, იუგოსლავიაში, კანადაში და დიდ ბრიტანეთში, და განსაკუთრებით პოსტ-კოლონიურ აფრიკაში (ნიგერია, ზაირი, ეთიოპია, სუდანი, უგანდა, რუანდა). წინააღმდეგობა ამ პრინციპებს შორის არის მიზეზი ომების, შეიარაღებული კონფლიქტებისა და საერთაშორისო დაძაბულობისა მსოფლიოს სხვადასხვა რეგიონში.

ეროვნულ თვითგამორკვევასთან დაკავშირებით მეცნიერული დავის ერთ-ერთი საგანია თვითგამორკვევის მინიმალური და მაქსიმალური ღონის საკითხი.

კანტისა და რუსოს აზრით თავისუფლება და თანასწორობა არ შეიძლება მიღწეული იქნას დიდ ერში, რის გამოც ეროვნული თვითგამორკვევის ღონე ასეთ ერში ძალზე დაბალია. ამას ისინი იმით ასაბუთებდნენ, რომ მხოლოდ მცირე კომუნაში არის შესაძლებელი დემოკრატიული გადაწყვეტილების მიღება და საერთო ნების (*volonté generale*) გამოქვეყნება.

მარქსისა და მაზინის აზრით, მხოლოდ დიდ ერებს შესწევთ უნარი განახორციელონ ეროვნული თვითგამორკვევის უფლება. მარქსი ამას იმით ასაბუთებდა, რომ დიდ ერს, ფლობს რა დიდ ბაზარს და კაპიტალის სწრაფი დაგროვების შესაძლებლობას, შეუძლია მიაღწიოს ეკონომიკურ პროგრესს. ასეთი მტკიცება კრიტიკას ვერ უძლებს. ჯერ – ერთი, ბახრეინი, ისლანდია, კატარი, კუვეიტი, სან-მარინო, ანდორა, ლიხტენშტეინი, მალტა, ბარბადოსი, მონაკო, ბერმუდა, ლუქსენბურგი – ეს ის ქვეყნებია, რომელთა ეკონომიკური პროგრესი ბევრი დიდი ქვეყნისათვის შესაშურია. მეორეც, რუსეთის მაგალითი ცხადად ამტკიცებს საწინააღმდეგოს: ბუნებრივი რესურსებით მსოფლიოში ყველაზე მდიდარი ქვეყანა პერმანენტულ ეკონომიკურ კრიზისს განიცდის. კომუნისტური რეჟიმის დროსაც კი ქვეყნის აღმოსავლეთ რაიონების მოსახლეობა სიღატაკის ზღვარზე არსებობდა, უბრალოდ ამის შესახებ მსოფლიო ინფორმირებული არ იყო, რადგან უცხოელთათვის ისინი დახურულ ზონებად იყო გამოცხადებული.

2. მკვიდრი ხალხის უფლებები

მკვიდრი ხალხი არის ადამიანთა ერთობა, რომელიც გარკვეულ ტერიტორიაზე სახლობს უხსოვარი დროიდან და არ აქვს სახელმწიფოებრიობა. მკვიდრ ხალხს უწოდებენ აბორიგენებს, ავტოქტონებს, ტრიბალებს, პირველ მოსახლეებს. მათი რიცხვი დაახლოებით 300 მილიონია მსოფლიოში და ცხოვრობენ დედა მიწის 70-დე ქვეყანაში. უმრავლესობა – დაახლოებით 150 მილიონი – ცხოვრობს აზიაში, 30 მილიონამდე – სამხრეთ ამერიკაში, ხოლო 2,5 მილიონი – ჩრდილოეთ ამერიკაში.

მკვიდრ ხალხებს მიეკუთვნება ხალხი, რომლის კულტურუ-

ლი განვითარება შეყოვნებულია და იმყოფება გაქრობის ან გადაგვარების საშიშროების წინაშე.

მკვიდრი ხალხი შეიძლება განხილული იქნას როგორც მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე არაკეთილსასურველ მდგომარეობაში მყოფი მოსახლეობა. ბევრი მათგანი ცხოვრობს სიღარიბეში, მათი მიწები თავის დროზე მითვისებული იქნა ძალით, ისინი გამოთიშული არიან პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღების პროცესიდან, ბევრი მათგანი მარგინალიზებულია, განიცდის ექსპლოატაციას, ჩართულია იძულებითი ასიმილაციის პროცესში, ხოლო იმათ მიმართ, ვინც მოითხოვს მათი უფლებების დაცვას, გამოიყენებენ რეპრესიებს, წამებას და ღირსების სხვა დამამცირებელ მოპყრობას. დევნის სრულიად დასაბუთებული შიშის გამო, ისინი იძულებული არიან დაფარონ თავიანთი წარმომავლობა, დაივიწყონ თავისი ენა და ტრადიციები.

პლანეტის ბევრი, საცხოვრებლად უვარგისი და ეკოლოგიურად დაზიანებული ტერიტორია – ტროპიკული წვიმებიანი ტყეები, უდაბნო ზონები, არქტიკის ტერიტორია – ძირითადად მკვიდრი ხალხებით არის დასახლებული. ამიტომ, სიკვდილიანობის და ავადმყოფობის დიდი პროცენტი მოდის მკვიდრ მოსახლეობაზე.

მათი მიწები უპირატესად უნაყოფოა. ის ტერიტორიები კი, რომლებიც მდიდარია სხვადასხვა რესურსებით ხელთ უპყრიათ ბანკებს, ნაციონალურ და ტრანსნაციონალურ კორპორაციებს, რომელთა ექსპლოატაციისაგან ეს უკანასკნელნი ღებულობენ დიდ მოგებას.

დღეს, მკვიდრი მოსახლეობის მძიმე მდგომარეობა დგას საერთაშორისო თანამეგობრობის დღის წესრიგში და გაეროს გადაუდებლად გადასაჭრელ საკითხთა შორის.

ქრონოლოგიურად პირველი საერთაშორისო შეთანხმება, რომელიც სპეციალურად მიეძღვნა მკვიდრ ხალხს, იყო შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის 1957 წლის კონვენცია. კონვენ-

ციაში განსაკუთრებით ხაზი გაესვა მკვიდრი ხალხის დისკრიმინაციის დაუშვებლობას სოციალ-ეკონომიკურ სფეროში.

1990 წლის 18 დეკემბერს გაეროს გენერალურმა ანსამბლემ მიიღო რეზოლუცია, რითაც 1993 წელი გამოცხადებული იქნა მსოფლიოს მკვიდრი ხალხების საერთაშორისო წელიწადად. რეზოლუციაში ხაზი გაესვა საერთაშორისო თანამშრომლობის გაძლიერებას მკვიდრი ხალხის პრობლემების დაძლევის ღონისძიებათა ასპექტში, განსაკუთრებით ჯამრთელობის, განათლების, გარემოს და ადამიანის უფლებების დაცვის სფეროში.

1993 წლის 20 დეკემბერს გაეროს გენერალურმა ანსამბლემ მიიღო რეზოლუცია, რომელშიც შეჯამებული იქნა ის ნაბიჯები, რომლებიც გადაიდგა მკვიდრი მოსახლეობის უფლებების უზრუნველსაყოფად. ამასთან, გენერალურმა ანსამბლემ: მოუწოდა სახელმწიფოებს გაზარდონ თავიანთი ძალისხმევა მკვიდრი მოსახლეობის უფლებების გასამტკიცებლად; რეკომენდაცია მისცა თემატურ მომხსენებლებს, დამოუკიდებელ ექსპერტებს და მუშა ჯგუფებს განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციონ, მათი მანდატის ფარგლებში, მკვიდრი მოსახლეობის მდგომარეობას შესაბამის ქვეყნებში; დაბეჯითებით სთხოვა ადამიანის უფლებათა დარგში გენერალური მდივნის თანაშემწეს გააძლიეროს თანამშრომლობა გაეროს სპეციალიზებულ დაწესებულებებთან, რეგიონალურ კომისიებთან, საფინანსო და განვითარების ინსტიტუტებთან და სხვა ორგანიზაციებთან მკვიდრი მოსახლეობის შესახებ გაეროს პროგრამის განხორციელების უზრუნველსაყოფად; მიმართა გაეროს სისტემის სპეციალიზებულ დაწესებულებებს, რეგიონულ კომისიებს, საფინანსო და განვითარების ინსტიტუტებს, გაზარდონ ძალისხმევა მკვიდრი მოსახლეობის საბიუჯეტო პრობლემების მოსაგვარებლად.

1994 წლის 23 დეკემბერს გაეროს გენერალურმა ანსამბლე-

ამ მიიღო რეზოლუცია „მსოფლიოს მკვიდრი ხალხის საერთაშორისო დეკადის“ გამოცხადების შესახებ გაეროს გენერალური მდივნის მიერ წარმოდგენილი პროგრამის საფუძველზე. წინამორბედი რეზოლუციებისაგან განსხვავებით გენერალურმა ანსამბლემ განსაზღვრა პროგრამის შემსრულებელი კონკრეტული პირები და უწყებები.

მკვიდრი ხალხების რომელ მოთხოვნებზე უნდა იყოს ორიენტირებული საერთაშორისო თანამეგობრობა?

პოლიტიკურ ასპექტში მკვიდრი მოსახლეობის მოთხოვნები დაკავშირებულია ხალხის თვითგამორკვევის უფლებასთან. მკვიდრი ხალხების წარმომადგენლების აზრით ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაციის და ადამიანის უფლებების საერთაშორისო პაქტების შესაბამისი დებულებები ხალხის თვითგამორკვევის უფლების შესახებ უშუალოდ ეხება ამ ხალხებს. პრინციპში ანალოგიურ პოზიციაზე იდგნენ და დგანან გაეროს სპეციალური მომხსენებლები. მათი აზრით, ხალხის თვითგამორკვევის უფლება არის მკვიდრი ხალხის ბუნებრივი უფლება შესაბამისი სახელმწიფოს ფარგლებში ფლობდეს პოლიტიკურ ავტონომიას.

სამწუხაროდ, მხოლოდ ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობა (მათი რიცხვი ძალზე ცოტაა) აღიარებს მკვიდრი ხალხის უფლებას თვითგამორკვევაზე. მკვიდრი ხალხების დიდი უმრავლესობა მოკლებულია თვითმართვის კანონიერ უფლებამოსილებას. ხელისუფლებები უზრუნველყოფენ მკვიდრი ხალხის მხოლოდ სოციალურ და რელიგიურ უფლებებს, და ისიც არასრული მოცულობით. რაც შეეხება ისეთ სტრატეგიულ საკითხებს როგორიც არის მათი უფლებები მიწაზე, მინერალურ რესურსებზე, წარმომადგენლობითი უფლებები პარლამენტში ან სხვა ორგანოებში უმრავლეს შემთხვევაში გაუთვალისწინებელი რჩება.

სწორედ ამ მდგომარეობამ განაპირობა ის ყურადღება, რო-

მელიც ადამიანის უფლებათა მსოფლიო კონფერენციამ (1993) დაუთმო მკვიდრი ხალხის უფლებების დაცვას. კონფერენციის მიერ მიღებულ დეკლარაციაში ჩაწერილია: „ადამიანის უფლებების მსოფლიო კონფერენცია აღიარებს მკვიდრი ხალხის ღირსებას და მათ უნიკალურ როლს საზოგადოების განვითარებაში და პლიურალიზმის უზრუნველყოფაში, და გადაჭრით ამტკიცებს საერთაშორისო თანამეგობრობის დაინტერესებას მათი ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული კეთილდღეობისადმი, და მათთვის მყარი განვითარების შესაძლებლობებით სარგებლობის უზრუნველყოფის აუცილებლობას. სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ მკვიდრი ხალხის სრული და დაუბრკოლებელი მონაწილეობა საზოგადოების ცხოვრების ყველა სფეროში, განსაკუთრებით იმ სფეროებში, რომელიც უშუალოდ შეეხება მათ ინტერესებს. მხედველობაში იღებს რა მკვიდრი ხალხის უფლებების ხელშეწყობისა და დაცვის ღირებულებას და ასეთი ხელშეწყობისა და დაცვის მნიშვნელობას იმ სახელმწიფოთა პოლიტიკური და სოციალური სტაბილობისათვის, სადაც ასეთი ხალხები სახლობენ, სახელმწიფოებმა, საერთაშორისო სამართლის ნორმების შესაბამისად, უნდა გადადგან შეთანხმებული პოზიტიური ნაბიჯები მკვიდრი ხალხის ადამიანის უფლებების და ძირითადი თავისუფლებების უზრუნველსაყოფად თანასწორობის და არადისკრიმინაციის პრინციპების დაცვით და აღიარონ მათი თვითმყოფლობის, კულტურის და საზოგადოებრივი ორგანიზაციის მნიშვნელობა და მრავალფეროვნება.“

3. უმცირესობათა უფლებები

დღეისათვის ჩამოყალიბდა უმცირესობის შემდეგი განმარტება: უმცირესობა არის ადამიანთა ერთობა, რომელიც არის მცირერიცხოვანი ვიდრე ქვეყნის დანარჩენი მოსახლეობა, რომლის წევრებს, რომელნიც არიან სახელმწიფოს მოქალაქენი, გააჩნიათ დანარჩენი მოსახლეობისაგან განსხვავებული ეთნიკური, რელიგიური ან ლინგვისტური თავისებურებანი, და ამოძრავებთ სურვილი შეინარჩუნონ და დაიცვან თავიანთი კულტურა, ტრადიცია, რელიგია და ენა.

უმცირესობის ცნების დასადგენად აღნიშნული განმარტება შეიძლება დაიშალოს სამ ლოგიკურ ნაწილად.

1. უმცირესობა არის ადამიანთა ერთობა, რომელიც არის მცირერიცხოვანი, ვიდრე ქვეყნის დანარჩენი მოსახლეობა;

2. უმცირესობა არის ადამიანთა ერთობა, რომელსაც გააჩნია დანარჩენი მოსახლეობისაგან განსხვავებული ეთნიკური, რელიგიური ან ლინგვისტური თავისებურებანი;

3. უმცირესობა არის ადამიანთა ერთობა, რომელსაც ამოძრავებს სურვილი შეინარჩუნოს და დაიცვას თავისი კულტურა, ტრადიცია, რელიგია და ენა.

განვიხილოთ განმარტების თითოეული ლოგიკური ნაწილი.

1. მცირერიცხოვნება. უმცირესობა, ცხადია, რიცხობრივად უნდა იყოს მცირე, ვიდრე დანარჩენი მოსახლეობა, რომელიც შეადგენს უმრავლესობას. ამასთან, შეიძლება არსებობდეს სიტუაცია, რომლის დროსაც არც ერთი ჯგუფი არ შეადგენს უმრავლესობას, მაგრამ უმცირესობას უნდა გააჩნდეს საკმაოდ განვითარებული, დანარჩენი მოსახლეობისაგან განსხვავებული თავისებურებანი. ყველა შემთხვევაში უდაოა, რომ არც ერთი უმცირესობა – ყველაზე პატარაც კი – არ უნდა განიცდიდეს რაიმე სახის დისკრიმინაციას ან ცუდ მოპყრობას, და მისი

წევრები უნდა დაცული იქნენ კანონით გათვალისწინებული ყველასათვის თანაბარი უფლებებით. უმცირესობას, რომელიც სხვა უმცირესობებთან შედარებით რიცხოვნად ღომინირებს, უფლება არ აქვს მოითხოვოს უფრო მეტი უფლებები და დაცვის მეტი გარანტიები.

2. განსხვავებული თავისებურებანი. უმცირესობანი განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ან ეთნიკური ან ენობრივი ან რელიგიური თავისებურებებით. მაგრამ, ერთი ეთნიკური უმცირესობის განსხვავება მეორე ეთნიკური უმცირესობისაგან, ერთი ენობრივი უმცირესობის განსხვავება მეორე ენობრივი უმცირესობისაგან, ერთი რელიგიური უმცირესობის განსხვავება მეორე რელიგიური უმცირესობისაგან მოითხოვს ერთნაირ და თანაბარ სამართლებრივ გარანტიებს. ამასთან, ეთნიკური, ენობრივი და რელიგიური უმცირესობანი უნდა განვასხვავოდ ადამიანთა ისეთი ჯგუფებისაგან, რომლებიც არ ითვლებიან უმცირესობებად ამ სიტყვის ზუსტი მნიშვნელობით. ასეთნი არიან: მიგრანტი მუშები, ლტოლვილნი, მოქალაქეობის არმქონენი და მისთანანი. ამ უკანასკნელთა უფლებები დაცულია არა ეროვნული, არამედ საერთაშორისო კანონმდებლობით, რადგან ისინი, განსხვავებით უმცირესობებისაგან, არ არიან ამ ქვეყნის მოქალაქენი. მეორეს მხრივ, უმცირესობანი უნდა გაიმიჯნოს მკვიდრი მოსახლეობისაგანაც, რომლებიც თუმცა ასევე არიან ამ ქვეყნის მოქალაქენი, მაგრამ არიან ადგილობრივი წარმომავლობის და, რაც მთავარია, უხსოვარი დროიდან ცხოვრობენ ამ ტერიტორიაზე.

3. სურვილი დაიცვან თვითმყოფობა. გამომდინარე განმარტებიდან, ამ სიტყვის ზუსტი მნიშვნელობით, უმცირესობად არ ჩათვლება ადამიანთა ჯგუფი, რომელსაც არ სურს შეინარჩუნოს და დაიცვას თავისი კულტურა, ტრადიცია, რელიგია, ენა და ამჯობინებს შეერწყას უმრავლესობას ან, ყველა შემთხვევაში, არ მიისწრაფვის თვითმყოფი კულტურის, ტრადიციის, რელიგი-

ის და ენის შენარჩუნებისაკენ. სურვილი დაიცვან ან არ დაიცვან თვითმყოფობა უმცირესობის უფლებაა, და ასეთს არავითარი დაბრკოლება არ უნდა შეექმნას.

გამომდინარე ზემოაღნიშნულიდან, განსაკუთრებული უფლებები და განსაკუთრებული ზომები, რასაც საჭიროებს უმცირესობის თვითმყოფობის, წარმომავლობის და ღირსების დაცვა, გამოხატულებას პოულობენ შემდეგ ფორმებში:

1. უმცირესობათა უფლება არსებობაზე;
2. უმცირესობათა მიერ სკოლების და სხვა მოსამზადებელი და სასწავლო ინსტიტუტების შექმნა და შენარჩუნება, მშობლიურ ენაზე სასწავლო გეგმების და სწავლების უზრუნველყოფით;
3. სახელმწიფოს პოლიტიკურ საქმიანობაში გარანტირებული მონაწილეობა;
4. ავტონომიის მინიჭება თვითმართელობის დარგში, სულ ცოტა, კულტურის, განათლების, რელიგიის, ინფორმაციის, სოციალურ სფეროებში.

უმცირესობათა უფლებები აკუმულირებულია მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ საერთაშორისო პაქტის 27-ე მუხლში: „იმ ქვეყნებში, სადაც არსებობენ ეთნიკური, რელიგიური და ენობრივი უმცირესობანი, პირებს, რომლებიც განეკუთვნებიან ასეთ უმცირესობებს არ შეიძლება უარი ეთქვას უფლებაზე ამ ჯგუფის სხვა წევრებთან ერთად ისარგებლოს თავისი კულტურით, იწამოს თავისი რელიგია და შეასრულოს რიტუალები, აგრეთვე ისარგებლოს მშობლიური ენით.“

სხვა საერთაშორისო შეთანხმებები, რომელთაც პირდაპირი დამოკიდებულება აქვთ უმცირესობათა უფლებებთან მოიცავს: გენოციდის დანაშაულის აღკვეთის და დასჯის შესახებ კონვენციას (1948), რასობრივი დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრის შესახებ კონვენციას (1965), ბავშვის უფლებების შესახებ

კონვენციას (1989) და განათლების დარგში დისკრიმინაციის წინააღმდეგ კონვენციას (1960).

უმცირესობათა უფლებების შესახებ ყველა ძირითადი ნორმატული დებულება თავმოყრილია დეკლარაციაში „იმ პირთა უფლებების შესახებ, რომელნიც ეკუთვნიან ეროვნულ ან ეთნიკურ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობებს“, მიღებული გაეროს გენერალური ასამბლეის 1992 წლის 18 დეკემბრის რეზოლუციით. ქვემოთ გადმოცემულია აღნიშნული დეკლარაციის ძირითადი დებულებები:

„1. სახელმწიფოები ვალდებული არიან მიიღონ სათანადო საკანონმდებლო და სხვა ზომები მათ ტერიტორიებზე მცხოვრები ეროვნული ან ეთნიკური, კულტურული, რელიგიური და ენობრივი უმცირესობების არსებობის დასაცავად და წახალისონ მათი თვითმყოფობისათვის პირობების შექმნა.

2. უმცირესობების წარმომადგენლებს უფლება აქვთ გამოიყენონ თავისი ენა კერძო ცხოვრებაში და საჯაროდ, თავისუფლად და ჩაურევლად და დისკრიმინაციის გარეშე რა ფორმითაც არ უნდა იყოს.

3. უმცირესობების წარმომადგენლებს უფლება აქვთ აქტიური მონაწილეობა მიიღონ გადაწყვეტილებების მიღებაში როგორც ეროვნულ, ისე რეგიონალურ დონეზე, რომელიც ეხება იმ უმცირესობას, რომელსაც ისინი ეკუთვნიან იმ წესით, რომელიც არ ეწინააღმდეგება ეროვნულ კანონმდებლობას.

4. უმცირესობების წარმომადგენლებს უფლება აქვთ შექმნან საკუთარი ასოციაციები და უზრუნველყონ მათი ფუნქციონირება.

5. უმცირესობების წარმომადგენლებს უფლება აქვთ ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე დაამყარონ და შეინარჩუნონ თავისუფალი და მშვიდობიანი კონტაქტები თავისი ჯგუფის სხვა წევრებთან ერთად და სხვა უმცირესობათა წარმომადგენლებთან, აგრეთვე სხვა სახელმწიფოს მოქალაქეებთან, რომლებთანაც მათ

აკავშირებთ საერთო ეროვნული, ეთნიკური, რელიგიური ან ენობრივი თავისებურებანი.

ნ. არაფერი ამ დეკლარაციაში არ შეიძლება გაგებული იქნეს როგორც ისეთი საქმიანობის დაშვება, რაც ეწინააღმდეგება გაეროს მიზნებს და პრინციპებს, რაც, ამასთან, გულისხმობს სახელმწიფოდ ორგანიზებული ერის სუვერენული თანასწორობის, ტერიტორიული მთლიანობის და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის პრინციპების პატივისცემას.“

მსოფლიოში ეთნიკური შეიარაღებული კონფლიქტების მკვეთრმა მატებამ გაეროს უშიშროების საბჭო აიძულა 1994 წლის 23 სექტემბერს მიეღო სპეციალური რეზოლუცია „ეთნიკური წმენდის“ წინააღმდეგ და ასეთი აღიარა ჰუმანიტარული სამართლის აშკარა დარღვევად.

აღნიშნული რეზოლუციით უშიშროების საბჭომ მოუწოდა კონფლიქტში ჩართულ მხარეებს შეასრულონ ვალდებულებები გამომდინარე ჰუმანიტარული სამართლიდან, კერძოდ, ჟენევის 1949 წლის 12 აგვისტოს კონვენციიდან. თანახმად რეზოლუციისა, ყველა პირი ვისაც ბრალი მიუძღვის „ეთნიკური წმენდის“ ჩადენაში ან მის ორგანიზაციაში პასუხი უნდა აგოს კაცობრიობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულისათვის პერსონალურად, ხოლო იძულებით გადაადგილებული პირები უპირობოდ უნდა დაუბრუნდნენ თავიანთ უწინდელ საცხოვრებელს.

განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო ამ პრობლემას ადამიანის უფლებათა მსოფლიო კონფერენციაზე, რომელიც შედგა ვენაში 1993 წლის ივნისის თვეში, და რომელმაც მიიღო „ვენის დეკლარაცია და მოქმედების პროგრამა“. დეკლარაციის 28-ე პუნქტში ჩაწერილია: „ადამიანის უფლებათა მსოფლიო კონფერენცია გამოხატავს შეშფოთებას ადამიანის უფლებათა მასობრივი დარღვევების გამო, განსაკუთრებით გენოციდის და „ეთნიკური წმენდის“ ფორმით საომარ მოქმედებათა დროს, რაც წარმო-

შობს ლტოლვილთა და გადაადგილებულ პირთა მასობრივ ნაკადებს. გადაჭრით გმობს რა ამ საზიზღარ პრაქტიკას, ის კვლავ მოუწოდებს მკაცრად დასაჯონ პირები, რომლებთაც ბრალი მიუძღვით ასეთ დანაშაულებში, და მოითხოვს დაუყონებლივ შეწყდეს ასეთი პრაქტიკა.“

ეროვნულ უმცირესობათა საკითხი რეგიონალურ დონეზეც არ დარჩა უყურადღებოდ. ასე მაგალითად, ევროთათბირის კონფერენციის მოსკოვის შეხვედრის 1991 წლის 3 ოქტომბრის დოკუმენტი „აღამიანური განზომილების შესახებ“ ადგენს: „მონაწილე სახელმწიფოები ხაზგასმით აღიარებენ, რომ ევროპაში უშიშროებისა და თანამშრომლობის შესახებ ჰელსინკის კონფერენციის საბოლოო აქტის და ახალი ევროპისათვის პარიზის ქარტიის თანახმად: ხალხთა თანასწორი უფლებების და მათი თვითგამორკვევის უფლების პატივისცემა უნდა შეესაბამებოდეს გაეროს წესდებას და საერთაშორისო სამართლის აღიარებულ ნორმებს, რაც გულისხმობს სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის ურღვევობის პრინციპის დაცვას“.

ჯერ კიდევ, სან ფრანცისკოს 1945 წლის გაეროს კონფერენციამ თავის დოკუმენტში ჩამოაყალიბა ასეთი დებულება: „ეთნიკური უმცირესობის როგორც ხალხის თვითგამორკვევის უფლება გაგებული უნდა იქნას როგორც უფლება თვითმართველობაზე და არა გამოყოფაზე“.

გაეროს გენერალური ანსამბლეს 1960 წლის 1 დეკემბრის რეზოლუციის მე-6 მუხლის თანახმად: „ყოველგვარი ცდა, მიმართული იმისაკენ, რომ ნაწილობრივ ან მთლიანად იქნას ხელყოფილი ქვეყნის ეროვნული ერთიანობა და ტერიტორიული მთლიანობა, შეუთავსებელია გაერთიანებული ერების წესდების მიზნებისა და პრინციპებისადმი“.

გაეროს გენერალური ასამბლეს 1970 წლის 24 ოქტომბრის რეზოლუციის მე-7 მუხლის ძალით: „ნებისმიერი სახელმ-

წიფოს ტერიტორიული მთლიანობა და პოლიტიკური დამოუკიდებლობა განუყოფელია. დაუშვებელია ნებისმიერი ქმედება, მიმართული სუვერენული და დამოუკიდებელი სახელმწიფოების ტერიტორიული მთლიანობის და პოლიტიკური ერთიანობის სრული ან ნაწილობრივი რღვევის ან შესუსტებისაკენ“.

საერთაშორისო პაქტის მოქალაქეობრივი და პოლიტიკური უფლებების შესახებ მუხლი 1 განსაზღვრავს ხალხის თვითგამორკვევის უფლებას, ამასთან, არ მოიხსენიებს ეროვნულ უმცირესობებს. ამავე პაქტის 27-ე მუხლი განსაზღვრავს ეროვნული უმცირესობების უფლებებს, ამასთან, არ მოიხსენიებს მათ უფლებას თვითგამორკვევაზე. ამ მუხლების ანბანური, ისტორიული, ლოგიკური და შედარებითი ანალიზი ცხადად მიუთითებს, რომ ეროვნულ, რელიგიურ და ენობრივ უმცირესობებს არ აქვთ თვითგამორკვევის უფლება, არამედ აქვთ თვითმართველობის უფლება ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე.

პერსპექტივა

ცივილიზებულმა კაცობრიობამ აღნიშნა 21-ე საუკუნის დადგომა. წარსულში, კაცობრიობის უდიდესი ნაწილი თავის დაბეჩავებულ მდგომარეობას ეგუებოდა როგორც გარადუვალს და დაუძლეველს. დღეს, როგორც არასდროს ადრე, ხალხს სწამს, რომ ის უფლებამოსილია ისარგებლოს ადამიანის ყველა ძირითადი უფლებით. ხალხი დღეს, როგორც არასდროს ადრე, სრულიად უკანონოდ და უსამართლოდ მიიჩნევს ამჟამინდელ მდგომარეობას, და ამაში სრულიად მართებულად ადანაშაულებს აღმასრულებელ ხელისუფლებას, უფრო მეტი, ამის გამო, სადაოდ ხდის მის ლეგიტიმურობასაც კი. ამიტომ, ბრძოლა მთავრობის თვითნებობის და ძალადობის წინააღმდეგ იძენს სულ უფრო მზარდ საერთაშორისო მხარდაჭერას, რის გამოც ადამიანის საყოველთაო უფლებათა სამართალი იკავებს უმაღლეს ადგილს სამართლის ნორმების იერარქიაში პლანეტალური მასშტაბით. ნიშანდობლივია, რომ ევროპაში ადამიანის უფლებების დაცვის მექანიზმი იმდენად ეფექტური აღმოჩნდა, რომ ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო ჭეშმარიტად იქცა ევროპის ქვეყნებისათვის ზესაკონსტიტუციო სასამართლოდ.

საერთაშორისო ბილი ადამიანის უფლებების შესახებ ლეგიტიმურს ხდის მათეობის თვითნებობის და ძალადობის საწინააღმდეგო ბრძოლას და რწმენით აღაესებს ადამიანებს, რომ მათი ბრძოლა სამართლიანია და სამართალი მათ მხარეზეა. ასე იყო საბჭოთა იმპერიაში, ჩინეთში, სამხრეთ აფრიკაში, კამბოჯაში, ჩილეში და მსოფლიოს ყველა იმ ნაწილში, სადაც ხალხი იტანჯებოდა ადამიანის უფლებების ფართომასშტაბიანი და სისტემატური დარღვევების გამო, ასეა დღესაც. კმარა.

სახელმწიფოებრიობა აქტუალურად ითხოვს დეპერსონიფიკაციას,

ადამიანი — პერსონიფიკაციას !

მსოფლიო გადადის მეშვიდე განზომილებაში

- Alston P., The Committee on Economic, Social and Cultural Rights. The United Nations and Human Rights, N 4, 1992
- Amnesty International Reports. 1997, 1998, 1999, 2000. AIP– UK.
- A Compilation of International Instruments. UN. Geneva. 1995.
- Alfred Fernandez / Siegfried Jenkner. Right to Education and the Freedom of Education. Frankfurt. 1995
- Alfredson O. The right to Self-determination and its many manifestations. Ed. Thompson University, Native Law Center, 1987.
- Bassioni Ch., UN Commission of Experts, 88 Am. J. Int'l L. 1994
- Borchard E. The access of individuals to International Courts. A IIL 1930.
- Buergerthal T. International Human Rights. Nutshell Series of West Publishing Co. 2-d ed. 1995.
- Cassin R. These Rights and Freedoms. United Nations Department of Public Information, 1950.
- Chernichenko S. The Individual and International Law. M. 1974.
- Daes, E.-I, A. Principles and Guidelines on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Human Rights and Fundamental Freedoms. United Nations document E/CN, 1985.
- Donna Gomien, David Harris, Leo Zwaak. Law and Practice of the European Convention on Human Rights and European Social Charter. Council of Europe Publishing. 1999, 2000.
- Greenberg J. Race, Sex and Religions Discrimination in International Law. Oxford, Claredon Press, 1984.
- Henkin L., The Age of Rights, WP Co, 1999
- Human Rights Information Bulletin. Directorate of Human Rights of the Council of Europe. 1997, 1999, 2000.

Information Notes on the Case-Law of the European Court of Human Rights. Strasbourg. 1999.

Kelsen H., The Pure Theory of Law and Analitical Jurisprudence, Harward Law Review, 44-70, 1941

Klafkovski A. The Nuremberg Principles and the Development of International Law. Warsaw, 1966.

Lauterpacht H. International Law and Human Rights. Hamdon, ArchoBooks, 1968.

Meron S., War Crimes in Yugoslavia and Development of International Law. 88 in Am. J. Iny. L. 78, 79, 1994

Möler J. Petitioning to the United Nations. Universal Human Rights, vol. I, n. 4, 1979.

Norgaard C. A. The Position of Individual in International Law. Copenhagen Scandinavian University Books, Munksgaard, 1962.

Ombudsman and Human Rights, OSCE Human Dimension Implementation Meeting, October, 1998.

Oda S. The Individual in International Law. Manual of Public International Law. Ed. Sorensen, New York, ST. Martin's Press, 1968.

Parry C. Some Considerations up on the protection of Individuals in Inter- national Law. Leiden, Sijthoff, 1957.

Remec P. P. The Position of the Individual in International Law according to Grotius and Vattel. The Hague, Martinus Nijhoff, 1969.

Robertson R.H. Human Right in Europe. Manchester University Press. Manchester, 1977.

Rochette Y. L'individu devant le droit international. Edition Montchrestein, Paris, 1956.

Rules of Procedure of the Human Rights Committee: Doc. CCPR/C/3/Rev. 3, 1999.

Savaneli B., The Covenants on Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rigths: Commentary, Tb. 1998

Shelton D., The Partocipation of NGOs'in International Judicial Proceedings, Am, J. Int'l Law. 611, 1995.

Simma & Alston, The Source of Human Rights Law: Custom, Jus Cogens and General Principles. Australian Y.B. Int'l Law, 1992

Sullivan M., Women's Human Rights, Am. J. Int'l Law 152, 1994

Suy E. The Individual before the Court of Human Rights. International Raund Table Discussion on Human Rights. Berlin, 1966.

Tardue M.E. Human Rights: The International Petition system. Oceanea Publikations, vol. I, part I, N.Y., 1979.

Tardue M.E. The Convention against Torture and other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Nordic Journal of International Law, 4, 1987.

Teson F., Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality, 895, 1988

The Rights of the Child, UN Bulletin of Human Rights N 91/2, 1-82, 1992

Tornaritis C.G. The Individual as a Subject of International Law. Nicosia, 1972.

United Nations. Report of The Sub-Commission on prevention of Discrimination and Protection of Minorities. Thirty-eighth session. UN documents, E/CN/Sub.2/1986/5.

United Nations. Human Rights and Law Enforcement. Geneva. 1997.

NATIONAL PLAN OF ACTION FOR HUMAN RIGHTS EDUCATION IN GEORGIA

I. Introduction

This National Plan of Action for Human Rights Education has been developed in the framework of the United Nations Decade for Human Rights Education (1995-2005). Proposals for education in and for human rights are provided in a number of International Human Rights instruments, including the Universal Declaration of Human Rights (article 26), the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (article 13), the Convention of the Rights of a Child (article 29), Vienna Declaration and Program of Action (part.78-82), UNESCO World Plan of Action on Education for Human Rights and Democracy.

II. General Principles

Education in and for human rights is a fundamental human right.

Government should adopt National Plan of Action for Human Rights education, which serves Generally:

The strengthening of respect for human rights and fundamental freedom;

The full development of the human personality and a sense of its dignity;

The promotion of understanding, equality and friendship among all nations, indigenous peoples and minorities;

The enabling of all persons to participate effectively in a free society;

The establishing of strengthening of national human rights institutions;

Particularly:

The promotion of respect for and protection of all human rights through educational activities for all members of society;

The promotion of interdependence, indivisibility and universality of human rights;

The recognition of importance of human rights education for democracy, rule of law and economic stability;

The role of human rights education for the prevention of human rights violation;

The promotion of research and development of educational materials in the field of human rights;

III. Establishing the National Committee for Human Rights Education

It would be desirable if in forming of the National Committee the following international organisations in Georgia will participate:

The United Nations Resident Coordinator;

The UNHCR National Delegation;

The office of OSCE on Human Rights;

Delegation of the European Commission of EU;

Any other organizations, including non-governmental organizations.

The members of the National Committee should include representatives from the:

Parliament;

Government;

Judiciary;
Ombudsman;
Trade and professional Unions;
Non-governmental human rights organizations;
Universities;
Youth Organizations;
Minority groups;
Media;
Bar;
Cultural and community leaders;
Business community.

The first step in establishing the National Committee could be through the selection of a temporary liaison officer or convener for the purpose of establishing the Committee. The Committee should be directly responsible for the development of the National Plan of Action for Human Rights, including:

- The commissioning and conducting of the baseline study;
- The formulation of the comprehensive national plan of action, including identifying objectives, strategies, programs and financing;
- The periodic evaluation, review and follow up of programs;

IV. Identifying Groups in Need of Human Rights Education

Groups in need may include:

1. Administration of justice officials.
law enforcement personnel and prison officials;
judges;

prosecutors;

2. Other officials:

members of the legislature;

members of the executive power, involved in drafting Legislation;
security forces, including immigration and border officials;

3. Key professional groups:

lawyers;

medical profession;

the media and journalists;

teachers;

social workers;

4. Organizations and groups:

non-governmental human rights organizations;

trade unions;

minority groups;

business communities;

cultural and community leaders;

5. Schooling Sectors and Universities:

pupils;

students;

professional trainees;

6. Vulnerable people:

refugees and other displaced persons;

prisoners;

migrant workers;

disabled persons;

persons in extreme poverty;

V. Institution support

The course of action should include the establishment of publicly

accessible national human rights training center, to support the work of the National Committee. The center should be able to offer technical assistance in the form of publications, training materials and a roster of national trainers, experts and institutions implementing human rights educational programs. The center could be set up, according to financial and other conditions, for instance, in the framework of Tbilisi State University.

**Expert of International Human Rights Education,
University Professor,
Doctor Bizina Savaneli**

Manual is based on the following scientific works by Professor Bizina Savaneli

(Written in Georgia unless otherwise specified)

1. Human Rights and Legal Personality (1965)
2. Interaction between Fundamental Human Rights and Individual Capacity (in Russian, Moscow, 1967)
3. Fundamental Human Rights and state of the person before the Law (in Russian, Moscow, 1968)
4. Juridical Forms of the Individual's position in the society (In Russian, 1969)
5. Interrelation between Economics and Law (1970)
6. Relative Independence of Law (1973)
7. What is the Law? (1974)
8. Scientific Inheritance of Prof. George Naneishvili (1975)
9. Rights to the claim in the structure of several Legal Relations (1976)
10. Problem of Law and Order (1977)
11. Law and Order as a self-governing System (1978)
12. Normative force of Judicial Practice (1979)
13. Some Humanitarian Problems of Genetics (1980)
14. Law, Order and Practice (1981)
15. Idea of Justice in the poetry of Vazha Pshavela (1982)
16. Modern problems of Criminal Law (1983)
17. Economic sanctions in the field of protection of Environment (1985)
18. Environmental Problems, Genetics and Rights to Life (1987)
19. How did the Soviet Government prepare a repression against scientists (1987)
20. Sense of Law and Law in the action (1990)
21. Law, Order and Sense of Law. Doctorate's Thesis. (1992)
22. European Convention on Human Rights and Georgian Constitution (1993)
23. Theory of Law. Manual (1993)
24. Governmental liability before the Person from the Pont of view of International Bill of Human Rights (1994)

25. The problem of State under Law (1994)
26. Human Rights and Separation of Powers (1995)
27. Draft "Law on the Bar" of Georgia from the point of view of International Standards (1996)
28. Death Penalty as Atavisms (1996)
29. To whom doesn't suit an efficient advocacy? (1997)
30. Philosophy of Law. Manual (1997)
31. International Covenants on the Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights. Commentary (1997)
32. Refugees. Commentaries to the Convention 1951 (Prepared to be published)
33. Protection aspects of UNHCR activities concerning of internally displaced persons (in English, 1997)
34. Transformation of Universal Human Rights in the Georgian Constitution (1997)
35. UN Committee on Human Rights concerning the violations of Civil Rights in Georgia (1997)
36. Basic Principles of training of Law Enforcement Officials. (Prepared to be published)
37. International Human Rights as a Supreme Law (1998)
38. Observation on the working paper presented to the Sub-Commission on Human Rights of UN by Prof. Mustapha Mehedi "The realization of the right to education including education in Human Rights" (Geneva, in English, 1998)
39. Right to Self-Determination of People of Georgia and Equality of Minorities from the Point of International Standards (in Rus, 1998)
40. The Compatibility of Georgian Legislation with the European Convention on Human Rights (Report to the Secretary General of the Council of Europe, in English, 1999)
41. Rights to fair, competent, independent and impartial tribunal (1999)
42. Principles of International Law. Manual (2000)

UNIVERSAL HUMAN RIGHTS LAW

**Manual made by University Professor,
Dr. Bizina Savaneli**

Contents

Editorial

General Part

Chapter I

Essence of Universal Human Rights Law

1. Historical Development of Human Rights
2. Philosophy of Human Rights Law
3. Subject of Universal Human Rights Law
4. The International Bill of Human Rights. Universal Human Rights' catalogue
5. Universal Human Rights Law and International Law. Universality of Human Being
7. Universal Human Rights Law and Municipal Law. Theory of Humanitarian Intervention.

Chapter II

International Mechanisms of Universal Human Rights

1. United Nations and Human Rights
2. Committee on Civil and Political rights
3. Committee on Economic, Social and Cultural Rights
4. High Commissioner for Human Rights
5. International Court of Justice. International Criminal Court

Chapter III

Regional Instruments and Mechanisms of Universal Human Rights

1. European Convention on Human Rights
2. European Court of Human Rights
3. European Social Charter
4. American Convention on Human Rights
5. African Charter of Human Rights and Rights of the people
6. Universal Islamic Declaration on Human Rights
7. OSCE documents on Human Rights

Chapter IV

Contemporary Dimension of Universal Human Rights

1. Final Act of International Conference on Human Rights – Teheran 1968
2. World Conference on Human Rights – Vienna 1993

Chapter V

Non-governmental Organizations and Human Rights

1. Basic principles of activities of NGO in the field of Human Rights
2. Amnesty International
3. Human Rights Watch
4. International Commission of Jurists
5. National Institutions of Human Rights

Special Part

Chapter I

International Covenant on Civil and Political Rights

1. Right to life
2. Freedom from torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment
3. Rights to liberty and security of person. Freedom from arbitrary arrest and detention. Rights of Prisoners
4. Right to fair, independent and impartial tribunal
5. Right to the equal and effective protection from discrimination

Chapter II

International Covenant on Economic Social and Cultural Rights

1. Right to work and to the enjoyment of just and favorable conditions of the work
2. Right to adequate standard of living and to the enjoyment of the highest and mental health
3. Right of person and his family to the social insurance, protection and aid
4. Right to education, Academic freedom and right to take part in cultural life

Chapter III

Collective Rights

1. People's Right to Self-Determination
2. Indigenous people's Rights
3. Minorities' Rights

რედაქტორი: მანანა ჩიკვილაძე
ტექ. რედაქტორი: ინგა ნაეროზაშვილი
კორექტორი: მარინე კილაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 05.03.2001
პირ..ნაბ. თაბახი 21.25
საალრ.-საგამომც.თაბახი 20.5
ოფსეტური ქაღალდი №1, 60X84, $\frac{1}{16}$
შეკვეთა № 05 ტირაჟი 200

ფასი სახელშეკრულებო

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი, წერეთლის გამზირი 112